วารสารไทยศึกษา
Journal of Thai Studies

ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๒

บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ฤทธิรงค์ จิวากานนท์

ผู้เขียน

กมลธร ปาละนันทน์
โดม ไกรปกรณ์
พระครูเมธานันทกิจ
ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี
สุทธินันท์ ศรีอ่อน
ศรัณย์ภัทร์ บุญฮก
พรรณราย ชาญหิรัญ
สามมิติ สุขบรรจง

วารสารไทยศึกษา
Journal of Thai Studies
ISSN 1686 - 7459

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อาคารประชาธิปก - รำไพพรรณี ชั้น ๙
ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐
โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๗๔๙๓-๕ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๕๑๖๐
http://www.thaistudies.chula.ac.th
E-mail: chula.its.journal@gmail.com

ท่านที่สนใจวารสารไทยศึกษา
ติดต่อสั่งซื้อได้ที่
ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐
ศาลาพระเกี้ยว โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๗๐๐๐ - ๓ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๔๔๔๑
สยามสแควร์ โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๙๘๘๘ โทรสาร ๐ ๒๒๕๔ ๙๔๙๕
มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก โทร. ๐ ๕๕๒๖ ๐๑๖๒ - ๕ โทรสาร ๐ ๕๕๒๖ ๐๑๖๕
มทส (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี) นครราชสีมา โทร. ๐ ๔๔๒๑ ๖๑๓๑

ลิขสิทธิ์ของสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้ามคัดลอกหรือผลิตซ้ำส่วนใดส่วนหนึ่งของสิ่งพิมพ์นี้ในรูปแบบใดใดก็ตาม โดยมิได้รับอนุญาตที่เป็นลายลักษณ์อักษรจากสถาบันไทยศึกษา

ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท

วารสารไทยศึกษา
Journal of Thai Studies
ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๒
ISSN 1686 - 7459

เจ้าของ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการ :
ศาตราจารย์กิตติคุณ ดร.ปราณี กุลละวณิชย์
คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ศาตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์
ราชบัณฑิต สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน ราชบัณฑิตยสถาน
ศาตราจารย์กิตติคุณ ดร.ปิยนาถ บุนนาค
ภาคีสมาชิก สาขาประวัติศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน
ศาตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศิราพร ณ ถลาง
เมธีวิจัยอาวุโส สกว.
รองศาสตราจารย์ฤทธิรงค์ จิวากานนท์
ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เชี่ยวชาญประจำฉบับ :
ศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา
ศาสตราจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ระหัตร โรจนประดิษฐ์
รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต วิงวอน
รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต จุลวงศ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและวัฒนธรรมตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โสวัตรี ณ ถลาง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชกุล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิลักษณ์ เกษมผลกูล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ทองทักษ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ คณะวิศวกรรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เปรม สวนสมุทร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาการสอนภาษาไทย คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ดร.เชิดชาติ หิรัญโญ
อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรมไทย สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ออกแบบปกและรูปเล่ม :
รองศาสตราจารย์ฤทธิรงค์ จิวากานนท์

ฝ่ายจัดการวารสาร :
ดร. รัชนีกร รัชตกรตระกูล
วาสนา ขันชนะ

การเงิน :
จันทิพย์ จำปาทิพย์งาม

กำหนดออก :
ปีละ ๒ ฉบับ
ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน
ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม – ธันวาคม

ค่าบอกรับสมาชิก
สมาชิกปีละ ๑๖๐ บาท
ขายปลีกฉบับละ ๑๐๐ บาท

ผู้ตรวจสอบภาษา (อังกฤษ) :
Dr.Frederick B. Goss

พิมพ์ที่ :
โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พจน์ปรีชา ชลวิจารณ์
นักวิชาการอิสระ

วารสารไทยศึกษา เป็นวารสารวิจัยราย ๖ เดือน มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยเกี่ยวกับไทย – ไทศึกษา ในลักษณะสหวิทยาการเพื่อสร้างพลวัตและความเป็นเลิศแห่งองค์ความรู้ไทย – ไทศึกษา และเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางวิชาการด้านไทย – ไทศึกษา ทุกบทความที่ตีพิมพ์ได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ เนื้อหาและข้อคิดเห็นในบทความเป็นความคิดเห็นของผู้เขียนไม่ถือเป็นความรับผิดชอบของคณะบรรณาธิการ

ติดต่อสมัครสมาชิกวารสารหรือส่งบทความวิจัยลงตีพิมพ์ได้ที่ :
สถาบันไทยศึกษา อาคารประชาธิปก – รำไพพรรณี ชั้น ๙ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐ โทร. ๐๒ - ๒๑๘ - ๗๔๙๓ – ๕
ศูนย์ข้อมูลไทยศึกษา โทร. ๐๒ - ๒๑๘ - ๗๔๑๐ โทรสาร ๐๒ - ๒๕๕ - ๕๑๖๐
E - mail : chula.its.journal@gmail.com
เว็บไซต์ : http://www.thaistudies.chula.ac.th

Journal of Thai Studies
Vol. 15 No.1 January – June 2019ISSN 1686-7459
Published by : Institute of Thai Studies Chulalongkorn University

Editors :
Prof. Dr. Pranee Kullavanich
Prof. Dr. Prakong Nimmanahaeminda
Prof. Dr. Piyanart Bunnag
Prof. Dr. Siraporn Nathalang
Assoc. Prof. Ritirong Jiwakanon

Profession Advisory Committee :
Prof. Sukanya Sujachaya
Assoc. Prof. Dr. Rahuth Rodjanapradied
Assoc. Prof. Dr. Saovanit Vingvorn
Assist. Prof. Dr. Saowanit Chunlawong
Assist. Prof. Dr. Sowatree Nathalang
Assist. Prof. Dr. Arthid Sheravanichkul
Assist. Prof. Dr. Aphilak Kasempolkul
Assist. Prof. Dr. Arthit Thongtak
Assist. Prof. Dr. Pram Sounsamut
Dr. Cherdchart Hirunro
Podpreecha Cholvijarn

Cover designed and Art work :
Assoc. Prof. Ritirong Jiwakanon

Journal Administrator :
Dr. Ratchaneekorn Ratchatakorntrakoon
Wassana Khunchana

Finance :
Chantip Champatipngam

Issue Date :
Two issues per year
issue 1 January – June
issue 2 July – December

Subscription Rate : Member : 160 Baht a Year
Retail : 100 Baht per issue

Language Expert :
Dr. Frederick B. Goss

Publisher :
Chulalongkorn University Printing House, Bangkok, Thailand

The Journal of Thai Studies is a biannual publication with the objective of disseminating research regarding Thai-Tai studies. Working within an interdisciplinary environment in order to foster dynamism and excellence in the field of Thai-Tai studies, the Journal of Thai Studies serves as a platform to exchange ideas among Thai-Tai studies scholars. Every article that is printed in the journal is given peer review by expert scholars. The subject matter and opinions expressed in the articles are those of the authors and do not necessarily represent the views or policies of the Institute of Thai Studies.

To subscribe to the Journal of Thai Studies or to request a copy of any of the journals, please contact: Institute of Thai Studies, 9th Floor, Prajadhipok – Rambhai Barni Building, Chulalongkorn University, Phayathai Road, Pathumwan, Bangkok, 10330, 02 - 218- 7493 - 5:
Thai Studies Information Center 02-218-7410; Fax: 02-255-5160
E - mail : chula.its.journal@gmail.com
website : http://www.thaistudies.chula.ac.th

บทบรรณาธิการ

วารสารไทยศึกษาฉบับที่ ๑ ปีที่ ๑๕ ได้มีการปรับเปลี่ยนทั้งบรรณาธิการ และรูปแบบการอ้างอิงของบทความในวารสาร เพื่อพัฒนารูปแบบของวารสาร อันนำไปสู่การอ้างอิงในฐานข้อมูลที่เป็นสากลยิ่งขึ้นในอนาคต

วารสารไทยศึกษาฉบับนี้ประกอบด้วยบทความจำนวน ๖ เรื่อง ล้วนแต่เป็นบทความครอบคลุมการศึกษาวิจัยเรื่องไทยศึกษาในหลากหลายมิติ ทั้งด้านล้านนาศึกษา ได้แก่ บทความเรื่อง **"โลกทัศน์ของสีโหม้ วิชัย: ศึกษาจากจดหมายของสีโหม้ พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๔๓๓"** ของนางสาวกมลธร ปาละนันทน์และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โดม ไกรปกรณ์ และบทความเรื่อง **"กัมมัฏฐานล้านนา: กระบวนการสั่งสมบุญบารมีและพัฒนาตน"** ของพระครูเมธานันทกิจ และ ดร. ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี บทความทั้งสองเรื่องได้แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นล้านนาได้อย่างลุ่มลึก

นอกเหนือจากล้านนา ยังปรากฏบทความที่ศึกษาด้านคติชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือบทความเรื่อง "**ภาพปฐมสมโพธิ: บทบาทหน้าที่ในการทำนายชะตาชีวิตของชาวผู้ไทบ้านคำบง อ.ห้วยผึ้ง จ.กาฬสินธุ์"** ของ อาจารย์ ดร. สุทธินันท์ ศรีอ่อน ที่แสดงให้เห็นบทบาทของภาพจากวรรณคดีเรื่องปฐมสมโพธิกถาที่มีต่อชีวิตของผู้ไทบ้านคำบงได้อย่างน่าสนใจ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นปราชญ์ทางภาษาที่สร้างสรรค์บทพระราชนิพนธ์อันทรงคุณค่าน่าศึกษาไว้มากมาย ดังเช่นบทความเรื่อง **"บทละครเรื่อง *เงาะป่า*: จากข้อมูลคติชนสู่การสร้างสรรค์วรรณคดี"** ของอาจารย์ศรัณย์ภัทร์ บุญฮก ที่ชี้ให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งในฐานะปราชญ์ทางภาษาและคติชนวิทยา และบทความเรื่อง **"ของแปลกตาในพระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"** ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ พรรณราย ชาญหิรัญ ที่แสดงให้เห็นพระวิสัยที่กว้างไกลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบันทึกความรู้ระหว่างที่เสด็จประพาสไว้อย่างเป็นระบบ และเป็นองค์ความรู้สำคัญที่นำมาใช้พัฒนาประเทศ

ปิดท้ายด้วยบทความเรื่อง **“แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน”** ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สามมิติ สุขบรรจงที่สังเคราะห์แนวทางการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยไว้อย่างรอบด้าน

วารสารไทยศึกษาขอขอบพระคุณผู้เขียนทุกท่านที่เลือกวารสารไทยศึกษาเป็นสื่อกลางในเผยแพร่ผลงานวิจัยของท่าน ขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพของบทความและรักษาคุณภาพของวารสาร ขอบพระคุณผู้อ่านที่ให้การต้อนรับวารสารไทยศึกษาอย่างดีเสมอมา

รองศาสตราจารย์ฤทธิรงค์ จิวากานนท์
บรรณาธิการวารสารไทยศึกษา

สารบัญ

หน้า

★ บทบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ฤทธิรงค์ จิวากานนท์

★ โลกทัศน์ของสีโหม้ วิชัย: ศึกษาจากจดหมาย ๑
ของสีโหม้ พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๔๓๓

Simo Wichai's Worldview: The Study of Simo's
Letters during 1889-1890

กมลธร ปาละนันทน์

โดม ไกรปกรณ์

Kamoldhorn Palanandana

Dome Kraipakorn

★ กัมมัฏฐานล้านนา: กระบวนการสั่งสมบุญบารมีและพัฒนาตน ๓๓
Lanna Kammaṭṭhāna:
The Methods of Merit-Making and Self Development.

พระครูเมธานันทกิจ

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

Phrakhru Metanantakit

Sirisak Apisakmontree

★ ภาพปฐมสมโพธิ: บทบาทหน้าที่ในการทำนายชะตาชีวิต ๖๑
ของชาวผู้ไทบ้านคำบง อ.ห้วยผึ้ง จ.กาฬสินธุ์

Pathomsombodhi Paintings: The Function for predicting
the life of Phutai Ban Khambong people, Huai Phueng District,
Kalasin Province

สุทธินันท์ ศรีอ่อน

Sudhinan Sri-on

หน้า

★ บทละครเรื่อง *เงาะป่า:* จากข้อมูลคติชนสู่การสร้างสรรค์วรรณคดี..... ๑๐๕
The Play *"Ngo Pa":* From Folklore to Literature
ศรัณย์ภัทร์ บุญฮก
Saranpat Boonhok
★ "ของแปลกตา" ในพระราชหัตถเลขา..... ๑๓๗
เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
"Exotic Objects" in King Chulalongkorn's
Royal Letters from Europe in 1897
พรรณราย ชาญหิรัญ
Phannarai Chanhiran
★ แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์ ๑๖๗
และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่
ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน
The Development Model for Museum and Contemporary
Arts Gallery Management in the Context of the Creative City
and the ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC
สามมิติ สุขบรรจง
Sammiti Sukbanjong

โลกทัศน์ของสีโหม้ วิชัย: ศึกษาจากจดหมายของสีโหม้ พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๔๓๓[๑]

Submitted date: 25 Jan 2018
Revised date: 1 June 2018
Accepted date: 17 June 2018

กมลธร ปาละนันทน์[๒]
โดม ไกรปกรณ์[๓]

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาโลกทัศน์ของสีโหม้ วิชัย ชาวเชียงใหม่คนแรกที่เดินทางไปสหรัฐอเมริกาเมื่อพ.ศ. ๒๔๓๒ โดยศึกษาจากจดหมายที่สีโหม้เขียนถึงบิดามารดาเป็นภาษาล้านนาจำนวน ๒๔ ฉบับ

จากการศึกษาพบว่า สีโหม้มีทัศนะในการอธิบาย “โลก” ที่แตกต่างจากคนล้านนารุ่นก่อนหน้ารวมทั้งคนรุ่นเดียวกันส่วนหนึ่ง กล่าวคือการรับรู้เรื่อง “โลก” อันหมายถึงแผ่นดินที่มนุษย์อาศัยของคนล้านนาในสมัยอดีตตั้งอยู่บนกรอบความคิดที่สำคัญคือคติไตรภูมิ แต่สีโหม้มองและอธิบาย “โลก” จากสภาพความเป็นจริงที่ประสบพบเห็นตามแผนที่หรือความรู้ภูมิศาสตร์แบบตะวันตกอันเป็นผลมาจากบริบททางประวัติศาสตร์ของล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมจากสังคมแบบจารีตสู่ความเป็นสมัยใหม่

คำสำคัญ: โลกทัศน์, สีโหม้ วิชัย, ประวัติศาสตร์ล้านนา

---

[๑] บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของปริญญานิพนธ์เรื่อง โลกทัศน์ของสีโหม้ วิชัย ในยุคเปลี่ยนผ่านของสังคมล้านนา พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๔๘๑ โดยได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิตสกว. ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

[๒] นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

[๓] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Simo Wichai's Worldview: The Study of Simo's Letters during 1889-1890

Kamoldhorn Palanandana
Dome Kraipakorn

Abstract

This article is a study of the worldview of Simo Wichai, the first Chiangmai resident who traveled to the United States in 1889. The study was based on 24 letters written by Simo to his parents in Lanna script.

According to the study, Simo had an view towards "the world" different from the previous generation of Chiang Mai native residents, as well as some of the same generation. In the traditional viewpoint of society at the period, the perception of "the world", which referred to the land of Lanna people, was based on the concept of Trailokya – the Three Worlds. Simo, in contrast, viewed and described "the world" based on his realistic experience using modern maps and Western geographic knowledge that was a consequence of political, economic and social change from conservative to modern society in Lanna's historical context in the beginning of the 25th century of Buddhist era (late 19th century of Christian Era).

Keywords: Worldview, Simo Wichai, Lanna History

๑. บทนำ

สีโหม้ วิชัย เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ เป็นบุตรชายคนเดียวของ หนานศรีวิชัย คนพื้นเมืองเชียงใหม่ที่เข้ารีตเป็นคริสเตียน สีโหม้จึงมีโอกาสใกล้ชิดกับมิชชันนารีอเมริกันตั้งแต่เล็ก โดยเริ่มศึกษาเล่าเรียนกับมิชชันนารีตั้งแต่เยาว์วัย ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๒ สีโหม้ได้เดินทางไปสหรัฐอเมริกากับภรรยาของมิชชันนารีชาวอเมริกันจากคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนที่เข้ามาปฏิบัติพันธกิจในเมืองเชียงใหม่ สีโหม้นับเป็นคนเชียงใหม่คนแรกที่มีโอกาสไปเยือนถิ่นกำเนิดของมิชชันนารีผู้เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์และอารยธรรมตะวันตกในล้านนา ระหว่างเดินทางและขณะพำนักอยู่ที่สหรัฐอเมริกา สีโหม้ได้เขียนจดหมายเป็นภาษาพื้นเมืองล้านนาจำนวน ๒๔ ฉบับถึงบิดามารดาในเมืองเชียงใหม่ เพื่อเล่าทุกข์สุขและประสบการณ์จากการเดินทาง รวมถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นด้วยทัศนะและมุมมองของตน

งานศึกษาชิ้นนี้ต้องการทำความเข้าใจโลกทัศน์ของสีโหม้ วิชัย ซึ่งเป็นบุคคลที่น่าสนใจสำหรับผู้ที่สนใจประวัติศาสตร์ของดินแดนทางภาคเหนือของไทย (ในอดีตเรียกว่า “ล้านนาประเทศ”) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ล้านนากำลังเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบจารีตที่ใช้ระบบศักดินา มีการผลิตทางเศรษฐกิจแบบพอยังชีพเป็นหลัก ผู้คนยึดถือคติความเชื่อการนับถือผีผสมกับศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา มาเป็นสังคมแบบสมัยใหม่ที่ยกเลิกระบบศักดินา มีการผลิตแบบทุนนิยม รับอิทธิพลความรู้และวัฒนธรรมแบบตะวันตก (Ongsakul, 1996) เนื่องจากสีโหม้ เป็นคนพื้นเมืองเชียงใหม่รุ่นแรก ๆ ที่ได้เรียนรู้และสัมผัสกับ “ความเป็นสมัยใหม่” (modernity) แบบตะวันตกและได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ดังกล่าวให้แก่บิดามารดา อีกทั้งในเวลาต่อมาความรู้และประสบการณ์ของสีโหม้จะได้ถูกถ่ายทอดสู่คนในวงกว้างขึ้น ดังพบว่าเมื่อมิชชันนารีอเมริกันตั้งโรงเรียนในล้านนาและต้องการใช้ภาษาล้านนาในการเรียนการสอน แต่ยังขาดแคลนตำราที่เป็นภาษาพื้นเมือง โดยเฉพาะวิชาใหม่ เช่น วิชาภูมิศาสตร์ โรงพิมพ์ของมิชชันนารีได้รวบรวมจดหมายสีโหม้ทั้ง ๒๔ ฉบับตีพิมพ์ด้วยตัวอักษรพื้นเมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ เพื่อใช้ประกอบในการสอนในโรงเรียนของมิชชันนารี (Sindhuprama, 1990, p. 18)

ทั้งนี้เห็นว่าการทำความเข้าใจโลกทัศน์ของสีโหม้ วิชัย มีความสำคัญต่อองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของล้านนาในช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากยุคจารีตสู่สมัยใหม่ เนื่องจาก “โลกทัศน์” (worldview) อันได้แก่ ทัศนะของปัจเจกบุคคล (หรือกลุ่มบุคคล) ที่มีต่อโลกหรือสิ่งรอบตัวของ (พวก) เขาเป็นพื้นฐานให้เกิดการกำหนดแบบแผนทางความคิดและการปฏิบัติต่าง ๆ (Haskarn, 2003) ดังนั้นการเข้าใจโลกทัศน์หรือทัศนะต่อโลกของสีโหม้ วิชัย เป็นกรณีศึกษาที่ผู้วิจัยมองว่าจะทำให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของคนล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ซึ่งเป็นช่วงเวลาล้านนากำลังปรับเปลี่ยนสู่สมัยใหม่

ในแง่วิธีการศึกษาโลกทัศน์ของสีโหม้ บทความนี้ศึกษาด้วยวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา (intellectual history) คือศึกษาเพื่อทำความเข้าใจความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ การให้เหตุผล ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลหนึ่ง ๆ ที่มีผลต่อปัญญาความรู้ในการใช้ชีวิตของเขา/พวกเขา โดยแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ การให้เหตุผล ต่อสิ่งต่าง ๆ ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลกับบริบททางสังคมในช่วงเวลาที่เขา/พวกเขาเติบโตขึ้นหรือใช้ชีวิตอยู่ (Gardiner (editor), 1988, p. 105-108) ดังนั้นบทความนี้จึงพยายามทำความเข้าใจโลกทัศน์ของสีโหม้ที่มีร่องรอยอยู่ในเอกสารสำคัญได้แก่ จดหมายที่สีโหม้เขียนถึงบิดามารดาของเขา ประกอบกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบริบทของสังคมล้านนาในช่วงเวลาที่เกี่ยวข้อง เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ทัศนคติของสีโหม้ วิชัย เข้ากับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับบริบททางสังคมล้านนาในช่วงที่สีโหม้เกิดและเติบโตจนได้ไปประเทศสหรัฐอเมริกา

ภาพประกอบที่ ๑

นายสีโหม้ วิชัย ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ขณะอายุประมาณ ๖๗ ปี

ที่มา: ทายาทสีโหม้ วิชัย

๒. “โลก” และ “ผู้คน” ในทัศนะของสีโหม้ วิชัย

บทความเรื่อง “โลกของนางนพมาศ” ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เสนอประเด็นสำคัญในการศึกษาโลกทัศน์ของคนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ว่าสิ่งที่ควรพิจารณาได้แก่ ทัศนะที่คนในสมัยนั้นมีต่อโลกที่ตนอยู่อาศัย การพรรณนาถึงลักษณะสัณฐานของโลกที่พวกเขาอยู่อาศัยนั้นเป็นอย่างไร บ้านเมืองต่าง ๆ และผู้คน ที่อยู่ในโลกเป็นอย่างไร เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร เป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของบ้านเมืองของตนว่าอยู่ตรงไหน อย่างไร ตนมีสถานะอย่างไรในโลก เกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ ในโลกอย่างไร (Aeusrivongse, 1995, p. 430-437)

ในการทำความเข้าใจโลกทัศน์ของสีโหม้ วิชัย ผู้วิจัยเห็นด้วยกับข้อเสนอของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ว่าการทำความเข้าใจโลกทัศน์ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในมิติทางประวัติศาสตร์ความคิดนั้นควรทำความเข้าใจถึงทัศนะที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้น ๆ มีต่อโลกที่ตนอยู่อาศัยและบ้านเมือง รวมทั้งผู้คนที่อยู่ในโลกที่ตนอยู่ ดังนั้นในการทำความเข้าใจโลกทัศน์ของสีโหม้ บทความนี้จึงมุ่งที่การอธิบายถึง “โลก” และ “ผู้คน” ในทัศนะของสีโหม้ เนื่องจากมองว่าทัศนะเรื่องนี้จะเป็นพื้นฐานในการกำหนดแบบแผนทางความคิดและการปฏิบัติของสีโหม้ ดังที่ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า “โลกทัศน์” ที่ใช้ในบทความนี้ตามที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้ว

๒.๑ “โลก” ในทัศนะของสีโหม้ วิชัย

ใน พ.ศ. ๒๔๓๒ สีโหม้ วิชัย ในวัย ๒๑ ปี ได้มีโอกาสเดินทางข้ามน้ำข้ามทะเลจากบ้านเกิดเมืองนอนไปสหรัฐอเมริกากับนางซาราห์ ชีค (Mrs.Sarah Cheek) ภรรยาของหมอชีคพร้อมกับบุตร ๓ คนในวัย ๑๑ ปี ๙ ปีและ ๗ ปีตามลำดับ เพราะนางซาราห์ ชีค มีความจำเป็นต้องกลับสหรัฐอเมริกา แต่ขณะนั้นนางไม่ค่อยสบายจึงต้องการผู้ช่วยดูแลลูก ๆ ครั้นจะหาสตรีไปด้วยก็ไม่มีใครอาสา ในที่สุดจึงตกลงให้สีโหม้เดินทางไปด้วยเพื่อช่วยเหลือและดูแลเด็กทั้งสาม สีโหม้จึงมีโอกาสได้เดินทางไปยังดินแดนไกลอีกซีกโลกหนึ่งที่ยังไม่เคยมีชาวเชียงใหม่คนใดเหยียบย่างไปถึง ระหว่างการเดินทางสีโหม้ได้เขียนจดหมายบอกเล่าสารทุกข์สุกดิบตลอดจนเรื่องราวที่ได้พบเห็นและสภาพความเป็นอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งปีเศษที่สหรัฐอเมริกา

ทัศนะเรื่อง “โลก” ของสีโหม้ที่ปรากฏในจดหมายที่สีโหม้เขียนเป็นการเล่าถึงประสบการณ์จากการเดินทางโดยทางเรือเดินสมุทร ผ่านประเทศและบ้านเมืองที่มีอยู่จริงตามแผนที่ภูมิศาสตร์แบบตะวันตก เช่น เกาะฮ่องกง ประเทศญี่ปุ่น เมืองซานฟรานซิสโก ซึ่งเป็นทัศนะเรื่อง “โลก” ที่มีความแตกต่างจากทัศนะของคนล้านนารุ่นก่อน รวมถึงทัศนะคนล้านนาบางส่วนที่ร่วมสมัยกับสีโหม้ด้วย

๒.๑.๑ เรื่องลักษณะของโลกและทวีปบนโลก

การเดินทางจากเชียงใหม่ไปสหรัฐอเมริกาของสีโหม้ วิชัย เป็นการเดินทางโดย “เรือแม่ปะ” หรือ “เรือหางแมงป่อง” ล่องตามลำน้ำแม่ปิงมายังกรุงเทพฯ

จากนั้นต้องข้ามน้ำข้ามทะเลไปยังแดนไกลด้วยเรือกำปั่นหรือเรือกลไฟไปในมหาสมุทร และต้องผจญภัยกับการเดินทางเป็นเวลานานหลายวัน สีโหม้ได้บรรยายถึงการเดินทางไว้ในจดหมายฉบับที่หนึ่งว่า

> *ออกจากบังกอกไปทะเล ข้าก็เมาฟองทะเลเป็นหลายวัน จนเถิงเมืองฮองกอง แขวงเมืองจีน...อันนึ่งออกจากบังกอกไปเก้าวัน เถิงเมืองฮองกอง ได้หันเมืองฮองกอง ก็เป็นแต่หัวเมืองน้อย ๆ บ่ใช่เมืองใหญ่ เป็นเกาะริมทะเล ตั้งอยู่ตีนดอย ขึ้นแก่อังกฤษเป็นเมืองแสนสนุกดูม่วนงัน บ่ช่างบอกหื้อไผกันจักเล่าไปหลายก็กลัวเพื่อนจักว่าขี้อู้*
>
> (Satrabhaya, and Palanan, 2014, p. 75)

จากนั้นสีโหม้ออกเดินทางจากฮ่องกงไปเมืองโยโกฮามา ประเทศญี่ปุ่น สีโหม้เริ่มมีประสบการณ์จากการที่ได้สัมผัสการเดินทางไกล ได้รู้จักท้องทะเลอันกว้างใหญ่ที่อยู่บนแผนที่โลก ดังความในจดหมายฉบับที่สามกล่าวว่า *"ออกจากฮองกอง ข้ามทะเลเหลืองหกวันแผวหัวเมืองยกกะฮามะแขวงเมืองญี่ปุ่น"* (Satrabhaya, and Palanan, 2014, p. 77) อยู่ญี่ปุ่นไม่กี่วันก็ต้องออกเดินทางเพื่อต่อไปยังประเทศสหรัฐอเมริกา ดังที่เขาได้เขียนเล่าในจดหมายฉบับที่สองว่า

> *อันนึ่ง จักออกจากญี่ปุ่น จักข้ามมหาสมุทรพะซิฟิกสักสิบแปดวันจะแผวอเมริกา...อันนึ่ง เมื่อข้ามมหาสมุทรพะซิฟิกปุ่นดีน้อยใจบ่ม่วน น่ากลัวนักด้วยบ่อได้หันอะสังสักเตื้อ เว้นไว้แต่วันเข้ากับวันออก บ่ได้หันแผ่นดิน ในสิบสามวันบ่ได้หันอะสังหันแต่น้ำกับฟ้าบ่ได้ปะไผ... เมื่อข้ามทะเลจีนและทะเลเหลืองพอยังแควน พอได้หันเกาะแลแผ่นดินพ่อง บ่เหมือนในกลางมหาสมุทรใหญ่*
>
> (Satrabhaya and Palanan, 2014, p. 76)

นอกจากนี้ยังพบว่า สีโหม้ รู้ว่าบนโลกมีทวีปใหญ่ ๆ ได้แก่ ทวีปเอเชีย ยุโรป อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ และแอฟริกา ซึ่งในจดหมายที่สีโหม้ส่งถึงบิดามารดา ฉบับที่

สิบสามได้กล่าวเรื่องนี้เอาไว้ (Satrabhaya and Palanan, 2014, p. 100)

การบรรยายถึงบ้านเมืองและทวีปในโลกในลักษณะนี้แสดงให้เห็นว่าสีโหม้เข้าใจและมองโลกต่างจากคนล้านนาสมัยก่อน (รวมทั้งคนร่วมสมัยกับสีโหม้ด้วย) ซึ่งมองโลกตามคติความเชื่อการนับถือผีและพุทธศาสนา อันสะท้อนให้เห็นจาก “ปฐมมูลมูลี” ตำนานกำเนิดมนุษย์และโลกของล้านนาที่ถ่ายทอดทางมุขปาฐะสืบต่อกันมาจนมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลัง โดยเนื้อหาของตำนานเรื่องนี้เล่าว่าเบื้องแรกเมื่อครั้งโลกยังไม่ปรากฏนั้น มีแต่อากาศว่างเปล่า จนกระทั่งความร้อนและเย็นมาบรรจบกันทำให้เกิดลมพัดหมุนวนเป็นกลุ่มก้อนจนเกิดเป็นแผ่นดิน น้ำ หิน แร่ ธาตุ พืชพรรณและสัตว์ต่าง ๆ นานนับหลายกัปกัลป์จนกระทั่งก่อให้เกิดเป็นปฐมมนุษย์คู่แรกคือปู่สังกะสา ย่าสังกะไส้ และทั้งคู่ได้ให้กำเนิดมนุษย์พวกแรกทั้งหมด ๓ คนคือ หญิง ชาย และนปุงสกลิงค์ (ไม่ปรากฏเพศชายเพศหญิง) ด้วยการปั้นดินและสร้างช้างมโนศิลา บนหลังช้างตั้งเขาพระสุเมรุ เมื่อสร้างโลกมานานปู่และย่าก็ตัดสินใจทำลายโลก โดยให้ช้างมโนศิลาหยุดหายใจ เมฆก็ไม่เกิด ฝนก็ไม่ตก ต่อมาปู่และย่าก็ให้ช้างมโนศิลาหายใจเข้าออกเหมือนเดิม แผ่นดินก็กลับเป็นดังเก่า (Peltier, 1991, p. 4)

ครั้นต่อมาสังคมล้านนาได้รับอิทธิพลทางความคิดความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นลัทธิศาสนาเทวนิยมที่เชื่อว่าเบื้องหลังความเป็นไปของทุกอย่างย่อมมีปวงเทพเป็นผู้กำหนดให้คุณให้โทษแก่มวลมนุษย์ (Butr-indr, 1991) ทำให้ชาวล้านนาเชื่อมั่นว่าอุบัติการณ์และปรากฏการณ์ธรรมชาติต้องมีสภาวะอย่างหนึ่งอย่างใดสิงสถิตย์อยู่ด้วย จึงสามารถดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ขึ้นได้ ดังความเชื่อที่ว่าพระพรหมสร้างโลก สร้างมนุษย์และจักรวาล อันปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปุราณะที่ว่าด้วยประวัติของจักรวาลนับแต่การสร้างจนถึงการทำลาย (Atthames, 1991)

อีกด้านหนึ่งก็ปรากฏว่า ที่มาของการอธิบายถึงโลกที่ชาวล้านนาอาศัยอยู่มาจากความคิดความเชื่อในพุทธปรัชญา ซึ่งมีบทบาทในการสร้างโลกทัศน์ของชาวล้านนามากที่สุด (Simatrang, 1991) โดยอิทธิพลของความเชื่อทางพุทธศาสนาต่อการอธิบายความเป็นมาของบ้านเมืองในล้านนา เห็นได้จากหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภท “ตำนาน” ซึ่งส่วนใหญ่เขียนขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เช่น ตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลินี ตำนานเหล่านี้เขียนขึ้นโดยพระสงฆ์

เพื่ออธิบายถึงความจริงแท้ในสังคมและเป็นแนวทางปฏิบัติให้ผู้คน[๔] ในตำนานมูลศาสนา ซึ่งเป็นตำนานแรกสุดที่เขียนขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ได้อธิบายถึงจักรวาล (ซึ่งโลกมนุษย์อยู่ในนี้ด้วย) ไว้ว่า ประกอบด้วยเขาสิเนรุ เขาสัตภัณฑ์ น้ำในมหาสมุทร ทวีปใหญ่ทั้ง ๔ ทวีปน้อย ๒,๐๐๐ ทวีป และป่าหิมพานต์ (Tamnan mun sasana, 2014, p. ๔๖) สำหรับส่วนที่เป็นแผ่นดินนั้น

> *มีสัณฐานประดุจข้าวต้มอันข้นเดือด อยู่ในเวลาที่ยกลงมาให้เย็นนั้น บางแห่งก็สูงกว่าเพื่อน บางแห่งก็ต่ำ ๆ สูง ๆ บางแห่งก็เป็นบ่อลึกลงไป อันนี้มีฉันใด พื้นแห่งแผ่นดินก็มีสัณฐานฉันนั้น*
>
> (Tamnan mun sasana, 2014, p. 46)

สำหรับการอธิบายเรื่องบ้านเมืองต่าง ๆ นั้นในตำนานมูลศาสนาได้กล่าวถึงเมืองละโว้[๕] สังครนคร อมรปุรนคร กุลิสสนคร ปุรนคร เมืองลพุน (ลำพูน) รวมทั้งกล่าวถึงเมืองที่พระนางจามเทวี พระราชธิดาของกษัตริย์ละโว้ ให้สร้างขึ้นตามรายทางที่พระนางเสด็จออกจากเมืองละโว้มาครองเมืองลพุน เช่น เมืองพระบาง เมืองบุรัฐ เมืองเทพบุรี เมืองบางพล เมืองราเสียด (Tamnan mun sasana, 2014, p. 128-145)

การอธิบาย “โลก” ในตำนานมูลศาสนามีลักษณะที่สอดคล้องกับคติความเชื่อเรื่องไตรภูมิ ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปข้างหน้า โดยการอธิบายถึงโลกที่มี ๔ ทวีปใหญ่ และทวีปน้อย ๒,๐๐๐ ทวีป ยังปรากฏในหนังสือ “ชินกาลมาลินี” ซึ่งเนื้อหาส่วนแรกของหนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องประวัติศาสตร์ของดินแดนล้านนาตั้งแต่เมื่อครั้งเป็นนครรัฐจนกลายเป็นรัฐจักรวรรดิมีศูนย์กลางอยู่ที่นครเชียงใหม่ และเนื้อหาส่วนหลังเป็นประวัติด้านการศาสนาในรัฐดินแดนล้านนา (Laolerdworakul 2012, p. 27) โดย ชินกาลมาลินี ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็น “บรมจักรตราธิราช” ในเมืองธัญวดีนครว่า

---

[๔] ดูคำอธิบายเกี่ยวกับตำนานของล้านนา ใน Ganjanapan, 2012, p. 24-44.

[๕] ส่วนใหญ่แล้วงานค้นคว้าและงานเขียนเกี่ยวกับเมืองละโว้ เมืองโบราณในประวัติศาสตร์ไทย มักจะระบุว่า เมืองละโว้คือเมืองลพบุรีในบริเวณภาคกลาง ดู Wallipodom, 1998, p. 7-20; Wongtawan (ed.), 2011, p. 25-37.

พระองค์มีอาณาจักรแผ่ไปในทวีปทั้ง ๔ ข้าศึกทั้งหลายในแผ่นดินที่สุดสิ้นสาครสมุทร มิอาจจะกระทำวิธียุทธนากรรมด้วยพระองค์ได้ ทรงธรรมาธิคุณเทศนาสอนสัตว์เป็นครูผู้ใหญ่...มีพระเมตตากรุณาภาพแผ่ไปในทวีปทั้ง ๔ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร

(Venerable Rattanapanya, ๒๐๐๑)

สำหรับการอธิบายถึงบ้านเมืองต่าง ๆ ชินกาลมาลินี ได้กล่าวถึง สังคระนคร รัตนบุรี ลพบุรี หริบุญไชย[๖] เขลางคนคร (Venerable Rattanapanya, 2001, p. 144-147)

การมองและอธิบาย “โลก” ด้วยคติไตรภูมิหรือความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทตำนานเหล่านี้จะได้สืบทอดต่อกันมาในสังคมล้านนาจนถึงยุคที่สีโหม้เกิดและเติบโต รวมทั้งในยุคหลังจากนั้น ดังเห็นร่องรอยได้จากต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์จักกวาฬทีปนี ที่มีมาก่อนหน้าสีโหม้จะไปอเมริกา เช่น ต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์จักกวาฬทีปนีฉบับล่องชาดวัดช้างค้ำ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ซึ่งจารขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ (Venerable Wimuttiya (Na Bangchang), 2011, p. 33) และต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์จักกวาฬทีปนีที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงช่วงหลังจากสีโหม้เดินทางกลับมาจากอเมริกาแล้ว ดังปรากฏว่า ในบัญชีหนังสือแผนกบาลีที่หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ มีรายชื่อหนังสือ “จักกวาฬทีปนี” ที่นำมาจากล้านนาอยู่ในบัญชีรายชื่อด้วย (Skilling, and Santi, 2004, p. 52) โดยการมีอยู่ของหนังสือจักกวาฬทีปนีที่เก็บไว้ที่หอพระสมุดวชิรญาณในกรุงเทพฯ แสดงให้เห็นว่าสังคมล้านนาภายหลังสีโหม้ได้กลับมาจากสหรัฐอเมริกาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ยังมีการเผยแพร่และเก็บรักษาคัมภีร์จักกวาฬทีปนีอยู่

ทั้งนี้การมีอยู่และการเผยแพร่คัมภีร์จักกวาฬทีปนีตั้งแต่ช่วงก่อนหน้าที่สีโหม้จะไปสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ และภายหลังจากที่สีโหม้กลับมาจากสหรัฐอเมริกาในปีถัดมา เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าคนล้านนายังคงมองและอธิบายโลกตามคติไตรภูมิ

---

[๖] เมืองหริบุญไชยในที่นี้หมายถึงเมืองลำพูนหรือหริภุญไชย

หรือความเชื่อทางพุทธศาสนา เนื่องจากเนื้อหาของคัมภีร์จักกวาฬทีปนีมีการอธิบายถึงจักรวาลและโลกตามคติไตรภูมิ ดังที่งานศึกษาของแม่ชีวิมุตติยา (สุภาพรรณ ณ บางช้าง) ได้ชี้ว่า คัมภีร์จักกวาฬทีปนีได้อธิบายลักษณะของจักรวาลว่า เป็นแผ่นกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ มีความหนา ๑/๕ ของเส้นผ่าศูนย์กลาง จักรวาลจึงมีลักษณะเหมือนกลองแบนต่อเนื่องเป็นผืนเดียวกัน เบื้องล่างของผืนแผ่นดินมีแผ่นน้ำหนา ๒ เท่าของเส้นผ่าศูนย์กลางจักรวาลรองรับอยู่ และมีแผ่นลมหนา ๒ เท่าของแผ่นน้ำรองรับอีกทีหนึ่ง (Venerable Wimuttiya (Na Bangchang), 2011, p. 65)

นอกจากนี้คัมภีร์จักกวาฬทีปนียังกล่าวถึงภูเขาสิเนรุหรือภูเขาพระสุเมรุซึ่งตั้งอยู่กลางผืนแผ่นดิน (Venerable Wimuttiya (Na Bangchang), 2011, p. 69-72) หรือกล่าวถึงทวีปในโลกว่า มี ๔ ทวีปใหญ่ได้แก่ อมรโคยานทวีป ปุพพวิเทหทวีป ชมพูทวีปอุตตรกุรุทวีป (Venerable Wimuttiya (Na Bangchang), 2011, p. 109-116)

ร่องรอยอีกประการหนึ่งที่ชี้ว่า คนล้านนาในช่วงเวลาที่สิโหม้เกิดและเติบโตจนได้ไปสหรัฐอเมริกาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ยังคงมอง เข้าใจและอธิบาย “โลก” ตามคติความเชื่อดั้งเดิมของตน ไม่ได้เปลี่ยนมามอง เข้าใจ และอธิบายโลกด้วยความรู้ทางภูมิศาสตร์และประสบการณ์จริงอย่างที่สิโหม้มองและอธิบายได้แก่ การประกอบพิธีไหว้ผีเสื้อเมืองตามความเชื่อการนับถือผีเจ้าที่คือ อินทขิล (ผีอารักษ์ผู้ปกป้องเมือง) และปู่แสะย่าแสะ รวมทั้งผีบรรพบุรุษของเจ้าเมือง ดังมีหลักฐานตำนานเมืองเชียงใหม่ที่คัดลอกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ (๓๖ ปีหลังจากสิโหม้กลับมาจากอเมริกา) กล่าวถึงการไหว้ผีบรรพบุรุษและห้ามไม่ให้เลี้ยงผีเสื้อเมือง ทั้งนี้ Ganjanapan (2012, p. 75) ชี้ว่า เหตุที่ตำนานเมืองเชียงใหม่หยิบยกเรื่องการห้ามเลี้ยงผีเสื้อเมืองขึ้นมากล่าวไว้ในตำนานเนื่องมาจากก่อนหน้า พ.ศ. ๒๔๖๙ ที่มีการคัดลอกตำนานเมืองเชียงใหม่ฉบับนี้อำนาจรัฐจากกรุงเทพฯ ที่ขึ้นมาปกครองเชียงใหม่คงค่อย ๆ บีบบังคับให้ชาวเชียงใหม่เลิกพิธีเลี้ยงผีเสื้อเมืองแล้วส่งเสริมพิธีทำบุญในพุทธศาสนามากขึ้น เพื่อให้รัฐบาลกรุงเทพฯ สามารถสถาปนาอำนาจรัฐขึ้นในล้านนา ขณะที่พระภิกษุผู้คัดลอกตำนานต้องการรักษาพิธีไหว้ผีเจ้าที่เอาไว้จึงได้บันทึกเรื่องการไหว้ผีเจ้าที่และการห้ามเลี้ยงผีเสื้อเมืองไว้ในตำนานที่คัดลอกขึ้น ทั้งยังมีงานเขียนของผู้รู้ในท้องถิ่นที่กล่าวว่า การทำพิธีไหว้ผีเสื้อเมืองในล้านนามีอยู่ต่อมาจนถึงอย่างน้อยที่สุดใน พ.ศ. ๒๔๕๕

ความแตกต่างระหว่างการอธิบาย “โลก” ที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลินีและคัมภีร์จักกวาฬทีปนี ตลอดจนร่องรอยความเชื่อการนับถือผีที่ปรากฏร่องรอยในพิธีไหว้ผีเสื้อเมืองและผีเจ้าที่ของคนล้านนาช่วงก่อนและหลังสีโหม้ไปสหรัฐอเมริกา กับคำอธิบายในจดหมายของสีโหม้ เป็นความแตกต่างที่มีนัยสำคัญในแง่ที่ว่าจดหมายของสีโหม้ เป็นการอธิบาย “โลก” ด้วยความรู้ชุดใหม่ที่ต่างจากความรู้ความเข้าใจชุดเดิมของชาวล้านนา (คติไตรภูมิและคติการนับถือผี) กล่าวคือจดหมายของสีโหม้ไม่ได้กล่าวถึงสัณฐานของโลกและทวีปในโลกตามแบบคติไตรภูมิอย่างที่พบในตำนานมูลศาสนาชินกาลมาลินี จักกวาฬทีปนี ทั้งนี้ผู้วิจัยมองว่ามีลักษณะคล้ายกับที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้วิเคราะห์ถึงโลกทัศน์ของชนชั้นนำสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง นางนพมาศ ว่า การบรรยายถึงโลกที่ไม่มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาลอย่างในหนังสือเรื่องนางนพมาศแสดงให้เห็นว่าผู้เขียนวรรณกรรมเรื่องนี้มองและอธิบายโลกบนพื้นฐานความเป็นจริงเชิงประจักษ์ตามสายตาและประสบการณ์ในชีวิตของผู้แต่ง ไม่ได้มองและอธิบายโลกในเชิงอุดมคติอย่างคนยุคก่อนหน้า (Aeusrivongse, 1995, p. 433-437) พิจารณาบนหลักคิดนี้คำบอกเล่าถึงโลกและทวีปในโลกที่ปรากฏในจดหมายของสีโหม้ที่ไม่กล่าวตามคติไตรภูมิ จึงชี้ให้เห็นว่าสีโหม้มองและอธิบายโลกบนพื้นฐานความจริงเชิงประจักษ์อันเป็นมุมมองตามแบบชาวตะวันตกสมัยใหม่

๒.๒ เรื่องผู้คนบนโลก

เมื่อสีโหม้เดินทางมาถึงท่าเรือเมืองซานฟรานซิสโก ประเทศสหรัฐอเมริกาก็เดินทางโดยรถรางเพื่อต่อไปยังบ้านพักที่เมืองโอ๊คแลนด์ซึ่งตั้งอยู่คนละฝั่งอ่าว ขณะนั้นสีโหม้อยู่ที่เมืองโอ๊คแลนด์ได้ประมาณ ๕ เดือน ระหว่างนั้นสีโหม้ได้เที่ยวชมอาคารบ้านเรือน ห้างร้าน และสถานที่ต่าง ๆ เช่น อู่ต่อเรือ มหาวิทยาลัย พิพิธภัณฑ์ ขณะเดียวกันก็มีโอกาสเรียนฝึกฝนภาษาอังกฤษเพิ่มเติมกับครูที่อยู่ข้างบ้านด้วย สีโหม้จึงได้เห็นสภาพบ้านเมืองและสิ่งแปลกใหม่ที่ไม่เคยเห็นมาก่อน อีกทั้งยังได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์บ้านเมืองของประเทศสหรัฐอเมริกาและเรื่องราวของทวีปและผู้คนต่าง ๆ บนโลกนี้ ดังที่เขาได้เล่าในจดหมายฉบับที่สิบสามว่า

อันนึ่ง คนทั้งหลายในแผ่นดินโลก นักผาดทั้งหลายแบ่งเป็นห้าชาติ ด้วยสีก็บ่เหมือนกัน ตาก็บ่เหมือนกัน ผมก็บ่เหมือนกัน อันนึ่งชาติคนขาวชาวยุโรปและชาวอเมริกันทางเหนือใต้ ทุกภาษาบรรดาที่เป็นคนขาว มีคนอยู่หกร้อยห้าสิบล้านคน คนอินเดียนคือคนแดงสีเหมือนทองแดงเป็นชาวอเมริกันเก่า ๆ คนแดงมีอยู่สิบเอ็ดแสนคน คนในอาเซียเป็นคนสีเหลือง คือว่า เจ๊ก ญี่ปุ่น ไทย ลาว ญวน ม่าน หมู่นี้เป็นคนสีเหลืองทั้งมวล มีหกร้อยแปดสิบเก้าล้านคน คนดำอยู่ในแอปะรีกา มีอยู่ร้อยเก้าสิบล้านคน แขกมลายูเป็นคนสีหมิ่น อยู่ในเหล่าเกาะทั้งหลายใต้บางกอก มีอยู่ห้าสิบห้าล้านคน ในพวกนี้ลางหมู่ ช่างฆ่าคนกินคน

(Satrabhaya and Palanan, 2014, p. 99)

จากข้อความในจดหมายฉบับที่สิบสามนี้ แสดงให้เห็นว่าสีโหม้ได้เรียนรู้เรื่องของทวีปต่าง ๆ และผู้คนบนโลกว่า ผู้รู้ได้แบ่งผู้คนบนโลกนี้ออกเป็นห้าชาติหรือห้าทวีป คือ ทวีปยุโรป ทวีปอเมริกาเหนือ ทวีปอเมริกาใต้ ทวีปแอฟริกา และทวีปเอเชีย และผู้คนที่อาศัยอยู่ในแต่ละทวีปก็สีผิว ตา และผมต่างกัน และยังรู้ถึงจำนวนผู้คนที่อาศัยอยู่ในทวีปนั้น ๆ

การอธิบายถึงผู้คนบนโลกในจดหมายของสีโหม้ กล่าวได้ว่าเป็นการมองและจำแนกผู้คนในโลกที่แตกต่างจากชาวล้านนาในยุคก่อนหน้าและชาวล้านนาร่วมสมัยกับเขา เนื่องจากหลักฐานเอกสารประเภทใบลานที่เขียนขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ แสดงให้เห็นว่า คนล้านนารับรู้ถึงการมีอยู่ของคนต่างชาติพันธุ์ต่างภาษากับตัวเอง เช่น ชาวลัวะ ชาวเม็ง (มอญ) ชาวพม่า (ม่าน) ชาวเชียงแสน ชาวไทใหญ่ (เงี้ยว) ชาวจีน ชาวฝรั่ง ชาวแขก โดยคนล้านนามองว่าคนต่างชาติเหล่านี้มีสถานะเป็น “คนอื่น” และส่วนใหญ่ด้อยกว่าคนล้านนา (Wichiankhieo, 2012, p. 43-72) ขณะที่จดหมายของสีโหม้แสดงให้เห็นว่า เขามองคนต่างชาติต่างภาษาในแง่มุมต่างออกไปคือ กล่าวถึงผู้คนที่หลากหลายชาติพันธุ์และภาษามากกว่าที่พบในเอกสารประเภทใบลานของล้านนา โดยเอกสารประเภทใบลานส่วนใหญ่จะกล่าวถึงกลุ่มคนที่อยู่ไม่ไกลจากล้านนาเท่าไหร่นัก ส่วนจดหมายของสีโหม้กล่าวถึงคน

ต่างชาติต่างภาษาที่อยู่ไกลจากล้านนามาก และไม่มีการยกชาติใดชาติหนึ่ง ภาษาใด ภาษาหนึ่งขึ้นมาเป็นหลักหรือเป็นศูนย์กลาง

ผู้วิจัยเห็นว่า มุมมองหรือทัศนะเกี่ยวกับผู้คนในโลกที่สีโหม้กล่าวไว้ในจดหมาย ของเขามีลักษณะคล้ายกับที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้วิเคราะห์ถึงโลกทัศน์ของชนชั้นนำสมัย ต้นรัตนโกสินทร์ ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง นางนพมาศ ว่า การบรรยายถึงกลุ่มคน ที่หลากชาติพันธุ์ หลายภาษาในสังคม เป็นการอธิบายบนพื้นฐานประสบการณ์จริง ที่ตนได้พบเจอและการพูดถึงคนต่างชาติต่างภาษาโดยไม่ได้ยกชาติใดภาษาใดขึ้นมา เป็นหลักหรือศูนย์กลาง เป็นการมองและอธิบายผู้คนด้วยความสัมพันธ์แนวนอนซึ่ง หาศูนย์กลางไม่ได้ ต่างจากการมองและอธิบายด้วยคติไตรภูมิที่มองความสัมพันธ์ ระหว่างคนต่างชาติพันธุ์และภาษาในแนวตั้งที่ยึดเอาคนพวกใดพวกหนึ่งเป็นศูนย์กลาง (Aeusrivongse, 1995, p. 435) พิจารณาบนหลักคิดนี้คำบอกเล่าถึงผู้คนในโลก ที่ปรากฏในจดหมายของสีโหม้ที่ไม่กล่าวตามคติไตรภูมิ จึงเป็นอีกจุดหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า สีโหม้มองและอธิบายผู้คนในโลกบนพื้นฐานความจริงเชิงประจักษ์อันเป็นมุมมองตาม แบบชาวตะวันตกสมัยใหม่

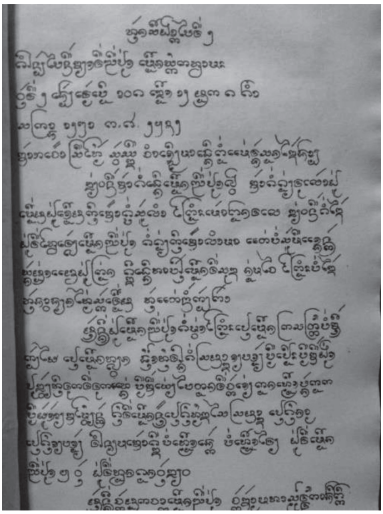

ภาพประกอบที่ ๒

หนังสือฝากสีโหม้ใบที่สอง เขียนเมื่อ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๒

ที่มา: นายปรีชา ลาวณานนท์ หลานตาของสีโหม้

๓. ความรู้แบบตะวันตก: ที่มาโลกทัศน์ของสีโหม้

จากเรื่องราวในจดหมายที่สีโหม้เล่าบรรยายตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เห็นได้ชัดว่า สีโหม้อธิบายถึง “โลก” และผู้คนบนโลกจากการรับรู้ตามความจริงเชิงประจักษ์ที่ได้ประสบพบเห็นและศึกษาจากความรู้แบบใหม่ในเรื่องภูมิศาสตร์ของตะวันตกอันเป็นโลกทัศน์ที่มาจากความรู้ของมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียน ซึ่งเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในล้านนา

ทั้งนี้การเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในล้านนาของมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนซึ่งมีศาสนาจารย์เดเนียล แมคกิลวารี เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงนั้นมีปัจจัยหนุนที่สำคัญคือ การที่พ่อตาของเดเนียล แมคกิลวารี คือ แดน บีช บรัดเลย์ มีความคุ้นเคยกับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่และเจ้านายฝ่ายเหนือที่ลงมาติดต่อราชกิจกับราชสำนักสยามที่กรุงเทพฯ รวมทั้งศาสนาจารย์แมคกิลวารี ก็เริ่มสร้างความคุ้นเคยกับเจ้านายของล้านนาไว้บ้างแล้ว (McGilvary, 2011, chapter 4-11) การเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีอเมริกันนี้มีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของคนพื้นเมืองล้านนาที่หันมาเข้ารีตนับถือคริสต์ศาสนาด้วย เนื่องจากมิชชันนารีที่เข้ามาในดินแดนล้านนาได้นำเอาแนวคิดและอุดมการณ์ที่สำคัญของมิชชันนารีอเมริกัน ๔ ประการเข้ามาด้วยได้แก่

๑. จิตสำนึกทางศาสนาอันเกิดจากขบวนการฟื้นฟูทางจิตวิญญาณที่เรียกว่า “การตื่นตัวทางจิตวิญญาณครั้งที่ ๒” (the second great awakening) โดยมีสาระสำคัญคือ การกระตุ้นเร้าให้คนอเมริกันเตรียมพร้อมเพื่อปฏิรูปสังคมด้วยความเชื่อเรื่องการสร้างแผ่นดินของพระผู้เป็นเจ้าลงบนโลก

๒. อุดมคติเรื่องแผ่นดินของพระผู้เป็นเจ้า

๓. อิทธิพลของปรัชญาสามัญสำนึก (common sense philosophy) อันเป็นปรัชญาที่เกิดจากการถกเถียงด้านวิธีการเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับความจริงแท้ของพระผู้เป็นเจ้ามาตั้งแต่ยุคกลางจนกระทั่งถึงช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ (ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔) โดยนักปรัชญาและบาทหลวงฝ่ายหนึ่งเห็นว่า การเข้าถึงความจริงแท้ของมนุษย์ทำได้ด้วยการภาวนาขอให้พระผู้เป็นเจ้าทรงเปิดเผยความจริงแท้ของเรื่องหนึ่ง ๆ ให้มนุษย์รู้ ส่วนนักปรัชญาอีกฝ่ายหนึ่งมองว่ามนุษย์สามารถเข้าถึงความจริงแท้

ได้ด้วยสามัญสำนึกที่เกิดจากประสบการณ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้พบเจอในชีวิต[๗]

๔. คติเรื่องทวินิยมแบบจำกัด (qualified dualism) อันเป็นคติความเชื่อที่รับอิทธิพลจากปรัชญาสามัญสำนึกมาผสมผสานเข้ากับแนวคิดของลัทธิแคลวิน ซึ่งเป็นคติความเชื่อทางศาสนาของมิชชันนารีอเมริกันที่มองว่าศาสนาที่ถูกต้องแท้จริงมีเพียงอย่างเดียวคือ คริสต์ศาสนาฝ่ายโปรเตสแตนต์ โดยโลกตามความเชื่อของคริสเตียนโปรเตสแตนต์แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายดี (ฝ่ายธรรม) และฝ่ายชั่ว (ฝ่ายอธรรม) สำหรับคริสเตียนซึ่งเป็นฝ่ายดีนั้นคริสตจักรฝ่ายเพรสไบทีเรียนซึ่งยึดถือหลักการของลัทธิแคลวิน เป็นฝ่ายที่มีความบริสุทธิ์เหนือกว่าคริสตจักรอื่น ๆ จึงปฏิเสธที่จะนำเอาหลักการของคริสตจักรอื่นๆมาปะปนกับความคิดและหลักการปฏิบัติของเพรสไบทีเรียน (Pongudom, 2007, p. 45-46)

นอกจากนี้ยังพบว่าแนวคิดและอุดมการณ์ของมิชชันนารีได้พัฒนามาบนรากฐานของความเป็นสมัยใหม่ ทำให้คริสต์ศาสนาโปรเตสแตนต์แบบอเมริกันใช้หลักความเป็นเหตุผล แนวคิดมนุษยนิยม ความสว่างไสวทางภูมิปัญญา ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในการอธิบายความเป็นคริสต์ศาสนาโปรเตสแตนต์แบบอเมริกันโดยมีการประสานความรู้ด้านความเป็นเหตุเป็นผล แนวคิดมนุษยนิยม ความสว่างไสวทางภูมิปัญญา ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความรู้ทางโลกวิสัยเข้ากับความรู้ทางศาสนา ดังนั้นความเป็นมิชชันนารีอเมริกันจึงหมายถึงการเป็นคนของพระเจ้าควบคู่ไปกับการเป็นผู้แทนของความทันสมัยแบบอเมริกันนำความทันสมัยไปเผยแพร่เพื่อสร้างคนที่อ่านออกเขียนได้ ขจัดความโง่เขลา งมงายออกไปแล้วสร้างความรู้และความจริงของคริสต์ศาสนาขึ้นมาแทน สำหรับความรู้เกี่ยวกับ “โลก” ที่มนุษย์อยู่อาศัยนั้น มิชชันนารีอเมริกันมีบทบาทสำคัญในการนำเอาความรู้แบบสมัยใหม่ (หรือความรู้แบบทันสมัย) เข้ามาเผยแพร่ในสยาม เช่น ความทันสมัยด้านการศึกษา ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ การแพทย์ การพิมพ์ โดยเฉพาะ

---

[๖] ความหมายของ “ปรัชญาสามัญสำนึก” ในที่นี้เก็บความจาก “Locke, John”. อ้างใน thamdimisukh.wordpress. com/ 2015/ 30/ locke-john [11 October 2017]; “Philosophy of common Sense”, อ้างใน newworldencyclopedia.org/ entry/ Philosophy_of_common_sense [11 October 2017]

อย่างยิ่ง แดน บีช บรัดเลย์ แห่งคณะธรรมการกรรมาธิการอเมริกัน ซึ่งเป็นมิชชันนารี (หรือธรรมทูต) ผู้วางรากฐานวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้แก่สยามมากที่สุด (Pongudom, 1984, p. 2)

หนึ่งในความรู้ที่มิชชันนารีอเมริกันนำเข้ามาถ่ายทอดให้ชาวสยาม ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับโลกและประเทศในโลกตามแบบความรู้สมัยใหม่ เห็นได้จากหนังสือจดหมายเหตุฯ BANGKOK RECORDER ของแดน บีช บรัดเลย์ ฉบับวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๙ (ค.ศ. 1866) ได้อธิบายเรื่องโลกบนฐานความรู้แบบวิทยาศาสตร์นั่นคือ "*โลกย์นี้มีรูปกลมสันฐานคล้ายผลส้มโอ*" (Achieve: the Bangkok Recorder, 1993, p. 14)

ในการอธิบายถึงประเทศในโลกนี้หนังสือจดหมายเหตุฯ BANGKOK RECORDER ของแดน บีช บรัดเลย์ ฉบับวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๙ ได้อธิบายว่า แผ่นดินบนโลกจัดเป็นทวีป ๕ ทวีป คือ อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ ยุโรป อาเชีย และ แอฟริกา (Achieve: the Bangkok Recorder, 1993, p. 15) หรือที่จดหมายเหตุฯ BANGKOK RECORDER เล่ม ๑ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๗ (ค.ศ. 1844) มีการอธิบายถึงประเทศอังกฤษตามข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ว่า

> *ทีนี้จะว่าด้วยเมืองอังกฤษ. ที่คนไทเรียกว่าเมืองอังกฤษแต่ก่อนนั้นเปนสามประเทษ, มีเจ้าเมืองสามองค์ไม่ขึ้นกัน, ชื่อสามประเทษนั้นคืออิงลันดาแห่งหนึ่ง, อีระลันดาแห่งหนึ่ง, สกดลันดาแห่งหนึ่ง, อิงลันดากับสกดลันดาอยู่ในเกาะเดียวกัน. เกาะนั้นวัดโดยยาวประมาณ ๕๐ โยชน์, โดยกว้างประมาณ ๑๕ โยชน์, เกาะนั้นเรียกว่าเกาะบริตาเนียใหญ่, อีระลันดานั้นอยู่ในเกาะแห่งหนึ่ง, อยู่ข้างทิศตวันตกแห่งเกาะบริตาเนียนั้น, ไกลกันสักหกโยชน์. เกาะอีระลันดานั้นยาวประมาณ ๒๔ โยชน์, กว้างประมาณ ๑๒ โยชน์. เดี๋ยวนี้ทั้งสามประเทษนั้นรวมกันเปนประเทษเดียว, มีกระษัตรองค์เดียวกัน*
>
> (Achieve: the Bangkok Recorder, 1993, p. 125-126)

ความรู้เกี่ยวกับโลกและประเทศในโลกแบบสมัยใหม่ที่มิชชันนารีอเมริกันนำเข้ามาถ่ายทอดให้แก่ชาวสยามนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากพัฒนาการของความรู้ด้านการเดินเรือ วิทยาศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ในโลกตะวันตกนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕) เป็นต้นมา ที่มีการค้นพบดินแดนและทวีปใหม่ พิสูจน์ได้ว่าโลกกลม รวมทั้งมีการทำแผนที่โลก เช่น แผนที่ของเจอร์ราร์ด เมเคเตอร์ (Gerrard Mercator) แผนที่ของครอบครัวกัสซีนี (Giovanni Domenico Cassini & son and nephew) แผนที่ของกัปตันเจมส์ คุก (James Cook) ฯลฯ (Sukhothai Thammathirat Open University Department of History, 2008, p. 300-303, 336-344, Ross, 2009, Chapter 5-12)

เมื่อมิชชันนารีอเมริกันคณะเพรสไบทีเรียนเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาและความรู้แบบตะวันตกในล้านนา เข้าใจได้ว่ามีการนำเอาความรู้ด้านภูมิศาสตร์และวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับ “โลก” เข้ามาถ่ายทอดให้กับชาวล้านนาที่เข้ารีตด้วย เห็นได้จากหนังสืออัตชีวประวัติของศาสนาจารย์เดเนียล แมคกิลวารี ที่เล่าว่าในช่วงแรก ๆ ของการเผยแพร่ศาสนา ท่านได้ถกเถียงกับหนานอินต๊ะ ชาวลาว[๗]คนแรกที่ได้รับศีลเป็นสมาชิกคริสตจักรในล้านนา ในการถกเถียงนั้นมีการถกเถียงกันเรื่องทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับรูปสัณฐานของโลกด้วย (McGilvary, 2011, p. 107) อย่างไรก็ตามในช่วง ๑๐ ปีแรกของการปฏิบัติงานของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนา (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๒๑) นั้น การเผยแผ่ศาสนาและความรู้แบบตะวันตกยังเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากเจ้ากาวิโลรสเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในขณะนั้นไม่พอใจที่มีชาวพื้นเมืองเข้ารีตเปลี่ยนไปนับถือคริสต์ศาสนา ดังพบว่า ในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๑๒ เจ้ากาวิโลรสมีคำสั่งให้ประหารชีวิตคริสตศาสนิกชนชาวพื้นเมือง ๒ คนคือ น้อย สุนยะ และหนานชัย เหตุการณ์นี้ส่งผลให้คริสตศาสนิกชนและผู้ที่กำลังจะเข้ารีตหนีหายไป การเติบโตของคริสตจักรในล้านนาต้องหยุดชะงักไป

---

[๗] การเรียกชาวล้านนาว่า “ชาวลาว” เป็นการเรียกโดยชาวสยามในภาคกลางและมิชชันนารีชาวตะวันตกที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนา โดยในทัศนะของชาวสยามและชาวตะวันตกแล้วชาวล้านนาเป็น “ชาวลาว” โปรดดู Chaisinlapa, 1993, McGilvary, 2011, Siam lae Laos nai saita missionary American, 2004.

ต่อมาอีก ๙ ปี (พ.ศ. ๒๔๒๑) ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญที่มีผลต่อการประกาศคริสต์ศาสนาในสยามคือ มีการกีดกันไม่ให้ลูกสาวของหนานอินต๊ะ แต่งงานตามพิธีทางคริสต์ศาสนาถ้าหากไม่มีการทำพิธีตามประเพณี “เสียผี” ตามความเชื่อพื้นบ้านของล้านนาเสียก่อน คณะธรรมทูตของมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนได้ดำเนินการร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหานี้ไปที่รัฐบาลสยาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระบรมราชโองการขึ้นมายังหัวเมืองในล้านนา ให้ชนพื้นเมืองมีสิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนาและการประกอบพิธีกรรม พระบรมราชโองการของพระพุทธเจ้าหลวงของสยามนี้เป็นสิ่งค้ำประกันให้คณะธรรมการลาว (คณะธรรมการของมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ล้านนา) สามารถดำเนินการขยายคริสตจักรออกไปยังพื้นที่อำเภอสารภีและอำเภอดอยสะเก็ดในเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งในพื้นที่เมืองลำปาง ท่ามกลางการต่อต้านของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่และนครลำปาง รวมทั้งชนพื้นเมืองส่วนที่ยึดมั่นในความเชื่อศาสนาแบบดั้งเดิม[๔] (Pongudom, 1984, p. 11-12)

การดำเนินงานด้านการขยายการศึกษาความรู้แบบตะวันตกของมิชชันนารีในล้านนาเริ่มเป็นรูปเป็นร่างเมื่อนางแมคกิลวารี เริ่มจัดการศึกษาสตรีในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ โดยเริ่มจากการนำเด็กผู้หญิงกลุ่มหนึ่งมาเรียนที่ระเบียงบ้านพัก (ต่อมาได้พัฒนามาเป็น “โรงเรียนดาราวิทยาลัย”) จากนั้นอีก ๑๑ ปี (พ.ศ. ๒๔๒๙) ศาสนาจารย์ ดี.จี. คอลลินส์ได้ตั้งโรงเรียนขึ้นที่วังสิงห์คำ (ต่อมาได้พัฒนามาเป็น “โรงเรียนปรินส์รอแยลส์วิทยาลัย” ในปี พ.ศ. ๒๔๔๙) (Pongudom, 1984, p. 12, Charoenwong 1984, p. 104) เข้าใจได้ว่าการจัดการเรียนการสอนของมิชชันนารีอเมริกันจะมีการสอนความรู้เกี่ยวกับ “โลก” ตามความรู้แบบตะวันตกให้แก่เด็กที่เข้ามาเรียนด้วย พิจารณาได้จากข้อเท็จจริงจากหนังสืออัตชีวประวัติของศาสนาจารย์เดเนียล แมคกิลวารี ที่ได้กล่าวถึงในข้างต้น

---

[๔] กรณีการประหารชีวิตน้อย สุนยะ และหนานชัย ซึ่งเข้ารีตนับถือคริสต์ศาสนานี้ ศาสนาจารย์แมคกิลวารี กล่าวไว้ในหนังสืออัตชีวประวัติของท่านว่า เจ้ากาวิโลรส เจ้าหลวงเชียงใหม่ให้ประหารชีวิต เนื่องจากทรงรู้สึกว่าการเข้ารีตของคนล้านนาทำให้พระราชอำนาจของพระองค์ที่เคยมีเหนือชีวิตของราษฎรล้านนาอย่างเด็ดขาดเสื่อมถอยลง และทรงเชื่อคำยุยงของฟองเซกา นักผจญภัยชาวโปรตุเกสที่ประจบสอพลอพระองค์ ให้กำจัดพวกมิชชันนารี เพื่อที่ฟองเซกาจะทำสิ่งใดก็ได้ตามที่ต้องการโดยไม่มีพวกมิชชันนารีคอยขวางทาง

แล้วว่า เรื่องทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับรูปสันฐานของโลก เป็นหนึ่งในเรื่องที่ท่านได้นำมาถกเถียงกับชาวล้านนา

กรณีของสีโหม้ วิชัย จากข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานของมิชชันนารีในล้านนาทำให้ทราบว่า สีโหม้ ได้เรียนรู้ความรู้แบบตะวันตกตั้งแต่ยังอยู่ในวัยละอ่อน ดังปรากฏว่า ใน พ.ศ. ๒๔๒๒ ทางคณะกรรมการมิชชันฝ่ายต่างประเทศได้ส่งมิชชันนารี ๒ รายคือ นางสาวแมรี่ แคมป์เบล และนางสาวเอดน่า โคล์ มารับผิดชอบจัดตั้งโรงเรียนสตรีอย่างเป็นระบบมากขึ้น มีการจัดการศึกษาที่ทัดเทียมผู้ชาย ในขณะนั้นสีโหม้มีอายุได้ ๑๑ ปีก็ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนนี้ประมาณ ๒-๓ ปี จากนั้นนางสาวเอดน่า โคล์ (ต่อมาได้เป็นครูใหญ่โรงเรียนกุลสตรีวังหลังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ปัจจุบันคือโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย) ต้องลงไปอยู่กรุงเทพฯ โรงเรียนจึงมีอันต้องยกเลิกไป การที่สีโหม้เป็นคริสเตียนจึงมีโอกาสเข้าสู่การเรียนรู้ที่เป็นระบบการศึกษาแบบตะวันตกและความรู้แบบสมัยใหม่ คือ ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ซึ่งเนื้อหาวิชาความรู้ต่างกับการเรียนของเด็กชายส่วนใหญ่ในวัยเดียวกันในสมัยนั้น ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อมิชชันนารีอเมริกันเข้ามายังสยาม ได้นำเอาลูกโลกจำลอง แผนที่ นาฬิกาและอื่น ๆ มาเป็นเครื่องมือในการอธิบายความรู้และความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับโลก จักรวาลและเวลาให้กับคนในสังคมไทยโดยเฉพาะชนชั้นนำสยาม (Pongudom, 2007, p. 49) จึงน่าจะมีส่วนให้สีโหม้ เล่าถึง “โลก” ที่เขาได้พบเห็นในขณะเดินทางไปสหรัฐอเมริกาไว้ในหนังสือฝากถึงพ่อแม่ในลักษณะของ “โลก” ตามความรู้แบบตะวันตก

นอกจากนี้ สีโหม้ ยังได้เรียนรู้เรื่องของภูมิศาสตร์ของ “โลก” ผู้คนบนโลก วิทยาการ เทคโนโลยี และความทันสมัยจากประสบการณ์ที่ได้พบเห็นเมื่อเดินทางไปสหรัฐอเมริกา ดังเห็นได้จากเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมืองอื่น ๆ ที่เขาไปถึงและสภาพของสิ่งต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา โดยมีปัจจัยที่หนุนเสริมคือ อุปนิสัยที่ต้องการเรียนรู้ความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มเติม ดังที่เขาเขียนในจดหมายฉบับที่หนึ่งว่า “อันนึ่ง ข้าคิดว่าเมื่อเถิงเมืองอะเมริกาแล้ว จักอยู่เรียนหนังสือสักขวบหนึ่ง พอจักได้ความรู้พ่อง เมื่อป่วยการมาแล้ว กันจักปี๊กมาบ่ได้ความรู้ ก็ไปเสียเวลาบ่ดาย” (Satrabhaya, and Palanan, 2014, p. 75)

ด้วยเหตุนี้จึงพบว่า ทัศนะเกี่ยวกับโลกของสีโหม้ วิชัยมีความแตกต่างจากโลกทัศน์ของคนล้านนายุคก่อนหน้าและคนร่วมสมัยกับเขาอย่างชัดเจน กล่าวคือ ในขณะที่คนล้านนายุคก่อนหน้ามองและอธิบายโลกบนพื้นฐานคติไตรภูมิที่มองว่าจักรวาลซึ่งเป็นที่ตั้งของโลกนั้นมีภูเขาสิเนรุหรือเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง มีลักษณะกลม ตั้งอยู่เหนือน้ำ มีเขาสิเนรุรองรับเป็นฐาน ๓ ลูกในลักษณะเป็นสามเส้าหรือสามยอด มีภูเขาสัตภัณฑ์ทั้งเจ็ดล้อมรอบทุกด้าน มีทวีปใหญ่สี่ทวีปและมีทวีปเล็กเป็นบริวาร ๒๐๐๐ ทวีป มีมหาสมุทรอยู่ในจักรวาล มีนรกใหญ่ ๘ ขุมอยู่ใต้แผ่นดินและมีนรกเล็กเป็นบริวาร มีสวรรค์ชั้นกามาจจระ ๖ ชั้น ชั้นรูปปาวัจจรภุมม์ ๑๖ ชั้น และอรูปาวัจจรภุมม์ ๔ ชั้น (Traipum chabap thongthin, 2012, p. 72) โดยมนุษย์อาศัยอยู่ที่บริเวณชมพูทวีป ซึ่งมีขนาดรูปร่างและองค์ประกอบดังนี้

> *กว้างหมื่นโยช ๔ พันโยช น้ำถ้วมเสียเปนแม่น้ำอันใหย่อันหน้อยหากไฟถ้วมเสีย ๔ พันโยช เปนที่อยู่แห่งคนทังหลายเท่ามี ๖ พันโยช เปนปล่าหิมวันต์ ๓ พันโยชแล...เมืองทังหลายอันมีในชมพูทวีปนี้ได้ ๖ หมื่น ๓ พันเมืองแลเมืองใหย่ฝูงใหย่ ปรากฏมีชาวเมืองแลเมืองอัน ๑ ชื่อพาราณสี เมืองอัน ๑ ชื่อสาวัตถี เมืองอัน ๑ ชื่อเวสาลี เมืองพาราณสีนั้นเข้าตั้งใกล้แม่น้ำอัน ๑ ก้อนหินก้อนนึ่งมีท่ำกลางแม่น้ำแนนั้นมี สงสฐานเปนดั่งหัวช้างนั้น บางพร่องว่าเปนดั่งหัววอกนั้น เมื่อใดน้ำลงเขิย จิ่งจังหัน คนทังหลายก็เรียกว่าแม่น้ำอันนี้นชื่อพาราณสี ก็ใส่ชื่อเวียงพรารณสีว่าอั้นแล เมืองสาวัตถีนั้นยังมีฤาสีตน ๑ ชื่อสุวัตถิรสี มีริทธีมากนัก มาตกแต่งตั้งเวียงนั้น เหตุดังอั้นเมืองนั้นชื่อว่าสาวัตถีแล*
>
> (Traipum chabap thongthin, 2012, p. 29)

การมองและอธิบายโลกด้วยคติไตรภูมิอย่างที่พบในหนังสือไตรภูมิฉบับท้องถิ่นยังคงมีการสืบทอดและผลิตซ้ำต่อมาในช่วงที่สีโหม้เติบโตและได้ไปสหรัฐอเมริกา จนกระทั่งสีโหม้กลับมาจากสหรัฐอเมริกา ดังที่ได้กล่าวถึงคัมภีร์จักกวาฬทีปนีที่มีการผลิตขึ้นในช่วงทศวรรษ ๒๔๑๐ ถึงทศวรรษ ๒๔๕๐ ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ตลอดจนร่องรอยที่แสดงให้เห็นว่าในยุคที่สีโหม้เกิดและเติบโตนั้นคนล้านนาส่วนใหญ่มีความรู้

ความเชื่อ คนละชุดกับสีโหม้ วิชัย ดังเห็นได้จากการที่คนในล้านนามีการประกอบพิธีเลี้ยงผีเสื้อเมืองและผีเจ้าที่ตามคติความเชื่อการนับถือผีที่มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่ก่อนหน้าสีโหม้จะไปสหรัฐอเมริกาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ จนถึงทศวรรษ ๒๔๕๐ ซึ่งสีโหม้กลับจากสหรัฐอเมริกามาอยู่เชียงใหม่แล้วเป็นเวลา ๒๐ กว่าปี

เมื่อเทียบทัศนะเกี่ยวกับ “โลก” ของคนล้านนาที่อิงกับคติไตรภูมิกับทัศนะเกี่ยวกับ “โลก” ของสีโหม้ที่ได้กล่าวในส่วนต้นของบทความจะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันอย่างมาก ถึงแม้ว่าทัศนะเกี่ยวกับ “โลก” ของสีโหม้ วิชัย จะต่างจาก “โลก” ในความรับรู้ของชาวล้านนาที่ไม่ใช่คริสเตียนและยังคงมองโลกด้วยกรอบความคิดแบบไตรภูมิ โดยความแตกต่างนี้เป็นผลจากการที่ สีโหม้ หนุ่มลูกข้าวนึ่ง เกิดในครอบครัวที่พ่อเปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนา และได้เรียนกับมิชชันนารีอเมริกัน สีโหม้จึงน่าจะมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับ “โลก” จากคำอธิบายแบบตะวันตกอยู่บ้างแล้ว ต่อมาเมื่อได้เดินทางไปสหรัฐอเมริกา ประสบการณ์ที่เขาได้พบเห็นจึงเป็นแว่นที่ส่องให้ความรู้เกี่ยวกับ “โลก” จากความรู้แบบตะวันตกยิ่งชัดเจนเป็นรูปเป็นร่างขึ้น ขณะที่คนล้านนาที่ไม่ใช่คริสเตียนมีโลกทัศน์คนละแบบกับสีโหม้อย่างสิ้นเชิง เนื่องจากความรู้ของคนล้านนาที่ไม่ใช่คริสเตียนเป็นความรู้คนละชุดกับความรู้ของสีโหม้

ทั้งยังมีข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเข้าไปของการศึกษาแผนใหม่หรือแผนตะวันตกที่เป็นตัวนำพาให้คนล้านนาเปลี่ยนแปลงความรู้ ความเข้าใจต่าง ๆ เกี่ยวกับสิ่งที่พบเจอในชีวิตประจำวันจากการอธิบายบนฐานคิดแบบดั้งเดิมมาเป็นการเข้าใจและอธิบายด้วยความรู้แบบใหม่ แสดงให้เห็นว่าการเข้ามาของการศึกษาแผนใหม่ในล้านนานั้นมิชชันนารีอเมริกันที่เข้าไปปฏิบัติงานในพื้นที่ได้นำความรู้สมัยใหม่เข้าไปเผยแพร่ควบคู่ไปกับการสอนคริสต์ศาสนาด้วย และมิชชันนารีอเมริกันได้ตั้งโรงเรียนขึ้นในล้านนาถึง ๑๕ แห่งในบริเวณศูนย์พันธกิจของคริสเตียน ๕ ศูนย์ ในพื้นที่ล้านนาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ แต่ปัญหาของโรงเรียนที่ตั้งโดยมิชชันนารีอเมริกันเหล่านี้คือ ส่วนใหญ่แล้วโรงเรียนจะตั้งอยู่ในพื้นที่ของเชียงใหม่ ไม่ได้กระจายตัวออกไปยังเมืองอื่น ๆ เท่าไรนัก อีกทั้งโรงเรียนเหล่านี้โดยมากแล้วไม่ใช่โรงเรียนที่เปิดสอนแบบเต็มเวลา มีอุปกรณ์ในการสอนไม่เพียงพอและขาดครูที่ใช้ภาษาท้องถิ่นหรือภาษาไทยได้อย่างมีคุณภาพ อีกทั้งในเวลาต่อมายังต้องแข่งขันกับโรงเรียนที่รัฐบาลสยามตั้งขึ้น (Sindhuprama, 1988, p. 101-109)

ขณะที่การจัดการศึกษาแผนใหม่โดยรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ เริ่มเข้าสู่ล้านนาหรือพื้นที่ภาคเหนือของสยามในช่วงต้นทศวรรษ ๒๔๓๐ โดยจำกัดอยู่ในเขตเชียงใหม่และลำปาง ด้านผู้เรียนนั้นรัฐบาลสยามมุ่งเป้าไปที่บุตรชายของเจ้าเมืองและขุนนางท้องถิ่นเป็นหลัก จนกระทั่งช่วงต้นทศวรรษ ๒๔๔๐ รัฐบาลสยามจึงดำเนินการขยายการศึกษาแผนใหม่ไปยังพื้นที่อื่น ๆ ในภาคเหนือและขยายกลุ่มผู้เรียน แต่การดำเนินการของรัฐบาลสยามเป็นไปอย่างล่าช้า (Sindhuprama, 1988, p. 81-86)

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าในช่วงเวลา ๒๐ ปีระหว่างทศวรรษ ๒๔๓๐ ถึงทศวรรษ ๒๔๔๐ มีราษฎรชาวล้านนาจำนวนไม่มากนักที่มอง เข้าใจ และอธิบายโลกด้วยความรู้แผนใหม่และทัศนะแบบประจักษ์นิยมอย่างสีโหม้ วิชัย ประเด็นที่น่าสนใจคือทัศนะเกี่ยวกับ “โลก” ของสีโหม้ มีความสอดคล้องกับความรู้ ความคิด เกี่ยวกับ “โลก” ของชนชั้นนำสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ผ่านการปะทะกันระหว่างความรู้ทางภูมิศาสตร์และแนวคิดเรื่องดินแดนแบบรัฐสมัยใหม่ (แบบตะวันตก) กับความรู้เกี่ยวกับโลกและดินแดนต่าง ๆ ตามคติไตรภูมิ โดยความรู้แบบสมัยใหม่ได้รับชัยชนะจึงมีการกำหนด “ภูมิกายา (Geo-body)” หรือตัวตนทางภูมิศาสตร์ของสยามที่ปรากฏเป็นรูปธรรมในแผนที่ (Winichakul, 2013)

ทั้งนี้การปรากฏขึ้นของ “ภูมิกายา” ของสยาม ยังกระทบต่อล้านนาด้วย เนื่องจากในการเจรจาเรื่องเขตแดนระหว่างรัฐบาลสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับอังกฤษ ซึ่งได้พม่าเป็นอาณานิคม รวมทั้งการเจรจาระหว่างสยามกับอังกฤษเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาข้อพิพาทเกี่ยวกับผลประโยชน์ป่าไม้ตามแนวชายแดนล้านนา-พม่า นำไปสู่การทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ระหว่างสยามกับอังกฤษถึง ๒ ครั้งใน พ.ศ. ๒๔๑๖ และ พ.ศ. ๒๔๒๖ มีผลให้เกิด “ภูมิกายา” ของล้านนาขึ้นด้วยทั้งที่ก่อนหน้านั้นไม่เคยมีมาก่อน (Kraipakorn, 2014, p. 18-33)

ผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตว่า การปรากฏขึ้นของ “ภูมิกายา” ของสยามและของล้านนา อันเป็นผลสืบเนื่องจากชัยชนะของความรู้ด้านภูมิศาสตร์แบบตะวันตก มีความหมายแฝงถึงการที่ชนชั้นนำสยามมีทัศนะเกี่ยวกับ “โลก” ตามความรู้แบบตะวันตก และทัศนะแบบใหม่นี้จะถูกถ่ายทอดไปสู่ผู้คนในล้านนาเมื่อสยามได้ผนวกล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของตนเองอย่างสมบูรณ์และมีการจัดระบบการปกครองและระบบการศึกษา

ของล้านนาโดยนำเอาวิถีการปฏิบัติและความรู้แบบสมัยใหม่เข้าไปเผยแพร่ในล้านนา ทั้งนี้ประเด็นที่น่าคิดต่อคือ ความสอดคล้องระหว่างทัศนะเกี่ยวกับ “โลก” ของสีโหม้ วิชัย กับทัศนะของชนชั้นนำสยาม มีปฏิสัมพันธ์กันหรือไม่ อย่างไร อย่างไรก็ดี เนื่องด้วยประเด็นเกี่ยวกับการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับ “โลก” ตามทัศนะของชนชั้นนำสยามสู่ล้านนา รวมทั้งประเด็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างทัศนะเกี่ยวกับ “โลก” ของสีโหม้ วิชัย กับทัศนะของชนชั้นนำสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำเป็นต้องอธิบายในรายละเอียดค่อนข้างมาก ประกอบกับข้อจำกัดของเนื้อที่บทความนี้ ผู้วิจัยจึงขอละไว้โดยจะหาพื้นที่อธิบายโดยละเอียดยิ่งขึ้นในโอกาสหน้า

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมอีกประการหนึ่งว่า มีความเป็นไปได้ที่โลกทัศน์หรือทัศนะมุมมองต่อโลกและผู้คนของสีโหม้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความจริงเชิงประจักษ์จะนำไปสู่การที่สีโหม้ดำเนินชีวิตในวิถีสมัยใหม่ภายหลังกลับมาจากสหรัฐอเมริกาแล้ว เช่น ตั้งโรงเรียนพัฒนาวิทยา โรงเรียนกึ่งอนุบาลคล้ายการเรียนชั้นต้นของโรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัยและดาราวิทยาลัย (Satrabhaya, and Palanan, 2014, p. 15) รวมทั้งการทำงานกับบริษัทป่าไม้ของชาวตะวันตกหลังจากสีโหม้กลับมาจากสหรัฐอเมริกา (Satrabhaya, and Palanan, 2014, p. 12)

ผู้วิจัยเห็นว่าการดำเนินชีวิตในวิถีสมัยใหม่ของสีโหม้ วิชัย เป็นวิถีปฏิบัติที่สอดคล้องเกี่ยวเนื่องกับโลกทัศน์แบบใหม่ ในลักษณะคล้ายกับที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้วิเคราะห์ถึงโลกทัศน์ของชนชั้นนำสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ไว้ในบทความเรื่อง “วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์” ว่า จากการที่ชนชั้นนำมองและเข้าใจโลกตามความจริงเชิงประจักษ์ รวมถึงการเป็นผู้ประกอบการค้า ทำให้การปฏิบัติในชีวิตจริงและรสนิยมของชนชั้นนำสมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับโลกทัศน์ เช่น การอ่านวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับความจริงตามประสบการณ์ของมนุษย์ การทำการค้าเพื่อแสวงหาความมั่งคั่ง (Aeusriwongse, 1995) กล่าวคือ การที่สีโหม้ วิชัย มีโลกทัศน์แบบใหม่ที่สอดคล้องกับวิธีคิดแบบตะวันตกนำมาสู่การปฏิบัติในชีวิตจริง เช่น การทำงานกับบริษัทของชาวตะวันตกหรือการเปิดโรงเรียนตามแบบตะวันตก อย่างไรก็ดี ประเด็นนี้เป็นเพียงข้อสังเกตที่ตั้งไว้ในที่นี้ ยังต้องพิสูจน์ขยายความต่อไป

๕. ส่งท้าย

บทความนี้พยายามศึกษาทำความเข้าใจโลกทัศน์ของสีโหม้ วิชัย ซึ่งเป็นคนไท-ยวน (คนพื้นเมืองเชียงใหม่) ที่ได้เรียนรู้ความรู้สมัยใหม่แบบตะวันตก ยิ่งไปกว่านั้นคือได้มีประสบการณ์เดินทางและใช้ชีวิตในประเทศสหรัฐอเมริกาช่วงหนึ่ง จากการศึกษาพบว่า สีโหม้มีทัศนะในการอธิบาย “โลก” ที่แตกต่างจากคนพื้นเมืองเชียงใหม่รุ่นก่อนหน้ารวมทั้งคนรุ่นเดียวกันส่วนหนึ่ง กล่าวคือสีโหม้มองและอธิบาย “โลก” จากสภาพความเป็นจริงที่ประสบพบเห็นตามแผนที่หรือความรู้ภูมิศาสตร์แบบตะวันตก ขณะที่คนล้านนายุคก่อนหน้าและคนร่วมสมัยกับสีโหม้ส่วนใหญ่มองและอธิบาย “โลก” บนกรอบความคิดคติไตรภูมิ ความแตกต่างดังกล่าวนี้อันเป็นผลมาจากการที่สีโหม้ วิชัย เกิดและเติบโตในครอบครัวที่นับถือคริสต์ศาสนา ได้เรียนกับมิชชันนารีอเมริกัน รวมทั้งมีประสบการณ์เดินทางไปสหรัฐอเมริกา

ผู้วิจัยเห็นว่า กรณีของสีโหม้ วิชัย เป็นตัวอย่างที่ทำให้เราเข้าใจถึงโลกทัศน์ของคนพื้นเมืองเชียงใหม่ในช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์คือ ช่วงเวลาที่ล้านนากำลังเปลี่ยนผ่านจากยุคจารีตสู่สมัยใหม่ โดยการเข้าใจประเด็นเกี่ยวกับโลกทัศน์ของคนในสังคมหนึ่ง ๆ ในยุคของการเปลี่ยนผ่านนี้จะทำให้เราเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ดีขึ้นด้วย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่บทความนี้เสนอในขณะนี้เป็นเพียงข้อเสนอเบื้องต้นที่จะได้ขยายความต่อไป

Reference

Archives of The Bangkok Recorder (1993). Bangkok: Published on the occasion of the royally sponsored cremation of Mr. Sommai Hoontrakul at Wat Debsirindrawas Ratchaworawiharn, Saturday 25 December.

Aksrondit, T. (2009). *Thamnan Phrachao Liaplok: Karnsuksa phunti thang sangkhom lae wattanathum Lanna Phumnam Thamnan Phukhon.* [The legend of Phrachao Liaplok: A study of Lanna social and cultural space, Toponyms, legends, and people]. Chiang Mai: Tarnpanya.

Atthames, R. (1991). Lokkatat tor chewit ni sup hop na khong chao Lanna [Lanna's worldview towards the next life]. In *Ekasan ruam botkwam chak kan prachum summana tang wichakan Lanna kadi suksa: Lokkathat chao Lanna.* [Conference proceedings for the Study of Lanna: Lanna Worldview]**.** Chiang Mai: Chiang Mai Cultural Center, Collage of Education, Sahawittayalai Lanna.

Apinchapong. P. (1992). *Chao, Phrai and social changes in Lanna B.E. 2427-2476.* (Master's thesis). Srinakharinwirot University, Bangkok, Thailand.

Bradley, G. M. (2012). *Historical Sketch of Protestant Missions in Siam 1828-1928* (Tanrattanakul C., Trans.) Bangkok: First Offset (1993).

Butr-indr, S. (1991). Wattanathum tang kwam kid lae kwam chua khong chao lanna. [The way of thinking, beliefs, and culture of the people of Lanna]. In *Ekasan ruam botkwam chak kan prachum summana tang wichakan Lanna kadi suksa: Lokkathat chao Lanna.* [Conference proceedings for the academic conference, Study of Lanna: Lanna Worldview]**.** Chiang Mai: Chiang Mai Cultural Center, Collage of Education, Sahawittayalai Lanna.

Chaisinlapa, T. (1993). *Lanna in the perception of the Siamese elite 1884-1933 A.D.* (Master's thesis). Thammasat University, Bangkok, Thailand.

Chalongdet Kupanumart, C. (2014). A study of Buddhist cosmology conception in Lanna paintings for the creations of contemporary Arts. *Silpakorn University Journal: Thai edition*. *34* (3).

Charoenmuang, T. (1995). *Ma jak Lanna.* [From Lanna]. (2nd ed.). Chiang Mai: Ming Mueang Publishing.

Charoenwong K. (1984). *Botbat kong American missionaries: garn suksa nai Hua Mueng Lanna*. [The role of American missionaries: A study in the Lanna region]. In Wittayalai Kru Chiang Mai [Chiang Mai Pedagogical College]. Chiang Mai: Publishing Committee for Academic Document in an Occasion of the 60th Anniversary of Chiang Mai Pedagogical College.

Chotidilok, S. (2011). *Analytical study of Lokdipakasara and Cakkavaladipani***.** (Master's thesis). Thammasat University, Bangkok, Thailand.

Chotsukrat, S. (2013) *Prachum Lanna Thai.* [Collection of Lanna Legends]. (2nd ed.). Nonthaburi: Sripanya.

Ganjanapan, A. (2000). *Khamkhid thang prawattisat lae sat khong withikhid.* [Concepts of history and the science of thinking]. Bangkok: Amarin.

Ganjanapan, A. (2012). *Chaotee lae phee pu ya: phollawat khong khwamru chaoban amnat lae tuaton tongtin.* [Guardian spirits and ghosts: dynamics of local knowledge, power, and identity of local people]. Chiang Mai: Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.

Gardiner, J. (ed.). (1988). *What is History today?*. Houndmills: The Macmillan Press.

Haskarn, W. (2003). *Way of life and world view of Christian middle class: a case study of Jaismarn Christian Community, Bangkok Metropolis.* (Master's thesis). Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

Khrouthongkhieo, N. (2014). *The Siamese state and Lanna, 1874-1933.* (PhD dissertation). Historical Studies, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

Kittisak, P. (1986). *Buddhist cosmology as revealed in suttanta pitaka: an analytical study* (Master's thesis), Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

Kraipakorn, D. (2014). Kamnoed "Pumkaya" Lae Puentee Samaimai Khong Lanna Nai Samai Phrabat Somdet Phra Chunlachomklao Chaoyuhua. [The Origin of "Pumkaya" and the new Space of Lanna in the Reign of King Rama V]. In, 11th issue (September-December), *Najua Wa Duay Prawatsat Satapattayakam And Satapattayakam Thai.* [Gables in Architectural History and Thai Architecture]. (pp 18-33).

Kueathai, P. (ed). (2007). *Wannakam Phuttasassana in Lanna.* [Buddhist Literature in Lanna]. Chiang Mai: Truswin.

Laolerdworakul A. (2012). *Chinnakan Malipakon lae Chamthewiwong: tamnan banmueang Lanna tumnan phrasasana hapun.* [Chinnakan Malipakon and Chamthewiwong: Legends of Lanna, legends of Buddhism]. Bangkok: The Thailand Research Fund.

Locke, John. [Online] Available from: thamdimisukh.wordpress. com/ 2015/ 30/ locke-john [11 October 2017].

McGilvary, D. (2011). *A half century among the Siamese and the Lao: an autobiography*. (Tanratanakul, C., Trans.) Bangkok: Matichon.

Michubot, W. (2013). *Chaonai fainua lae Tamnan rak Mamae.* [Northern nobles and the love legend of Mamae]**.** Bangkok: Sangsanbooks.

Ongsakul, S. (1996). *Prawattisat Lanna.* [History of Lanna]. Bangkok: Amarin Printing Group.

Peltier, A.R. (1991). *Pathamamunlamuli: tamnam khaophi Lanna***.** [The origin of the world in the Lanna tradition]. Bangkok: Amarin Printing Group.

"Philosophy of common Sense". [Online] Available from: newworldencyclopedia.

org/ entry/ Philosophy_of_common_sense [11 October 2017].

Pongudom, P. (1984). *Prawattisat sapa christajak nai phrated Thai.* [History of the Church of Christ in Thailand]. Bangkok: The Church of Christ in Thailand.

Pongudom, P. (2007). *The American missionaries and the formation of Christian communities in Lanna during the social transformation period, 1867-1933.* (PhD dissertation). Historical Studies, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

Ross, V. (2009). *The road to there.* (Tunyupongprach T., Trans.). Bangkok: Nanmeebooks.

Royal Institute. (2003). *Thai official dictionary of the Royal Institute* B.E. 2552. (1st ed.). Bangkok: Nanmeebooks.

Rungruangsri, U. (2003). *Wannakam Lanna.* [Lanna Literature]. (2nd ed.). Chiang Mai: Faculty of Humanities, Chiang Mai University.

Sae-ung, P. (2007).*Cultural strategies in education by Presbyterian missionaries in Chiang Mai city, 1873-1941.* (Master's thesis), Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, Thailand.

Satrabhaya, B. and Palanan, K. (2014). *Simo Khon Chiang Mai khon raek ti pai America "Baibok Simo" pen tumra rien Lanna yuk roi pi.* [Simo, the first Chiang Mai resident who went to America; "Baibok Simo", the first Lanna textbook in a hundred years] (2nd ed.). Nonthaburi: Meedee Graphic.

Siam lae Laos nai saita missionary American. [Siam and Laos in the eyes of American Missionaries]**.** (2014). (Soitong R., & Sriked S., Trans. & Eds). Bangkok: Fine Art Department.

Simatrang, S. (1991). Silapakam Lanna ti tum nathi pen Bukkalatitsatan lokkatat kwamchua nai kot hang kam. [Lanna works of art as a personification of the worldview of the law of karma]. In *Ekasan*

ruam botkwam chak kan prachum summana tang wichakan Lanna kadi suksa: Lokkathat chao Lanna. [Conference proceedings in the Study of Lanna: Lanna worldview]. Chiang Mai: Chiang Mai Cultural Center, Collage of Education, Sahawittayalai Lanna.

Sindhuprama, V. (1988). *Modern Education and Socio-Cultural Change in Northern Thailand 1898-1942*. (PhD Dissertation). University of Hawaii: USA

Sindhuprama, V. (1990). Pasa ti chai nai kan son lae kan son pasa nai rong rean khong missionary nai pak nua nub tang tae ream ton chon tung choung songkram lok krang ti song. [Language used in teaching and language teaching in missionary schools in the north from the beginning to the Second World War]. In Swanson H., R. and Pongudom, P. *Sasana Christ-missionary-sangkhom Thai ruam botkwam chud ti 1.* [Christianity-Missionaries-Thai Society, collection of articles, volume 1]. Chiang Mai: The Church of Christ in Thailand.

Skilling, P. and Santi P. (2004). *Pali and Vernacular Literature Transmitted in Central and Northern Siam*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation Lumbini Research Institute.

Sukhothai Thammathirat Open University Department of History. (2008). *Ekkasan kanson chudwicha arayathum manut nuay ti 1-7.* [Learning material for Human Civilization Class, unit 1-7]. (5th ed.) Nonthaburi: STOU Press.

Suwankart, M. (2009). *Kitchakan pamai mueang Phrae kon Por Sor 2532 naitun rang-ngan lae technology.* [Forestry business in Phrae province before 1989, Owners, Labourers and Technology]. *Journal of History Srinakharinwirot University* (pp.34-47).

Tamnan mun sasana. [Legend of the source of religion]. (2014). Nonthaburi: Sripanya.

Traipum chabap thongthin. [Three worlds in local beliefs]. (2012). Bangkok: The Fine Art Department.

Venerable Photirunsri (2011). *Rueang Chammathewiwong Pongsawadan mueang Haripunchai tang phasa bali lae kum plae.* [Chammathewiwong chronicle of Haripunchai, in Pali and in translation]. Nonthaburi: Sripanya

Venerable Rattanapanya (2011). *Shinnakarnmalinee.* Nonthaburi: Sripanya.

Venerable Wimuttiya (Na Bangchang, S.). (2011). *Chakkawanthepani: laksana den poompanya lae kunka* [Chakkawanthepani: Salinet features, local wisdom and value.] Bangkok: The Thailand Research Fund.

Wallipodom, S. (1998). *Krungsri Ayudhaya khong rao.* [Ancient Ayutthaya]. (2nd ed.). Bangkok: Matichon.

Watthananikon, K. (2015). *Naihang par mai: seesan cheewit Lanna.* [Forest dwellers: the colorful life of ancient Lanna]. (2nd ed.). Chiang Mai: Santiphap Packprint.

Wells, K. E. (1985). *Prawattisat Protestant nai phrated Thai.* [History of Protestants in Thailand]. Bangkok: The Church of Christ in Thailand.

Wichiankhieo, A. (2012). Khon muang nai prawattisat/ prawattisat khong phukhon in Lanna. [Northern people in history/ history of people of Lanna]. In Panyakaew, W. (ed.) *Tuaton khon muang 100 pee khong Kraisri Nimmanhaemin.* [Identity of a Northerners, 100 years of Kraisri Nimmanhaemin] (pp. 43-72). Chiang Mai: Center for Research and Academic Services, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.

Winichakul, T. (2013). *Siam mapped: A history of the Geo-Body of a Nation.* (Pawakarapan P., Arunwong A., & Pongwananan P., Trans.) Bangkok: Aan Publishing.

Wongtawan P. (ed.). (2011). *Kumnerd lae lomsalai mueang boran nua paendin Siam: Chak Adid tueng patchuban parwattisat rueang banmueang samkan khong Thai.* [The rise and fall of ancient cities in Siam: from the past to present, the history of important cities in Thailand]. Bangkok: Gypsy Group.

กัมมัฏฐานล้านนา: กระบวนการสั่งสมบุญบารมีและพัฒนาตน

Submitted date: 2 April 2018
Revised date: 11 June 2018
Accepted date: 13 June 2018

*พระครูเมธานันทกิจ**
*ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี***

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องกัมมัฏฐานล้านนา เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบประชาชนมีส่วนร่วม ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ ประกอบด้วยขั้นตอนการวิจัย ๒ ขั้นตอน คือ ๑. ศึกษาเอกสารใบลาน ๑๑ ฉบับ ๒. ลงพื้นที่ปฏิบัติกัมมัฏฐานร่วมกับคนในชุมชนขุนคง ที่วัดขุนคง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเวลา ๓๐ วัน มีวัตถุประสงค์เพื่อถอดรหัสองค์ความรู้การปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนา สร้างแนวทางการปฏิบัติ และแนวทางการสืบทอดกัมมัฏฐานล้านนา พบว่า กัมมัฏฐานล้านนาใช้ลูกประคำประกอบการปฏิบัติ มีหลักการปฏิบัติ ๕ ประการ พิธีกรรม ๔ พิธีกรรม ขั้นตอนปฏิบัติ ๑๑ ขั้นตอน ผลการปฏิบัติมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นและไปตามวิสุทธิมรรค ทั้งนี้ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาตนไปสู่ความเป็นอริยบุคคลได้ด้วยกัมมัฏฐานล้านนา

คำสำคัญ: กัมมัฏฐานล้านนา, การสั่งสมบุญบารมี, การพัฒนาตนเอง

---

* นิสิตพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

** นักวิจัยอิสระ

Lanna Kammaṭṭhāna: The Methods of Merit-Making and Self Development.

*Phrakhru Metanantakit**
*Sirisak Apisakmontree***

Abstract

This research on the ancient Lanna Kammaṭṭhāna is a community-based participatory action research project supported by a research grant from the Department of Cultural Promotion, Ministry of Culture. The research process involved two main procedures: 1) a study of 11 palm-leaf manuscripts and 2) participation in a 30 day practice of Lanna Kammaṭṭhāna with the residents of Khun Khong community at Wat Khun Khong temple in Hang Dong, Chiang Mai. The objective was to comprehend deeply the knowledge of Lanna Kammaṭṭhāna, while also establishing guidelines for performing and preserving this ancient practice. Evidently, Lanna Kammaṭṭhāna use beads in order to make merit and consists of five principles of conduct, four rituals and 11 steps of implementation. The results are unique to the locality and follow the Visuddhimagga. The practitioner can develop himself to attain enlightenment by Lanna Kammaṭṭhāna.

Keyword: Lanna Kammaṭṭhāna; Merit-Making; Self Development

---

* Students of Fulfillment of the Requirement for the Award of the Degree of Doctor of Philosophy (Buddhist Studies), College of Chiang Mai Mahachulalongkorn rajavidyalaya University.

** Independent Researcher

บทนำ

กมฺมฏฺฐาน หรือ กัมมัฏฐาน (กำ-มัด-ถาน) เป็นภาษาบาลี ในภาษาไทยเขียนเป็นกรรมฐาน (กำ-มะ-ถาน) มีความหมายเดียวกับคำว่าภาวนา หมายถึง ฐานหรือที่ตั้งในการงานของใจ เป็นอุบายทางใจ เป็นวิธีฝึกอบรมใจ (Dhammapitaka, (P.A. Payutto), 2003, p. 9) งานวิจัยนี้ เลือกใช้คำว่ากัมมัฏฐานตามที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานล้านนา แบ่งเป็นสมถกัมมัฏฐานกับวิปัสสนากัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานทั้งสองต่างเกื้อกูลกัน มีอุปการะมากแก่สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ คือ การเข้าถึงการดับจิตและเจตสิก (Tripitaka, Vol. 18, 1996, p. 384) เป็นธรรมที่บุคคลควรรู้ยิ่งและควรเจริญ (Tripitaka, Vol. 19, 1996, p. 88) เพื่อความสละราคะ (ความกำหนัด) (Tripitaka, Vol. 20, 1996, p. 137) เพื่อสลัดความประมาท (Tripitaka, Vol. 20, 1996, p. 138)

ประเทศไทยปัจจุบัน พบเทคนิคการปฏิบัติกัมมัฏฐานอันหลากหลาย อาทิ แนวทางกัมมัฏฐานแบบ “พุทโธ” ของพระครูวินัยธร (มั่น ภูริทัตโต) วิธีเจริญอานาปานสติกัมมัฏฐานของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) แนวการปฏิบัติแบบใช้จิตตามดูการเคลื่อนไหวของร่างกาย โดยหลวงพ่อเทียน จิตฺตสุโก แนวทาง “สติปัฏฐาน ๔ (ยุบหนอพองหนอ)” ของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภเถระ) กัมมัฏฐานแบบ “รูปนาม” ของพระวิกรมมุนี (ผล อุปติสฺโส) กัมมัฏฐานแบบ “สัมมาอรหัง” ของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) เป็นต้น

ทว่าก่อนหน้าที่แนวทางเหล่านี้จะเป็นที่แพร่หลายอย่างกว้างขวาง ในอดีตอย่างช้าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๙๕ เป็นต้นมา ตามที่ปรากฏหลักฐานคัมภีร์ใบลานกัมมัฏฐานที่วัดกิตติวงศ์ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ล้านนามีวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานอันมีรูปแบบเฉพาะของตน ซึ่งต่างออกไป เป็นการปฏิบัติทั้งสมถกัมมัฏฐานคู่กับวิปัสสนากัมมัฏฐาน และใช้ลูกประคำเป็นอุปกรณ์ในการสร้างสมาธิ วิธีการเช่นนี้ได้สืบทอดกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นอย่างช้า ปัจจุบันแทบไม่ปรากฏแนวทางการปฏิบัติกัมมัฏฐานแบบนับลูกประคำในล้านนาแล้ว ที่มีอยู่เล็กน้อยก็ผสมผสานกับแนวทางการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ (พองหนอยุบหนอ)

การมีอายุยาวนานมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นอย่างช้า ทำให้ผู้วิจัยสนใจในองค์ความรู้ที่กำลังจะสูญหายไปจากล้านนานี้ เพื่อวิเคราะห์ถึงหลักการ พิธีกรรม ขั้นตอน และผลของกัมมัฏฐานล้านนาโบราณ

วิธีการวิจัย

ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบประชาชนมีส่วนร่วม ประกอบด้วยการวิจัย ๒ ขั้นตอน ได้แก่

๑. ศึกษาเอกสารใบลาน จำนวน ๙ ฉบับ ได้แก่ (๑) สมถะวิปัสสนากัมมัฏฐาน ครูบาคันธา คนฺธวโส วัดต้นผึ้ง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน (พ.ศ. ๒๔๗๗) (๒) วิปัสสนากัมมัฏฐานหลวง วัดประตูป่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน (พ.ศ. ๒๔๗๓) (๓) กัมมัฏฐานมหาป่า ครูบาอุบล วัดพระนอนม่อนช้าง จังหวัดลำพูน (พ.ศ. ๒๔๒๓) (๔) กัมมัฏฐานวัดบ้านไร่ จังหวัดลำพูน (พ.ศ. ๒๔๗๔) (๕) กัมมัฏฐานครูบาคันธะวงศ์ วัดพระนอนม่อนช้าง จังหวัดลำพูน (พ.ศ. ๒๔๗๗) (๖) มูลกัมมัฏฐานรอม ฉบับครูบามหากัญจนเถร วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ (พ.ศ. ๒๓๓๒-๒๔๒๐) (๗) กัมมัฏฐานรอม ฉบับครูบาศรีวิชัย วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๒๑-๒๕๑๒) (๘) พระครูพัฒนากิจจานุรักษ์ (ครูบาวงศ์) วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน (พ.ศ. ๒๔๕๖-๒๕๔๓) และ (๙) ฉบับครูบาธรรมชัย ธมฺมชโย วัดทุ่งหลวง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๕๓๐)

ฉบับที่ ๑–๕ เป็นฉบับที่แสดงให้เห็นทฤษฎีในการปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนาในช่วง พ.ศ. ๒๔๒๓–๒๔๗๗ เนื้อหาทั้งหมดซ้ำกัน ซึ่งการซ้ำกันนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความนิยม และความน่าเชื่อถือของใบลานในกลุ่มนี้ ฉบับที่ ๖–๙ เป็นฉบับที่แสดงให้เห็นถึงการนำกัมมัฏฐานล้านนาไปใช้ของพระภิกษุสงฆ์ล้านนาที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับกัน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๓๒–๒๕๔๓

ผลจากการวิเคราะห์เอกสารทั้ง ๙ ชุดนั้นเป็นข้อมูลชุดแรก ซึ่งจะนำไปสังเคราะห์รวมกับข้อมูลชุดที่ ๒ อันเป็นผลจากการร่วมปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนาที่วัดขุดคง เพื่อการวิเคราะห์หลักการ พิธีกรรม ขั้นตอน และผลของกัมมัฏฐานล้านนาได้อย่างถูกต้องรอบด้าน

๒. ลงพื้นที่ปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนาที่วัดขุนคง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเวลา ๓๐ วัน ร่วมกับประชาชนในชุมชนขุนคง ในการลงพื้นที่นี้ นอกจากได้ปฏิบัติกัมมัฏฐานแล้ว ยังได้วิเคราะห์ใบลานที่วัดขุนคงเพิ่มอีก ๒ ฉบับ ได้แก่ พับหนังสือไหว้พระถือศีลปฏิบัติกัมมัฏฐาน ฉบับวัดขุนคง (พ.ศ. ๒๔๕๗) และเรื่องลักขณะศีลทานภาวนาแลฯ (พ.ศ. ๒๕๑๔) ดังนั้นจึงมีใบลานที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ รวม ๑๑ ฉบับ

สาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกวัดขุดคงเป็นสถานที่ทดลองฝึกปฏิบัติกัมมัฏฐานแบบล้านนา สืบเนื่องมาจากการลงพื้นที่สำรวจหอพระไตรปิฎกในการวิจัยเรื่องหอไตรล้านนา ที่ได้รับการสนับสนุนทุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ช่วง พ.ศ. ๒๕๕๖–๒๕๕๗ ในครั้งนั้น ผู้วิจัยได้สำรวจวัดจำนวนทั้งสิ้น ๒๒๑ วัด ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และเชียงรายนั้น พบวัดที่ยังมีการสอนกัมมัฏฐานล้านนาเพียงแห่งเดียว คือ วัดขุนคง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ แม้การสอนกัมมัฏฐานที่วัดขุนคงจะสอนเฉพาะบุคคลที่สนใจ ยังไม่มีระบบการเรียนการสอนที่เป็นมาตรฐานอย่างการเรียนการสอนกัมมัฏฐานสติปัฏฐาน ๔ (ยุบหนอพองหนอ) ทว่าการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่วัดขุนคง ก็ได้เปิดเผยร่องรอยการมีอยู่และปฏิบัติจริง มิใช่ปรากฏเพียงในคัมภีร์ใบลานเท่านั้น

ทั้งเมื่อตรวจสอบประวัติพระปลัดนิพนธ์ รกฺขิตสีโล เจ้าอาวาสวัดขุนคง ผู้สอนกัมมัฏฐาน พบว่า ท่านมีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนา เพราะได้ปฏิบัติสืบมาตั้งแต่ยังเป็นสามเณร ท่านเกิด พ.ศ. ๒๕๑๗ บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๓ ปี กับครูบาเผือก วัดไชยสถาน ต่อมาเมื่ออายุครบ ๒๐ ปี จึงอุปสมบทที่วัดหนองตอง จังหวัดเชียงใหม่ ครูบาอินถา ถาวโร วัดหนองไคร้ เป็นพระอุปัชฌาย์ นอกจากเรียนกัมมัฏฐานกับครูบาอินถาแล้ว ยังเรียนกับครูบาเป้า วัดถวาย จังหวัดเชียงใหม่ ครูบาชุ่ม โพธิโก วัดวังมัย จังหวัดลำพูน ครูบาเผือก วัดไชยสถาน จังหวัดเชียงใหม่ ครูบาโสดา สิทธิโก วัดขุนคง พระอธิการบุญมา อินทวิโร วัดขุนคง พระครูสุวรรณธัมมานุรักษ์ วัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และครูบาแก้ว วัดศรีดอนมูล จังหวัดตาก ทั้งหมดเป็นพระสงฆ์ที่สืบสายการปฏิบัติกัมมัฏฐานมาจากครูบาศรีวิชัยทั้งสิ้น

๓. อาศัยผลจากการศึกษาทั้ง ๒ ส่วน นำมาวิเคราะห์ถึงหลักการ พิธีกรรม ขั้นตอน และผลของกัมมัฏฐานล้านนา

ผลการวิจัย

ก. หลักการปฏิบัติกัมมัฏฐาน

ข้อมูลชุดที่ ๑ จากการศึกษาใบลาน ๙ ฉบับ พบว่า การปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนา สืบทอดมาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค รจนาโดยพระพุทธโฆสาจารย์ พ.ศ. ๙๕๖ อาศัยพระไตรปิฎกเป็นข้อมูลปฐมภูมินำมาเรียบเรียงใหม่ ตามหัวข้อ ศีล สมาธิ ปัญญา เนื้อหาใบลาน ๕ ฉบับที่เป็นทฤษฎี พบทั้งสมถกัมมัฏฐาน ๔๐ และวิปัสสนากัมมัฏฐาน

สมถกัมมัฏฐานมีลักษณะการปฏิบัติ ๗ หมวด รวม ๔๐ ข้อ ได้แก่ หมวดที่ ๑ กสิณกัมมัฏฐาน ๑๐ (ปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปีตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาตกสิณ อาโลกกสิณและปริจฉินนากาสกสิณ) หมวดที่ ๒ อสุภกัมมัฏฐาน ๑๐ (อุทธุมาตกอสุภ วินีลกอสุภ วิปุพพกอสุภ วิจฉิททกอสุภ วิกขาขิตกอสุภ วิกขิตตกอสุภ หตวิกขิตกอสุภ โลหิตกอสุภ ปุพฺวกอสุภ และอัฏฐิกอสุภ) หมวดที่ ๓ อนุสสติกัมมัฏฐาน ๑๐ (พุทธานุสติ ธัมมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสสติ เทวดานุสติ มรณานุสติ กายคตาสติ อานาปานสติ และอุปสมานุสติ) หมวดที่ ๔ พรหมวิหารกัมมัฏฐาน ๔ (เมตตา กรุณา มุฑิตา อุเบกขา) หมวดที่ ๕ อาหารเรปฏิกูลสัญญากัมมัฏฐาน ๑ หมวดที่ ๖ จตุธาตุววัตถานกัมมัฏฐาน ๑ หมวดที่ ๗ อรูปกัมมัฏฐาน ๔ (อากาสานัญจยตนะ วิญญาณัญจยตนะ อากิญจญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ) เป็นอุบายวิธีสำหรับฝึกจิตให้สงบ ผลจากการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน คือ ฌาน อรูปฌาน และอภิญญา หรือฤทธิ์ต่าง ๆ

ส่วนวิปัสสนากัมมัฏฐาน ประกอบด้วย ทิฏฐิกังขาวิปัสสนา กังขาวิตรณวิสุทธิ อนิจจวิปัสสนา ทุกขวิปัสสนา อนัตตาวิปัสสนา เป็นอุบายวิธีสำหรับฝึกจิตให้เกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริง คือ ไตรลักษณ์ โดยมีขันธ์ ๕ เป็นเครื่องมือในการพิจารณา ผลที่เกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เรียก โสฬสญาณ (ญาณ ๑๖)

ส่วนอีก ๔ ฉบับที่เหลือ แสดงให้เห็นว่าพระภิกษุสงฆ์ล้านนาเลือกที่จะปฏิบัติกัมมัฏฐานเพียงบางประเภท ที่พบซ้ำกัน ได้แก่ พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ

กายคตานุสสติ พรหมวิหาร ๔ (สมถกัมมัฏฐาน) ทิฏฐิกังขาปัสสนา กังขาวิตตรณปัสสนา อนิจจวิปัสสนา ทุกขาวิปัสสนา และอนัตตาวิปัสสนา (วิปัสสนากัมมัฏฐาน)

อย่างไรก็ตามหลักการสำคัญที่พบ คือ ระหว่างที่จิตเป็นสมาธิเพราะการบริกรรมคำซ้ำ ๆ ให้พิจารณาธรรมตามข้อกัมมัฏฐานนั้น ๆ ซึ่งในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเน้นว่าเป็นกระบวนการสำคัญที่ส่งผลต่อปัญญาในการมองเห็นหนทางออกจากทุกข์ได้ การพิจารณาธรรมนี้ เป็นไปตามหลักโยนิโสมนสิการ

เดิมกัมมัฏฐานล้านนานั้นให้ความสำคัญกับกระบวนการระลึกธรรมต่างๆ ภายหลังเมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว มีการบริกรรมเป็นฐานในการสร้างสมาธิ เช่นเดียวกับวิสุทธิมรรค ทว่าเมื่อเวลาผ่านไป กระบวนการนี้กลับลดลงไป เช่น ในการปฏิบัติที่วัดขุนคงได้ตัดกระบวนการนี้ออก แต่ได้เพิ่มความสำคัญในการบริกรรมมากขึ้น ต่อมาก็รวมคำบริกรรมในกัมมัฏฐานประเภทเดียวกันเข้าไว้ด้วยกัน ทั้งยังเพิ่มความเป็นพื้นเมืองเข้าไปในคำบริกรรมนั้นด้วย เช่น คำบริกรรม “พุทโธ สะติ มะโร พุทโธ มัดจิต ธัมโม สะติ มะโร ธัมโม มัดจิต สังโฆ สะติ มะโร สังโฆ มัดจิต” ของครูบาธรรมชัย ธมฺมชโย วัดทุ่งหลวง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๕๓๐) เป็นต้น

นอกจากนี้ ครูบาธรรมชัย ธมฺมชโย วัดทุ่งหลวง ยังได้สร้างรูปแบบเฉพาะของการนั่งสมาธิให้ต่างออกไปจากที่ปรากฏในวิสุทธิมรรค กล่าวคือ เมื่อจะนั่งสมาธิท่านกำหนดให้ผู้ปฏิบัติวางมือไว้บนตักบ้าง แตะหน้าผากบ้าง และแตะจมูกบ้าง ท่าทางที่แตกต่างกันนี้ ท่านนำไปสัมพันธ์กับการปฏิบัติกัมมัฏฐานในอดีตชาติ โดยอธิบายว่า คนที่ท่านให้ใช้นิ้วแตะจมูกขณะทำสมาธินั้น เพราะในอดีตเคยปฏิบัติสมาธิภาวนาโดยหลักอานาปานสติ ส่วนคนที่ท่านให้วางมือไว้บนตักขณะทำสมาธินั้น เพราะในอดีตเคยปฏิบัติแบบยุบหนอพองหนอ และคนที่ท่านให้ใช้มือแตะที่หน้าผากขณะทำสมาธินั้น เพราะในอดีตเคยปฏิบัติภาวนากับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พฺรหฺมรังสี) ทั้งนี้ใครจะต้องแตะที่ใด ท่านหรือลูกศิษย์ที่ได้สมาธิสูงจะเป็นผู้บอก

สำหรับข้อมูลชุดที่ ๒ ที่ได้จากการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่วัดขุนคง พบว่าเป็นกัมมัฏฐานล้านนา เป็นการปฏิบัติที่เน้นองค์รวมของทาน ศีล ภาวนา สอดคล้องกับเนื้อหาของใบลานจากวัดขุนคงทั้ง ๒ ฉบับ โดยในฉบับเรื่องลักขณะศีลทานภาวนาแลฯ ซึ่งจารด้วยอักษรธรรมล้านนา จำนวน ๑๙ หน้าลาน พ่อเป็งบ้านศาลาก่อข่า ได้จ้างให้

หนานตุ๋ยนางจันทร์ บ้านคุ้งหลวง เป็นผู้จาร มีครูบาอุ่นเรือน สุภัทโทเป็นประธานจารเมื่อ จ.ศ. ๑๓๓๒ (พ.ศ. ๒๕๑๔) มีใจความเกี่ยวกับทาน ศีล ภาวนาว่า "...เหตุดังอั้นบุคคลละหญิงชายผู้มีปัญญา ยังกลัวทุกข์โทษในวัฏสงสารเป็นดังกล่าวแล้วนั้น ก็ควรสั่งสอนยังจิตใจแห่งตน อย่าหื้อได้ยินดีซึ่งบาปอันใดอันหนึ่ง ก็อย่าหื้อได้ไปเสพกับด้วยคนฝูงถ่อยใจบาปนั้น หื้อไปบูชายังสัปปุริสะผู้มีปัญญา และหื้อใส่ใจกระทำบุญทั้งหลายต่างๆ คือว่าหื้อทานและรักษาศีลห้าศีลแปด เมตตาภาวนา ไปไจ้ๆ บ่ขาดบ่ถอยเสียยังเพียรค่อยกระทำไปไจ้ๆ ก็เที่ยงว่าจักได้พ้นจากทุกข์ในวัฏสงสาร แล้วก็จักได้ถึงยังอมตะมหาเนรพานเจ้าอันเป็นปรมัตถสุขอันดับยิ่งเสียยังทุกข์และโทษทั้งมวล บ่ยากจะแล..."

ตัวอย่างกระบวนการข้างต้น เห็นได้จากประเพณีการไปนอนวัดจำศีลของชาวล้านนาที่เป็นธรรมเนียมในอดีต ซึ่งกระทำทุกวันพระ ขึ้นหรือแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ตลอดฤดูเข้าพรรษา แต่บางครั้งก็พบว่า ชาวล้านนาที่เคร่งครัดในการปฏิบัติมากก็จะไปนอนวัดจำศีลนอกพรรษาด้วยเช่นกัน

ในอดีตผู้ที่เตรียมตัวไปนอนวัดจะแต่งกายชุดขาว เตรียมขันข้าวตอกดอกไม้ (พานใส่ดอกไม้) ธูป เทียน ขวดหยาดน้ำ (น้ำสำหรับกรวดเพื่ออุทิศส่วนกุศล) เครื่องนอน พร้อมทั้งอาหารคาวหวานเพื่อถวายพระ โดยไปร่วมทำวัตรเช้า ถวายภัตตาหารแล้ว (ทาน) ก็อยู่รักษาศีล ๘ ไปตลอดจนกระทั่งถึงพรุ่งนี้เช้า หลังเพลจึงปฏิบัติกัมมัฏฐาน (ภาวนา) พร้อมกัน โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้อบรม เมื่อถึงเวลาบ่ายจึงมีการฟังเทศน์ ตกเย็นร่วมกันทำวัตรเย็น สนทนาธรรม ระหว่างคนนอนวัดด้วยกัน บางคนอาจนั่งบำเพ็ญภาวนา หรือจะพักผ่อนนอนหลับแล้วแต่กรณี ใกล้รุ่งหลังจากทำกิจวัตรประจำวันแล้ว ก็มาพร้อมกันสวดกัมมัฏฐานและปฏิบัติต่อจนรุ่งเช้า สมาทานศีล ๕ เมื่อสว่างแล้วก็เก็บเครื่องนอน ปัดกวาดวัดวาอารามให้สะอาด แล้วก็ลาพระกลับไปสู่บ้านของตน

กระบวนการไปนอนวัดจำศีลนั้น เป็นทั้งการปฏิบัติทาน ศีล ภาวนาไปพร้อมกัน ไม่เร่งรีบจะปฏิบัติกัมมัฏฐานเพียงอย่างเดียว ไม่เร่งรีบให้ได้เห็นผลจากการปฏิบัติเพียงอย่างเดียว ค่อย ๆ สั่งสมบุญไปทีละเล็กน้อย บุญนี้เกิดจากการให้ทาน รักษาศีลและปฏิบัติภาวนาไปเรื่อย ๆ เป็นวันต่อวัน เดือนต่อเดือน ปีต่อปี ชาติต่อชาติ กลาย

เป็นอุปนิสัยที่หมั่นทำบุญรักษาศีลและปฏิบัติกัมมัฏฐานทั้งในชาตินี้และสืบต่อไปจนถึงชาติหน้า ด้วยกระบวนการคิดเช่นนี้ จึงก่อให้เกิดเป็นประเพณีทำบุญตักบาตร นอนวัดจำศีล และอื่น ๆ ของชาวล้านนา

เหตุนี้ เมื่อชาวล้านนาไปทำบุญใส่บาตรฟังพระเทศน์ในวันพระ จึงมีช่วงระยะเวลาหนึ่งสำหรับการนั่งกัมมัฏฐานเสมอ ส่วนประเพณีนอนวัดในวันพระ ก็เพื่อจะได้มีโอกาสในการปฏิบัติทาน ศีล ภาวนา โดยเฉพาะ

ผู้วิจัยพบว่า ในกระบวนการสั่งสมบุญของชาวล้านนานั้น การให้ทาน รักษาศีล ปฏิบัติภาวนา ต้องหมุนล้อต่อเนื่องกันไปในคราวเดียวกัน ไม่แยกกันปฏิบัติทีละส่วน โดยหากผู้ปฏิบัติฝืนรักษาศีล จิตใจก็ไม่มีความสุข การให้ทานก็เป็นไปอย่างเสียไม่ได้ การปฏิบัติก็ไม่มีผลเท่าที่ควร หรือจะทำทานเพียงอย่างเดียว โดยไม่รักษาศีลก็ไม่ได้ จะรักษาศีลแต่ไม่ปฏิบัติกัมมัฏฐานก็ไม่ได้ จะปฏิบัติกัมมัฏฐานแต่ไม่ให้ทานไม่รักษาศีลก็ไม่ได้ ด้วยเหตุนี้การปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนาจึงเป็นกระบวนการที่ฝึกตน ฝึกใจฝึกคิดให้อยู่ในมรรควิถีแห่งกุศลกรรม

ทาน ศีล ภาวนา นี้ เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประกอบด้วย ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ หมายถึง การทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ สีลมัยบุญกิริยาวัตถุ หมายถึง การทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย และภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ หมายถึง การทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา

Brahmagunabhorn (P.A. Payutto) (2008, p. 93) ให้คำจำกัดความคำว่า บุญกิริยาวัตถุ ว่า เป็นหลักการทำความดี ทางทำความดี Panyanantha (2011, p. 57) ขยายความต่อว่า เป็นการกระทำที่เป็นบุญส่วนหนึ่งในรูปของการศึกษาและปฏิบัติ เป็นการทำความดีเพื่อความดี เป็นการปฏิบัติเพื่อให้กิเลสในใจหมดสิ้นไปโดยลำดับ Buddhadasa Bhikkhu (2006, p. 48) เอง ก็ประกาศถ้อยคำไว้เช่นเดียวกับพระปัญญานันทะภิกษุว่า ทาน ศีล ภาวนา เป็นเรื่องการประพฤติปฏิบัติธรรมโดยตรง เพื่อทำลายตัวกูของกู

ด้วยเหตุนี้ การปฏิบัติ ทาน ศีล ภาวนา ตามแนวทางกัมมัฏฐานล้านนา นอกจากจะเป็นเพื่อกระบวนการสั่งสมบุญของผู้ปฏิบัติตามความเชื่อในล้านนาแล้ว ยังเป็นกระบวนการสำคัญของการฝึกฝนตน พัฒนาตนเองอีกด้วย ฝึกฝนจนกระทั่งตนเอง

หมดสิ้นไป ไม่เหลือตน ไม่เห็นแก่ตน ในความเป็นจริงนั้น ผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนามีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อสะสมบุญเท่านั้น โดยไม่ได้คำนึงถึงว่าเป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนเอง แต่ด้วยกระบวนการปฏิบัติดังกล่าว การฝึกฝนพัฒนาตนของผู้ปฏิบัติก็เกิดขึ้นและพัฒนาไปโดยอัตโนมัติ

หากย้อนกลับไปพิจารณาหลักการสำคัญของการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่พบในข้อมูลชุดแรก ซึ่งได้จากการศึกษาใบลานจำนวน ๙ ฉบับ คือ การคิดใคร่ครวญตรวจสอบในธรรมขณะจิตเป็นสมาธิ ทว่าในการปฏิบัติที่วัดขุนคงไม่ได้เน้นกระบวนการนี้ คงเน้นเพียงคำบริกรรมที่ใช้เป็นฐานในการก่อให้จิตเกิดเป็นสมาธิเท่านั้น ซึ่งลักษณะการปฏิบัติเช่นนี้ เป็นไปเช่นเดียวกับการปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนาในช่วงหลัง ก่อนที่การปฏิบัติตามแนวทางนี้จะเสื่อมสูญไปจากล้านนา

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติกัมมัฏฐานที่วัดขุนคง ก็ทำให้มองเห็นหลักการปฏิบัติที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของกัมมัฏฐานล้านนา ซึ่งหลักการปฏิบัตินี้ก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองในธรรม คือ มีการฝึกสติในขณะกำลังปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ในวัด เป็นการกระตุ้นเตือนตนเองให้เกิดความระมัดระวังในพฤติกรรมต่าง ๆ ของตน วิธีกระตุ้นเตือนสติไม่ให้ประมาทในทุกอิริยาบถของผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐานที่วัดขุนคงนั้น เกิดขึ้นจากการใช้คำบริกรรมก่อนทำกิจกรรมต่าง ๆ หรือก่อนที่จะแสดงอิริยาบถนั้น ๆ เช่น ขณะให้เดินเข้าวัด ให้กล่าวคำว่า “...สัมปา เทถะ...” เพื่อกระตุ้นเตือนสติให้รู้ตนว่ากำลังจะเดินเข้าวัดแล้ว หรือเมื่อจะเดินออกวัด ให้กล่าวคำว่า “อัปปะมา เทถะ” เพื่อกระตุ้นเตือนสติให้รู้ว่าตนกำลังจะเดินออกจากวัด กลับไปปฏิบัติภารกิจที่ค้างไว้ที่บ้านแล้ว จงอย่างประมาทในการกลับออกไปจากวัดนั้น ไม่ว่าจะใส่บาตรพระสงฆ์ ถวายข้าวพระพุทธรูป ถวายดอกไม้พระเจดีย์ ต่างล้วนมีคำบริกรรมกำกับไว้ทั้งสิ้น มีเป้าประสงค์เพื่อให้ระลึกว่า ตนกำลังปฏิบัติสิ่งใดอยู่ แม้ผู้ปฏิบัติไม่สามารถเข้าใจความหมายของคำบริกรรมได้ แต่เมื่อการบริกรรมถูกใช้ก่อนที่จะกระทำสิ่งใด คำบริกรรมจะส่งผลให้เกิดการหยุดยั้งตั้งสติและระลึกถึงสิ่งที่ตนกำลังจะกระทำต่อไปโดยอัตโนมัติ

เมื่อนำผลที่ได้จากการศึกษาทั้ง ๒ ส่วน มาสังเคราะห์ จึงพบว่า การปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนา ประกอบไปด้วยหลักการสำคัญ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) บุญกิริยาวัตถุ

๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา (๒) โยนิโสมนสิการ (๓) สติ (๔) ความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า พระกัมมัฏฐาน และพระอุปัชฌาย์อย่างแท้จริง (๕) ความเพียรในการปฏิบัติทาน ศีล ภาวนา

หลักการทั้ง ๕ ตรงกับกระบวนการฝึกฝนตนเองก่อนที่เข้าสู่มรรคในพระพุทธศาสนา มี ๗ อย่าง ที่เรียกว่า บุพนิมิตของมรรค คือ เครื่องหมายบ่งบอกถึงการมาถึงของมรรค หรือหนทางที่ถูกต้อง อันจะนำไปสู่การหลุดพ้นจากวัฏสงสารได้ Dhammapitaka (P.A. Payutto) (1993, p. 30-31) อธิบายถึงบุพนิมิตของมรรคว่าประกอบด้วย

(๑) กัลยาณมิตตตา (ความมีกัลยาณมิตร) ได้แก่ อุปัชฌาย์ เป็นต้น ตรงกับความนอบน้อมในหลักการทั้ง ๕

(๒) ศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมถึงศีล) คือ ความเป็นผู้มีวินัย หรือชีวิตที่เป็นระเบียบ หรือมีพฤติกรรมเคยชินที่ดี ซึ่งเกิดจากการใช้วินัยมาฝึกให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี ตรงกับบุญกิริยาวัตถุในหลักการทั้ง ๕

(๓) ฉันทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ) คือ มีแรงจูงใจที่ถูกต้อง ได้แก่ ความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ต้องการเข้าถึงความจริง และทำสิ่งทั้งหลายให้ดีงาม ตรงกับความปรารถนาในการสั่งสมบุญของชาวล้านนา

(๔) อัตตสัมปทา (ความทำตนให้ถึงพร้อม) คือ การทำตนให้ถึงความสมบูรณ์แห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ โดยมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนอยู่เสมอ ตรงกับบุญกิริยาวัตถุ

(๕) ทิฐิสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยหลักการแห่งความเชื่อถือ) คือ เชื่อถือในหลักการแห่งเหตุผล หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ซึ่งทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้น ตรงกับบุญกิริยาวัตถุ เชื่อในทานศีลภาวนา

(๖) อัปปมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการไม่ประมาท) คือ ความกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา มีสติ ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่พลาดโอกาส ตระหนักในการเปลี่ยนแปลง เห็นคุณค่าของเวลา และรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ตลอดจนทำงานและพัฒนาชีวิตแข่งขันกับเวลา ตรงกับสติ

(๗) โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ) หรือรู้จักคิดพิจารณาอย่างรอบด้านและรอบคอบ คิดใคร่ครวญในธรรมขณะนับลูกประคำปฏิบัติกัมมัฏฐาน

ข. พิธีกรรมในการปฏิบัติกัมมัฏฐาน

ผลการศึกษาทั้ง ๒ ส่วน แสดงพิธีกรรมสำคัญในการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่เหมือนกัน ได้แก่

การชำระศีลให้บริสุทธิ์ก่อนที่จะปฏิบัติ ดังที่ Sophonmahathera (Mahasisayado) (2008, p. 88) เห็นว่า ควรชำระศีลให้หมดจดก่อนลงมือปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐาน และควรน้อมจิตคิดว่าขอให้ศีลนี้ ได้เป็นปัจจัยเพื่อการบรรลุมรรคญาณ เมื่อชำระศีลแล้ว จึงเป็นพิธีกรรมการบูชาพระรัตนตรัย พระกัมมัฏฐาน และพระอุปัชฌาย์ ที่เรียกว่า แก้ว ๕ โกฐาก หรือขัน ๕ โกฐาก ทั้งยังเป็นการมอบตนเป็นศิษย์เรียนกัมมัฏฐานด้วย ในวิสุทธิมรรคเองก็มีการกล่าวมอบตนแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าในฐานะที่เป็นอาจารย์สอนกัมมัฏฐานคนแรก ด้วยการกล่าวคำว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า (พระอาจารย์ผู้เจริญ) ข้าพระองค์มอบถวายอัตภาพนี้แด่ท่าน พระโบราณจารย์ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของขั้นตอนนี้ว่า เพราะหากเมื่อยังไม่มอบตน แล้วไปอยู่ในเสนาสนะที่สงัด เมื่อไม่อาจยับยั้งอารมณ์ที่น่ากลัว ซึ่งมาเผชิญเข้าได้ ก็จะเลิกปฏิบัติกัมมัฏฐานไปเสียก่อน ด้วยเหตุนี้การกล่าวคำมอบตนถวายแด่พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นปฐมอาจารย์นั้น จึงเป็นการอาศัยบารมีของพระพุทธองค์ในการปกป้องคุ้มกันภัยอันตรายขณะปฏิบัติกัมมัฏฐาน เป็นการสร้างกำลังใจ และความมั่นใจในการปฏิบัติว่าจะลุล่วงสำเร็จไปตลอดทั้งกระบวนการ

สำหรับกัมมัฏฐานล้านนานั้น นอกจากมีพิธีกรรมขออำนาจบารมีพระพุทธเจ้าปกป้องคุ้มครองผู้ปฏิบัติแล้ว ยังมีพิธีกรรมบอกกล่าวเทวดา การห้ามมาร การอธิษฐาน ขอเอาแผ่นดินจากพระแม่ธรณี อันเป็นการบอกกล่าวพระแม่ธรณีเพื่อขออนุญาตใช้พื้นที่นั้นๆ เพื่อการนั่งปฏิบัติกัมมัฏฐาน การขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ณ ที่นั้นคุ้มครองอย่าให้สิ่งใดมารบกวนในขณะปฏิบัติกัมมัฏฐาน เมื่อเสร็จจากการปฏิบัติกัมมัฏฐานแล้วจึงมีพิธีกรรมกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้กับเทวดา ยักษ์ มาร ผีเปรต ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว

ด้วยเหตุนี้ พิธีกรรมสำคัญในการปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนา จึงมี ๔ พิธีกรรม ด้วยกัน คือ (๑) พิธีกรรมชำระศีลให้บริสุทธิ์ก่อนการปฏิบัติ (๒) พิธีกรรมบูชาแก้ว ๕ โกฐาก หรือขัน ๕ โกฐาก (๓) พิธีกรรมบอกกล่าวเทวดา มาร พระแม่ธรณีในสถานที่นั้น ๆ และ (๔) พิธีกรรมกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลเมื่อปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนาแล้ว

ค. ขั้นตอนในการปฏิบัติกัมมัฏฐาน

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้ง ๒ ส่วน พบว่า ประเภทของการปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนา มีทั้งการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน ซึ่งเลือกปฏิบัติบางบท ไม่ครบทั้ง ๔๐ บท และวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยให้เริ่มด้วยการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน ประเภทพุทธานุสสติกัมมัฏฐาน ธัมมานุสสติกัมมัฏฐาน และสังฆานุสสติกัมมัฏฐานก่อน เพื่อให้เกิดปีติขึ้น ก่อนที่จะปฏิบัติกัมมัฏฐานบทอื่น ๆ ของสมถกัมมัฏฐาน ๔๐ เช่น กายาคตานุสสติ เมตตาภาวนา เป็นต้น เมื่อเสร็จสิ้นการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานแล้ว จึงเป็นการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้แก่ อนิจจังกัมมัฏฐาน ทุกขังกัมมัฏฐาน อนัตตากัมมัฏฐาน

ขั้นตอนการปฏิบัติกัมมัฏฐานแต่ละประเภทนั้นเหมือนกัน เริ่มจากการสวดบทสวดที่กำหนดไว้ในกัมมัฏฐานแต่ละบท จากนั้นจึงขมวดบทสวดให้เป็นคำบริกรรมสั้นๆ ท่องคำบริกรรมพร้อมกับการนับลูกประคำไปเรื่อย ๆ กระทั่งจิตเป็นสมาธิแล้ว ก็น้อมใจไปใคร่ครวญในคำสวดและคำแปลคำสวดของบทกัมมัฏฐานที่ตนกำลังปฏิบัติอยู่ ด้วยการอาศัยกระบวนการโยนิโสมนสิการ ใคร่ครวญไปสักพัก หรือเมื่อจิตคลายจากสมาธิแล้ว ก็ให้กลับมาท่องคำบริกรรม พร้อมนับลูกประคำอีกครั้ง จิตเป็นสมาธิแล้ว ก็เป็นกระบวนการใช้ปัญญา ทำซ้ำ ๆ วนเวียนกันเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ

ในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานก็มีขั้นตอนเช่นนี้เช่นเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ สิ่งที่ต่างกันออกไปในการปฏิบัติกัมมัฏฐานแต่ละประเภท ทั้งสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือ บทสวด คำบริกรรม และการน้อมจิตไปพิจารณาใคร่ครวญในธรรมของกัมมัฏฐานแต่ละประเภทนั่นเอง

ต่อไปนี้จะได้แสดงรายละเอียดของขั้นตอนการปฏิบัติกัมมัฏฐานโบราณล้านนาที่วัดขุนคง ซึ่งเลือกปฏิบัติเพียงพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ และสังฆานุสสติ

เท่านั้น แสดงให้เห็นถึงหลักการ พิธีกรรม ขั้นตอนการปฏิบัติอย่างครบถ้วน

๑. การปฏิบัติเริ่มตั้งแต่การเดินเข้าวัด เพื่อมาปฏิบัติกัมมัฏฐาน โดยเมื่อจะเดินเข้าวัด ให้ว่าคำเข้าวัด ให้ตั้งสติให้มั่น กล่าวคำว่า "...สัมปา เทถะ..." เพื่อกระตุ้นเตือนถึงภารกิจที่จะเข้าไปกระทำในวัด ข้อนี้เป็นการสร้างสติให้พร้อมสำหรับการมาปฏิบัติกัมมัฏฐานที่วัด จะประพฤติตนเช่นเดียวกับที่อยู่ที่บ้านไม่ได้อีกแล้ว

๒. เมื่อทุกคนพร้อมแล้ว จึงร่วมกันไหว้พระประธานในพระวิหาร โดยเมื่อจะบูชาขันดอก ตามเทียนบูชาพระพุทธเจ้า ให้ว่า "...อัคคิฐุปปะ บุปผา จิโน ทัตวา อะสิติ กัปปะโก รัตถิโย อะภิรูโป มหาปัญโญ ธาเรนโต ปิฏะกัตตะยัง นิปปานัง ปะระมังสุขัง..." เมื่อจะไหว้รัตนตรัย (ย่อ) ให้ว่า "จะ พุทธะปูชา มหาเตจา ธัมมะปูชา มหาปัญญา สังฆะปูชา มหาโภคา นิปปานะ ปัจจะโย โหนตุ เม นิปปานัง ปะระมัง สุขัง" ขั้นตอนนี้เป็นการแสดงความนอบน้อมแด่พระรัตนตรัย

๓. จากนั้นจึงขึ้นแก้ว ๕ โกฏาก หรือขัน ๕ โกฏาก ได้แก่การบูชาพระรัตนตรัย พระกัมมัฏฐาน และพระอุปัชฌาย์ครูบาอาจารย์ ก่อนที่จะปฏิบัติกัมมัฏฐาน โดยกล่าวคำว่า "...โย สันนิสินโน วะระโปธิมูเล มารัง สะเสนัง มะหันติ๋ง วิเจยโย สัมโปธิ มาคัจฉิง อะนันตัญญาโณ โย โลกุตตะโม ตัง ปะณะมามิ พุทธัง อัฏฐังคิโก อะริยะปะโถ ชะนานัง โมกขะปะเวสายะ อุชุกะมัคโค อะยัง สันติกะโร ปะณียานิโก ตัง ปะณะมามิ ธัมมัง สังโฆ วิสุทโธ วะระตั๊กขิเนยโย สันตินทะริโย สัปปิ๊ะมะลัปปะหีโน กุ๊ณหิ เนเกหิ สะมิทธิปัตโต อะนาสะโว ตั๋ง ปะณะมามิ สังฆัง นะมามิ พุทธัง กุ๊ณะสาคะรันตัง นะมามิ ธัมมัง มุนิราจ๊ะเตสิตัง นะมามิ สังฆัง มุนิราจ๊ะสาวะกัง นะมามิ กั๋มมัฏฐานัง นิปปานะธิคะมุปะยัง นะมามิ กัมมัฏฐานะ ตายะก๋าจะริยัง นิปปานะมะกุเตสะกั๋ง อะจะโย มัง ภันเต อัชชะคะมา ยะถาป๊ะลัง ยะถามูลละหัง ยะถาอกุสะลัง โยหัง พุทธัง ธัมมัง สังฆัง กัมมัฏฐานะ กัมมัฏฐานะ ตายะกา จะริยะสังคะเตสุ ปัญจะสุรัตตะเนสุ อะติเต วา ปัญจุปัญนะ วา อะวิวายะติวาระโห วา กาเยนะ วา วาจายะ วา มานะสา วา ปะมาตัง วา อัคการะวัง วา อะกาสิ โสหัง ติสวายะถา ธัมมัง ปะติกาโรมิ ตัสสะ เม ภันเต พุทธาติรัตนะ ปัจจะกัง อนุกัมปัง อุปปาทายะ อัจจะยัง อัจจะยะโต ปาติกันหันตุ ชะมันตุ อายัสติง สังวะรายะ อายัสติง สังวะริสามิ นะปุเนวัง กะริสสามิ พุทธะปูชา มหาเตชา ธัมมะปูชา มหาปัญญา สังฆะบูชา มหาลาภา ปูชารเห

ปูชายะโต พุทเธยะติ วะสาวะเก ปะปัญจะ สะมะติกันเต ตินเน โสกับปะริเตเว เต ตา ติ๊เส ปูชายะโต นิพพุตเต อะกุ๊ดโต ทะเยนะ สักกาปุญญะสังฆะตุง นะเมตตะ มะปิเก นะจิตติ อิมินา ทิพพะ ตุ๊ปปะ บุผผาลาจา คาระวะกัมเมนะ เมตตะโย พุทธะตัสสะนัญ จะ รัมภามิหัง ยาวะนุปัชชะเต พุทโธ เมตตะโย เตวะปูชิโต สังสาเร สังสารันโต่ ปิอะ ปะเย นักก๊ะมามิหัง เส นิพานะ ปัจจะโย โหนตุโน นิจจัง สูมาแก้ว ๕ โกฐาก

พุทโธ เม นาโถ ธัมโม เม นาโถ สังโฆ เม นาโถ สาธุโอกาสะ ข้าแต่พระรัตนแก้วเจ้าทั้งห้าจำพวก มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระนวโลกุตรธรรมเจ้า และพระอาริยะสังฆเจ้า และพระกัมมัฏฐานเจ้า และครูบาอาจารย์เจ้า บัดนี้ศรัทธาผู้ข้าก็ได้ขวนขวายน้อมนำมายังบุผผาลาชา ดวงดอกข้าวตอก ดอกไม้ลำเทียน ตั้งไว้เหนือขันแบ่งเป็นห้าโกฐาก ส่วนปฐมวิภาคนั้น ขอถวายบูชาสูมายังพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนทุติยถ้วนสอง ขอถวายบูชายังพระนวโลกุตรธรรมเจ้า ๙ ประการ ๑๐ กับทั้งพระปริยัติไตรปิฎกธรรมเจ้า ส่วนถ้วนสามก็ขอถวายบูชายังพระอาริยะสังฆเจ้า สองจำพวก คือ อริยสังฆเจ้า และสมมุติสังฆเจ้า อันประกอบด้วยสุปัฏฏิปันนตาธิคุณเป็นเก๊าดีหลี ส่วนถ้วนสี่ ขอถวายสูมายังพระกัมมัฏฐานเจ้า สองประการ คือว่า สมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐานเจ้า อันเป็นเหตุเป็นอุบายให้สรรพสัตว์ทั้งหลาย ได้พ้นจุจอดรอด นิพพานเจ้าเที่ยงแท้ ส่วนถ้วนห้า ขอถวายสมมาบูชายังครูบาอาจารย์เจ้า ตนสอนกัมมัฏฐาน และสอนธรรม บอกกล่าวสำแดงกองนิพพานแห่งผู้ข้าทั้งหลาย

หากข้าได้ประมาท ด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ในอิริยาบถทั้งสี่ คือ นั่งนอนยืนเดินไปมา บัดนี้ขอพระรัตนแก้วทั้งห้าพวก จงเอ็นดู รับเอายังอามิสบูชาทั้งมวลฝูงนี้แล้ว ขอจงลาลดอดยังโทษสรรพโทษให้หาย กลายเป็นอโหสิกรรม เพื่อไม่ให้เป็นนิวะระนะธรรม กรรมอันจักห้ามเสียยังมรรค คือว่าหนทาง อันจักเมือสู่เมืองฟ้า และเนรพานแก่ผู้ข้าทั้งหลาย ครั้นว่าสูมาแก้วตั้งห้าแล้ว จึงภาวนา ก็หื้อขอปีติสมาธิกับพระพุทธเจ้าดังกล่าวแล้ว...”

๔. จากนั้นจึงรับฟังโอวาทจากเจ้าอาวาส พร้อมขอรับศีลจากท่าน โดยผู้ปฏิบัติกล่าวพร้อมกันว่า “...สาธุ โอกาสะ มะยัง ภันเต ติสะระเณนะ สัทธิง ปัญจะสะมาก๊ะตัง ปัญจะสีลัง นิยาจามะ ทุติยัมปิ มะยัง ภันเต ติสะระเณนะ สัทธิง ปัญจะสะมาก๊ะตัง ปัญจะสีลัง นิยาจามะ ตติยัมปิ มะยัง ภันเต ติสะระเณนะ สัทธิง ปัญจะสะมาก๊ะตัง ปัญจะสีลัง นิยาจามะ สาธุโอกาสะ...”

กล่าวคำภาวนาศีลว่า “...อะโห วัตตะ เม สีลานิ อะขันดานิ อะสิตานิ อะสัพพะรานิ อะกัมมะสานิ ภัชชิสานิ อะปะระมัตถานิ วิญญูปะสะถานิ สะมาธิ สังวัตตะนิกานิ...” จึงแยกย้ายกันไปหาที่สงัดตามบริเวณวัดเพื่อปฏิบัติกัมมัฏฐาน

๕. เมื่อหาที่อันเหมาะสมได้แล้ว ให้กล่าวคำทักเทวดา บอกเทวดาในสถานที่ซึ่งปฏิบัติกัมมัฏฐานนั้น ๆ ให้รักษาระหว่างการปฏิบัติ กล่าวคำห้ามมาร และอธิษฐานขอแผ่นดินตรงที่ตนนั่งปฏิบัติ เพื่อให้การปฏิบัติกัมมัฏฐานสำเร็จได้ด้วยดี

คำทักเทวดา ให้ว่า “...อิมัสมิง..... (เฮือน-เคเห, ต้นไม้-รุกขเทวตา, วัด-อาราเม, วิหาร- วิหาเร).... เทวะตาวะสันตา สุขิตา โหนตุ...”

คำห้ามมาร ให้ว่า “...ปัญจะมาเร ชิโน นาโถ ปัตโต สัมโพธิ มุตตะมัง จะตุสัจจัง ปะกาเสสิ ธัมมะจักกัง ปะวัตตะยิ เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ โหตุ เม ชัยยะมังคะลัง เอเต๋นะ สัจจะวัชเชนะ สัพเพ มารา ปะลายันตุฯ...”

คำอธิฐานเอาแผ่นดิน ให้ว่า “...อิมัง ปะฐะวียัง อะธิษฐามิ...”

๖. เมื่อเริ่มปฏิบัติกัมมัฏฐาน ให้ขอปีติสมาธิกับพระพุทธเจ้าก่อน คือขอให้มีปีติเกิดขึ้นจากการปฏิบัติ โดยหากมีปีติเกิดขึ้นก็เป็นหลักฐานยืนยันว่าการปฏิบัติได้ดำเนินมาถูกทางแล้ว ให้ว่า “...ข้าขอปิติสมาธิธรรมเจ้าดวงผาเสริฐ ขอจุ่งหื้อมาบังเกิดในจิตตะสันตะระต๋นตั๋วแห่งข้าอันจักนั่งภาวนาในที่นี้ มีขุททะกะปิติเป็นเก๊าตลาบต่อเต๊าถึงพะระนา (ผะระณะปิติ) แก่ผู้ข้า อันจักนั่งภาวนาเพื่อหื้อเสี้ยงตุ๊กข์ สุดตุ๊กข์แก่ข้าแท้ดีหลีเต๊อะ...”

๗. สมาทานพุทธานุสสติ เมื่อปฏิบัติไปได้ระยะหนึ่ง ไม่ได้จำกัดว่าเป็นเวลาเท่าไหร่ ให้สมทานธรรมานุสสติ เมื่อปฏิบัติไปได้ระยะหนึ่ง ไม่ได้จำกัดว่าเป็นเวลาเท่าไหร่ ให้สมทานสังฆานุสสติ เป็นขั้นตอนไป โดยมีรายละเอียดแต่ละขั้นตอนดังนี้

๗.๑ การปฏิบัติพุทธานุสสติ

เมื่อเริ่มต้นให้ว่า “...อะหัง ภันเต พุทธานุสสติ กัมมัฏฐานัง ยาจามิ พุทธานุสสติ กัมมัฏฐานัง เทถะ เม ภันเต อะนุกัมปัง อุปาทายะ...” (ว่า ๓ ครั้ง)

“...อิติปิโส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ สัตถา เทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภะคะวา ติ...” (ว่า ๓ ครั้ง)

แล้วซ้ำว่า “...โสภะคะวา อิติปิ อะระหัง โสภะคะวา อิติปิ สัมมาสัมพุทโธ โสภะคะวา อิติปิ วิชชาจะระณะสัมปันโน โสภะคะวา อิติปิ สุคะโต โสภะคะวา อิติปิ โลกะวิทู โสภะคะวา อิติปิ อะนุตตะโร โสภะคะวา อิติปิ ปุริสะทัมมะสาระถิ โสภะคะวา อิติปิ สัตถา เทวะมะนุสสานัง โสภะคะวา อิติปิ พุทโธ โสภะคะวา อิติปิ ภะคะวา...”

ซ้ำว่า “...อะระหัง สัมมา สัมพุทโธ....” (๓ ครั้ง)

ซ้ำว่า “...สัมมาสัมพุทโธ...” (๓ ครั้ง)

ยกมือขึ้นให้ตรงหน้าผาก นับลูกประคำให้ว่า “...อิมัง ปุสะชีวัง อะธิษฐามิ...” (๓ ครั้ง) นับลูกไปว่า “...พุทโธ พุทโธ...” ไปเรื่อยๆ

ขณะนับลูกประคำนั้น ให้ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าว่า

“...อิติปิโส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ สัตถา เทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภะคะวา...”

เพราะเหตุอย่างนี้ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เป็นผู้ไปแล้วด้วยดี เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้สามารถฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม เป็นผู้มีความเจริญ เป็นผู้จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ ข้อนี้เป็นการคิดใคร่ครวญในธรรม หรือโยนิโสมนสิการ

๗.๒ การปฏิบัติธัมมานุสสติ

ครั้นจะภาวนาธรรมคุณนั้น ให้ปลงว่า พุทธานุสสติกัมมัฏฐานัง ลงเสียก่อน โดยกล่าวคำว่า “...ปะจุทะรามิ...” (๓ ครั้ง) และให้ว่า “...ธัมมานุสสติ กัมมัฏฐานัง สมาธิยามิ...” (๓ ครั้ง) เพื่อขอปฏิบัติธัมมานุสติ

แล้วซ้ำว่า “...สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม สันทิฏฐิโก อะกาลิโก เอหิปัสสิโก โอปะนะยิโก ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหี ติ...” (๓ ครั้ง)

แล้วซ้ำว่า “...สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม สันทิฏฐิโก ธัมโม อะกาลิโก ธัมโม เอหิปัสสิโก ธัมโม โอปะนะยิโก ธัมโม ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหีติ ธัมโม...” (๑ ครั้ง)

แล้วซ้ำว่า “...สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม...” (๓ ครั้ง)

แล้วซ้ำว่า “...ภะคะวะตา ธัมโม...” (๓ ครั้ง)

ยกมือขึ้นให้ตรงหน้าผาก นับลูกประคำให้ว่า “...อิมัง ปุสะ ชีวัง อะธิษฐามิ...” (๓ ครั้ง) แล้วนับลูกประคำ ว่า “...ธัมโม ธัมโม...” ไปเรื่อย ๆ

ขณะนับลูกประคำนั้น ให้ระลึกถึงคุณพระธรรมเจ้าว่า

“...สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม สันทิฏฐิโก อะกาลิโก เอหิปัสสิโก โอปะนะยิโก ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหีติ...”

พระธรรม ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ดีแล้ว เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติพึงเห็นได้ด้วยตนเอง เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ และให้ผลได้ ไม่จำกัดกาล เป็นสิ่งที่ควรกล่าวกับผู้อื่นว่าท่านจงมาดูเถิด เป็นสิ่งที่ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว เป็นสิ่งที่ผู้รู้พึงรู้ได้เฉพาะตน ข้อนี้เป็นการคิดใคร่ครวญในธรรม หรือโยนิโสมนสิการ

๗.๓ การปฏิบัติสังฆานุสสติ

จะภาวนาสังฆคุณนั้น หื้อปลงธรรมคุณก่อน ว่า “...ธัมมานุสสติ กัมมัฏฐานัง ปะจุฑะรามิ...” (๓ ครั้ง) ซ้ำว่า “...สังฆานุสสติ กัมมัฏฐานัง สมาธิยามิ...” (๓ ครั้ง)

แล้วว่า “...สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะ สังโฆ อุชุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะ สังโฆ ญายะปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ สามีจิปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ยะทิทัง จัตตาริ ปุริสะยุคานิ อัฏฐะ ปุริสะปุคคะลา เอสะ ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ อาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทักขิเนยโย อัญชะลีกะระณีโย อะนุตตะรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสะ ภควะโต สาวกะสังโฆ...” (๓ ครั้ง)

แล้วซ้ำว่า “...สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะ สังโฆ อุชุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะ สังโฆ ญายะปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ สามีจิปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ยะทิทัง จัตตาริ ปุริสะยุคานิ อัฏฐะ ปุริสะปุคคะลา เอสะ ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ อาหุเนยโย ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ปาหุเนยโย ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ทักขิเนยโย ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ อัญชะลีกะระณีโย ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ อะนุตตะรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสะ ภควะโต สาวกะสังโฆ...” (๑ ครั้ง)

ซ้ำว่า “...สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะ สังโฆ” (๓ ครั้ง) แล้วว่า “ภะคะวะโต สาวะกะ สังโฆ...” (๓ ครั้ง) ยกมือขึ้นให้ตรงหน้าผาก นับลูกประคำให้ว่า “...สังโฆ สังโฆ...” ไปเรื่อย ๆ

ขณะนับลูกประคำนั้น ให้ระลึกถึงคุณพระสังฆเจ้าว่า

“...สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ อุชุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ญายะปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ สามีจิปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ยะทิทัง จัตตาริ ปุริสะยุคานิ อัฏฐะ ปุริสะปุคคะลา เอสะ ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ อาหุเนยโย ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ปาหุเนยโย ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ทักขิเนยโย ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ อัญชะลีกะระณีโย ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ อะนุตตะรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสะ ภควะโต สาวกะสังโฆ...”

พระภิกษุสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า หมู่ใด ปฏิบัติดีแล้ว พระภิกษุสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า หมู่ใด ปฏิบัติตรงแล้ว พระภิกษุสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า หมู่ใด ปฏิบัติธรรมเป็นเครื่องออกจากทุกข์แล้ว พระภิกษุสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า หมู่ใด ปฏิบัติสมควรแล้ว ได้แก่ บุคคลเหล่านี้ คือ คู่แห่งบุรุษ ๔ คู่ นับเรียงตัวบุรุษได้ ๘ บุรุษ นั่นแหละพระภิกษุสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านเป็นผู้ควรแก่สักการะที่เขานำมาบูชา เป็นผู้ควรแก่สักการะที่เขาจัดไว้ต้อนรับเป็นผู้ควรรับทักษิณาทาน เป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปควรทำอัญชลี เป็นเนื้อนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ข้อนี้เป็นการคิดใคร่ครวญในธรรม หรือโยนิโสมนสิการ ตามหลักการข้อที่ ๒

ครั้นจะหยุดภาวนาสังฆานุสสติ ให้ว่า “สังฆานุสสติ กัมมัฏฐานัง ปะจุทะรามิ” (๓ ครั้ง)

๘. เมื่อจะหยุดปฏิบัติกัมมัฏฐาน ให้สูมาแก้วทั้งสามก่อน ดังว่า

“...โย สันนิสินโน วะระโปธิมูเลมารัง สะเสนัง มะหันติ๋ง วิเจยโย สัมโปธิมาคัจฉิง วะอะนันตัญญาโณ โยโลกุตตะโม ตัง ปะณะมามิ พุทธัง โยโลกุตตะโม ตัง ปะณะมามิ ธัมมัง โยโลกุตตะโม ตัง ปะณะมามิ สังฆัง สาธุ โอกาสะ ข้าแต่พระติตระไหลรัตตนะแก้วเจ้าสามประก๋าร (พระไตรปิฎก) มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเก๊าเป็นประธาน และพระนวโลกุตตระธรรมเจ้า ๙ ประก๋าร ๑๐ กับทั้งพระปริยัติ ติตระไหลปิฎกะธัมเจ้า และพระอริยะสังฆะเจ้า ๒ จำพวก คืออาริยะสังฆเจ้า สะมุตติสังฆเจ้า ว่าสันนี้ดีหลี

บัดนี้ศรัทธาผู้ข้าตั้งหลายทุกผู้ทุกคน ใหญ่น้อย หญิงชาย ก็พากันขวนขวายตกแต่งน้อมนำมายังบุผผาลาชา ข้าวตอกดอกไม้ ธูปเทียน แต่งไว้เหนือขัน แบ่งเป็น ๓ โกฐาก ส่วนปฐมวิภาค ขอถวายบูชาสูมายัง พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตนอันครองคุณอนัตตาธิคุณ หาที่สุดบ่ได้ ส่วนถ้วนสองก็ขอถวายสูมาบูชายังพระนวโลกุตระธรรมเจ้า ๙ ประการ ๑๐ กับทั้งปริยัตติ ไตรปิฎกธรรมเจ้า ส่วนถ้วนสาม ขอถวายสูมาบูชายังพระอริยเจ้าสองจำพวก คือ อริยสังฆเจ้า และสมมุติสังฆะ อันประกอบไปด้วยสุปฏิปันนะตาธิคุณ

หากผู้ข้าทั้งหลาย ได้ประมาทในข่วงแก้วทั้งสามในอริยาบถทั้งสี่ บ่รู้ที่อันจักเป็นบุญและเป็นบาป อันหนึ่งหากได้ประมาทในข่วงแก้วทั้งสาม บ่ได้เคารพในขณะที่พระเทศนาธรรม ว่าบ่ม่วน จึงพูดจากันเสีย บ่ตั้งใจฟัง อันหนึ่ง เด็กน้อยๆ ร่ำไห้ เป็นที่รบกวน อันหนึ่ง นบนอบไหว้ แล้วลวดเมื่อยอิงนอนพูดจากัน อันหนึ่งหากได้เคี้ยวหมากและสูบยาควัน อันหนึ่งหากได้กินสุรา ปากเล่นหลายเสียง อันหนึ่งหากได้ยักคิ้วหลิ่วตาให้ล่อฝูงญิง อันหนึ่งหากได้อิงเสาและมูบหน้า คู้เหยียดแข้งขา เดินไปมากล่างข่วงแก้ว อันหนึ่งหากได้ติเตียนนินทาพระพุทธรูปเจ้าองค์นี้ ว่าบ่งาม มีท้องใหญ่ต่ำหลวงปากกว้างหูยาน มีสัณฐานบ่ถ้วน บัดนี้ผู้ข้าทั้งหลาย ก็รู้ว่าเป็นโทษแล้ว ขอพระแก้วเจ้าทั้งสามจงมีธรรมะเมตตารับเอายังบุผผาลาชาดวงดอกข้าวตอกดอกไม้ลำเทียนทั้งมวล แล้วขอลาลดอดยังโทษะ ประมาทโทษ ให้หายกล่ายเป็นอโหสิกรรม เพื่อบหื้อเป็นนิวรณะธรรม กรรมอันจักห้ามเสียยังมรรคะ คือ หนทางอันจะเมือสู่เมืองฟ้า และเนรพานเจ้า

เที่ยงแต้ดีหลี พุทธบูชา ธัมมะบูชา สังฆะบูชา นิปปานะปัจจะโย โหนตุ โน นิจจัง สูมาแก้วทั้งสามแล้วแล...”

๙. ขั้นตอนสุดท้ายของการปฏิบัติกัมมัฏฐานโบราณล้านนา เป็นการลาศีล ให้ว่า “...สาธุโอกาสะ มะยัง ภันเต ติสะระเณนะ สัทธิง ปัญจะสมาก๊ะตัง ปัญจะสีลัง นิยาจามะ ทุติยัมปิ มะยัง ภันเต ติสะระเณนะ สัทธิง ปัญจัง สะมานะก๊ะตัง ปัญจะสีลัง นิยาจามะ ตติยัมปิ มะยัง ภันเต ติสะระเณนะ สัทธิง ปัญจะสมานะก๊ะตัง ปัญจะสีลัง นิยาจามะ สาธุโอกาสะ...”

๑๐. หลังจากกระทำบุญให้ทานแล้ว จึงหยาดน้ำแผ่บุญกุศล ก่อนกลับบ้าน ให้ว่า “...อิมินา บุผผาลาชา ตานัง ภิกขะหารัตตานัง สัพพะ ปะริวาระตานัง สัพพะ ปูชุปะการะนะตานัง มะหาผะลัง โลกิยะ โลกุตตระ นิพพานะ สัปปะติสุขัง กุศลบุญ อันนี้นามีมาก ข้าขอฝากไปหาทั้งปิตาและมารดาภริยาสามีบุตตาบุตตีญาติกาจะ ปันธุ จะ เตวะ จะ อินทา จะ พรหมา จะ ยมมะราชา จะตุโล กัปปะละ กัณทะปะ นากะกุ รุธธะ อาสุรา อาสุระ เวทสะ วันโน จะ ธาระณี จะ คงคา จะ จะเทวียา สัพพะสัตตานัง เวรานัง อะเวรา ปัฐวียัง ทวะทัสสะระวายสี อะทิตตะยะ จันทะ อังคาระ พุทธะ พฤหัสะ ปัตติ สุกกะ โสรี ราหู เกตุ นวะคะหานิ สัปปะโสโต ปะเรเตเชนะ ปิตัง อะนุระขันตุโว อนุโมทามิ นิปานัง ปะรามัง สุขัง...”

๑๑. เมื่อจะออกจากวัด ให้ว่า “...อัปปะมา เทถะ...” ข้อนี้เป็นการกำหนดสติ เมื่อจะออกจากวัดว่าอย่าใช้ชีวิตอย่างประมาท ให้หมั่นทำทาน รักษาศีล ภาวนา สั่งสมบุญบารมีไว้ เพราะชีวิตมีความไม่แน่นอน

ง. อุปกรณ์ที่ใช้ในการปฏิบัติกัมมัฏฐาน

อุปกรณ์สำคัญในการปฏิบัติกัมมัฏฐาน คือ ลูกประคำ

จ. ผลที่ได้จากการปฏิบัติกัมมัฏฐาน

ในภาพรวม การปฏิบัติกัมมัฏฐานที่ประกอบด้วย การฝึก ทาน ศีล ภาวนา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา ผู้ปฏิบัติจะพัฒนาตนไปสู่ความเป็นอริยบุคคลได้ เพราะเป็นการพัฒนาในลักษณะองค์รวม ไม่ใช่ส่วนใดส่วนหนึ่ง โดยผู้ปฏิบัติสามารถทำลายบาปธรรม

ทั้ง ๑๔ ตัวได้ คือ โมโห (หลง) อโนตฺตปฺปี (ไม่กลัวบาป) โลโภ (โลภ) มาโน (มานะ) อิสฺสา (ริษยา) กุกกุจฺจ (กินแหนง รำคาญ) มิทฺธ (หลับ ง่วง) อหิริกำ (ไม่ละอายแก่บาป) อุทฺธจฺจ (สะดุ้งใจ ฟุ้งซ่าน) ทิฏฐิ (ถือมั่น) โทโส (โกรธ) มจฺฉริย (ตระหนี่) ถีนำ (กระด้าง หดหู่) และวิจิกิจฺฉา (สงสัย) ละนิวรณธรรม หรือธรรมเป็นเครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี ๕ ประการได้ คือ กามฉันทะ พยาปาทะ ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉานิวรณธรรม

ในภาพย่อย ผลการปฏิบัติกัมมัฏฐานแต่ละประเภท เป็นเช่นเดียวกับที่บันทึกไว้ในวิสุทธิมรรค ได้แก่ สมถกัมมัฏฐาน มีอสุภกัมมัฏฐาน ๑๐ กายคตานุสสติ ได้อุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต และอุปจารสมาธิ อนุสสติกัมมัฏฐาน ๑๐ เฉพาะ พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ เทวตานุสสติ เกิดปีติ ๕ อานาปาณสติ ได้อุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต อุปจารสมาธิ ญาณ ๔ อภิญญา ๕ พรหมวิหารกัมมัฏฐาน ๔ ได้อัปปนาสมาธิ ญาณ ๔ อภิญญา ๕ ยกขึ้นภาวนาทิฏฐิกังขาวิปัสสนาได้

วิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้แก่ ทิฏฐิกังขาวิปัสสนา กังขาวิตรณวิสุทธิ อนิจจวิปัสสนา ทุกขจวิปัสสนา อนัตตาวิปัสสนา ได้ญาณ ๑๐ ได้แก่ สมมนญาณ อุทยัพพยญาณ ภังคญาณ ภยตูปัฏฐานญาณ อาทีนวญาณ นิพพิทาญาณ มุญจิตุกัมยตาญาณ ปฏิสังขานุญาณ สังขารุเปกขาญาณ และอนุโลมญาณ

ทั้งนี้ระหว่างการปฏิบัติ ต้องเกิดวิปัสสนูกิเลส คือ อันตรายอันจะทำให้เศร้าหมองแห่งวิปัสสนาญาณ เป็นอุปกิเลส มี ๑๐ ประการ คือ โอภาโส (เห็นแสงสว่างใสแจ่มงามรอบคอบ) ปีติ (เกิดความยินดีกว่าปกติ) ปสฺทฺธิ (สงบกายและระงับจิตกว่าปกติ) อธิโมกฺโข (อินทรีย์แก่กล้ากว่าปกติ) ปคฺคโห (เพียรมากกว่าปกติ) สุขำ (สุขมากกว่าปกติ) ญาณำ (ญาณรู้เกินปกติ) อุปฏฺฐานำ (สติมากกว่าปกติ) อุเปกฺขา (จิตเป็นอุเบกขามากกว่าปกติ) และนิกนฺติ (มีตัณหารักใคร่ขอบใจในธรรมอันมิสมควรนั้น) ในขั้นตอนนี้ผู้ปฏิบัติมักเห็นเป็นธรรมวิเศษ ทำให้เข้าใจว่าตนได้บรรลุแล้ว เมื่อปักใจว่าเป็นธรรมวิเศษแล้วอาจทำให้เกิดอาการวิปลาสไปก็ได้ ผู้ปฏิบัติจึงต้องมีสติและระลึกเสมอว่าสิ่งเหล่านี้คือวิปัสสนูกิเลส ที่เข้ามาหลอกล่อจิตใจเป็นดั่งพระญามารที่พยายามทำลายความเข้าใจในไตรลักษณ์ของผู้ปฏิบัติ วิธีปฏิบัติเมื่อเกิดวิปัสสนูกิเลส คือ สักแต่ว่าเห็นสิ่งเหล่านี้ มองความเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านี้อย่างใจไม่กลาง ไม่ยินดีว่าเป็นของดีและไม่เกรี้ยวกราดว่าเป็นของไม่ดี

อย่างไรก็ตามในกัมมัฏฐานล้านนา ยังได้บันทึกผลที่ได้จากการปฏิบัติอีกชุดหนึ่ง เช่น ในมูลกัมมัฏฐานของครูบามหากัญจนเถร ระบุว่า ภาวนาพุทธคุณได้สัมปัตติในนิพพาน ภาวนาธรรมคุณได้สัมปัตติในสวรรคเทวโลก และภาวนาสังฆคุณได้สัมปัตติในมนุษยโลก ภาวนาพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ พ้นจากสัพพทุกข์ สัพพพยาธิ สัพพโรค เมื่อตายไปก็ไม่เกิดในนรก ไม่เป็นเปรต สัตว์เดรัจฉานในป่าในบ้าน ได้เกิดสวรรค์เทวโลก และมนุษยโลก เสวยสุข หาทุกข์ หาพยาธิโรคาไม่ได้ เพราะคุณรัตนแก้วรักษา ภาวนากายคตานุสสติ ชื่อว่า ตอบแทนคุณพ่อแม่แห่งตน ภาวนามรณานุสสติ คนใดใคร่ปรารถนาถึงสุขในเมืองคนและสุขในนิพพานในภาวะภายหน้า ควรอุตสาหะภาวนามรณานุสสติ จะถึงสุขในเมืองคน เมืองฟ้า และนิพพาน

ภาวนาเมตตา มีอานิสงส์ ๑๑ ประการ ดังนี้ นอนก็หลับสำราญดีนัก ไม่คลั่งไคล้ ไม่กรน ไม่คราง เมื่อตื่นก็ตื่นด้วยดี เมื่อหลับ ไม่ฝันร้ายให้สะดุ้งตกใจ เป็นที่รักจำเริญใจ ของคนทั้งหลาย เป็นที่รักแก่ผีทั้งหลาย เป็นที่รักแก่เทวดาทั้งหลาย เทวดาก็คุ้มครองรักษา ไม่ให้มีอุบาทว์กังวลอันตรายที่จะเกิดแต่ภัยทั้งมวล มีราชภัยเป็นต้น ให้อยู่ดีมีสุข พิษงู คุณไสย หอกดาบปืนธนู ปืนใหญ่ทำอันตรายไม่ได้ มีใจตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว มีวรรณะหน้าสว่างใสงามนัก เมื่อยามใกล้ตาย ก็ไม่หลง วางอารมณ์ดี มีสุคติเป็นที่ไป ซึ่งในกัมมัฏฐานของครูบาศีลวิชัย อานิสงส์ทั้ง ๑๑ ประการนี้เรียกว่า อานิสงส์ศีล

ผู้ภาวนาเมตตา หากสมภารแก่กล้า อินทรีย์ ๕ เต็มบริบูรณ์ ก็อาจได้เถิงยังอุตรธรรม คือ มรรคผล หากสมภารไม่แก่กล้า อินทรีย์ ๕ ไม่เต็ม จักได้ไปเกิดในพรหมโลก ตั้งแต่ชั้นฟ้าปริสัชชาถึงอกนิฏฐา ชั้นใดชั้นหนึ่ง ภาวนาทิฏฐิและกังขาฯ เป็นปัจจัยค้ำชูให้มีปัญญากล้าคมเฉลียวฉลาด ภาวนาไตรลักขณะวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นปัจจัยค้ำชูให้ปัญญา มีสัมมาสมนญาณถึงอนุโลมญาณ เป็นปริโยสาน เพื่อให้พลันได้พ้นจากทุกข์ในสงสาร ให้พลันได้ถึงยังนิพพาน

สรุปผลการวิจัย

เมื่อเราศึกษาเฉพาะทฤษฎีในใบลาน จะพบเพียงหลักการปฏิบัติทั่ว ๆ ไป แต่เมื่อเราได้ทดลองปฏิบัติ เรียนรู้ เราก็จะเข้าใจความเป็นกัมมัฏฐานล้านนามากยิ่งขึ้น

ว่ามีความสำคัญเพียงใดต่อวิถีชีวิตชาวล้านนา จากการศึกษาสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

หลักการปฏิบัติกัมมัฏฐาน ได้แก่ (๑) บุญกิริยาวัตถุ ๓ (ทาน ศีล ภาวนา) (๒) โยนิโสมนสิการ (๓) สติ (๔) ความนอบน้อม และ (๕) ความเพียร เป็นหลักการที่ผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นจากองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วหลักการปฏิบัติทั้ง ๕ คือ กระบวนการสั่งสมบุญบารมีของพุทธศาสนิกชนในล้านนา คือ ทาน ศีล ภาวนา ที่ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ เป็นต้นกำเนิดของวัฒนธรรมอันดีงามของล้านนา ทั้งยังเป็นการพัฒนาตนเองให้เข้าใจเข้าถึงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ขจัดตัวกูของกูให้สิ้นไปได้ แผดเผาความเห็นแก่ตัวให้มอดไหม้ได้อย่างแท้จริง กระบวนการสั่งสมบุญบารมีนี้ ต้องใช้ระยะเวลายาวนาน ข้ามภพข้ามชาติ ปฏิบัติสม่ำเสมอทุกชาติมั่นคงแน่วแน่ในทาน ศีล ภาวนา อย่างครูบาศรีวิชัย ไม่เร่งรีบ เร่งเร้า ให้เห็นผลจากการปฏิบัติโดยพลันในปัจจุบันชาติ

พิธีกรรม ประกอบด้วย ๔ พิธีกรรม คือ (๑) พิธีกรรมชำระศีลให้บริสุทธิ์ก่อนการปฏิบัติ (๒) พิธีกรรมบูชาแก้ว ๕ โกฐาก หรือขัน ๕ โกฐาก (๓) พิธีกรรมบอกกล่าวเทวดา มาร พระแม่ธรณีในสถานที่นั้นๆ และ (๔) พิธีกรรมกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลเมื่อปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนาแล้ว

ขั้นตอนการปฏิบัติ เริ่มจากการไหว้พระประธานในพระวิหาร ขึ้นแก้ว ๕ โกฐาก หรือขัน ๕ โกฐาก ฟังโอวาทจากเจ้าอาวาส ขอรับศีลจากท่าน กล่าวคำภาวนาศีล แล้วไปหาที่สงบนั่งกัมมัฏฐาน จากนั้นจึงกล่าวคำทักเทวดา ห้ามมาร และอธิฐานเอาแผ่นดินก่อนเริ่มปฏิบัติ ขอให้เกิดมีปีติจากการปฏิบัติ แล้วเจริญพุทธานุสสติ ธรรมานุสตติ สังฆานุสสติ เป็นลำดับๆ ไป จากนั้นจึงปฏิบัติกัมมัฏฐานบทอื่นๆ ในสมถกัมมัฏฐาน ๔๐ เช่น กายาคตานุสสติ เมตตานุสสติ เป็นต้น จากนั้นจึงเป็นการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้แก่ อนิจจังกัมมัฏฐาน ทุกขังกัมมัฏฐาน อนัตตากัมมัฏฐาน เมื่อเสร็จแล้วให้สูมาแก้ว ๓ ประการ กรวดน้ำอุทิศผลบุญที่กระทำให้สรรพสัตว์ การปฏิบัติกัมมัฏฐานแต่ละประเภทนั้น เริ่มจากการสวดคำที่กำหนดไว้ในกัมมัฏฐานแต่ละบท ขมวดคำสวดให้เป็นคำบริกรรมสั้น ๆ ท่องคำบริกรรมพร้อมกับการนับลูกประคำ กระทั่งจิตเป็นสมาธิแล้ว จึงน้อมใจไปใคร่ครวญในคำสวดและคำแปลคำสวดนั้นด้วยโยนิโสมนสิการ

ผลการปฏิบัติ ในภาพรวม กระบวนการของกัมมัฏฐานล้านนาสามารถใช้พัฒนาตนไปสู่ความเป็นอริยบุคคล เพราะเป็นการพัฒนาในลักษณะองค์รวม ที่สามารถทำลายบาปธรรมทั้ง ๑๔ ตัวได้ ในภาพย่อยของผลการปฏิบัติกัมมัฏฐานแต่ละประเภทเป็นเช่นเดียวกับที่บันทึกไว้ในวิสุทธิมรรค อย่างไรก็ตามในล้านนา ยังได้บันทึกผลที่ได้จากการปฏิบัติอีกชุดหนึ่งที่ต่างออกไปจากวิสุทธิมรรค เช่น ภาวนาพุทธคุณได้สัมปัตติในนิพพาน ภาวนาธรรมคุณได้สัมปัตติในสวรรคเทวโลก และภาวนาสังฆคุณได้สัมปัตติในมนุษยโลก หรือ ภาวนาพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ พ้นจากสัพพทุกข์ สัพพพยาธิ สัพพโรค เมื่อตายไปก็ไม่เกิดในนรก ไม่เป็นเปรต สัตว์เดรัจฉานในป่าในบ้าน ได้เกิดสวรรค์เทวโลก และมนุษยโลก เสวยสุขหาทุกข์ หาพยาธิโรคาไม่ได้ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ การปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนา จึงเป็นกระบวนการสั่งสมบุญบารมีและสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนไปสู่อริยบุคคลได้

Reference

Brahmagunabhorn, Venerable (P.A. Payutto). (2003). *photchananukrom phut sat chabap pramuan sap* [Dictionary of Buddhism]. Bangkok: S.R. Printing Mass Product Corp.

Buddhadasa Bhikkhu.(2006).*bamphen barami* [Meritorious Action]. Bangkok: Thammasapha.

Buddhaghosa, Venerable. (2003). *khamphi wi sutthi mak* **[**Visuddhimagga, Path to Perfection].Trans. Somdet Phraphutthachan (Atsaphamahathera). Bangkok: Prayunwong Printing Co.

Dhammapitaka, Venerable (P.A. Payutto). (1988). *Phuttham* [Dhamma]. Bangkok: Mahachulalongkorn University.

Dhammapitaka, Venerable (P.A. Payutto). (1993). *cha phatthana khon dai yangrai* [How to Develop Oneself]. Bangkok: Ngandi

Kammaṭṭhāna wat ban rai changwat lamphun. (2016). [Kammaṭṭhāna, Wat Ban Rai, Lamphun Province]. Chiang Mai: Chiang Mai University.

Khanthawong, Khruba (2016). *Kammaṭṭhāna khru ba khan tha wong wat phra non mon chang changwat lamphun* [Kammaṭṭhāna of Khruba Khanthawong, Wat Phra Non Mon Chang, Lamphun Province]. Chiang Mai: Chiang Mai University.

khru ba khan tha wat ton phueng amphoe wiang nong long changwat lamphun. (2016). [Kammaṭṭhāna Vippasana Meditation, Khruba Khanthan Khonthawaso, Wat Ton Phueng, Wiang Nong Long district, Lamphun Province]. Chiang Mai: Wat Ton Phueng.

lakkhana sin than phawana lae wat khun khong amphoe hang dong changwat chiang mai. (2016). [Buddhist Practice, Wat Khun Khong, Hang Dong District, Chiang Mai Province]. Chiang Mai, Wat Khun Kong.

Mahachulalongkorn University. (1996). *Tripitaka in Thai, Mahachulalongkorn University Version*. Bangkok: Mahachulalongkorn University Printing.

Ngaoko, P. (1987). *samathi lae naeo kan patibat kammatthan phrakhru phatthana kitcha nu rak (khruba wong) wat phraphutthabat huai tom amphoe li changwat lamphun* [Kammaṭṭhāna Meditation and Practice of Phrakhru Phatthana Kitchanurak (Khrubu Wong), Wat Phra Phutthabat Huai Tom, Li Chang District, Lamphun Province]. Nakhon Ratchasima: N.P.

Panyanantha. (2011). *photchananukrom thamma chabap pramuan tham* [Dictionary of Buddhism]. Bangkok: Thammasapha

Phatthanta Asapha, Venerable. (1989). *wipatsana thip ni dika* [Vipassana Meditation]. Bangkok: Mahachulalongkorn University Printing. *phap nangsue wai phra thuesin patibat kammatthan chabap wat khun khong amphoe hang dong changwat chiang mai* (2016). [Folded manuscript of Kammaṭṭhāna practice of celibacy, Wat Khun Khong, Hang Dong District, Chiang Mai Province]. Chiang Mai, Wat Khun Kong.

Phiksukhanthiya, Venerable. (1987). *mun Kammaṭṭhāna rom chabap khru ba maha kan chon then wat sung men amphoe sung men changwat phrae* [Kammaṭṭhāna, version of Khruba Mahakanchonthen, Wat Sung Men, Sung Men District, Phrae Provience]. Chiang Mai: Chiang Mai University.

Sophonmahathera, Venerable (Mahasisayado). (2008). *wipatsana nai* [Vipassana Meditation]. Bangkok: Hanghunsuan CAI Center Co.

Thamchai Thamomchayo, Khruba. (1991). *khumue suat Kammaṭṭhāna thamwat lae bot patibat samatha wipatsana wat thung luang amphoe mae taeng changwat chiang mai* [Handbook for Kammaṭṭhāna chanting, precepts and meditation practice, Wat Thung Luang, Mae Taeng District, Chiang Mai Province]. Bangkok: Rungrueang Tham.

Thamommethi, Venerable. (2000). *khao tamnan pang doem khru ba si wichai burana patisangkhon phra that cho hae mueang phrae* [The Legend of Khruba Siwichai in Northern Verse, repaired and restored at Wat Phra That Cho Hae, Phrae]. Chiang Mai: Ming Mueang

Ubon, Khruba. (2016). *Kammaṭṭhāna maha pa khru ba ubon wat phra non mon chang changwat lamphun.* [Kammaṭṭhāna forest tradition, Khurba Ubon, Wat Phra Non Mon Chang, Lamphun Province]. Chiang Mai, Chiang Mai University.

wipatsana kammatthan luang wat pratupa amphoe mueang changwat lamphun. (2016). [Kammaṭṭhāna Vippasana Meditation, Wat Pratupa, Muang District, Lamphun Province]. Chiang Mai: Chiang Mai University.

ภาพปฐมสมโพธิ: บทบาทหน้าที่ในการทำนายชะตาชีวิต ของชาวผู้ไทบ้านคำบง อ.ห้วยผึ้ง จ.กาฬสินธุ์

Submitted date: 5 February 2018
Revised date: 9 April 2018
Accepted date: 4 June 2018

สุทธินันท์ ศรีอ่อน[๑]

บทคัดย่อ

บทความนี้ ศึกษาบทบาทหน้าที่ของภาพปฐมสมโพธิที่ใช้ทำนายดวงชะตาชีวิตของชาวผู้ไทคำบงในงานบุญเทศน์มหาชาติ ณ วัดประสิทธิ์โพธิ์ชัย บ้านคำบง ต.คำบง อ.ห้วยผึ้ง จ.กาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า เนื้อหาของภาพชุดดังกล่าวเป็นภาพพุทธประวัติที่มาจากวรรณกรรมเรื่องสำคัญคือปฐมสมโพธิกถา โดยชาวผู้ไทคำบงใช้ภาพวาดชุดดังกล่าวมาปรับใช้สำหรับทำนายชะตาชีวิตของชาวบ้าน การใช้ภาพวาดปฐมสมโพธิในการทำนายจึงสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์กันระหว่างวรรณกรรมพุทธศาสนากับศิลปะ จิตรกรรม และวิถีชีวิตของผู้คน ภาพปฐมสมโพธิชุดดังกล่าวมีผลต่อระบบความเชื่อเกี่ยวกับชะตาชีวิตของชาวผู้ไทบ้านคำบง เนื่องจากเป็นภาพวาดที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติจึงถือกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ อนึ่งวิถีชีวิตของชาวผู้ไทคำบงผูกพันกับพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ดังนั้นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในภาพปฐมสมโพธิจึงมีอิทธิพลต่อระบบความคิดและความเชื่อของคนในชุมชนที่มีระบบความเชื่อถือมั่นคงในพระพุทธศาสนาภาพปฐมสมโพธิที่ใช้ในการทำนายมีทั้งหมด ๘๐ ภาพ ประกอบด้วยภาพเรื่องราวของพระพุทธเจ้าทั้งในทางที่ดีและไม่ดีคืออาจมีทั้งผจญปัญหาและอุปสรรค การจับฉลากหมายเลขภาพวาดแล้วนำเรื่องราวในภาพวาดมาตีความทำนายชะตาชีวิตชาวผู้ไทดังกล่าว จึงทำให้ภาพวาดปฐมสมโพธิมีบทบาทหน้าที่ในฐานะผู้ทำนายความเป็นไปของชีวิตชาวผู้ไทคำบง

คำสำคัญ: ปฐมสมโพธิ, บทบาทหน้าที่, การทำนายชะตาชีวิต, ชาวผู้ไทคำบง

---

[๑] อาจารย์ประจำสาขาภาษาและวรรณคดีตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Pathomsombodhi Paintings: The Function for predicting the life of Phutai Ban Khambong people, Huai Phueng District, Kalasin Province

Sudhinan Sri-on[1]

Abstract

The purpose of this article was to study the fortune-telling function of the Pathomsombodhi paintings in Prasitbochai Temple, Bankhmbong Khambong Sub-district, Huayphueng District, Kalasin Province, during the Phutai's Vessantara chanting ceremony. The study found that the contents of the paintings were related to the stories about the Buddha in Pathomsombodhi literature. The Phuthai Khambong people have constructed a new meaning and a new function to these paintings by using them as a tool for fortune-telling. The use of the paintings of the Buddha's stories to predict people's life reflects the relationship among Buddhist literature, art and people's ways of life. The Pathomsombodhi paintings affected the belief about the future life of the Phuthai Khambong people because the paintings contained the Buddha's stories, which are believed to be highly scared. Moreover, as the ways of life of the Phuthai Khambong people are highly connected with Buddhism, the Buddha's stories in the Pathomsombodhi paintings strongly influence the system of thinking and belief of the Phuthai Khambong people. The Buddha's stories in the Pathomsombodhi paintings included various positive and negative stories about the Buddha. When a person picks up a number to select a painting, the story in the selected painting can be used to interpret and predict the future of that person. Thus the Pathomsombodhi paintings have taken on the function as a fortune teller, forecasting the people's life.

Keywords: Pathomsombodhi, Function, predicting the life, Phutai Khambong People.

[1] A lecturer in Department of Eastern Languages and Literature, Faculty of liberal Arts, Ubon Ratchathani University.

บทนำ

บรรดาวรรณคดีพระพุทธศาสนา ศาสดาประวัติหรือประวัติพระพุทธเจ้า คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดเล่มหนึ่ง อันมีเนื้อหากล่าวถึงพระพุทธประวัติโดยตรงและอย่างกว้างขวางโดยพิสดาร (Yamnadda, 2000, p. 138) อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (Laolerdworakul, 2003, p. 543) ได้ศึกษาวรรณกรรมปฐมสมโพธิกถาสำนวนของสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสกับวรรณกรรมปฐมสมโพธิสำนวนและฉบับอื่นได้ข้อสรุปว่า ปฐมสมโพธิเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติที่แพร่หลายที่สุดในประเทศไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งยังมีวรรณกรรมที่ใช้ชื่อ “ปฐมสมโพธิ” เขียนด้วยภาษาต่าง ๆ มากถึง ๙ ภาษาได้แก่ ภาษาไทย (สยาม) ภาษาไทยยวน ภาษาไทยล้านนา ภาษาไทยอีสาน ภาษาไทเขิน ภาษาไทลื้อ ภาษาลาว ภาษาบาลี ภาษามอญ และภาษาเขมร ปฐมสมโพธิที่เก่าแก่ที่สุดได้แก่ปฐมสมโพธิกถาภาษาบาลีอักษรธรรมล้านนา ซึ่งมีหลักฐานว่า แต่งขึ้นที่เมืองท่าส้อยซึ่งครั้งหนึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมอาณาจักรล้านนา ปฐมสมโพธิสำนวนนี้นอกจากเป็นที่มาของปฐมสมโพธิภาษาไทหลายภาษาแล้ว ยังวิวัฒนาการเรื่อยมาจนเป็นปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นอกจากนั้นอนันต์ยังได้สรุปไว้อีกว่า ชื่อปฐมสมโพธิกถานั้น เป็นชื่อที่สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงใช้เรียกปฐมสมโพธิสำนวนที่พระองค์แปลมาจากปฐมสมโพธิภาษาบาลีเพื่อให้แตกต่างกัน คำว่า “ปฐมสมโพธิ” เป็นนามสามัญที่มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “พุทธประวัติ”

เนื้อเรื่องดั้งเดิมของปฐมสมโพธิเป็นประวัติพระสิทธัตถะโพธิสัตว์ โดยเนื้อเรื่องเดิมมีทั้งที่สอดคล้องกับเนื้อเรื่องในวรรณกรรมพุทธประวัติสายบาลีและนอกสายบาลี ปฐมสมโพธิภาษาบาลีและปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสมีเนื้อเรื่องสอดคล้องกับวรรณกรรมพุทธประวัติสายบาลีที่มีอยู่ก่อนหน้า เป็นปฐมสมโพธิที่มีเนื้อเรื่องละเอียดสมบูรณ์ที่สุดในบรรดาคัมภีร์ชื่อปฐมสมโพธิทั้งหมด (Laolerdworakul, 2003, p. 543-544) หนังสือที่ชื่อปฐมสมโพธิกถาว่าโดยเนื้อหาและจุดมุ่งหมายของผู้นิพนธ์ก็คือพระประวัติของพระพุทธเจ้าโดยละเอียดพิสดารนั่นเอง แต่พรรณนาเกินกว่าขอบเขตออกไปมาก ปฐมสมโพธิกถามิใช่เพียงงานทางพุทธศาสนาธรรมดาที่มีอยู่เป็นจำนวนมากทั่วไป

หากเป็นหนังสือที่มีระดับเป็นวรรณคดีชั้นเยี่ยมอีกด้วย ภาษาที่ใช้ขัดเกลาทุกแง่ทุกมุม มีความวิจิตรบรรจงและมีความไพเราะเป็นที่จับจิตจับใจผู้ฟังผู้อ่านอย่างยิ่ง (Yamnadda, 2000, p. 139-140) จากข้อค้นพบของอนันต์ เหล่าเลิศวรกุล และข้ออธิบายของศักดิ์ศรี แย้มนัดดา ควรตั้งข้อสังเกต ๒ ประการ ดังนี้

๑) ปฐมสมโพธิน่าจะเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติที่ได้รับความนิยมมากในชาวพุทธชนเผ่าไทซึ่งมีรากวัฒนธรรมร่วมกัน ทั้งยังน่าจะเป็นวรรณกรรมศาสดาประวัติเรื่องสำคัญที่แพร่หลายในไทยและลาว

๒) ปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส น่าจะถือได้ว่าเป็นสำนวนเอกในหมู่ชาวพุทธในประเทศไทย

ทั้งนี้ยังปรากฏข้อมูลว่า ปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสยังเป็นที่มาของจิตรกรรมของงานจิตรกรเหม เวชกร ซึ่งเป็นผลงานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมมีบทบาทต่อผลงานศิลปะ นอกจากเรื่องราวในปฐมสมโพธิกถาจะมีความสำคัญในแง่วรรณคดีศาสดาประวัติเรื่องสำคัญแล้ว ยังปรากฏข้อมูลว่า มีการใช้ภาพปฐมสมโพธิกถาในการทำนายดวงชะตาของผู้คนชาวผู้ไทบ้านคำบง[๒] ต.คำบง อ.ห้วยผึ้ง จ.กาฬสินธุ์ ลักษณะดังกล่าวควรเชื่อได้ว่า เป็นบทบาทสำคัญของวรรณกรรมพุทธศาสนาที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธชนเผ่าไทหรือพุทธศาสนาแบบท้องถิ่น (Local Buddhism) ที่กล่าวเช่นนี้เพราะชาวผู้ไทบ้านคำบงนับถือทั้งผีและพุทธ ปรากฏหลักฐานสำคัญเป็นศาลผีปู่บุญและย่าเศรษฐีในพื้นที่หมู่ที่ ๑ กินเนื้อที่ถึง ๑๐ ไร่เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีจ้ำ (ตัวแทนของศาล) คอยรักษาดูแล (Chuajumrun, and others, 2010, p. 250) แต่ระบบความเชื่อหลักยังอิงอยู่

---

[๒] ข้อมูลเอกสาร “ภูไทยกาฬสินธุ์” ให้รายละเอียดว่า “ชาวผู้ไทบ้านคำบงเป็นชาวผู้ไทที่อพยพแยกตัวออกมาจากพี่น้องผู้ไทบ้านคำม่วง หรือ บ้านโคกม่อง ระยะทางห่างจากบ้านคำบง ๑ กม. เมื่อ พ.ศ.๒๔๒๑ เพราะมีโรคระบาด และว่า ชาวผู้ไทยที่อพยพมาอยู่ที่ อ.ห้วยผึ้งทั้งหมดได้อพยพแตกตัวมาจากกลุ่มผู้ไทที่อาศัยตั้งรกรากที่บ้านภูแล่นช้าง อ.นาคู จ.กาฬสินธุ์ และผู้ไทกลุ่มดังกล่าวทั้งหมดได้อพยพครัวเรือนมาจากบ้านบก บ้านด้วยนายมใกล้เมืองเซโปนประเทศลาว โดยการนำของกลุ่มอุปฮาด ขุนเทพ ขุนมีสิทธิ์ โคตรหลักคำ และหมอลำพอมอนราวปี พ.ศ. ๒๓๘๔ (Chuajumrun, and others, 2010, p. 249-254)

กับพุทธศาสนา และมีความเชื่อเรื่องการทำนายภาพปฐมสมโพธิ ลักษณะเช่นนี้อาจทำให้พิจารณาได้สองมุมมองคือ แง่หนึ่งควรถือได้ว่าชาวพุทธผู้ไทคำบงได้ยึดถือพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง และนำเอาเรื่องราวชีวิตของพระพุทธเจ้ามาปรับใช้ให้สัมพันธ์กับชีวิตตน อีกแง่หนึ่งอาจมองได้ว่า ชาวผู้ไทคำบงคงมองเห็นความไม่มั่นคงในชีวิต ทั้งเห็นว่า ภาพปฐมสมโพธิมีอำนาจที่สามารถทำนายเรื่องราวในชีวิตทั้งในอดีตและอนาคตได้ ข้อสังเกตมุมมองที่สองสอดคล้องกับความเห็นของ Thitathan (1990, p. 5) อธิบายว่า “ความไม่มั่นคงทางจิตใจของมนุษย์นี้เป็น “สากล” แต่วิธีการที่แต่ละสังคม แต่ละวัฒนธรรมจำนำมาบำบัดรักษาใจนี้เป็นเรื่องของแต่ละวัฒนธรรม เป็นการสร้างสรรค์ เป็นประเพณีปฏิบัติของแต่ละวัฒนธรรม” นอกจากลักษณะข้างต้นแล้วยังมีความเป็นไปได้ที่ตัววรรณกรรมปฐมสมโพธิกถาอาจมีบทบาทหน้าที่ต่อวิถีชีวิตของผู้คนชาวผู้ไทคำบง ทั้งนี้ยังเห็นได้ว่าวรรณกรรมมีบทบาทต่อจิตรกรรม จากนั้นตัวจิตรกรรมภาพวาดกลับมีอิทธิพลและบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนผู้ไทบ้านคำบงอันเป็นชุมชนเดียวกันคือ มีความเชื่อเหมือนกันจนกลายเป็นพิธีกรรมที่มีบทบาทหน้าที่ต่อผู้คนในสังคม

ชาวผู้ไทยคำบงได้อนุรักษ์ประเพณีนับถือผี ดังจะเห็นว่ามีพิธีเหยา เลี้ยงผีในงานแต่ง เลี้ยงผีบ้านในงานเดือน ๖ เป็นต้น แต่ต่อมาชาวผู้ไทบ้านคำบงได้รับเอาประเพณีของชาวลาวอีสานที่เข้ามาในชุมชนผ่านประเพณีการแต่งงานข้ามชนเผ่า โดยได้รับเอาประเพณีบุญต่าง ๆ เช่น บุญข้าวจี่ บุญพระเวส บุญสงกรานต์ ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก ประเพณีวันออกพรรษา บุญกฐิน เป็นต้น มาปฏิบัติ และบุญที่ถือว่าเป็นบุญใหญ่ของชาวผู้ไทคำบงคือ บุญผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติเดือน ๔ (Chuajumrun, and others, 2010, p. 251) ในในงานบุญผะเหวดจะต้องจัดให้มีการทำนายชะตาชีวิตจากภาพปฐมสมโพธิทุกปี (Buchatip, 2017, March. 18)

พระครูประสิทธิ์ชยาภินันท์ (Chayapinan, P.Monk, (2017 March, 18)). อายุ ๕๙ ปีรองเจ้าอาวาสวัดประสิทธิ์โพธิ์ชัย อธิบายลักษณะพิธีกรรม และองค์ประกอบพิธีกรรมทำนายว่ามีลักษณะและองค์ประกอบ ดังนี้

๑) อบรมผู้บรรยายภาพปฐมสมโพธิและคัดเลือกจากอดีตพระคือผู้ที่เคยบวชเรียนมาและมีประวัติเคยเทศน์ปฐมสมโพธิในช่วงเวลาที่เป็นพระภิกษุมาก่อน

๒) ก่อนทำพิธีจะเริ่มการทำนายปฐมสมโพธิจะต้องมีพิธีการสำคัญคือบูชาพระรัตนตรัย

๓) รับศีล ๕ และตั้งขันหมากเบ็งหรือบายศรีปากชาม พร้อมขันธ์ ๕ ขันธ์ ๘ บูชาพระรัตนตรัย

๔) พระที่เป็นประธานสงฆ์สวดบทชุมนุมเทวดา (สวดบท สัคเค กาเมฯ) และอัญเชิญเทวดา

๕) เจริญพระพุทธมนต์-สวดบทธรรมจักกัปปวัตนสูตร

๖) ประธานสงฆ์ให้โอวาท ปะพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ผู้อ่านฝอยคำทำนายและร่วมในพิธี

๗) เริ่มพิธีทำนายโดยให้ประธานฝ่ายฆราวาสซึ่งมักเป็นกำนันเป็นผู้เริ่มก่อน

พระครูประสิทธิ์ชยาภินันท์ยังอธิบายต่ออีกว่า การประกอบพิธีเช่นนี้ก็เพื่อให้เกิดสิริมงคลและเกิดความแม่นยำในการทำนาย ประการสำคัญคือก่อนวันงานต้องให้อ่านปฐมสมโพธิและแจกคู่มือให้ผู้เข้าอบรมไปศึกษาก่อนในระยะเวลาหนึ่ง จากนั้นจะนัดให้มาทดสอบการเล่าเรื่องราวปฐมสมโพธิเพื่อเป็นการทดสอบ ผู้ผ่านการทดสอบจึงจะให้เป็นผู้บรรยายหรือชี้แจงฝอยคำทำนายได้ เมื่อพิจารณาลำดับพิธีจะพบว่า การคัดเลือกผู้อ่านคำทำนายมักเป็นชายที่มีความรู้พระพุทธศาสนาผ่านการบวชเรียนและเคยเทศน์ปฐมสมโพธิมาก่อน สะท้อนการคัดเลือกผู้ทำนายที่มีองค์ความรู้ศาสดาประวัติ ส่วนลักษณะและองค์ประกอบของพิธีสะท้อนให้เห็นการพึ่งพาอาศัยอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งเทวดาและพระรัตนตรัย โดยเฉพาะการนำเอาบทธรรมจักกัปปวัตนสูตรมาใช้เป็นบทสวดสำคัญ แสดงให้เห็นว่า การสวดมนต์ในพิธีทำนายเป็นพิธีใหญ่เพราะบทดังกล่าวมักสวดกันในช่วงเวลาสำคัญ เช่น พิธีสมโภชพระพุทธรูป พิธีเฉลิมฉลองปีใหม่ หรือสวดในงานบุญของผู้มีศักดิ์ใหญ่ ดังนั้นเมื่อสวดในพิธีทำนายดวงชะตาจึงถือว่าดวงชะตาชีวิตของผู้คนเป็นสิ่งสำคัญ พิธีกรรมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ภาพพระศาสดาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในมุมมองของชาวผู้ไทบ้านคำบง เมื่อจะทำนายต้องมีการเชิญเทวดาคล้าย ๆ กับการประกอบพิธีทางพุทธศาสนา และเป็นลักษณะสำคัญที่สื่อให้เห็นระบบความเชื่อของชาวบ้านและศาสนาพุทธในระดับที่ชาวบ้านนับถือ (Popular Buddhism)

สำหรับผู้เข้าร่วมพิธีทำนายจะต้องบูชาพระรัตนตรัยก่อนทุกคน Phoofaek (2017 March, 18) อธิบายว่า ผู้เสี่ยงทายจะต้องจุดธูปอธิษฐานให้ดีแล้วภาพปฐมสมโพธิจะบอกชะตาชีวิตว่าเลวหรือร้ายอย่างไร และชีวิตจะเป็นไปอย่างไรขึ้นอยู่กับการเสี่ยงทายปฐมสมโพธิ ทั้งนี้อาจขึ้นอยู่กับแรงอธิษฐาน ความเชื่อ หรือการกระทำของตนเอง ผู้คนชาวคำบงต่างเชื่อมั่นว่า การทำนายเช่นนี้ตรงกับการดำเนินชีวิตให้เป็นไปของตนเองและคนในครอบครัว ดังนั้น ก่อนจะเริ่มพิธีกรรมทำนายปฐมสมโพธิจึงต้องมีพิธีสำคัญคือเปิดด้วยการเจริญพุทธมนต์และต้องมีการสวดบทอัญเชิญเทวดามาชุมนุม ลักษณะเช่นนี้สะท้อนว่า เมื่อมนุษย์เชื่อว่าอำนาจของสิ่งหนึ่งสิ่งใดมีต้นเหตุ ศาสนาจึงเป็นเรื่องวิธีการที่ทำให้มนุษย์มีความสบายใจขึ้นทั้งสิ้น (Thitathan, 1990, p. 8) ภาพปฐมสมโพธิในมิติที่สัมพันธ์กับชาวผู้ไทคำบงจึงมีความหมายมากกว่าภาพวาดทั่ว ๆ ไป คือมีบทบาทหน้าที่ทำนายดวงชะตาชีวิตของผู้คนและมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของชาวผู้ไทบ้านคำบง

Nathalang (2009, p. 363) อธิบายว่า บทบาทหน้าที่ของคติชนมี ๓ ประการสำคัญ คือ ๑) บทบาทคติชนในการอธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและพิธีกรรม ๒) บทบาทคติชนในการให้การศึกษา อบรมระเบียบสังคมและรักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม ๓) บทบาทคติชนในการเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลอันเกิดจากเกณฑ์ทางสังคม วิลเลียมบาสคอม (William Bascom) (1965, p. 281-298 อ้างใน Nathalang, 2009) ผู้เขียนบทความเรื่อง “Four Function of Folklore” ชี้ให้เห็นว่า เราควรสนใจบริบททางสังคมของคติชน (social context of Folklore) ทั้งนี้บาสคอมได้จำแนกบทบาทหน้าที่ของคติชนในภาพรวมว่ามีด้วยกัน ๔ ประการคือ ๑) ใช้อธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรม ๒) ทำหน้าที่ให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า ๓) รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคมและ ๔) ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจ Green (1997, p. 386) ให้แง่มุมเกี่ยวกับแนวคิดบทบาทหน้าที่ของคติชนวิทยาว่า ในการศึกษาคติชนหรือข้อมูลทางคติชนสิ่งสำคัญและเห็นว่าหัวข้อสำคัญทางคติชนที่ต้องมีคือ***บทบาทหน้าที่*** นี่เองคือความคาดหวังว่า ทุกสุภาษิต เรื่องราวนิทานความเชื่อพื้นบ้านเพลงต้องมีบทบาทหน้าที่บางอย่างเพื่อตอบสนองความสำคัญทางสังคม วัฒนธรรมหรือทางด้านจิตใจ มุมมองเช่นนี้ในทางคติชนวิทยาสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของ

Bronislaw Malinowski ที่มองว่า ทุกอย่างในชีวิตของมนุษย์จะต้องมีบทบาทหน้าที่ในระดับทฤษฎี functionalism มีความสำคัญและมีบทบาทมากในมิติของวรรณกรรมเชิงสังคมศาสตร์ ดังนั้น บทความนี้จึงจะอาศัยแนวคิดดังกล่าวว่าเพื่อเสนอว่า ภาพปฐมสมโพธิฝีมือเหม เวชกร มีบทบาทหน้าที่ต่อการทำนายชะตาชีวิตของชาวผู้ไทบ้านคำบงอย่างไร และภาพพระศาสดามีบทบาทหน้าที่สำคัญในฐานะสื่อกลางในพิธีกรรมทำนายอย่างไร

ภาพปฐมสมโพธิกับหน้าที่ในการทำนาย

ลักษณะดังกล่าวข้างต้นทำให้ควรสังเกตว่า เรื่องราวของศาสดาและภาพประวัติศาสดามีบทบาทหน้าที่ทางโลกิยะ คือ ศาสนาไม่ได้มุ่งเน้นสอนให้ต้องหลุดพ้นหรือเข้าถึงโลกุตระเท่านั้น แต่ศาสนามีบทบาทหน้าที่อำนวยผลทางโลกิยะอีกด้วย โดยจากข้อมูลการใช้ภาพปฐมสมโพธิทำนายชะตาชีวิตของผู้คนกลุ่มหนึ่ง ดังจะเห็นว่า ก่อนที่จะเริ่มต้นการทำนายจะต้องมีพิธีกรรมเริ่ม มโนทัศน์และกรอบแนวคิดเรื่องพิธีกรรมมักตรงข้ามกับการแสดงออกและการพูดปกติในชีวิตประวัน นั่นคือ พิธีกรรมจะมีรหัสที่เป็นคำพูดหรือโศลกพิเศษใช้ภาษาที่น้อยคนจะฟังเข้าใจ มีจังหวะจะโคนมีแบบแผนชัดเจน (Feungfusakul, 2551, p. 65) จากข้ออธิบายของอภิญญา น่าจะสอดคล้องกับกรณีการใช้ภาพปฐมสมโพธิทำนายของชาวผู้ไทคำบง ทั้งนี้เพราะปรากฏว่า ก่อนเริ่มพิธีกรรมทำนายหรือเสี่ยงทายจะต้องมีการประกอบพิธีสวดมนต์และอัญเชิญเทวดามาร่วมในพิธี ซึ่งถือเป็นการใช้ภาษาในรูปแบบพิเศษ และมีพิธีกรรมดังกล่าวเป็นที่รองรับก่อนใช้ภาพปฐมสมโพธิทำนาย ดังนั้น พิธีกรรมจึงสำคัญกับการเริ่มปฐมสมโพธิทำนายดวงชะตาชีวิตของผู้คน Durkhiem (เดอร์ไคม์) กล่าวว่า ถ้าไม่มีพิธีกรรมพระเจ้าก็ตาย ถ้ามีพิธีกรรมพระเจ้ายังอยู่ ทั้งนี้เพราะพระเจ้าจะมีอยู่หรือดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อคนยังเชื่อว่ามีพระเจ้าอยู่ การประกอบพิธีกรรมเป็นการสืบทอดความเชื่อนั่นเอง (Thitathan, 1990, p. 10) เมื่อเป็นเช่นนี้จึงควรสังเกตได้ว่า พิธีกรรมที่มีขึ้นก่อนการเปิดให้ผู้คนมาร่วมในพิธีทำนายดวงชะตาชีวิตก็เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้ปรากฏ ดังนั้นแง่หนึ่งพิธีกรรมเปิดทำนายปฐมสมโพธิของชาวผู้ไทคำบงจึงน่าจะมีผลต่อการสร้างคำทำนายให้มีความศักดิ์สิทธิ์ และมีผลต่อความเชื่อมั่นในคำทำนายด้วย ดังปรากฏข้อมูลว่ามีผู้เชื่อมั่นในคำทำนายและรูปแบบพิธีกรรมคำทำนายปฐมสมโพธิ

รัตนาภรณ์ ภูธรเลิศ (Phuthonlert. (2017 March, 18)) อายุ ๔๑ ปี ครูโรงเรียนบ้านหนองขอนแก่น ต.หนองอีบุตร อ.ห้วยผึ้ง จ.กาฬสินธุ์ กล่าวว่า ตนเองจับฉลากปฐมสมโพธิเสี่ยงทายชะตาชีวิตมาตั้งแต่ตอนเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๓-๒๕๖๐ ซึ่งจะเดินทางมาจับทุกปีไม่ขาด โดยคำทำนายที่ได้จากการเสี่ยงทายจับหมายเลขภาพปฐมสมโพธิมีความแม่นยำมาก ส่วนมากจะสนใจเสี่ยงทายเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพ หน้าที่การงาน ครอบครัว และสุขภาพของลูก ตนเชื่อว่าคำทำนายมักจะถูกต้องแม่นยำมากกว่าการทำนายแบบอื่น ซึ่งตนจะต้องมาจับฉลากทุกปีและถือว่าโตมากับปฐมสมโพธิ คนในครอบครัวทั้งพ่อแม่ น้องสาว และญาติ ๆ ทุกคนต่างเชื่อในพิธีเสี่ยงทายดังกล่าว รวมถึงชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงกับบ้านคำบงเองก็ต่างเชื่อเรื่องคำทำนายที่ได้จากการจับฉลากดังกล่าว ส่วนปีใดที่จับสลากได้รับการทำนายในทางไม่ดีก็มักจะไปทำบุญเพื่อแก้ไขคำทำนายที่ไม่ดีให้ดีขึ้น คือ เพื่อแก้สิ่งที่ไม่ดีให้ดีขึ้น โดยนิยมไปทำบุญตักบาตรหรือถวายสังฆทานเพื่อให้ผ่อนคำทำนายจากไม่ดีให้เบาบางในแนวผ่อนหนักให้เป็นเบา ทั้งนี้ การทำเช่นนั้นทำให้มีความสบายใจ ไม่เครียดหรือกังวลกับคำทำนาย

Chayapinan (2017, March 18) อธิบายเพิ่มเติมว่า พิธีทำนายปฐมสมโพธิต้องทำในงานบุญมหาชาติหรือเทศน์บุญผะเหวดเดือน ๔ เท่านั้น เพราะถือกันว่าเป็นงานบุญใหญ่อีกทั้งยังเป็นการเชื่อมต่อระหว่างห้วงเวลาของการเป็นพระโพธิสัตว์ไปสู่การเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งจะเห็นได้ว่าการใช้รูปภาพทำนายจะใช้จำนวน ๘๐ ภาพ โดยนับเอาตามช่วงอายุของพระพุทธเจ้า ๘๐ พรรษา ซึ่งจะใช้ภาพวาดฝีมือของครูเหม เวชกร ประเด็นสำคัญตัวเลข ๘๐ ก็เป็นชุดเลขจำนวนที่ทำให้การทำนายภาพปฐมสมโพธิมีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่นิยมกันมากในพื้นที่ อ.ห้วยผึ้ง จ.กาฬสินธุ์ ดังจะเห็นว่า บ.ไข่นุ่น บ.หนองอีบุตรนิยมยืมภาพปฐมสมโพธิไปทำนายในงานบุญสำคัญ ๆ เช่นกัน ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ ๑ ภาพพุทธประวัติปฐมสมโพธิ

ภาพประกอบที่ ๒ ภาพการทำนายปฐมสมโพธิ

จากข้อมูลภาพจะเห็นว่า ก่อนการทำนายผู้เข้ารับการทำนายหรือเสี่ยงทายจะต้องจุดธูปเทียนบูชาพระพุทธรูปหน้าโต๊ะหมู่ที่ทางวัดและกรรมการจัดให้ พร้อมกับตั้งจิตอธิษฐานในใจก่อน จากนั้นจะล้วงมือเข้าไปในบาตรแล้วคนเพื่อที่จะเสี่ยงจับหมายเลขภาพ ๘๐ หมายเลข อยู่ที่บุญวาสนาและดวงชะตาของผู้เสี่ยงทายเองว่า ปีนั้น ๆ จะจับได้หมายเลขอะไร พระครูประสิทธิ์ชยาภินันท์กล่าวว่า การเสี่ยงจับได้หมายเลขใดก็ตามผู้รับคำทำนายจะต้องตั้งจิตให้มั่นคงและเชื่อมั่นว่า ดวงชะตาชีวิตปีนั้น ๆ จะเป็นไปตามนั้น ดังปรากฏคำทำนายประจำภาพต่างๆ ดังนี้ (Chayapinan, Monk, (2017, March 18))

ตารางที่ ๑ แสดงภาพปฐมสมโพธิฝีมือเหม เวชกร และเนื้อหาคำทำนาย

ภาพที่	ภาพเหตุการณ์	คำทำนายของผู้รับการเสี่ยงทาย
๑	เทพเจ้าทุกชั้นฟ้าชุมนุมกันอัญเชิญเทพบุตรสันดุสิตโพธิสัตว์ให้จุติลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก	ชะตาชีวิตในปีนี้ คนทั้งหลายหรือหัวหน้าเห็นความสำคัญของเรา มอบหมายหน้าที่ให้ เชื้อเชิญให้ทำงานสำคัญ
๒	พระโพธิสัตว์รับคำเชิญแล้วจุติมากำเนิดในตระกูลศากยะ ณ กรุงกบิลพัสดุ์	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าดี เพราะเทพบุตรโพธิสัตว์รับปากจะลงมาเกิด แล้วลงมาจุติในมนุษย์โลก
๓	พระโพธิสัตว์ประสูติจากครรภ์พระมารดา ณ ป่าลุมพินีและดำเนินได้ ๗ ก้าว	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่าดี เพราะเป็นเรื่องมงคล เจ้าชายประสูติจากพระครรภ์พระมารดา
๔	อสิตดาบสมาเยี่ยมเห็นพระกุมารประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะก็ถวายบังคม	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่าดี เพราะว่าบุคคลที่เราเคารพบูชา หรือคนที่เรานับถือจะอวยพรให้
๕	พราหมณาจารย์รับพระลักษณะสมโภชพระกุมาร ถวายพระนามว่าพระสิทธัตถะ	ชะตาชีวิตในปีนี้ดี ไม่ว่าจะเรียนหนังสือหรือทำงาน ถือว่าจะสำเร็จดังใจคิด เพราะว่าเจ้าชายสิทธัตถะปรารถนาสิ่งใดจะสำเร็จในสิ่งนั้น
๖	ทรงบรรลุปฐมฌานตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ขณะประทับใต้ร่มหว้าในที่แรกนาขวัญ	ชะตาชีวิตในปีนี้ถือว่าดี เพราะว่าเจ้าชายสิทธัตถะได้ปฐมฌาน เป็นครั้งแรก ถือว่าเป็นเรื่องน่ายินดี
๗	ทรงประลองศิลปศาสตร์ยกศรอันหนัก ดีดสายศรสนั่นกระหึ่มเมือง	ชะตาชีวิตในปีนี้ถือว่าดี เพราะว่าเจ้าชายสิทธัตถะได้แสดงความสามารถให้คนทั้งหลายยอมรับนับถือ

๘	พระบิดาทรงอภิเษกสมรส พระสิทธัตถะกับพระนางพิมพา ยโสธรา	ชะตาชีวิตในปีนี้ไม่ว่าจะเรียนหนังสือ หรือทำงาน ถือว่าดีมากเพราะเป็น ภาพงานแต่งงานของเจ้าชายสิทธัตถะ กับนางพิมพายโสธรา
๙	เสด็จประพาสสวน ทรงเห็น เทวทูต ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต	ชะตาชีวิตในปีนี้ถือว่ามีความวุ่นวายใน จิตใจ หลังจากเจ้าชายสิทธัตถะเห็น คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และ บรรพชิต
๑๐	ทรงสรงสนานน้ำในสระ ราชบุรุษ ไปทูลว่า พระนางพิมพาประสูติ	ชะตาชีวิตในปีนี้ ถือว่ามีความวุ่นวาย ในจิตใจ เจ้าชายคิดจะออกบวชแต่ห่วง เกิดขึ้น คือราหุลกุมารประสูติ
๑๑	ทรงเปลื้องสังวาลประทานนาง กีสาโคตมี ซึ่งสดุดีพระคุณ ขณะเสด็จขึ้นสู่ปราสาท	ชะตาชีวิตในปีนี้ ถือว่ามีความกตัญญู ต่อญาติพี่น้อง หรือมอบสิ่งของให้กับ คนที่เราถูกชะตา
๑๒	ตื่นบรรทมกลางดึกเห็นสาวสนม กรมในนอนระเกะระกะระอา พระทัยใคร่ผนวช	ชะตาชีวิตในปีนี้ ถือว่ามีความสับสนใน จิตใจอย่างหนัก คิดมาก ไม่รู้ว่าจะเอา อะไรกับชีวิต เกิดความเบื่อหน่าย
๑๓	เสด็จไปเยี่ยมพระนางพิมพา ซึ่งกำลังบรรทมหลับสนิทเป็นนิมิต อำลาผนวช	ชะตาชีวิตในปีนี้ หนักไปที่เรื่อง ครอบครัวของผัวเมีย ความผูกพันกับลูก เรื่องวุ่นวายในครอบครัว
๑๔	ทรงปลุกนายฉันนะให้ผูกม้า กัณฐกะ เพื่อประทับเป็นพาหนะ เสด็จออกบรรพชา	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า เกิดความ เบื่อหน่ายในชีวิต สำหรับคนที่มี ครอบครัว
๑๕	พญามารห้ามบรรพชาว่า อีก ๗ วัน จะได้เสวยสมบัติบรมจักรแต่ ไม่ทรงฟัง	ชะตาชีวิตในปีนี้ เกี่ยวกับเรื่องความคิด ถ้าจะคิดทำอะไรให้รีบทำ แม้มีคนมา ห้ามก็จะไม่ฟัง

๑๖	ทรงตัดโมลีถือเพศบรรพชา ณ ฝั่งน้ำอโนมา ฆฏิการพรหมถวายอัฐบริขาร	ชะตาชีวิตในปีนี้ สิ่งที่คิดอยากจะทำให้รีบทำ เหมือนเจ้าชายคิดจะออกบวช ก็ออกบวชทันที
๑๗	เสด็จจาริกผ่านกรุงราชคฤห์ มหาชนเห็นแล้วโจษจันทั่วเมือง	ชะตาชีวิตในปีนี้ ไม่ว่าจะเรียนหนังสือหรือทำงาน จะถูกคนนินทา หรือสรรเสริญได้ในปีนี้
๑๘	พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเฝ้า ทูลขอปฏิญาณว่าถ้าตรัสรู้แล้วขอให้มาโปรด	ชะตาชีวิตในปีนี้ อย่าไปรับคำหรือสัญญาอะไรกับใครง่าย ๆ
๑๙	เสด็จไปศึกษาลัทธิฤาษีชีป่ากับอาฬารดาบส แต่ทรงเห็นว่ามิใช่ทางตรัสรู้	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า กำลังแสวงหาสิ่งที่ดีให้กับชีวิตตัวเอง
๒๐	เสด็จถึงอุรุเวลาเสนานิคมอันสงัดเงียบ ทรงพอพระทัยประทับบำเพ็ญเพียรที่นั่น	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า ไม่ว่าจะอยู่ในวัยเรียนหรือวัยทำงาน ก็จะพอใจในสิ่งที่เราเป็นอยู่
๒๑	ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา ปัญจวัคคีย์เฝ้าปฏิบัติ พระอินทร์ดีดพิณถวายข้ออุปมา	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า จะทำอะไรก็ตาม ต้องไม่หย่อนเกินไปไม่ตึงเกินไป ต้องทำด้วยความพอดี อุปมาเหมือนสายพิณ
๒๒	เช้าวันตรัสรู้ นางสุชาดากับทาสีมาถวายข้าวมธุปายาสโดยสำคัญว่าเทวดา	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าดีพอสมควร มีคนคอยดูแลเอาใจใส่ เหมือนก่อนวันตรัสรู้ นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส
๒๓	ทรงลอยถาด ถาดจมลงไปกระทบกับถาดเดิม ๓ ใบ พญานาคก็รู้ว่า พระพุทธเจ้าจะมาตรัสรู้	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่าดี ในเรื่องของการเสี่ยงโชคชะตา เหมือนคนเรียนจบใหม่ๆสามารถไปสอบบรรจุได้

๒๔	เสด็จกลับจากลอยถาด ทรงรับหญ้าคาซึ่งพราหมณ์โสตถิยะถวายในระหว่างทาง	ชะตาชีวิตในปีนี้ อาจจะมีโชค เพราะพระพุทธเจ้ารับหญ้าคาจากปริพาชกระหว่างการเดินทาง
๒๕	ทรงลาดหญ้าคาประทับเป็นโพธิบัลลังก์ ตกเย็นพญามารก็ยกพลมาขับไล่	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าไม่ดี จะทำอะไรก็ไม่ได้ดั่งใจ เหมือนมีมารคอยผจญขัดขวาง มีอุปสรรคตลอดในปีนี้
๒๖	แม่พระธรณีบิดพระเกศา เกิดเป็นสมุทรธาราพญามารก็พ่ายแพ้แก่พระบารมี	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าไม่ดี จะทำอะไรก็ไม่ได้ดั่งใจ เหมือนมีมารคอยผจญขัดขวาง มีอุปสรรคตลอดในปีนี้
๒๗	พอรุ่งอรุณก็ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เทวดาฝ่ายฟ้อนร่อนรำถวายเป็นพุทธบูชา	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าเจ้าชะตาจะโชคดีที่สุดเพราะเป็นภาพที่ดีที่สุดในบรรดาภาพ ๘๐ ภาพ คิดจะทำอะไรก็สำเร็จดังใจนึก เป็นภาพพระพุทธเจ้าตรัสรู้
๒๘	เสด็จไปประทับโคนต้นไทร สามธิดาพญามารมาประโลมล่อให้หลง ก็ไม่ทรงใยดี	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า จะมีสิ่งมายั่วยวนจิตใจเราไม่ให้เป็นสุข เหมือนลูกสาวพระยามารมายั่วพระพุทธเจ้าแต่ไม่สำเร็จ
๒๙	ย้ายไปประทับโคนไม้จิก ฝนตก พรำพญานาคมาขนดปกพระกายกำบังฝน	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า ไม่ว่าจะทำอะไรก็มีคนคอยดูแลเอาใจใส่ มีแต่ความสุข ไม่ค่อยมีทุกข์ในปีนี้
๓๐	ขณะประทับโคนไม้เกด ท้าวโลกบาลถวายบาตร เทวดาบอกสองพาณิชให้ไปเฝ้า	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า จะมีผู้ใหญ่ที่เราเคารพนับถือ แนะนำสิ่งดีๆ ให้เราในปีนี้
๓๑	สองพาณิชถวายข้าวสัตตุก้อนสัตตุผง แล้วก็ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกคู่แรกในพระพุทธศาสนา	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าถือว่าดีภาพไหนถ้ามีคนมาถวายของพระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้ารับถือว่าดีหมด

๓๒	กลับมาประทับโคนต้นไม้ ท้อพระทัยในอันโปรดสัตว์ ท้าวสหัมบดีพรหมต้องทูลวิงวอน	ชะตาชีวิตในปีนี้ มีความสับสนในชีวิต อาจจะมีผู้มาบอกทางชีวิตให้
๓๓	ทรงคำนึงถึงอุปนิสัยเวไนยสัตว์ เปรียบด้วยดอกบัว ๔ เหล่า จึงรับอาราธนา	ชะตาชีวิตในปีนี้ ต้องพิจารณาชีวิตดี ๆ เปรียบเหมือนดอกบัวสี่เหล่า
๓๔	เสด็จพระพุทธดำเนินไปโปรดเบญจวัคคีย์ พบอุปกาชีวกในระหว่างทาง	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า จะมีคนชี้ทางในการดำเนินชีวิตให้ อาจเป็นญาติผู้ใหญ่หรือเพื่อนร่วมงาน
๓๕	เสด็จถึงป่าอิสิปตนะ เบญจวัคคีย์เห็นแต่ไกลนัดกันว่าจะไม่ต้อนรับ แต่แล้วก็กลับใจ	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า ไม่ว่าจะอยู่ในวัยเรียนหรือทำงาน ให้ทำมากกว่าพูด อย่าพูดมากกว่าทำ คนจะได้เชื่อถือ
๓๖	แสดงปฐมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตนสูตร โปรดเบญจวัคคีย์ให้ได้ดวงตาเห็นธรรม	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าดี เพราะพระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดเบญจวัคคีย์ได้ดวงตาเห็นธรรม
๓๗	ยสะกุลบุตรหน่ายสมบัติ เดินไปสู่ป่าอิสิปตนะพบพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรด	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า จะเกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตจิตใจในเบื้องต้น แต่ก็จะดีขึ้นในปลายปี
๓๘	เสด็จไปหาชฎิลอุรุเวลากัสสปะขอพักในโรงไฟชฎิลบอกว่ามีนาคร้ายก็ไม่ทรงฟัง	ชะตาชีวิตในปีนี้ จะทำอะไรจะมีคนขัดขวางชีวิต ชีวิตมีอุปสรรค
๔๙	ทรงทรมานนาคราชร้าย ขดกายพญานาคใส่บาตรให้ชฎิลดู ชฎิลก็ยังไม่เลื่อมใส	ชะตาชีวิตในปีนี้ จะทำอะไรก็มีอุปสรรคในชีวิต จะพูดจาสิ่งใดก็ไม่มีคนเชื่อถือ

๔๐	วันหนึ่งฝนตกหนัก น้ำท่วมแต่ไม่ทรงท่วมที่ประทับ ชฎิลเห็นอัศจรรย์จึงทูลขอบรรพชา	ชะตาชีวิตในปีนี้ จากที่มีอุปสรรคในชีวิตก็เริ่มมีชีวิตที่ดีขึ้น
๔๑	อุรุเวลากัสสปะประกาศตนเป็นพุทธสาวกต่อหน้าพระเจ้าพิมพิสาร ณ สวนตาลหนุ่ม	ชะตาชีวิตในปีนี้ ถือว่าดี เพราะภาพที่ ๓๘, ๓๙, ๔๐ พระพุทธเจ้าต้องเทศนาธรรมกับชฎิลสามพี่น้องจนสิ้นพยศ พระอุรุเวลากัสสปะประกาศตนเป็นพุทธสาวก
๔๒	พระเจ้าพิมพิสารเลื่อมใสทรงหลั่งน้ำทักษิโณทกถวายวัดเวฬุวันเป็นปฐมสังฆาราม	ชะตาชีวิตในปีนี้ ถือว่าดี เพราะพระเจ้าพิมพิสาร ถวายวัดเวฬุวัน เป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา
๔๓	พระเจ้าพิมพิสารทรงทำบำเพ็ญกุศลอุทิศให้พระญาติที่เกิดเป็นเปรต เปรตทั้งหลายต่างอนุโมทนา	ชะตาชีวิตในปีนี้ ใครได้ภาพนี้ ในปีนี้อาจจะเป็นญาติพี่น้องหรือเจ้ากรรมนายเวรมาขอส่วนบุญจากเรา เวลาทำบุญเสร็จให้กรวดน้ำให้คนที่ตายด้วย
๔๔	พระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร อัครสาวกซ้าย-ขวามาทูลขอบรรพชาเป็นเอหิภิกขุ	ชะตาชีวิตในปีนี้ ถือว่าดีมากภาพหนึ่ง เพราะพระพุทธเจ้าได้อัครสาวกซ้าย-ขวา คือพระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากในช่วงนี้
๔๕	พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาทปาฏิโมกข์แก่พระอรหันต์ในวันเพ็ญมาฆบูชา	ชะตาชีวิตในปีนี้ถือว่าดีมาก เพราะพระพุทธเจ้าแสดงโอวาทปาติโมกข์แก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ รูป ในวันมาฆบูชา
๔๖	เสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ พระญาติผู้ใหญ่ถือว่าสูงอายุไม่ถวายบังคม	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าปานกลาง จะทำอะไรคนจะไม่ค่อยเชื่อถือศรัทธาผู้ใหญ่ไม่ให้ความเชื่อมั่น ต้องทำมากกว่าพูด

๔๗	ทรงแสดงปาฏิหาริย์เหาะให้เห็นหมู่พระญาติสิ้นพยศลดทิฐิมานะถวายบังคมพร้อมกัน	ชะตาชีวิตในปีนี้ ต่อเนื่องจากภาพที่ ๔๖ เมื่อทำมากกว่าพูด คนทั้งหลายจึงยอมรับนับถือ
๔๘	เสด็จทรงบาตรในเมือง พระนางพิมพายโสธราทรงเห็นและทรงชี้ให้พระราหุลดู ตรัสว่า “นั่นคือบิดาของเจ้า”	ชะตาชีวิตในปีนี้ ถือว่าดี เพราะเพื่อนหรือคนที่ทำงานด้วยกันเห็นความสำคัญ
๔๙	พระพุทธบิดาทรงทราบข่าวก็เสด็จมาตัดพ้อ ทูลขอให้เสด็จกลับไปประทับเสวยในราชฐานเมืองกบิลพัสดุ์	ชะตาชีวิตในปีนี้ พอดีปานกลาง ให้ยึดมั่นในแบบแผนชีวิตของตัวเอง ถ้าคิดว่าดี จงทำเลยผลที่ตามมาเกิดแต่เหตุ
๕๐	พระนางพิมพาพิลาปรำพันถึงพระพุทธองค์เสด็จดำเนินไปโปรดถึงในปราสาท	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า เกี่ยวข้อกับคนที่มีครอบครัว จะเป็นเรื่องเป็นราวเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของสามีภรรยาหรือเกี่ยวกับคนรัก
๕๑	พระนันทะรับบาตรส่งเสด็จ นางคู่วิวาห์ร้องสั่งให้รีบกลับ พอถึงวัดพระพุทธองค์กลับชวนให้บวช	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า จะมีคนมาช่วยในการทำงาน แบ่งเบาภาระ
๕๒	พระราหุลแสดงความรักซาบซึ้งในพระพุทธองค์ผู้เป็นพระบิดาจนลืมทูลขอราชสมบัติ	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรักของลูกมีต่อพ่อ ความรักของพ่อมีต่อลูกเป็นความรักของคนในครอบครัวเป็นสำคัญ
๕๓	ทรงมอบสมบัติพระนิพพานแก่พระราหุล โดยให้บรรพชาเป็นสามเณรองค์แรกในพระพุทธศาสนา	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่า ตัวเราอาจจะมอบข้อคิดที่เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนหรือแนวทางดำเนินชีวิตให้กับคนที่เรารัก อาจเป็นลูก หรือภรรยาก็ได้

๕๔	ทรงพานันทะไปชมนางฟ้า พระนันทะใคร่จะได้เป็นชายาทรง รับรองจะให้สมหวัง	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า จะเกิดความสับสนในชีวิต แต่จะมีผู้หลักผู้ใหญ่ชี้ทางชีวิตให้
๕๕	พระเทวทัตสำแดงฤทธิ์ให้พระกุมารอชาตศัตรูเลื่อมใสเพื่อให้รับเป็นโยมอุปัฏฐาก	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าไม่ค่อยดี อย่าเป็นคนหูเบา ให้มีความหนักแน่น อย่าเชื่อใครง่าย ๆ เดี๋ยวถูกหลอก
๕๖	นายขมังธนูซึ่งพระเทวทัตส่งไปฆ่าพระพุทธองค์ปลงอาวุธ ฟังธรรมสำเร็จมรรคผล	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าไม่ค่อยดีจะมีคนคิดร้าย การทำงานมีอุปสรรค ติดขัดในหลายเรื่อง แต่สุดท้ายก็ทำอะไรเราไม่ได้
๕๗	พระเทวทัตได้สำนึกในความผิดของตน ใคร่ทูลขอขมา แต่ถูกธรณีสูบเสียก่อนเข้าเฝ้า	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าไม่ดี และเลวร้ายที่สุด คือเป็นภาพที่มีคำทำนายเป็นร้ายที่สุดในบรรดาภาพจำนวน ภาพ ๘๐ ภาพ เพราะเป็นภาพพระเทวทัตถูกธรณีสูบ
๕๘	พระแม่น้ามหาปชาบดีทูลถวายผ้าสาฎก โปรดให้พระอชิตะภิกษุต่อ เพราะต่อไปจะได้ตรัสรู้เป็นพระศรีอริยเมตไตรย	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าปานกลาง เพราะพระนางมหาปชาบดีถวายผ้าพระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้าไม่รับ มีภาพนี้ภาพเดียวที่มีคนมาถวายของพระพุทธเจ้าไม่รับ
๕๙	ทรงห้ามพระญาติฝ่ายพระบิดากับฝ่ายพระมารดา ซึ่งแย่งกันทดน้ำเข้านามิให้วิวาทกัน	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า จะมีคนให้ความสำคัญเรา จะให้เราช่วยเหลือช่วยเป็นที่ปรึกษา
๖๐	พระพุทธบิดาประชวร เสด็จไปโปรดกระทั่งสำเร็จพระอรหันต์แล้วนิพพาน	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่า จะมีความกตัญญูระลึกถึงผู้มีพระคุณ หรือได้ไปเยี่ยมญาติทางไกลที่เจ็บป่วยหนักไม่สบาย หรือญาติผู้ใหญ่อาจป่วยหนัก

๖๑	พระแม่น้ามหาปชาบดีโคตมี นำนางกษัตริย์บริวารไปทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุณี	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่าดี เพราะมีสิ่งดีเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา คือ มีภิกษุณีเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา
๖๒	ทรงสำแดงยมกปาฏิหาริย์ข่มพวกเดียรถีย์ที่ต้นมะม่วงคัณฑามพฤกษ์	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าปานกลางจะมีปัญหาอุปสรรค แต่ก็สามารถผ่านไปได้
๖๓	เสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อโปรดพระพุทธมารดา	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า จะคิดถึงบุคคลที่เรารัก เลี้ยงดูเรามาตั้งแต่เด็ก เราอยากจะตอบแทนคุณท่านและได้ทำคุณความดีตอบแทน
๖๔	ถึงวันมหาปวารณาเสด็จลงจากดาวดึงส์โดยบันไดแก้ว บันไดทอง บันไดเงิน	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าดีมากเพราะเป็นภาพสนุกสนาน เทวดาลงมาส่งพระพุทธเจ้าจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทำสิ่งใดก็จะมีคนเห็นดีด้วย
๖๕	ตอนพระเจ้าเปิดโลก คือ ทรงบันดาลให้เทวโลก มนุษย์โลก และสัตว์นรก แลเห็นซึ่งกันและกัน	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า ถ้าอยู่ในวัยกลางคนไปจนถึงวัยชรา จะมองเห็นสัจธรรมของชีวิต คือ ถ้าทำดีก็จะได้ดี ทำชั่วจะได้ชั่ว
๖๖	เสด็จไปจำพรรษา ณ ป่าเลไลยก์ โดยมีช้างกับลิงเป็นพุทธอุปัฏฐาก	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่าดี ไม่ว่าจะอยู่ในวัยใด หรืออยู่ในที่ใดก็ตามจะมีคนคอยดูแลเอาใจใส่ คือไปอยู่ไหนก็มีแต่ความสุข
๖๗	ถึงวันเพ็ญเดือนสาม พรรษาที่ ๔๕ พญามารเข้าเฝ้าทูลให้เสด็จปรินิพพานทรงรับอาราธนา	ชะตาชีวิตในปีนี้ ทำนายว่า อย่ารับปากหรือสัญญากับใครง่ายๆ จะจนใจเราเอง หรือหากไม่แน่ใจว่าจะทำตามคำสัญญาได้ก็ไม่ควรรับปาก

๖๘	มีพุทธฎีกาตรัสแก่พระอานนท์ว่า ทรงปลงอายุสังขารแล้ว อีกสามเดือนจะนิพพาน	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่า อย่าให้คำสัญญากับใครง่าย ๆ หรืออย่าไปลงนามคู่สัญญาหรือค้ำประกันให้ใคร เหมือนพระพุทธเจ้าสัญญากับพระยามารว่าอีก ๓ เดือนจะปรินิพพาน
๖๙	รุ่งเช้าเสด็จกลับจากทรงบาตร เยื้องพระวรกายทอดพระเนตรกรุงไพศาลีครั้งสุดท้าย	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่า อาจจะได้เดินทางไกลหรือย้ายที่ทำงานไปทำงานที่อื่นหรือจากคนที่รัก
๗๐	เช้าวันเพ็ญเดือน ๖ ทรงรับเสวยมังสะสุกรอ่อนที่บ้านนายจุนทะ นับเป็นปัจฉิมบิณฑบาต	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่า จะเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพ เกี่ยวกับอาหารการกิน จะเป็นโรคเกี่ยวกับท้องหรือระบบทางเดินอาหาร
๗๑	เสด็จกรุงกุสินารา ทรงกระหายน้ำโปรดให้พระอานนท์ไปตักน้ำมาถวาย	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่า สิ่งที่ไม่คิดว่าจะเป็นไปได้ ก็อาจจะเกิดขึ้นให้ได้เห็น อาจจะประสบกับภัยแล้งในพื้นที่เกษตร
๗๒	ปุกกุสะบุตรแห่งมัลละกษัตริย์แวะเข้าเฝ้าถวายผ้าเนื้อเกลี้ยงสีทอง	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่า สิ่งที่ไม่คิดว่าจะเป็นไปได้ ก็อาจจะเกิดขึ้นให้ได้เห็น อาจได้เห็นในสิ่งที่ไม่เคยเห็นหรือได้สิ่งที่ไม่คาดว่าจะได้
๗๓	เสด็จถึงสาลวันกรุงกุสินารา โปรดให้พระอานนท์จัดที่บรรทมระหว่างไม้รังทั้งคู่เป็นช่วงเวลาท้ายพุทธกาล	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่า ปีนี้รู้สึกเหนื่อยล้าจากการทำงาน เพราะสู้ชีวิตมาตลอด อยากจะพักผ่อนมากกว่าที่จะดำเนินชีวิตต่อไป
๗๔	พระอานนท์ไปยืนเหนี่ยวสลักเพชรพระวิหารร้องไห้รำพันถึงพระพุทธองค์	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่าไม่ดี จะประสบความทุกข์ใจ หรือพลัดพรากและสูญเสียผู้ใหญ่ เพราะพระอานนท์ทราบว่าอีก ๓ เดือน พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน จึงร้องไห้

๗๕	ทรงแสดงธรรมโปรดสุภัททะปริพาชก ให้สำเร็จมรรคผล นับเป็นปัจฉิมเวไนย์	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่าดี แม้ว่าจะหมดภาระหน้าที่หรือเกษียณแล้วอาจจะมีผู้ให้ความสำคัญคือยังสร้างประโยชน์ได้ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดสุภัททะปริพาชกให้สำเร็จมรรคผล
๗๖	ทรงยกพระธรรมวินัยไตรปิฎกเป็นศาสดา ประทานปัจฉิมโอวาทแล้วเสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่า ปีนี้อย่าประมาทในชีวิต เพราะความไม่แน่นอนของชีวิตอาจเกิดขึ้นได้
๗๗	พระสงฆ์ปุถุชนได้ฟังข่าวปรินิพพานซึ่งอาชีวกบอกแก่พระมหากัสสปะเถระก็พากันร้องไห้	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่าไม่ดี จะมีการสูญเสียครั้งใหญ่ในชีวิตเพราะเป็นภาพพระภิกษุ เมื่อทราบว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระที่ยังไม่บรรลุธรรมก็ร้องไห้
๗๘	พอพระมหากัสสปะถวายบังคมบาทพระพุทธสรีระแล้ว เพลิงสวรรค์ก็บันดาลลุกโชติช่วง	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่า การงานที่ทำมาถือว่าสำเร็จลุล่วง คือถึงเวลาที่จะปล่อยวางชีวิตแล้ว
๗๙	โทณะพราหมณ์แบ่งสรรพระบรมสารีริกธาตุแก่พราหมณ์ และกษัตริย์ ๘ พระนคร	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่า คนจะมองเห็นความสำคัญในตัวเจ้าชะตาถ้าอยู่ในวัยทำงานก็จะมอบงานสำคัญให้ทำ เพราะผู้ใหญ่มองเห็นความสำคัญในตัวท่าน
๘๐	พระมหากัสสปะกับพระอริยสงฆ์ยกปฐมสังคายนา สืบอายุพระศาสนามาถึงบัดนี้	ชะตาชีวิตในปีนี้ทำนายว่า คนที่อยู่ในวัยทำงาน จะมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำคณะ และได้นำพาหมู่คณะดำเนินไปทางที่ดีและสำเร็จสมประสงค์

(Siriyano, (1990), (Chayapinan, Monk, (2017, March 18))
ดังตัวอย่างภาพชาวผู้ไทยคำบงในพิธีทำนาย ดังนี้

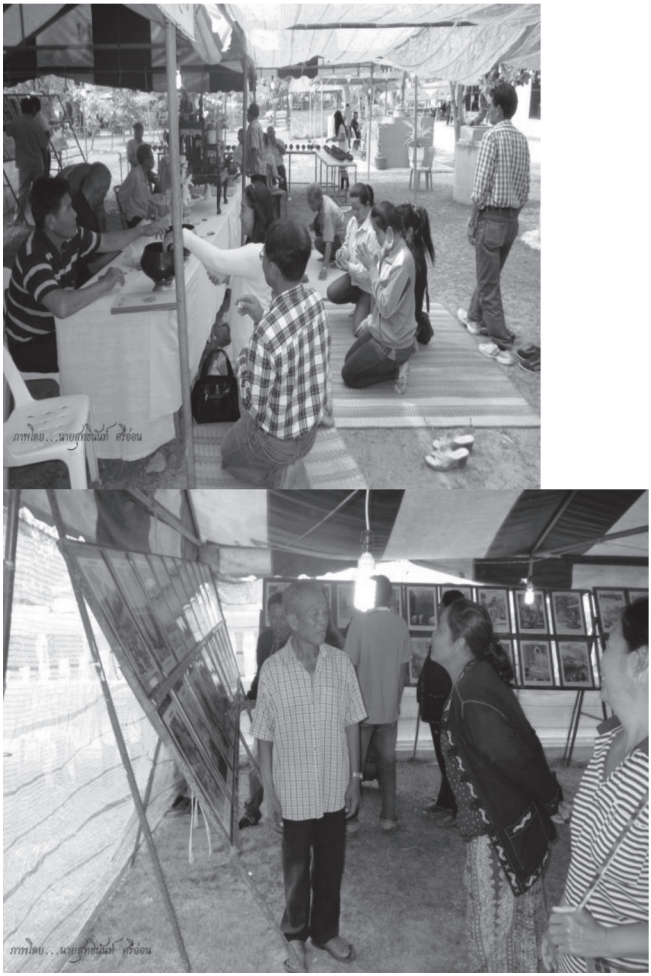

ภาพประกอบที่ ๓-๔ ภาพชาวผู้ไทคำบงร่วมในพิธีทำนาย

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลข้างต้นแล้วจะเห็นว่า การทำนายดังกล่าวมีระเบียบและมีขั้นตอน คือ มีแบบปฏิบัติที่เริ่มจาการจุดธูปเทียนไหว้พระ เสี่ยงทาย และรับคำทำนาย โครงสร้างเช่นนี้แสดงให้เห็นโครงสร้างทางพิธีกรรมมีตอนเริ่มและจบชัดเจน อีกประเด็นที่สำคัญคือควรสังเกตว่า ก่อนจะเริ่มเสี่ยงทายผู้เสี่ยงทายต้องไหว้พระก่อน ลักษณะดังกล่าวน่าจะเพื่อความเป็นสิริมงคลและน่าจะเพื่อให้ผู้รับคำเสี่ยงทายตั้งสมาธิ

ให้มั่นคงคล้ายกับการเตรียมใจให้พร้อมที่จะรับและตั้งใจเผื่อไว้ยอมรับกับคำทำนายที่ทั้งดีและไม่ดี ที่กล่าวเช่นนี้เพราะตามคตินิยมในทางพระพุทธศาสนาสอนและเน้นย้ำเชื่อเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว เมื่อชาวผู้ไทคำบงนำเอาภาพปฐมสมโพธิมาทำหน้าที่ทำนายจึงอาจมีความหมายในเชิงพิธีกรรม ทั้งยังสื่อว่าชาวผู้ไทคำบงนับถือพระพุทธศาสนาหากแต่เป็นพระพุทธศาสนาในอีกมิติหนึ่ง คือพระพุทธศาสนาที่นับถือกันในหมู่ชาวบ้านหรือพุทธแบบชนเผ่าไท อีกแง่หนึ่งลักษณะการใช้ภาพปฐมสมโพธิทำนายย่อมสะท้อนให้เห็นความต้องการของปุถุชนที่ต้องการจะรู้เรื่องอนาคต ความเป็นไปในชีวิต ซึ่งล้วนเป็นความไม่มั่นคง ลักษณะเช่นนี้ในทางคติชนวิทยาน่าจะถือได้ว่า ภาพปฐมสมโพธิมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการเป็นทางออกให้ชีวิตของชาวผู้ไทคำบง โดยการใช้ภาพปฐมสมโพธิทำนายนั่นเอง มิติดังกล่าวนี้เองยังอาจสะท้อนให้เห็นมุมอ่อนแอของมนุษย์และไม่มีอำนาจมากพอที่จะหยั่งรู้อนาคตของตนเอง ดังนั้น เรื่องราววรรณกรรมศาสดาประวัติจึงน่าจะมีบทบาทหน้าที่ต่อผู้คนในลักษณะดังกล่าว เพื่อหาทางออกให้แก่ชีวิตของชาวพุทธผู้ไทคำบงในมุมมองแบบพิเศษ ดังเช่นที่ปรากฏการใช้ภาพประวัติศาสดาทำนายชะตาชีวิตของชาวผู้ไทคำบง อีกประการหนึ่งที่ควรกล่าวไว้คือภาพปฐมสมโพธิกับระยะเวลาชีวิตของชาวผู้ไทคำบงยังมีส่วนสัมพันธ์กันคือระยะเวลาอายุโดยเฉลี่ยอยู่ที่ ๘๐ ปี ดังปรากฏข้อมูล ดังนี้

ภาพปฐมสมโพธิกับระยะเวลาชีวิตชาวผู้ไทคำบง

จากการศึกษาข้อมูลพื้นที่เบื้องต้นพบว่าชาวบ้านคำบงที่ทราบวันและเวลาทำนายปฐมสมโพธิต่างพากันเตรียมตัวเพื่อที่จะได้จับฉลากการทำนายดังกล่าวเพราะอยากรู้ความเป็นไปในชีวิตของตนเอง นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวหมู่บ้านอื่นหรือตำบลอื่นก็นิยมการทำนายด้วยภาพปฐมสมโพธิ โดยจะพบว่าผู้ที่อยู่ต่างหมู่บ้านต่างรอคอยการทำนายดังกล่าวซึ่งจะจัดขึ้นในงานประจำปีที่หมู่บ้านคำบง หรือที่วัดประสิทธิ์โพธิ์ชัยเป็นประจำทุกปี ประการสำคัญคือชาวคำบงต่างเชื่อว่าการทำนายเช่นนี้มีมานาน แม้พระครูประสิทธิ์ชยาภินันท์เองก็เชื่อว่าการทำนายปฐมสมโพธิมีมาก่อนหน้าที่ตนจะเกิด ทั้งยังเชื่อว่าชีวิตของตนเองมีส่วนสัมพันธ์กับภาพพุทธประวัติปฐมสมโพธิเพราะเชื่อว่าช่วงชีวิตของพระศาสดาเองก็มีระยะเวลาตั้งแต่ประสูติถึงปรินิพพานมีทั้งขึ้นและลง ดังนั้น ชีวิตของคนจึงมีขึ้นลงและสัมพันธ์กับประวัติพระพุทธเจ้า ประเด็น

สำคัญคือ ชาวคำบงต่างเชื่อกันว่า การทำนายปฐมสมโพธิมีมาไม่น้อยกว่า ๕๐ ปี โดย Chayapinan (2017, March 18). อธิบายว่า ตนได้รับการอุปสมบทหรือบวชมาแล้ว ๒๓ พรรษา ซึ่งได้รับการเถราภิเษก (ฮดสรง) และเป็นพระเถระผู้ใหญ่ที่ชาวบ้านนับถือ ทั้งยังได้รับการบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ว่า ประเพณีการเสี่ยงทายหรือทำนายปฐมสมโพธิของชาวผู้ไทคำบงมีมานานแล้ว โดยจากคำบอกเล่าของจารย์เก่าหลายคนที่ลาสิกขาบทไป (คนที่เคยบวชเรียนมาและได้ผ่านพิธีฮดสรงก่อนลาสิกขาบท) ว่า การทำนายดังกล่าวมีมาตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๔๖๐ หากพิจารณาข้อมูลดังกล่าวแสดงว่า การทำนายโดยใช้ภาพปฐมสมโพธิน่าจะเป็นพิธีกรรมที่มีมานานเกือบ ๑๐๐ ปี ซึ่งเหตุผลที่น่าเชื่อว่าการทำนายดังกล่าวมีมานานอาจอาศัยข้อมูลตัวเลขที่พระครูประสิทธิ์ชยาภินันท์บอกกล่าว รวมถึงข้อมูลที่ได้จากผู้นำชุมชน ซึ่งได้เก็บข้อมูลท้องถิ่นจากคำบอกเล่ารุ่นต่อรุ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลคำบง

Prachachai (2017, March 18) กำนันตำบลคำบง (อายุ ๕๖ ปี) กล่าวว่า การทำนายด้วยการจับฉลากปฐมสมโพธิได้มีมาแต่อดีต คือ ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านคำบงเป็นผู้ริเริ่มและนำพาพวกตนและลูกบ้านคำบงประกอบพิธีทำนายดังกล่าว อีกทั้งได้มีการสืบสานเรื่อยมาจนถึงยุคของตนเอง ทั้งนี้พอถึงช่วงที่ตนเป็นกำนันจะมีการประชุมหารือเรื่องการใช้ภาพปฐมสมโพธิทำนายเฉพาะ คือก่อนที่จะเริ่มงานจะต้องมีการประชุมเพื่อเตรียมความพร้อมและแบ่งภาระหน้าที่กันทำในฝ่ายต่าง ๆ อย่างแข็งขัน อนึ่งในงานบุญมหาชาติของชาวคำบงทุกปีสิ่งที่ขาดไม่ได้คือทำนายปฐมสมโพธิที่ต้องจัดให้มีควบคู่กันทุกปี ซึ่งการจะต้องให้มีการทำนายดังกล่าวต้องอบรมและฝึกหัด คัดเลือกผู้ทำหน้าที่ทำนายปฐมสมโพธิ หรือคล้าย ๆ กับผู้ทำหน้าที่อ่านผ่อยคำทำนาย เช่น เซียมซี หรือการทำนายแบบอื่น การจัดให้มีการทำนายปฐมสมโพธินี้ก็ด้วยชาวผู้ไทคำบงต่างเชื่อกันว่า ปีไหนที่มีเทศน์มหาชาติ ปีนั้นจะต้องจัดให้มีการทำนายปฐมสมโพธิควบคู่กันไปทุกปีไม่ให้ขาด เพราะชาวบ้านถือว่า เป็นการทำงานบุญใหญ่ที่ขาดการทำนายดังกล่าวไม่ได้ อีกทั้งผลการทำนายปฐมสมโพธิมีความแม่นยำและศักดิ์สิทธิ์มาก ที่ว่าศักดิ์สิทธิ์เพราะเชื่อว่า การทำนายดังกล่าวอิงอยู่กับพุทธานุภาพจึงทำให้การทำนายดังกล่าวศักดิ์สิทธิ์ ทั้งนี้ตามธรรมเนียมทุกปีคนที่เป็นประธานฝ่ายฆราวาสจะต้องมาร่วมพิธีเปิดในตอนเช้าหลังถวายภัตตาหารเช้า

พระสงฆ์ในวัดประวิทธิ์โพธิ์ชัย เวลาประมาณ ๐๗.๐๐ น. ทั้งจะต้องเป็นผู้จับฉลากคำทำนายก่อนทุกปี (ช่วงดังกล่าวตนเป็นกำนัน คือช่วงลงพื้นที่เก็บข้อมูล พ.ศ. ๒๕๖๐) ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงต้องทำหน้าที่เป็นผู้ร่วมในพิธีเปิดและต้องเป็นผู้จับฉลากคำทำนายก่อนคนอื่นทุกปีในฐานะประธานฝ่ายฆราวาส โดยประธานฝ่ายสงฆ์จะต้องเป็นเจ้าอาวาสวัดประสิทธิ์โพธิ์ชัยเป็นผู้นำหรือประธานฝ่ายสงฆ์เปิดงานพิธีทำนาย โดยปีนี้มงคล ประชาชัยจับได้ภาพลำดับที่ ๙ คือภาพพระพุทธเจ้าเสด็จประพาสป่า ความหมายทางคำทำนายคือจะได้ออกดูแลทุกข์สุขของประชาชน หรือจะได้เดินทางอยู่ตลอดเวลาอยู่ไม่ติดที่

เมื่อพิจารณาจะเห็นว่า ลักษณะเด่นของพิธีกรรมคือ ปฐมสมโพธิเป็นเรื่องราวศาสดาประวัติและภาพก็เป็นภาพศาสดา แต่นำมาปรับใช้ให้มีบทบาทหน้าที่ทางพิธีกรรมทำนายดวงชะตาของชาวบ้าน และจะต้องทำในงานบุญเทศน์ผะเหวดเดือน ๔ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์กับศาสดาประวัติ และภาพศาสดาประวัติกับชีวิตของผู้คนในหมู่บ้านคำบง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าภาพ ๘๐ ภาพของพระพุทธเจ้ามีผลต่อชีวิตของชาวผู้ไทบ้านคำบงทั้งหมู่บ้าน

ข้ออธิบายข้างต้นมีความสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของเสมือนชัย ได้สงวน (Dai sa-nguan, (2017, March 18)) (อายุ ๖๘ ปี) ชาวบ้านคำบงหมู่ที่ ๑ ที่กล่าวว่าตนเองเกิดมาก็เห็นพิธีการทำนายโดยใช้ภาพปฐมสมโพธิ นั่นคือ การทำนายทายทักดวงชะตาชีวิตของชาวผู้ไทคำบงคงมีมาก่อนหน้าที่ตนจะเกิด เพราะช่วงที่ตนเองเกิดมาและจำความได้ปรากฏว่า มีผู้เล่าถึงความแม่นยำของการทำนายดังกล่าวแล้ว ทั้งนี้เสมือนชัย ยังอธิบายอีกว่าตนเองเกิดมาพร้อมกับคำทำนายและถือว่าชีวิตคนเหมือนกับชีวิตพระพุทธเจ้า โดยจากประสบการณ์การจับฉลากการทำนายปฐมสมโพธิของตนเองถือว่ามีความแม่นยำมากถึงร้อยละ ๙๐ และตนจะต้องมาจับฉลากทุกปี โดยจะพบว่าพิธีทำนายโดยใช้ภาพปฐมสมโพธิต้องมีทุกปีในงานบุญเทศน์มหาชาติ เพราะชาวผู้ไทคำบงเชื่อว่า ชาติสุดท้ายของพระสมณะโคดมพุทธเจ้าคือเสวยชาติเป็นพระเวสสันดรเป็นชาติที่อยู่ในฐานะพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีอย่างอุกฤษฏ์ก่อนที่จะมาเสวยชาติเป็นพระพุทธเจ้า ต่อจากชาติของพระเวสสันดรแล้วจะเป็นช่วงที่พระโพธิสัตว์จะต้องมาเสวยชาติเป็นพระสิทธัตถะกุมารเพื่อบำเพ็ญสมณะธรรมตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า ดังนั้น ภาพปฐมสมโพธิเป็นภาพอธิบายเรื่องราวของพระพุทธเจ้า (ศาสดา

ประวัติ) เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวผู้ไทคำบงจึงต้องใช้ภาพดังกล่าวมาเป็นภาพสำหรับทำนายดวงชะตาของชาวผู้ไทคำบง และโดยเฉลี่ยอายุของผู้คนชาวผู้ไทคำบงจะอยู่ที่ ๘๐ ปี ซึ่งตรงและสอดคล้องกับภาพปฐมสมโพธิที่มีทั้งสิ้น ๘๐ ภาพ และสอดคล้องกับพระชนมายุของพระพุทธเจ้า ๘๐ พรรษา ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ชาวผู้ไทยคำบงไม่เพียงเป็นชาวพุทธและเชื่อมั่นในหลักคำสอนเท่านั้น หากแต่ยังมีความเชื่อว่าจำนวนอายุของตนสามารถทำนายและกำหนดตามภาพปฐมสมโพธิ และพระชนมายุของพระพุทธเจ้า ๘๐ พรรษา

(Dai sa-nguan (2017, March 18) อธิบายเพิ่มเติมว่า ปฐมสมโพธิทำนายจะต้องจัดขึ้นทุกปีในบุญเทศน์มหาชาติบ้านคำบง สำหรับคำทำนายทั้งดีและไม่ดีถือว่ามีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านมาก เช่น ถ้ามีผู้จับฉลากคำทำนายได้ภาพพระพุทธเจ้าปรินิพพาน (ภาพ ๗๖) ถือกันว่าเป็นภาพที่ไม่ดีและคำทำนายจะออกมาในทางไม่ดี เหตุเชื่อกันว่า การปรินิพพานของพระองค์เป็นการสิ้นสุดยุคสมัยหรือสิ้นสุดแห่งพระชนม์ ให้ระวังความไม่แน่นอนของชีวิตที่อาจเกิดขึ้นได้ ดังนั้น ภาพปรินิพพานจึงเป็นภาพแห่งความทุกข์ของพระสาวกและชาวพุทธทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ที่จับได้ภาพพุทธปรินิพพานจึงถือว่าตกช่วงชะตาชีวิตไม่ดี จึงจักต้องทำบุญต่ออายุด้วยวิธีต่างๆ เช่น สะเดาะเคราะห์ต่อชะตา ตักบาตร ๑๐๘ เพราะเป็นเหมือนชีวิตต้องเริ่มต้นใหม่ ปล่อยปลาหรือเต่าเพื่อให้อายุยืน การทำเช่นนี้ถือว่าเป็นการต่ออายุใหม่ให้ตนเองพ้นจากเคราะห์ โดยแต่ละปีอาจจะได้ภาพที่แตกต่างกันทั้งดีและร้ายแปรไปตามดวงชะตาของผู้เข้ารับคำทำนาย สอดคล้องกับที่ชาวคำบงต่างเชื่อกันว่า ภาพพุทธประวัติปฐมสมโพธิจากภาพที่ ๑-๘๐ มีทั้งภาพที่สุขและทุกข์ปะปนกันไปไม่ขาดสาย คือ ทั้ง ๘๐ ภาพเป็นเหมือนการสืบเนื่องกันและคล้ายๆ กับชีวิตของคนที่สืบเนื่องมาจากเด็กไปเป็นผู้ใหญ่ เช่นเดียวกับที่ ๘๐ ภาพในปฐมสมโพธิเริ่มจากภาพประสูติและปิดท้ายภาพสุดท้ายที่ภาพปรินิพพาน ถึงอย่างไรหากคำนวณแล้วจะพบว่าภาพในปฐมสมโพธิมีภาพดีมากกว่าไม่ดี ดังนั้น ภาพปฐมสมโพธิจึงสื่อถึงการผูกติดอยู่กับชีวิตของชาวผู้ไทคำบงทั้งในแง่ดีและไม่ดี คือ ชีวิตคนๆ หนึ่งเมื่อเกิดมาแล้วจำจักต้องพบเจอทั้งเรื่องดีและไม่ดีในชีวิต

จากข้ออธิบายของสงวนชัยข้างต้นน่าจะแสดงให้เห็นว่า ๑) การทำนายโดยใช้ภาพพระพุทธประวัติชุดปฐมสมโพธิที่หมู่บ้านคำบงมีมานาน ๒) คำทำนายที่ได้จะมีทั้งดีและไม่ดี เช่นเดียวกับพระชนมายุ ๘๐ พรรษาของพระพุทธเจ้าที่ทรงประสบทั้งดีและไม่ดี ๓) เมื่อได้รับคำทำนายที่ไม่ดีก็สามารถแก้ไขด้วยการทำบุญตักบาตรสะเดาะเคราะห์ ปล่อยนกปล่อยปลาเพื่อแก้ไขสิ่งไม่ดีให้ดีขึ้นได้ และ ๔) ชาวคำบงเชื่อในคำทำนายว่ามีความแม่นยำและมองว่าเฉลี่ยอายุของผู้คนอยู่ที่ ๘๐ ปี ซึ่งตรงกับพระชนมายุ ๘๐ พรรษา ของพระพุทธเจ้าและจำนวนภาพ ๘๐ ภาพเมื่อเป็นเช่นนี้จึงน่าเชื่อได้ว่า ระบบความเชื่อของผู้ไทคำบงได้ผูกติดอยู่กับตัวเลขและพุทธประวัติ ลักษณะเช่นนี้ทำสามารถเขียนแทนด้วยแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์จำนวนเลข ๘๐

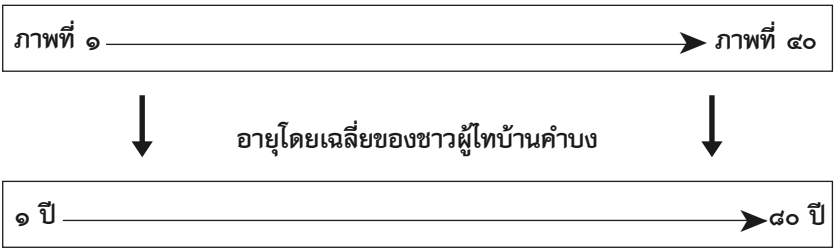

จากแผนภูมิข้างต้นพบว่า ภาพปฐมสมโพธิทั้ง ๘๐ ภาพมีผลต่อระบบความเชื่อและคำทำนายช่วงชีวิตของชาวผู้ไทบ้านคำบง ซึ่งในชีวิตของชาวคำบงแล้วมีความเชื่อว่าชีวิตของตนมีความเชื่อมโยงกับภาพ และภาพมีผลต่อการดำเนินชีวิตในแต่ละปีจนครบ ๘๐ ปี ลักษณะดังกล่าวนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า ภาพปฐมสมโพธิยังมีหน้าที่ในการสร้างความเป็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คนบ้านคำบง ผ่านความเชื่อและการทำนายแบบเดียวกัน โดยมีภาพปฐมสมโพธิเป็นแกนความเชื่อเรื่องชะตาชีวิต และเมื่อพิจารณาข้อมูลจะพบว่าอายุของชาวบ้านแม้มีความแตกต่างกัน แต่พบว่าชาวบ้านที่ร่วมพิธีทำนายภาพปฐมสมโพธิมักจะเริ่มต้นจากพ่อแม่ผู้ปกครองพามาร่วมพิธี

ชุมพล บูชาทิพย์ (Buchatip, (2017, March 18) อายุ ๔๒ ปี) กล่าวว่า โดยเฉลี่ยเด็กที่เข้าร่วมพิธีมักมีอายุเริ่มต้นที่ ๗ ขวบ ที่พ่อแม่เป็นผู้พามาร่วมพิธี

นอกจากนี้ชุมพล กล่าวว่า ชาวคำบงเป็นผู้ไทจำนวนมากร้อยละ ๙๕ (สังเกตจากภาษาพูด) โดยผู้สูงอายุในชุมชนเล่าว่า บรรพบุรุษย้ายมาจากภูแล่นช้าง อ.นาคู จ.กาฬสินธุ์ ชุมพลยังกล่าวอีกว่า การทำนายปฐมสมโพธิมีมานานคงก่อนหน้าที่ตนจะเกิด เพราะขณะที่ตนจำความได้และเรียนอยู่ในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ จำได้แม่นยำว่า บิดาได้พามาเสี่ยงทายปฐมสมโพธิแล้ว โดยในครั้งนั้นจำได้ว่าภาพปฐมสมโพธิเป็นภาพที่อัดไว้ในกรอบไม้เก่ามาก ในเวลาต่อมากรอบไม้ชำรุดกระจกแตกเสียหายไปตามระยะเวลา คณะกรรมการวัดประสิทธิ์โพธิ์ชัยจึงได้เปลี่ยนภาพใหม่เป็นกรอบวิทยาศาสตร์ ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ ๕ ภาพป้ายบอกบริเวณเสี่ยงทาย

ภาพประกอบที่ ๖ ภาพกรอบรูปภาพเสี่ยงทาย

ชุมพล ยังอธิบายต่ออีกว่า ชาวผู้ไทคำบงทุกวัยต่างเชื่อในคำทำนายปฐมสมโพธิเพราะมีความแม่นยำมากถึงร้อยละ ๙๐ ประการต่อมาคือ ผู้ที่มาจับฉลากพิธีทำนายปฐมสมโพธิในปีนั้น ๆ หากปีใดได้ภาพที่ไม่ดีจะต้องหมั่นสร้างบุญกุศล และไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต เพราะการจับฉลากปฐมสมโพธิได้ภาพที่ไม่ดีแสดงให้เห็นความไม่แน่นอนของชีวิตในแต่ละปี บางปีอาจสุขสบาย บางปีอาจเจ็บไข้ได้ป่วยประสบเคราะห์กรรมทำให้ลำบาก เพราะต่างเป็นปุถุชนด้วยกันทั้งนั้น ชุมพลยังได้อธิบายต่อว่าพระพุทธเจ้าเองแม้ทรงเป็นถึงพระศาสดาก็ยังคงทรงมีอาการประชวรหรือเจ็บไข้ได้ป่วยเช่นเดียวกัน แม้ในคราวที่พระองค์มีผู้นับถือมากขึ้นจนได้พระอัครสาวกคือ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะออกบวช และพระองค์เองก็ยังมีบ้างที่ต้องโปรดพระญาติหรือคนในครอบครัวพระองค์ ดังนั้น ชีวิตปุถุชนจึงต้องมีความยุ่งยากลำบากเป็นธรรมดา ประเพณีปฐมสมโพธิทำนายหรือปฐมสมโพธิเสี่ยงทายมีการสืบสร้างผู้ทำหน้าที่ประมวลและอธิบายคำทำนายภาพกันรุ่นต่อรุ่นไม่ขาดระยะ โดยมักจะคัดเลือกเอาจากผู้ที่เคยบวชเรียนและเคยเทศน์ปฐมสมโพธิมาก่อนขณะเป็นพระภิกษุ เมื่อลาสิขาบทแล้วชาวบ้านมักเรียกมหาเก่า อาจารย์เก่าหรือทิด โดยจะคัดเอาเฉพาะผู้ที่มีความประพฤติเรียบร้อย มีความประพฤติน่าเชื่อถือและมีศีลธรรม ไม่ดื่มเหล้าเมายา ครอบครัวไม่มี

ปัญหา เพราะคนเช่นนี้มักจะได้รับความเชื่อถือและเป็นบุคคลที่น่านับถืออีกด้วย ดังเช่น ชุมพล และอดีตทิดเก่า ภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ ๗ ภาพชุมพล บูชาทิพย์อธิบายคำทำนาย

ภาพประกอบที่ ๘ ภาพพระสงฆ์ในพื้นที่ร่วมพิธีทำนาย

เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายของชุมพล แล้วจะเห็นว่า การทำนายปฐมสมโพธิมีการทำเรื่อยมาไม่ขาดระยะ โดยมีแนวทางในการคัดเลือกและมีการสืบทอดพิธีกรรมดังกล่าวอย่างเป็นระบบเห็นได้ชัด อีกทั้งยังเห็นได้ว่า พระสงฆ์เองก็นิยมมาเสี่ยงทายปฐมสมโพธิเช่นเดียวกัน เพราะถือว่ามีความแม่นยำสูง ต่อมา บุญเลิศ ภูแฝก (Phoofaek, (2017, March 18)) (อายุ ๖๖ ปี) กล่าวว่า ตนเป็นหนึ่งในคณะผู้บรรยายภาพปฐมสมโพธิทำนายมาตั้งแต่อายุ ๓๑ ปี ตอนนี้เป็นประธานคณะกรรมการกำกับดูแลพิธีกรรมทำนายดังกล่าว และมีหน้าที่คัดเลือกผู้บรรยายคำทำนายปฐมสมโพธิ บุญเลิศอธิบายเพิ่มเติมว่า คำทำนายดังกล่าวมีความแม่นยำมากถึงร้อยละ ๘๐ สำหรับปีใดที่ตน หรือชาวผู้ไทคำบงผู้จับได้ภาพที่ไม่ดี เช่น พระเทวทัตถูกแผ่นดินสูบ พระอานนท์ร้องไห้ หรือพระพุทธเจ้าปรินิพพาน เป็นต้น จะต้องไปทำบุญหรือสะเดาะเคราะห์ต่ออชะตาชีวิต เพื่อเป็นการสร้างบุญกุศลให้ตัวเองและเสริมกำลังใจไม่ให้วิตกกังวลมากนัก บุญเลิศยังอธิบายเพิ่มเติมอีกว่า ชาวผู้ไทคำบงทั้งหมดเป็นชาวพุทธ หากแต่เป็นชาวพุทธที่มีลักษณะชนเผ่าไทหรือพุทธในแบบของชาวบ้าน และโดยเฉลี่ยร้อยละ ๙๙ มีความเชื่อคำทำนายตามภาพ และร้อยละ ๙๕ เป็นผู้ไทที่นับถือศาสนาเดียวกันและความเป็นผู้ไทเหมือนๆ กันดังกล่าวน่าจะทำให้ชาวบ้านคำบงมีความสามัคคีกันแน่นเหนียวมีความเคารพยำเกรงและเชื่อผู้เฒ่าผู้แก่ ทั้งยังเป็นหมู่บ้านที่มีประชาชนทั้งหมดพร้อมเพรียงกันจึงทำบุญใหญ่คือเทศน์มหาชาติและทำนายปฐมสมโพธิไปพร้อมๆ กันได้และบุญใหญ่ดังกล่าวเป็นบุญใหญ่ที่ต้องมีการสร้างกองบุญ[๓] พร้อมทั้งเน้นจุดสำคัญของงานบุญไปที่พิธีทำนายปฐมสมโพธิพิเศษกว่าบุญทั่วๆ ไป

ณัฐพงศ์ ประชาชัย (Prachachai, (2017, March 18)) (อายุ ๖๓ ปี) อธิบายว่า ตนเองบรรพชาเป็นสามเณรที่วัดประสิทธิ์โพธิ์ชัย จากนั้นได้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุในวันแห่งนี้เช่นเดียวกัน อธิบายว่าภาพปฐมสมโพธิที่เห็นเป็นภาพชุดที่สองซึ่งเป็นคำอธิบายที่สอดคล้องกับชุมพล ในเรื่องของความเก่าของภาพและที่มา

[๓] คำว่า “กองบุญ” เป็นคำอธิบายถึงการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว โดยในงานดังกล่าวนิยมทำกันแบบรวมญาติและมีเครื่องไทยธรรมและของถวายพระสงฆ์จำนวนมาก เช่น หมอน เสื่อ เสื้อผ้าอาภรณ์สำหรับอุทิศไปให้ รวมถึงเครื่องครัวและผลไม้ เป็นต้น เพื่อนำไปรวมกันที่บ้านเจ้าภาพแล้วแห่ออกไปถวายพระสงฆ์

ณัฐพงศ์ ยังอธิบายเพิ่มเติมว่า พิธีกรรมทำนายปฐมสมโพธิมีมาครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๑ โดยเริ่มใช้ภาพปฐมสมโพธิทำนายชุดแรก ครั้งแรกเดิมมีพระอธิการเชื่อม วุฑฺฒิธมฺโม เจ้าอาวาสในขณะนั้นเป็นผู้ริเริ่มพาชาวบ้านทำ คือเป็นผู้ต้นคิดให้มีการทำนายปฐมสมโพธิขึ้นครั้งแรก โดยได้พาตนเองขณะเป็นสามเณรพร้อมด้วยกรรมการวัดประสิทธิ์โพธิ์ชัยสมัยนั้นเดินทางมาซื้อภาพปฐมสมโพธิที่วัดโพธิ์ ท่าเตียน (วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) และมีผู้บริจาคเงินทำบุญสมทบครั้งนั้นจำนวนมาก สาเหตุที่ต้องไปหาซื้อภาพปฐมสมโพธิที่วัดโพธิ์เพราะเป็นวัดมหานิกาย และเป็นวัดที่ประทับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระผู้ทรงนิพนธ์ปฐมสมโพธิกถา ถือว่าเป็นวรรณคดีเรื่องเด่นและเรื่องสำคัญของไทยเรื่องหนึ่ง และถือว่าวัดแห่งนี้เป็นต้นกำเนิดปฐมสมโพธิเมืองไทย หลังจากซื้อภาพแล้วจึงให้ทางวัดโพธิ์ใส่กรอบให้และบรรจุกล่องนำขึ้นรถมาจากกรุงเทพฯ เพื่อใช้สำหรับทำนายชีวิตชาวผู้ไทคำบงและเริ่มทำนายครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ จนต่อมาชาวผู้ไทคำบงต่างเชื่อกันว่าการทำนายปฐมสมโพธิเป็นการทำนายที่มีความแม่นยำสูงถึงร้อยละ ๙๐ ผู้คนในหมู่บ้านคำบงและหมู่บ้านใกล้เคียงเชื่อถือกันมาก ทั้งนี้มักขึ้นอยู่กับคำอธิษฐานและบุญกรรมของตน ซึ่งในปีนั้น ๆ หรือปีใด ๆ ก็ตามที่ทำนายแล้วมักเป็นดั่งนั้น เช่น ครั้งหนึ่งมีชาวบ้านคำบงชื่อถนอมมาจับฉลากทำนายปฐมสมโพธิได้ภาพพระพุทธเจ้าบำเพ็ญทุกรกิริยาและเสด็จออกจากสถานที่เดิมแล้วประทับยืนพิจารณา โดยตนและผู้อธิบายฝอยคำทำนายบอกว่า จะได้ไปแดนไกลไม่ได้กลับที่เดิม ปรากฏว่าจากนั้นไม่นานนายถนอมเสียชีวิตลง

เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่า ภาพปฐมสมโพธิที่มีที่มาจากวัดโพธิ์ ท่าเตียนเป็นภาพชุดสำคัญที่มีผลต่อความเชื่อและมีบทบาทหน้าที่ในการทำนายดวงชาชีวิตผู้คน แง่ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พระผู้นำพาให้มีการทำนายแบบดังกล่าวและชาวบ้านต่างมีความเชื่อว่าภาพมีผลต่อการดำเนินชีวิตและมุมมองความเชื่อของชาวบ้าน ทั้งยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นระบบความเชื่อพระพุทธศาสนาแบบท้องถิ่นหรือแบบชาวบ้าน และเมื่อชุมชนมีความเชื่อร่วม ภาพปฐมสมโพธิจึงไม่ใช่แค่ภาพศาสดาประวัติทั่วไป หากแต่เป็นภาพที่มีความทรงจำร่วมกันสร้างความเป็นกลุ่มก้อนให้แก่ชุมชนผ่านการทำนายด้วยภาพศาสดาประวัติ

Chayapinan (2017, March 18) กล่าวว่าวัดประสิทธิ์โพธิ์ชัยเป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์มหานิกายสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ต่อมาได้ตราขึ้นเป็นวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ โดยเป็นประจำหมู่บ้านที่ก่อตั้งมานาน วัดแห่งนี้ได้ยึดถือประเพณีทำบุญมหาชาติและทำนายปฐมสมโพธิเรื่อยมาและมักจัดขึ้นในเดือนเมษายน เพราะถือกันว่าเป็นเดือนที่จะเข้าสู่ปีใหม่ไทย และการทำนายปฐมสมโพธิก็ต้องทำกันในงานบุญมหาชาติเท่านั้น ทั้งนี้ พระครูประสิทธิ์ชยาภินันท์ยังได้อธิบายเพิ่มเติมอีกว่า ถ้าหากจับฉลากปฐมสมโพธิแล้วมีความไม่แน่ใจหรือไม่เชื่อในคำทายให้นับอายุตนเองกับอายุพระพุทธเจ้า ๘๐ ปี ว่าแต่ละปีมี ๘๐ ภาพว่า ตกอายุมากน้อยตามจำนวนภาพก็ให้ยึดตามนั้น เช่น ถ้าจับได้ภาพก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน คือ ช่วงฉันสูกรมัทวะก็ให้ถือว่าเป็นปีไม่ดีและถือว่าเจ้าชะตาผู้รับคำทำนายอาจจะมีโรคภัยไข้เจ็บหรือกินของแสลงโรคเข้าไปเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ที่ถือกันเช่นนี้เพราะชาวคำบงถือว่าให้ยึดพระพุทธเจ้าเป็นใหญ่ พระพุทธเจ้าเป็นอะไรก็ให้เจ้าของชะตาถือตามนั้น เพราะชาวคำบงนับถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันสูงสุด ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้ามีโรคมีอะไรก็ให้ถือเกณฑ์ทำนายและดวงชะตาตามนั้น คือ ถือเอาชะตาของพระพุทธเจ้าเป็นเกณฑ์ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า บทบาทหน้าที่ของภาพประวัติพระศาสนาไม่เพียงเป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อศึกษาและชมเพื่อความงามเท่านั้น หากแต่ยังมีบทบาทในการทำนายชะตาชีวิตของผู้คน ดังที่ชาวคำบงใช้ภาพปฐมสมโพธิเป็นเครื่องมือทำนายชีวิตของผู้คนในชุมชนมิติดังกล่าวควรเสนอว่าเป็นบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาและภาพศาสดาประวัติในอีกมิติหนึ่งทางคติชน การใช้ภาพปฐมสมโพธิสะท้อนให้เห็นความคิดของผู้คนกับการพึ่งพาอาศัยศาสนาในมิติของชาวบ้าน และสื่อให้เห็นความทรงจำร่วมกันและการดำรงอยู่ของพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับชีวิตชาวพุทธส่วนหนึ่งมีความเชื่อแบบเดียวกัน จากข้อมูลพื้นที่จะเห็นว่าชาวผู้ไทคำบงนำเอาภาพดังกล่าวมาใช้อธิบายเหตุผลเกี่ยวโยงชะตาชีวิตของผู้คนในพิธีทำนายปฐมสมโพธิ ดังนั้น ภาพปฐมสมโพธิ ๘๐ ภาพจึงมีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อชุมชนผู้ไทบ้านคำบง

นิยม ศรีสง่า (Srisa-nga, (2017, March 18)). (อายุ ๖๘ ปี) กล่าวว่าการทำนายปฐมสมโพธิมีความแม่นยำสูงมาก เพราะก่อนที่จะเริ่มทำพิธีทำนายจะต้องนิมนต์พระสงฆ์ในวัดมาสวดถวายพรพระและอัญเชิญเทวดามาร่วมเป็นสักขีพยาน

อีกด้วย บางคนที่จับได้ภาพที่ไม่ดีแม้จะให้จับอีกถึงสามครั้งก็ยังคงจับได้ภาพเดิม ไม่เปลี่ยนแปลงก็มี เมื่อเป็นดังนี้จึงทำให้ผู้คนที่มารับคำทำนายมีความเชื่อมั่นความแม่นยำและศรัทธาต่อการทำนายดังกล่าว น้อม ยังอธิบายเพิ่มเติมว่า คำทำนายปฐมสมโพธิเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือ เพราะไม่ได้ตั้งกันขึ้นโดยไม่มีพิธีกรรมรองรับ เพราะก่อนจะเริ่มทำนายต้องนิมนต์พระมาสวดและบูชาเจ้าที่เจ้าทาง ประกอบกับคนทำหน้าที่อ่านและอธิบายคำทำนายมักเป็นอดีตนักบวชที่มีผู้คนเชื่อถือมาก การทำนายปฐมสมโพธิดังกล่าวจัดขึ้นเฉพาะบ้านคำบงบ้านเดียวและเป็นหมู่บ้านแรก บ้างมีที่หมู่บ้านใกล้เคียงจะทำแต่ทำไม่ได้เพราะไม่ได้มีการสืบต่อและไม่มีการอบรมผู้ให้คำทำนายอย่างต่อเนื่อง หมู่บ้านอื่นไม่มีผู้รู้พุทธประวัติปฐมสมโพธิและไม่รู้วิธีการทำนายปฐมสมโพธิ ประกอบกับผู้ทำหน้าที่ทำนายจำเป็นต้องมีความเสียสละและทำด้วยความอุตสาหะวิริยะโดยไม่ได้รับค่าตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น ที่สำคัญการทำนายปฐมสมโพธิไม่ได้ใช้เงินจำนวนมากและไม่มีค่าขันครู คือ ผู้ไม่มีเงินเลยก็สามารถเข้าร่วมพิธีทำนายดังกล่าวได้ เพียงแต่ให้ตั้งจิตและมีใจศรัทธาในพระพุทธเจ้าเท่านั้นเป็นพอ สำหรับผู้ที่ได้ภาพที่ไม่ดี น้อมกล่าวว่า ตนจะแนะนำให้ไปตักบาตร ๑๐๘ หรือถวายสังฆทานเพิ่ม สำหรับข้อสังเกตคำทำนายที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เมื่อได้ร่วมพิธีทำนายคือจับฉลากคำทำนายปฐมสมโพธิแล้วเหตุจึงค่อยเกิดตามมาภายหลัง หรือว่าหากมีเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่ได้เกิดขึ้นก่อนหน้าก็ปรากฏได้เช่นกัน แต่มักจะเกิดในระยะไม่เกิน ๑ ปีหลังจากทำนายไปแล้ว ส่วนมากผู้ที่จับฉลากภาพปฐมสมโพธิไปแล้วมักกลับมาจับอีก คำอธิบายนี้สื่อความว่า อายุของคำทำนายปฐมสมโพธิมีอายุหรือมีระยะของการส่งผลคำทำนายโดยลักษณะเช่นนี้เองสะท้อนว่า คำทำนายกับระยะการทำบุญและพิธีเสี่ยงทายมีความสอดคล้องกัน และช่วงระยะเหตุดีและร้ายที่เกิดขึ้นกับชีวิตของผู้คนมักจะอยู่ในระยะเวลา ๑ ปี จึงควรถือเป็นระยะเวลาที่พอดีและเหตุการณ์ต่าง ๆ จะอยู่ในความทรงจำอีกด้วย

อุมาพร เจริญผล (Charoenphon, (2017, March 18)) (อายุ ๒๘ ปี) กล่าวว่า ตนเป็นชาวคำบงและได้มาร่วมพิธีทำนายราวปี พ.ศ. ๒๕๓๘ และตอนนั้นยังเด็กมาก โดยมากับครอบครัว และเชื่อว่าการทำนายปฐมสมโพธิมีความแม่นยำมาก ไม่มีการทำนายอย่างอื่นที่ชาวคำบงนับถือและมีความแม่นเท่ากับการทำนายดังกล่าว อนึ่ง อุมาพร อธิบายอีกว่า ตนเองมาทำนายปฐมสมโพธิทุกปีแม้ว่าจะทำงานโรงงาน

อยู่กรุงเทพมหานคร แต่เพราะมีความเชื่อและศรัทธาจึงมาทำนายทุกปีเพื่อให้ชีวิตมีความสุข สมหวัง และดีขึ้น รวมถึงแก้ไขสิ่งร้ายให้กลายเป็นดีพร้อมทั้งหาทางป้องกันเหตุร้ายต่าง ๆ

นฤมล บุญนามน (Bunnamon, (2017, March 18)) (อายุ ๒๑ ปี) กล่าวว่า ตนเองทำงานรับจ้างที่กรุงเทพมหานคร ต้องเดินทางกลับบ้านเกิดเพื่อมาร่วมบุญและทำนายปฐมสมโพธิตามพ่อแม่บอกทุกปี ทั้งนี้หากปีหน้าไม่ได้มาก็จะให้พ่อแม่เขียนชื่อแล้วอธิษฐานจากกรุงเทพฯ และให้แม่จับภาพและรับคำทำนายแทน ปีนี้จับได้ภาพที่ ๖๕ มีคำทำนายว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว และกรรมเป็นสิ่งกำหนดทุกสิ่งในชีวิตคน คำทำนายบอกว่าคาดการณ์อะไรไม่ได้มากในปีนี้ (พ.ศ. ๒๕๖๐) ดังนั้น ปีนี้จึงต้องหมั่นทำคุณงามความดีมีสติไม่ประมาท

พลรักษ์ แสบงบาน (Sabangban, (2017, March 18)) (อายุ ๔๖ ปี) กล่าวว่า ตนมาจับฉลากภาพทำนายปฐมสมโพธิทุกปี ครั้งแรกราว ๆ อายุ ๒๐ ปี และมักปรากฏว่าคำทำนายจะถูกต้องและแม่นยำทุกปี คือตรงกับคำทำนายเป็นส่วนมาก จึงทำให้เกิดความศรัทธาและมีความเชื่อเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ตนจะจับเพียงรอบเดียวและยึดถือคำทำนายที่ได้จากการจับครั้งเดียวเท่านั้นไม่จับใหม่แม้ว่าจะได้ภาพไม่ดี หากปีใดที่จับได้ภาพและคำทำนายไม่ดีจะพยามยามหาเวลาไปสะเดาะเคราะห์ตามที่ต่าง ๆ ทำบุญให้เจ้ากรรมนายเวร เช่น ในปีที่แล้ว (พ.ศ. ๒๕๕๙) ปรากฏว่าตนได้รับคำทำนายไม่ดีก็ได้ทำบุญ ช่วงฤดูพรรษาไปจำศีลหรือถือศีลอุโบสถ (๘ ข้อ) ที่วัด และจะตั้งใจทำความดี ไม่ประมาททำคุณความดีให้มาก

แง่ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า แม้คำทำนายจะส่งผลในทางดีหรือไม่ดีก็ตาม กลับพบว่า ชาวผู้ไทที่มาร่วมพิธีทำนายยังคงเชื่อมั่นเรื่องกรรมดีและการทำความดี และการทำนายยังส่งผลต่อให้ผู้คนดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ทั้งยังเชื่อมต่อไปถึงการแก้ไขสิ่งร้ายด้วยการสะเดาะเคราะห์ มิติเช่นนี้เองสะท้อนให้เห็นระบบความเชื่อแบบประสมประสานกันในหมู่ชาวบ้านคำบง ซึ่งมีความเชื่อแบบพุทธเป็นแกนหลัก

ส่วนอนันธิตา เลิศสงคราม (Lertsongkram, (2017, March 18)) (อายุ ๑๗ ปี) นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนประจำอำเภอห้วยผึ้ง จ.กาฬสินธุ์ กล่าวว่า ตนเป็นชาวผู้ไทคำบงและมาทำนายปฐมสมโพธิทุกปี ปีนี้ได้หมายเลข ๓๓

โดยมีเนื้อหาคำทำนายว่า ให้พิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างรอบคอบถี่ถ้วน และคำทำนายยังบอกอีกว่า ชีวิตกำลังดำเนินไปได้ดีทั้งคำทำนายบอกว่าจะสอบเอ็นทรานซ์ได้ในสาขาวิชาที่ต้องการ แต่คำทำนายยังบอกให้ตนใช้ชีวิตไม่ประมาท ทั้งนี้ตนมีความเชื่อเรื่องการทำนายปฐมสมโพธิมาก ปีที่แล้ว (พ.ศ. ๒๕๕๙) ตนได้ชวนเพื่อนที่เรียนในโรงเรียนเดียวกันมาทำนายปฐมสมโพธิจำนวน ๖ คน ปรากกว่าได้รับฝอยคำทำนายที่ตรงกับชะตาชีวิตและแม่นยำทุกคน

ส่วนรุ่งทิพย์ จิตจักร (Chitchak, (2017, March 18)) (อายุ ๔๗ ปี) ข้าราชการครูโรงเรียนคำบงพิทยาคม กล่าว่า ตนเองเกิดที่หมู่บ้านคำบง โดยเห็นว่าตั้งแต่เกิดมาและจำความได้ก็ปรากฏว่า บ้านคำบงมีการทำนายปฐมสมโพธิดังกล่าวแล้ว พ่อแม่ของตนพามาจับฉลากทำนายเพราะพ่อกับแม่มีความเชื่อเรื่องคำทำนายปฐมสมโพธิมาก รุ่งทิพย์ยังกล่าวอีกว่า พ่อกับแม่พร้อมครอบครัวตนมาทุกปี เพราะคิดว่าแต่ละปีดวงชะตาของคนเราไม่คงที่ คือไม่เหมือนกันและพ่อแม่ก็สอนเสมอมาว่าชะตาชีวิตคนไม่มีความแน่นอน ดังนั้น ครอบครัวตนจึงต้องมาทำนายทุกปี ประเด็นสำคัญ คือตนและครอบครัวต้องมาเพราะการได้เกิดเป็นชาวผู้ไทคำบงและครอบครัวเป็นชาวพุทธจึงมีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยและต้องมาทำบุญที่วัดแห่งนี้ทุกปีตามเทศกาล และที่สำคัญงานบุญมหาชาติที่มีการทำนายปฐมสมโพธิด้วยแล้วจึงต้องมาทุกปี ส่วนปีใดที่คำทำนายออกมาไม่ดีนักหรือไม่ดีมากเลย ก็จะระมัดระวังตัว ระมัดระวังการดำเนินชีวิต โดยหากพบว่าผลการทำนายจับฉลากปฐมสมโพธิในปีนั้นไม่ดีก็มักไปสะเดาะเคราะห์ สำหรับญาติหรือลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่น เช่น กรุงเทพฯ จะต้องเดินทางกลับภูมิลำเนาและมาจับฉลากทุกปีเพราะถือว่าเป็นพิธีกรรมในประเพณีบุญเดือน ๔ ส่วนผู้ที่ไม่ได้มาคือติดขัดมาไม่ได้จริง ๆ ก็จะต้องฝากชื่ออธิษฐานมากล่าวคือ ผู้มาไม่ได้จริง ๆ ก็มักฝากชื่อมาให้พ่อแม่จับฉลากปฐมสมโพธิให้แล้วนำคำทำนายไปแจ้งญาติพี่น้องที่ไม่ได้มา นอกจากนี้รุ่งทิพย์ ยังอธิบายว่า สำหรับตนมีความเชื่อคำทำนายปฐมสมโพธิมาก เพราะตั้งแต่เกิดและจำความได้ตนก็รู้จักและมีความผูกพันกับการทำนายเช่นนี้แล้ว และถือว่าขาดไม่ได้อีกทั้งการทำนายปฐมสมโพธิถือเป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทคำบง สำหรับปีนี้จับได้หมายเลข ๔๗ เป็นภาพที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์โดยทรงเหาะให้เห็นในท่าวมกลางหมู่พระญาติและทรงทำลายทิฐิมานะของหมู่พระญาติจนต่างทรงเบิกบานและน้อมรับพระสัทธรรม คำทำนายจึงถือว่าอยู่ในเกณฑ์ดีมาก

ภาพที่ ๙ ภาพบริเวณสถานที่พิธีทำนาย

ภาพที่ ๑๐ ภาพรุ่งทิพย์ จิตจักร ฟังฝอยคำทำนาย

เมื่อพิจารณาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ข้างต้นควรสังเกตได้ว่า ชาวคำบง ได้ใช้ภาพปฐมสมโพธิทำนายชีวิตของผู้คนในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวผู้ไทที่มีความหวังว่าการทำนายจะมีส่วนช่วยให้คลายความวิตกและเกิดสวัสดิมงคล รวมถึงเป็นการหยั่งรู้ถึงเหตุการณ์บางอย่างที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้ยังเห็นได้ว่า การทำนายปฐมสมโพธิของชาวคำบงไม่ใช่การทำนายทั่วไป หากแต่เป็นพิธีกรรมสำคัญที่ได้รับการประกอบขึ้นเพื่อให้มีจุดมุ่งหมายพิเศษและถือเป็นพิธีกรรมทางศาสนาของชนเผ่าไทในอีสาน ซึ่งแนวปฏิบัติเช่นนี้เป็นการคลายความกังวลเหตุการณ์ในชีวิตและความ

ไม่แน่นอน ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดทางศาสนาที่สื่อให้เห็นว่า การทำพิธีกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ในทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นการทำคุณไสย การเข้าทรง การไล่ผีล้วนแล้วแต่เป็นกลไกทางสังคมที่ช่วยทำให้คนที่ป่วยสบายใจขึ้น ลดความวิตกกังวลในเรื่องเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตที่คนเราไม่สามารถควบคุมได้ (Thitathan, 1990, p. 29) นอกจากนี้ยังควรอธิบายได้ว่า การทำนายภาพปฐมสมโพธิของชาวผู้ไทคำบงนอกจากจะสื่อให้เห็นถึงระบบการนับถือศาสนาของชนเผ่าแล้ว ข้อมูลยังแสดงว่า ชาวบ้านคำบงถือกันว่าตนเป็นหน่วยหนึ่งในสังคม และถือกันว่าการทำนายเช่นนั้นเป็นระบบของความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม และยังเป็นพิธีกรรมแสดงอัตลักษณ์เฉพาะของชาวผู้ไทคำบงอีกด้วยที่สำคัญคือ พิธีทำนายดวงชะตาผ่านภาพปฐมสมโพธิยังสะท้อนให้เห็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คนในชุมชนผู้ไทกลุ่มหนึ่ง ดังจะเห็นว่า หมู่บ้านใกล้เคียงมักจะประกอบพิธีทำนายปฐมสมโพธิและทำไม่สำเร็จ คือไม่มีผู้นิยมไปร่วมในพิธีทำนายดังที่พบกันในวัดประสิทธิ์โพธิ์ชัย บ้านคำบง ดังนั้น การทำนายภาพปฐมสมโพธิของชาวคำบงถือเป็นภาพสะท้อนแง่มุมพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้านภายใต้ความเชื่อแบบเดียวกัน

หนู ภูพันนา (Phupanna, (2017, March 18)) (อายุ ๗๕ ปี) กล่าวว่า ตนเป็นผู้มีหน้าที่อธิบายคำทำนายปฐมสมโพธิ และตนจะต้องมาทุกปีไม่มาไม่ได้ เพราะถือว่าเป็นคนในสังคมผู้ไท ส่วนหมู่บ้านใกล้เคียงคิดและริเริ่มการทำนายปฐมสมโพธิเช่นเดียวกับที่ทำที่วัดประสิทธิ์โพธิ์ชัย บ้านคำบง หากแต่ไม่สามารถทำได้ แม้ว่าตนจะไปอบรมและอธิบายให้ก็ไม่สามรถทำได้ ทั้งนี้ด้วยว่า ไม่มีผู้นิยมเพราะไม่มีเอกลักษณ์ดังที่ทำกันในหมู่บ้านคำบง ทั้งผู้อธิบายคำทำนายไม่มีความน่าเชื่อถือ ดังนั้นทำนายปฐมสมโพธิในพื้นที่ อ.ห้วยผึ้งและ จ.กาฬสินธุ์ จึงมีที่คำบงเท่านั้น ที่อื่นทำไม่ได้และไม่สำเร็จ

นิกร เพิ่มขึ้น (Pemkuen, (2017, March 18)) (อายุ ๕๓ ปี) ชาวบ้านแจนแลน ต.แจนแลน อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์ อธิบายว่า ตนเพิ่งมาจับฉลากทำนายปฐมสมโพธิปีแรก และคำทำนายมีความถูกต้องแม่นยำถึงร้อยละ ๘๕ ก่อนที่จะจับตนเองได้อธิษฐานในใจก่อน และถ้าปีหน้ามีงานเช่นนี้อีกตนจะมาจับฉลากอีก และถ้าปีหน้าได้คำทำนายที่ไม่ดีตนจะไปแก้ไขด้วยการทำบุญ สะเดาะเคราะห์และใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท และจะแนะนำให้ลูกใช้ชีวิตไม่ประมาทด้วย

นคเรศร์ ภูเกิดพิมพ์ (Phukedpim, (2017, March 18)) (อายุ ๒๒ ปี) ชาวบ้านกุดหว้า ต.กุดหว้า อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์ กล่าวว่า ตนเพิ่งมาร่วมบุญที่หมู่บ้านคำบงเป็นปีแรกและจับได้หมายเลข ๑๗ โดยส่วนตัวเชื่อว่า คำทำทายมีความแม่นยำถึงร้อยละ ๗๕ และเป็นคำทำนายที่ไม่ดี ดังนั้นในปีนี้ ตนจะใช้ชีวิตด้วยความระมัดระวังไม่ประมาท โดยจะพยามยามคิด พูด และทำในสิ่งดีงาม เพราะตนเชื่อและยึดมั่นในคำสั่งสอนของพระพุทธจ้า

กัณหา ศรีหริ่ง (Sriring, (2017, March 18)) (อายุ ๔๘ ปี) กล่าวว่า ตนเกิดที่หมู่บ้านคำบงและในช่วงที่พอจำความได้และมีอายุประมาณ ๑๓ ปี ก็พบว่ามีการทำนายปฐมสมโพธิที่วัดประสิทธิ์โพธิ์ชัยแล้ว สำหรับตนและครอบครัวมาร่วมทำนายปฐมสมโพธิทุกปี และมีความแม่นยำร้อยละ ๑๐๐ ซึ่งถือว่ามีความแม่นยำมาก สำหรับปีใดที่คำทำนายไม่สู้ดีหรือไม่ดีมากจริงๆ ตนจะไปทำบุญให้เจ้ากรรมนายเวร และสำหรับตนแล้วคำทำนายที่ได้ส่วนมากอยู่ในเกณฑ์ที่ปานกลางมากกว่า และตนมักจะถามเรื่องสุขภาพ การเงิน การงาน โชคลาภ และคำทำนายสำหรับปีนี้อยู่ในเกณฑ์ปานกลาง

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า แม้ผู้คนจะเชื่อเรื่องดวงชะตาผ่านการทำนายทั้งร้ายและดี แต่ทว่าความคิดแกนกลางของผู้คนในพื้นที่ดังกล่าวคือความเชื่อแบบพุทธศาสนา เช่น บุญกุศล ความไม่ประมาท เป็นต้น การทำนายเช่นนี้แง่หนึ่งสะท้อนให้เห็นรูปแบบพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน แต่อีกแง่หนึ่งยังสะท้อนให้เห็นสถานภาพการนับถือศาสนาของชุมชนผู้ไทบ้านคำบงอีกด้วย

ส่วนสุวิมล ขุนทอง (Khunthong, (2017, March 18)) (อายุ ๑๗ ปี) นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนประจำอำเภอห้วยผึ้ง และเป็นชาวคำบง กล่าวว่า ตนมาทุกปีตั้งแต่สมัยเรียนชั้นประถมศึกษา เพราะเกิดมาและจำความได้พ่อแม่ก็พามาจับฉลากปฐมสมโพธิแล้ว ส่วนตัวเชื่อว่ามีความแม่นยำร้อยละ ๙๐ อีกอย่างทุกอย่างที่ผ่านมาในชีวิตอาจมีทั้งดีและไม่ดี ซึ่งอยู่กับการกระทำและการตัดสินใจของเรา สำหรับคำทำนายมีส่วนบ้าง และปีหน้าจะเข้าสอบเพื่อศึกษาในมหาวิทยาลัยจึงต้องขยันและตั้งใจ สำหรับปีที่ได้รับคำทำนายในแง่ไม่ดีก็รู้สึกกลัว แต่สุดท้ายเชื่อว่าอยู่กับตัวเราเอง และถ้าไม่ดีก็จะเข้าวัดทำบุญไม่ออกนอกลู่นอกทาง ใช้ชีวิตไม่ประมาทและจะมีสติมากขึ้น

จากข้อมูลสัมภาษณ์จะเห็นว่า วิถีชีวิตของชาวผู้ไทคำบงผูกพันอยู่กับการทำนายชะตาชีวิตด้วยภาพปฐมสมโพธิ ทั้งยังสะท้อนว่า การทำนายดังกล่าวเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่โดดเด่นของชุมชนผู้ไทคำบง และเป็นหมู่บ้านเดียวในเขตอำเภอห้วยผึ้งที่ยังคงมีการทำนายทายเช่นนี้ ประเด็นดังกล่าวแสดงสะท้อนให้เห็นบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของภาพปฐมสมโพธิ อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องราววรรณกรรมศาสดาประวัติกับภาพวงรอบชีวิตของพระศาสดามีบทบาทหน้าที่ในการทำนายดวงชะตาและแก้ไขความไม่แน่นอนของชีวิตผู้คนในสังคมชาวบ้าน รวมถึงสัมพันธ์กับชะตาชีวิตทั้งดีและร้ายของกลุ่มผู้ไทดังได้อธิบายแล้วข้างต้นที่นำไปสู่ข้อสรุป ดังนี้

บทสรุป

จากข้อมูลทำให้ได้ข้อสรุปว่า บทบาทหน้าที่ของภาพปฐมสมโพธิ ๘๐ ภาพ ทำหน้าที่ทำนายดวงชะตาชีวิตของผู้คนในงานบุญเทศน์มหาชาติวัดประสิทธิ์โพธิ์ชัย ซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนผู้ไทบ้านคำบง ต.คำบง อ.ห้วยผึ้ง จ.กาฬสินธุ์ เนื้อหาของภาพชุดดังกล่าวเป็นภาพที่เชื่อมโยงกับชีวิตของผู้คนกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาแนวศาสดาประวัติ (พระสมณโคดม) ที่มีเนื้อหาและภาษาพิสดารและหลากแง่มุม ปฐมสมโพธิสำนวนที่สำคัญคือสำนวนพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ปฐมสมโพธิกถา” สำนวนดังกล่าวเป็นสำนวนเอกในฐานะวรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย ซึ่งต่อมาได้ปรากฏว่าเหม เวชกรได้วาดภาพพุทธประวัติโดยอาศัยเนื้อหาจากปฐมสมโพธิกถาสำนวนดังกล่าว โดยภาพชุดดังกล่าวเป็นภาพที่แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันระหว่างวรรณกรรมพุทธศาสนากับศิลปะจิตรกรรม

ในงานบุญมหาชาติหรือเทศน์ผะเหวดบ้านคำบงได้นำภาพปฐมสมโพธิชุดดังกล่าวมาทำนายชะตาชีวิตของผู้คนครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ เรียกว่า “พิธีเสี่ยงทายปฐมสมโพธิ” ภาพปฐมสมโพธิดังกล่าวจึงกลายมาเป็นภาพชุดสำคัญที่ผลต่อการทำนายชะตาชีวิตของชาวผู้ไทบ้านคำบง ต.คำบง อ.ห้วยผึ้ง จ.กาฬสินธุ์ โดยมีหน้าที่สำคัญในการให้คำทำนายทั้งดีและไม่ดี และชาวบ้านคำบงต่างมีความเชื่อว่าชีวิตของตนและคนในครอบครัวขึ้นตรงกับเรื่องราวชีวิตของพระพุทธเจ้า ๘๐ ภาพ และหมายเลขภาพที่จับได้ทุกหมายเลขมีความเชื่อมโยงกับชีวิตตน จึงทำให้ชาวผู้ไทคำบง ทั้งหมดมีชีวิตผูกพันกับภาพปฐมสมโพธิ โดยภาพปฐมสมโพธิ ๘๐ ภาพได้มีบทบาทหน้าที่

ในการทำนายดวงชะตาของชาวผู้ไทในวงรอบปีละหนึ่งครั้ง ทำให้คนในชุมชนมีความเชื่อว่าการดำเนินชีวิตของตนขึ้นตรงกับเรื่องราวในปฐมสมโพธิ และมีความเชื่อและความทรงจำร่วมกันผ่านภาพชุดดังกล่าว ทั้งยังมีมุมมองว่า ตนเป็นชาวพุทธและชีวิตของตนขึ้นตรงกับเรื่องราวของพระพุทธเจ้า ๘๐ ภาพ ทั้งนี้เนื่องจากพิจารณาว่าเรื่องราวของพระพุทธเจ้าเองก็มีทั้งดีและไม่ดี ดังนั้น ชาวคำบงในฐานะที่ตนเป็นชาวพุทธถือกันว่า เรื่องของพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องใหญ่และสำคัญที่สุด ภาพของพระพุทธเจ้าก็เป็นจิตรกรรมที่ยิ่งใหญ่และสำคัญกับชีวิตของคนในชุมชนบ้านคำบง ดังนั้น ชีวิตของตนจึงผูกอยู่กับพระพุทธเจ้า การทำนายที่มาจากภาพปฐมสมโพธินี้เองจึงผูกติดอยู่กับชีวิตตน เมื่อเป็นเช่นนี้ภาพปฐมสมโพธิจึงมีบทบาทหน้าที่สำคัญในฐานะผู้ทำนายชะตาชีวิตของชาวผู้ไทคำบง เป็นเครื่องมือสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คนในชุมชน และสร้างภูมิคุ้มกันไม่ให้ผู้คนชาวคำบงประมาทในการดำเนินชีวิต ดังนั้น ภาพปฐมสมโพธิชุดดังกล่าวจึงไม่เพียงเป็นภาพสำหรับชมความงาม ศึกษาพุทธประวัติ หรือแสดงความสามารถของศิลปินเท่านั้น หากแต่ยังมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการทำนายชะตาชีวิตของผู้ไทบ้านคำบงและสร้างความเชื่อ ความทรงจำร่วม และความเป็นอันหนึ่งดันเดียวกันของคนในชุมชนดังกล่าวอีกด้วย

Reference

Chuajumrun, K. and others. (2010). *Phu Tai Kalasin* [Phu Tai in Kalasin]. Kalasin: Kalasin Kanpim.

Feungfusakul, A. (2007). *Manutsayawitthaya Satsana Naeokhit Phuenthan Lae Kan Thokthiang Thang Thruesadi.* [Anthropology of Religion: basic concepts and theoretical arguments]. Chiang Mai: Phongsawat.

Green, T.A. (1997). *An encyclopedia of beliefs, customs, tales, music and art*. California: Santa Barbara.

Laolerdworakul, A. (2003). *The Thai version of Pathomsombodhikatha by the Supreme Patriarch H.R.H. Prince Paramanujitajinorasa: content relation to other biographies of the Buddha.* (Doctoral dissetation). Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

Nathalang, S. (2009). *Tritsadi katichonwittaya: withi nai kan wikro tumnan puenban* [Folklore theory: Analysis methodology of myths and folk tales]. (2nd ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Thitathan, S. (1990). Naewkid kiawkap sassana lae kwamchua nai sangkhom [Concepts of religions and beliefs in society]. In, *Teaching materials regarding concepts of religions and beliefs in the society, unit 1-7*. Nonthaburi: STOU Press.

Venerable Suthithummanuwat. (2015). Pab wichit chud pathom sompot [Exquisite paintings on the Great Enlightenment by Hem Vejakorn]. In Venerable Siriyano, T, Venerable (Eds.) *published on the occasion of the royally sponsored cremation of Venerable Dhammapanyabadi (Tissanukaro, S.).* Bangkok: Cover Creative.

Yamnadda, S. (2000). *Wannakadi Puttasassana pak Thai* [Buddhist literature in Thai]. Bangkok: Chulalongkorn University.

Interview Source

Buchatip, C. (2017, March 18). Personal Interview.

Bunnamon, N. (2017, March 18). Personal Interview.

Charoenphon, U. (2017, March 18). Personal Interview.

Chayapinan, P.Monk, (2017, March 18). Personal Interview.

Chitchak, R. (2017, March 18). Personal Interview.

Dai sa-nguan, S. (2017, March 18). Personal Interview.

Khunthong, S. (2017, March 18). Personal Interview.

Lertsongkram, A. (2017, March 18). Personal Interview.

Pemkuen, N. (2017, March 18). Personal Interview.

Phoofaek, B. (2017, March 18). Personal Interview.

Phukedpim, N. (2017, March 18). Personal Interview.

Phupanna, N. (2017, March 18). Personal Interview.

Phuthonlert, R. (2017, March 18). Personal Interview
Prachachai, N. (2017, March 18). Personal Interview.
Prachai, M. (2017, March 18). Personal Interview.
Sriring, K. (2017, March 18). Personal Interview.
Srisa-nga, N. (2017, March 18). Personal Interview.
Sabangban,P. (2017, March 18). Personal Interview.

บทละครเรื่อง *เงาะป่า*: จากข้อมูลคติชนสู่การสร้างสรรค์วรรณคดี[๑]

Submitted date: 15 March 2018
Revised date: 1 May 2018
Accepted date: 21 May 2018

ศรัณย์ภัทร์ บุญฮก[๒]

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาลักษณะข้อมูลคติชนที่ปรากฏและวิเคราะห์กลวิธีการนำข้อมูลคติชนมาสร้างเป็นวรรณคดีในบทละครเรื่อง*เงาะป่า* พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการศึกษาพบว่า *เงาะป่า* รวบรวมข้อมูลคติชนของชาวก็อยไว้หลายด้านผ่านบทความขนาดสั้นตอนต้นบทละคร ก่อนที่ข้อมูลดังกล่าวจะถูกนำเสนอสอดแทรกเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ในเรื่องราวอย่างแนบเนียน ข้อมูลคติชนของชาวก็อยดังกล่าวนับว่าสัมพันธ์กับองค์ประกอบทางวรรณคดีทุกส่วน ทั้งการผูกปมขัดแย้งหลักที่เกิดจากประเพณีเกี่ยวกับการมีคู่ครองของก็อย ข้อมูลคติชนอย่างเครื่องแต่งกาย อาวุธ ความเป็นอยู่ตลอดจนความคิดที่กล่าวไว้ตอนต้นมานำเสนอผ่านตัวละคร การทำให้ฉากป่ามีสีสันของท้องถิ่น ที่สำคัญคือ การนำเสนอฉากแต่งงานที่นับว่าได้ประมวลคติชนของชาวก็อยแทบทุกด้านไว้ องค์ประกอบต่าง ๆ ได้นำไปสู่แนวคิดเรื่องความรักที่ยิ่งใหญ่ของตัวละครเอกซึ่งเป็นแนวคิดสากลให้เห็นว่าคนกลุ่มนี้มีความเป็นมนุษย์ไม่ต่างจากคนกลุ่มอื่น ส่วนในแง่การแสดง สถานภาพของชาวก็อยทำให้บทละครมีรูปแบบและเนื้อหาแปลกใหม่ไปจากละครไทยดั้งเดิม

---

[๑] บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “โครงการจัดทำต้นฉบับหนังสือเรื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: นักคติชนวิทยารุ่นบุกเบิกของสยาม” ภายใต้โครงการรำลึก ๑๐๐ ปี วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย

[๒] อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

การบรรจุเพลงและเครื่องแต่งกายก็มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปให้สอดคล้องกับชาวก็อย จึงกล่าวได้ว่า ข้อมูลคติชนนับเป็นองค์ประกอบสำคัญต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีเรื่องนี้บนพื้นฐานความสมจริง

คำสำคัญ: เงาะป่า, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ข้อมูลคติชน

The Play *"Ngo Pa"*: From Folklore to Literature

Saranpat Boonhok[1]

Abstract

The article aims at exploring information regarding folklore and at analyzing the application of folklore in *"Ngo Pa,"* a play composed by King Chulalongkorn (King Rama V). It was found that information on various aspects of Koy people and their beliefs is portrayed throughout the play *Ngo Pa*, particularly in a short prelude at the beginning of the play. It is evident that information was deliberately asserted in various parts of the play. Furthermore, Koy people's folklore is shown in relation to every literature element, including the main conflict caused by Koy's belief in married life. Koy people's folklore regarding clothes, weapons, lifestyles and beliefs mentioned in the first part of the play is also reflected through characters and forest setting with the vivid hint of the locals. It cannot be denied that the most important scene is the marriage scene, which conveys every aspect of Koy people's folklore. These elements lead to the theme of powerful love between the main characters, an international theme highlighting the fact that these people are humans just like other groups of people. Regarding performance, Koy people's status results in new and different patterns and content compared to traditional Thai plays. Music and clothing are furthermore adapted to correspond with the portrayal of the Koy people. In conclusion, information regarding folklore is considered important for this literature based on facts.

Keywords: Ngo Pa, King Chulalongkorn (Rama V), Folklore

[1] A lecturer in Department of Thai, Faculty of Education Suan Sunandha Rajabhat University

๑. บทนำ

ข้อมูลคติชนสัมพันธ์กับวรรณคดีไทยมาเป็นเวลายาวนานและมีความสัมพันธ์หลายลักษณะ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกวีพระองค์หนึ่งซึ่งนำเอาข้อมูลคติชนมาสร้างสรรค์เป็นวรรณคดี ดังเช่นพระองค์ทรงนำนิทานต่างชาติมาสร้างเป็นเรื่อง *ลิลิตนิทราชาคริต* และยังมีการนำนิทานอีสปมาพระราชนิพนธ์เป็นโคลงสุภาษิตชื่อว่า *โคลงสุภาษิตอิศปกรณัมนำ* ไม่เพียงแต่ข้อมูลคติชนจากต่างชาติหากการที่พระองค์เสด็จประพาสภายในและภายนอกสยาม ยังทำให้ได้ทรงบันทึกและรวบรวมข้อมูลคติชนจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่นกัน กลุ่มชาติพันธุ์ “ก็อย” หรือ “เงาะ” ซึ่งอาศัยอยู่ทางภาคใต้ของไทย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง[3] สังเกตได้จากพระองค์ทรงรวบรวมข้อมูลของชนกลุ่มนี้ ทั้งการลงภาคสนามด้วยพระองค์ ประกอบกับข้อมูลจากคนใกล้ชิด คือ คนัง เด็กชายชาวก็อยที่พระองค์ทรงชุบเลี้ยง จากนั้นได้ผูกโยงเป็นเรื่องราวความรักอันซาบซึ้งในรูปแบบบทละครเรื่อง*เงาะป่า*

บทละครเรื่อง*เงาะป่า* เล่าถึงชีวิตของชาวก็อยซึ่งอาศัยอยู่ในจังหวัดพัทลุง ผ่านรักสามเส้าระหว่างชมพลา ลำหับและฮเนา เพราะฮเนาได้สู่ขอลำหับไว้ก่อน แต่ชมพลาหลงรักลำหับเช่นกัน ชมพลาจึงวางอุบายเพื่อลอบพบลำหับและในครั้งนั้นมีงูรัดแขนลำหับ ชมพลาได้เข้ามาช่วยเหลือไว้ทัน แต่กลายเป็นปมปัญหาตามมา เนื่องจากหากชายแตะต้องตัวหญิงเท่ากับตกเป็นสามีภรรยากัน ปมขัดแย้งได้ทวีขึ้นเมื่อฮเนาขอให้ผู้ใหญ่ไปดำเนินงานแต่งกับลำหับ ลำหับตกในภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกและต้องจำยอมเข้าพิธีแต่งงานกับฮเนา ฝ่ายชมพลาวางแผนเพื่อลักพาตัวนางลำหับจนเมื่อพิธีแต่งงานผ่านพ้นไป ชมพลาได้ลักพาตัวลำหับไปซ่อนในถ้ำกลางป่า เรื่องนี้สร้างความแค้นให้ฝ่ายฮเนาและติดตามเข้าไปตามหาและเกิดการต่อสู้กัน เมื่อพี่ของฮเนาซึ่งติดตามฮเนามาได้เป่าลูกดอกอาบยาพิษใส่ชมพลา ก่อนชมพลาจะตาย ลำหับเข้ามาพบพอดี ทั้งสองได้ร่ำลาและฆ่าตัวตายตามเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อสามี

---

[3] กลุ่มชาติพันธุ์นี้มีชื่อเรียกหลายชื่อ ทั้ง เงาะ ซาไก มันนิและก็อย โดยในบทความนี้จะขอเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ “ก็อย” ตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกไว้ในบทพระราชนิพนธ์

ฝ่ายฮเนาเห็นเหตุการณ์เช่นนั้นได้เกิดความรู้สึกผิดและมองเห็นว่าความรักของทั้งคู่เป็นเรื่องยิ่งใหญ่จึงฆ่าตัวตายตาม เรื่องราวของทั้งสามจึงจบลงด้วยความตายเพื่อบูชาความรัก

บทละครเรื่องนี้โดดเด่นด้วยความแปลกใหม่หลายด้าน จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ในด้านสังคมและวัฒนธรรม Thiapthiam (1977) ชี้ให้เห็นว่า*เงาะป่า*นำข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวก็อยมานำเสนออย่างถูกต้อง ซึ่งได้รับการเชื่อมโยงไปสู่การสร้างชาติ เพราะแสดงถึงการอยู่ร่วมกันของคนในชาติที่ประกอบด้วยกลุ่มคนหลายชาติพันธุ์ในงานของ Pupaka (2010)

ด้านแนวคิด *เงาะป่า* เปลี่ยนจากเดิมซึ่งมองว่ารักเป็นความหลงและการฆ่าตัวตายเป็นบาปหนักตามคติทางพุทธศาสนา ไปสู่การมองความรักแบบสากลและเชิดชูการตายเพื่อบูชาความรัก (Chongstitvatana, 2003) นอกจากนี้ ในแง่กลวิธี *เงาะป่า* ยังมีองค์ประกอบของวรรณกรรมที่ดียิ่ง ดังที่โครงเรื่องสมเหตุสมผล ตัวละครสมจริง คล้ายกับนวนิยายเรื่องหนึ่ง (Sangtaksin, 2008) ขณะเดียวกันก็ยังคงสืบทอดขนบวรรณคดีไทยโบราณไว้หลายลักษณะ โดยเฉพาะอิทธิพลที่มาจากเรื่อง *อิเหนา* ตามที่ Rueangraklikhit, (2016) เสนอไว้ ในแง่วรรณคดีการแสดง Kiranandana (2003) กล่าวว่า *เงาะป่า* เป็นบทละครที่แสดงพระอัจริยภาพด้านวรรณคดีการแสดงได้อย่างดี เพราะได้ประสานระหว่างขนบการแต่งเดิมและการสร้างสรรค์ใหม่อย่างลงตัว มีคุณค่าทั้งทางวรรณคดี คีตศิลป์ และนาฏศิลป์อย่างพร้อมมูล Wingwon (2012) ยังเสนออีกว่า การสร้างสรรค์ของพระองค์นับว่าเป็นหัวเลี้ยวสำคัญการละครสมัยใหม่ ซึ่ง *เงาะป่า* ไม่เพียงเป็นแหล่งรวมเพลงที่มีความไพเราะเหนือบทละครเรื่องใดๆ (Sikkhakosol, 2016) หากภาษาในเนื้อเพลงยังมีวรรณศิลป์หลายด้านด้วย (Pukbhasuk, 2003)

จากงานศึกษาข้างต้นพบว่า ยังไม่มีงานใดที่พิจารณาบทละครเรื่องนี้ว่าเป็นบทละครที่สร้างสรรค์จากข้อมูลคติชน รวมถึงยังไม่ได้พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลคติชนกับการสร้างสรรค์งานวรรณคดีอย่างละเอียด ดังนั้น ในบทความนี้จึงจะมุ่งศึกษา ๒ ประการ ประการแรก ศึกษาลักษณะข้อมูลคติชนที่ปรากฏในบทละครเรื่อง *เงาะป่า* ว่าข้อมูลคติชนที่พระองค์เก็บรวบรวมประกอบด้วยข้อมูลใดบ้าง และ

ปรากฏในบทละครอย่างไร อีกประการหนึ่ง วิเคราะห์การนำข้อมูลคติชนมาสร้างสรรค์เป็นวรรณคดี ทั้งในแง่กลวิธีการสร้างองค์ประกอบต่างๆ ของวรรณคดี และในแง่วรรณคดีการแสดง เพื่อทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลคติชนและการสร้างสรรค์วรรณคดีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เด่นชัด

๒. ข้อมูลคติชนในบทละครเรื่อง *เงาะป่า*

ข้อมูลคติชนเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง Sujachaya (2013, p. 4-16) ได้รวบรวมความหมายของคำว่า คติชน (folklore) ไว้จากนักวิชาการหลายคนสรุปได้ว่าเป็นข้อมูลที่แสดงวัฒนธรรมของกลุ่มชนพื้นบ้านซึ่งอาจเป็นกลุ่มที่ถ่ายทอดผ่านถ้อยคำอย่างนิทาน ตำนาน ภาษาถิ่น หรือเป็นสิ่งที่เป็นนามธรรม อย่างความคิดหรือความเชื่อ กระทั่งการแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งที่เป็นการแสดง ประเพณีพิธีกรรม ไปจนถึงเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ อนึ่ง แม้คำว่า “ชน” ในคำนี้ต่อมาได้รับการขยายขอบเขตไปจากชาวบ้านไปสู่ชาวเมือง และข้อมูลหรือ “คติ” ก็เป็นข้อมูลใดก็ได้ที่เพียงแต่แสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชนนั้น (Nathalang, 2008, p. 12) หากในบทความนี้จะขอใช้คติชนในความหมายเดิมซึ่งสอดคล้องกับกลุ่มข้อมูลพื้นบ้าน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสนพระราชหฤทัยข้อมูลคติชนอย่างยิ่ง ดังที่ Sujachaya (2003, p. 115-118) ได้รวบรวมเอกสารเกี่ยวกับข้อมูลคติชนที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ และชี้ให้เห็นว่า พระองค์ทรงบันทึกวัฒนธรรม นิทาน วรรณกรรม ความเชื่อของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่พระองค์พบ เมื่อพระองค์เสด็จฯ ไปที่ใด พระองค์มักสอบถามจากคนแถวนั้นมีนิทานใดบ้าง และจะมีการสอบทานข้อมูลจากหลาย ๆ สำนวนเสมือนการลงพื้นที่เก็บข้อมูลของนักคติชน โดยนัยนี้ พระองค์จึงเหมือนเป็นนักคติชนรุ่นบุกเบิก และกลุ่มข้อมูลคติชนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏอย่างชัดเจนในพระราชนิพนธ์ คือ ชาวกะเหรี่ยงและชาวก็อย ในประเด็นชาวกะเหรี่ยง สุกัญญา สุจฉายาพบว่า พระองค์ทรงบันทึกเรื่องราวของชาวกะเหรี่ยงอย่างละเอียดและสันนิษฐานว่า การที่พระองค์ทรงบันทึกข้อมูลกลุ่มนี้ไว้หลากหลายด้านก็เป็นไปได้ว่าพระองค์อาจต้องการนำข้อมูลดังกล่าวมาบูรณาการต่อก็เป็นได้ แต่ยังไม่ปรากฏเป็นบทละครที่ชัดเจนเหมือนของชาวก็อย (Sujachaya, 2003, p. 118)

สำหรับข้อมูลคติชนของชาวก็อย พระองค์มิได้เพียงบันทึกข้อมูลเท่านั้น หากยังนำข้อมูลต่าง ๆ มาบูรณาการเป็นงานวรรณคดีในเรื่อง*เงาะป่า* ชาวก็อยนี้เป็นชนเผ่าในกลุ่มเนกริโต (Negrito) กลุ่มมนุษย์ผิวดำ ชนกลุ่มนี้มีหลายชื่อเรียกบ้างว่า “เงาะ” “ซาไก” หรือ “มันนิ” ปัจจุบันกระจายตัวอยู่บริเวณตอนเหนือของประเทศมาเลเซีย ภาคใต้ของประเทศไทยและน่าจะอาศัยมาตั้งแต่สมัยยุคหินกลาง ในประเทศไทย คนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในป่าเขาบริเวณเทือกเขาสันกลาคีรีแถบจังหวัดยะลา นราธิวาส และเทือกเขาบรรทัดแถบจังหวัดพัทลุง ตรังและสตูล (Duangchan, 1998, p. 85-86)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ข้อมูลเกี่ยวกับก็อยไว้อย่างละเอียดในตอนต้นของบทพระราชนิพนธ์ เริ่มจาก “พระราชนิพนธ์คำนำ” กล่าวถึงภูมิหลังการประพันธ์ว่า เรื่องนี้เกิดจากความตั้งพระทัยเพื่อรวบรวมข้อมูลของชาวก็อยจาก “คนัง” เด็กชายชาวก็อยที่พระองค์ทรงนำตัวมาจากพัทลุงเพื่อชุบเลี้ยง ข้อมูลหลายอย่างพระองค์ได้จากคนังนี้เองดังว่า “ส่วนศัพท์ภาษาก็อยไล่เลียงจากอ้ายคนังทั้งนั้น แต่ไม่ใช่ไล่เลียงขึ้นสำหรับหนังสือนี้ ได้ชำระกันแต่แรกมา เพื่อจะอยากรู้รูปภาษาว่ามันเป็นอย่างไร” (Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 48)

ส่วนถัดมาและเป็นส่วนสำคัญในการให้ข้อมูลคติชนของชาวก็อย คือ “บอกรูปพวกเงาะโดยสังเขป” มีลักษณะเป็นบทความซึ่งให้ข้อมูลรูปพรรณ ความคิด ลักษณะที่อยู่อาศัย ภาษา อาหาร ยา การแต่งกาย การแต่งงาน อาวุธ การละเล่น ความเชื่อและการทำศพ โดยพระองค์แบ่งหมวดหมู่การอธิบายเป็นระบบ หมายถึงพระองค์จะใช้ลักษณะการเขียนเป็นย่อหน้า แต่ละย่อหน้าจะกล่าวถึงเพียงประเด็นเดียว มักขึ้นด้วยสิ่งที่พระองค์ต้องการให้ข้อมูลจากนั้นจะขยายความภายในย่อหน้าอย่างกระชับ แต่เห็นภาพชัดเจน ประกอบกับแต่ละย่อหน้าก็ได้เชื่อมโยงกันอย่างดี ตัวอย่างเช่นส่วนที่กล่าวถึงที่อยู่อาศัย

ที่อยู่ตามปรกติอยู่ในทับ ซึ่งทำสูงจากพื้นดิน โดยใช้กิ่งไม้ง่ามเป็นตอม่อ หลังคาทับนั้นมุงด้วยใบไม้มีปาล์มอย่างต้นตาลเป็นต้น ซึ่งไม่สู่มิดฝนนัก หน้าฝนกันฝนไม่ใคร่จะได้ ย่อมเข้าไปอยู่อาศัยถ้ำโดยมาก ทับที่อยู่นั้นมักจะปลูกเป็นหมู่รายๆ กันตามพวกคงมีต้นไม้ใหญ่ที่เหลือไว้ มีลานที่ตัดตอไม้เป็นที่แจ้งสำหรับเล่น (Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 51)

หลังจากจบส่วน “บอกรูปเงาะอย่างสังเขป” พระองค์ได้ให้อภิธานศัพท์ “ภาษาก็อยซึ่งลงไว้ในบทกลอนนี้” คือ การจัดเรียงคำภาษาก็อยพร้อมคำแปลเป็นภาษาไทยตามลำดับตัวอักษรตั้งแต่ ก ถึง ฮ ก่อนจะเป็น “ชื่อคนที่มีในเรื่อง” อันคล้ายขนบของการละครตะวันตกที่มีการใส่ชื่อตัวละครในเรื่องไว้ตอนต้นก่อนเริ่มเรื่อง ชื่อตัวละครก็อยมีทั้งที่เป็นชื่อไทยและชื่อก็อย พร้อมบอกความสัมพันธ์ของตัวละครไว้พร้อมแล้วจึงเริ่มเรื่อง

องค์ประกอบก่อนเริ่มเรื่องดังกล่าวนับว่าเป็นข้อมูลที่พร้อมให้ผู้อ่านได้รู้จักกับกลุ่มชาติพันธุ์ก็อยอย่างละเอียด เหตุที่เป็นเช่นนี้คงเป็นเพราะพระองค์เล็งเห็นแล้วว่าเรื่องที่พระองค์กำลังพระราชนิพนธ์เรื่องที่ “แปลกใหม่” ไม่เพียงเท่านั้น การเข้าใจข้อมูลคติชนของก็อยเป็นเบื้องต้นจะนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องราวและมองเห็นภาพเหตุการณ์ภายในเรื่องราวได้แจ่มชัดมากยิ่งขึ้น เพราะข้อมูลดังกล่าวนี้ได้ปรากฏตามส่วนต่างๆ ในบทละคร ทั้งแบบตรงไปตรงมาและแบบเปรียบเทียบ ดังยกตัวอย่างต่อไปนี้

ประการแรก ข้อมูลด้านความเชื่อ พระองค์ได้กล่าวไว้ใน “บอกรูปพวกเงาะโดยสังเขป” ว่า ชาวก็อยนับถือความเชื่อดั้งเดิม (animism) ทั้งเจ้าป่าที่ให้คุณและเกรงกลัวผี ยักษ์ที่ให้โทษ พระองค์ได้แจกแจงความเชื่อเรื่องผีเป็น ๔ กลุ่ม ได้แก่

๑ เรียกว่า “ญา” เป็นชีวิตหรือวิญญาณที่ออกจากคนตายแล้วไปลอยอยู่จนมีที่เกิดอีก เมื่อจะมาเกิดเป็นคน ย่อมเข้าสิงสู่ในรูปอันตั้งอยู่ในครรภ์ เมื่อเวลาได้หกเดือน ถ้าหากว่าไม่ได้มาเกิด ที่ไปลอยอยู่นั้นอาจให้โทษหลอกหลอนทำอันตรายได้ พวกที่ ๒ เรียกว่า “โรบ” คือที่เราเรียกว่า เจตภูติ เวลาคนนอนหลับออกไปเที่ยว เผลอเพลินหลงใหลจนเกิดอันตรายบ้าง ๓ เรียกว่า “เซมังงัด” คือ เป็นพวกพรายหรือผีจำพวกหนึ่งซึ่งสำหรับผู้มีวิชาใช้ได้ ทำให้ไปเข้าในตัวผู้อื่น ให้คลั่งเป็นบ้าให้หลงรักเป็นพวกผีคุณผีเวท ที่ปล่อยทิ้งเสียหรือปล่อยไปเข้าผู้หนึ่งผู้ใดได้ พวกที่ ๔ นั้นเรียกว่า “บาดี” ตรงกับที่เราเรียกว่าปรางควาน อันเกิดจากสัตว์ต่าง ๆ แต่เขามีมากอย่างกว่าของเรา จัดเป็นจำพวกของสัตว์ สัตว์พวกนั้นปรางควานแรง ปรางควานอ่อน เช่นไก่ป่าที่มีปรางควานแรง เมื่อเข้าอาจให้ขันไก่วิ่งไปในป่าในดงเป็นต้น (Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 56)

ความเชื่อข้างต้นปรากฏในบทละครตอนฮเนาพบว่านางลำหับถูกลักพาตัวไป ฮเนาเศร้าใจจนเสียสติทำให้คนในหมู่บ้านเข้าใจว่าโดนผีเข้า จึงต้องอาศัยหมอผีทำพิธีกรรมเพื่อแก้ไขและมีการไล่ผี ดังนี้

โอมพระพนัสบดี เจ้าป่าพนาลี
อันมีตบะเกรียงไกร
สั่งข้ามาขับมึงไคล ปิศาจหมู่ใด
ดังกูจะร่ำพรรณนา
หมู่หนึ่งนั้นเรียกว่าญา คือดวงชีวา
มนุษย์อันสุดชีพกษัย
หมู่สองเรียกโรบภายใน คือเจตภูตไป
ประจากไม่ประจำตน
หมู่สามเซมังงัดเวทมนตร์ ใช้ผีเข้าดล
ได้เคลิ้มให้คลุ้มกลุ้มใจ
หมู่สี่บาดีท่านไข คือพิษภายใน
แห่งสัตว์นานาสาธารณ์

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 134)

ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าป่าและผียังปรากฏอีกในท้ายเรื่อง รัชกาลที่ ๕ ทรงอธิบายไว้ว่า “ในการทำศพของพวกนี้ใช้ฝัง แต่ฝังนั้นตื้นเหลือเกิน เพราะฝังแล้วทิ้งย้ายทับทีเดียว ซึ่งต้องย้ายทับนั้นด้วยเหตุผลสองประการ คือ กลัวผีอย่างหนึ่ง กลัวเสือมาคุ้ยศพและทำอันตรายอีกอย่างหนึ่ง” (Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 57) ข้อมูลนี้พบในบทละครที่กล่าวถึงเมื่อลำหับ ซมพลาและฮเนาเสียชีวิตลงพร้อมกัน ผู้พบศพรีบฝั่งศพคนทั้งสามอย่างรวดเร็ว เพราะ “เวลาพลบค่ำเข้าราตรีจะเป็นเหยือเสือสีห์สังเวชใจ” (Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 164-165) ส่วนการย้ายถิ่นฐานเพราะกลัวิญญาณปรากฏเมื่อผู้คนในหมู่บ้านทราบว่าตัวละครเอกทั้งสามเสียชีวิต

โอ้พวกเราเหล่าเงาะล้วนเคราะห์ร้าย จะต้องย้ายทับหาที่ป่าเปลี่ยว
เพราะคนตายร้ายเช่นนี้ไม่ดีเจียว ญาจะเที่ยวเร่ร่อนควรผ่อนปรน
มาชวนกันคุกเข่ากราบเจ้าป่า ราธนาช่วยระงับดับนิศลผล
ให้พวกข้าพ้นภัยใจโสภณ ทั่วทุกคนสามัคคีมีชัยเทอญ

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p.171)

ประการต่อมา ด้านการแต่งกาย จาก “บอกรูปเงาะโดยสังเขป” ได้ให้ข้อมูลเครื่องแต่งกายของก็อยทั้งชายและหญิงไว้อย่างละเอียด ดังตัวอย่างการบรรยายถึงเครื่องแต่งกายหญิงชาวก็อยไว้ว่า

> ผู้หญิงนุ่งเตี่ยวชั้นในเรียกว่า “จะวัด” คือมีสายรัดบั้นเอวและผ้าทาบหว่างขา แล้วนุ่งหุ้มรอบเอวข้างนอกตามแต่จะมี เมื่อไม่มีผ้าก็ใช้ใบไม้ เมื่อมีผ้าก็ใช้ผ้า เรียกว่า “ฮอลี” กว้างและแคบก็ตามมีอย่างแคบก็ปกลงมาเหนือเข่า ผู้หญิงมีผ้าห่มเรียกว่า “ซิไบ” นี่เห็นจะเติมขึ้นใหม่เมื่อใกล้เคียงกับชาวบ้านเข้า ผู้หญิงเมื่อยังไม่มีสามีสอดตุ้มหูใช้ดอกไม้โดยมาก ดอกจำปูนเป็นที่พึงใจกว่าอื่น เครื่องประดับนอกนั้น มีหวีทำด้วยไม้ไผ่ปล้องขนาดใหญ่ ผ่ากลางจักเป็นซี่ แล้วแต่งลายด้วยเอาตะกั่วนาบและย้อมสีบ้างกำไลร้อยด้วยเม็ดมะกล่ำ ของเครื่องแต่งตัวเหล่านี้อาจจะฝากมาแลกของซึ่งต้องการจากชาวบ้านได้
>
> (Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 54)

พระองค์กล่าวอีกว่าพวกก็อยนั้น “ชอบสีแดงไม่ว่าอะไร เช่นผ้านุ่งห่ม ถ้าได้สีแดงเป็นดีกว่าอย่างอื่น ดอกไม้ที่ประดับกายมีเสียบในผมเป็นต้น ชอบใช้ดอกไม้สีแดง เช่นที่เรียกตามภาษาก็อยว่า ฮาปอง ไม่รู้ว่าดอกอะไรแต่สีแดงนั้นชอบกันมาก” (Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 54) การที่พระองค์ให้ข้อมูลด้านการแต่งกายไว้ตอนต้นนั้นย่อมทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าเครื่องแต่งกายของลำหับนั้นเป็นเช่นใด ข้อมูลการแต่งกายได้ปรากฏตอนที่ก่อนนางลำหับจะเข้าแต่งงาน ดังนี้

ให้อาบน้ำชำระกายหมดจด ขมิ้นสดปรุงประทิ่นกลิ่นบุปผา
หอมชื่นรื่นรวยสวยกายา นุ่งผ้าฮอลีสีแดง
ห่มซิไบไว้รอบอุระรัด สาวกำดัดรัดเครง่เปล่งปลาบแสง
สวมกำไลมะกล่ำน้อยร้อยพลิกแพลง แล้วตกแต่งมาลัยใส่สวมตัว
วงกระหวัดรัดเอวแล้วโอบบ่า ล้วนบุปผากลิ่นกลบกระลบทั่ว
หวีไม้ไผ่ลายช่องไม่หมองมัว สอดแซมหัวสำหรับรับผมมวย
ฮาปองป่าจัดมาสอดแซมผม ของนิยมแดงเด่นเห็นสะสวย
ดอกจำปูนเป็นตุ้มหูดูรื่นรวย แล้วทอดกรอ่อนระทวยดำเนินมา

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 109)

เห็นได้ว่า บทนี้คล้ายกับขนบสระสรงทรงเครื่องในบทละครไทยแต่เดิม หากเปลี่ยนเป็นเครื่องแต่งกายของก็อย แต่กลับใช้เครื่องแต่งกายที่สอดคล้องกับข้อมูลที่พระองค์ให้ไว้อย่างชัดเจน และที่น่าสังเกต คือ การที่พระองค์อธิบายว่า “ผู้หญิงเมื่อยังไม่มีสามีสอดตุ้มหูใช้ดอกไม้โดยมาก ดอกจำปูนเป็นที่พึงใจกว่าอื่น” นั้นสอดคล้องกับ “ดอกจำปูนเป็นตุ้มหูดูรื่นรวย” ซึ่งสอดคล้องกับสถานภาพของตัวละครซึ่งขณะนั้นยังมิได้เข้าพิธีแต่งงาน จึงยังใช้ดอกไม้สอดเป็นตุ้มหูอยู่นั่นเอง

จุดที่น่าสนใจ คือ สีแดงยังกลายเป็นการเปรียบเทียบถึงสิ่งที่มีค่ายิ่งของตัวละคร ดังตอนหนึ่งที่เห็นได้ชัด คือ ฉากแต่งตัวของนางลำหับในพิธีแต่งงาน ความชื่นชอบสีแดงนี้ยังถูกใช้เป็นความเปรียบเพื่อแสดงความดีใจอย่างล้นเหลือเมื่อนางลำหับรู้ว่า ซมพลาจะมาพาตนหนี ดังว่า “เมื่อนั้น นวลนางลำหับพิสมัย ฟังสิ้นยินดีเป็นพ้นไป ดังได้ผ้าแดงสักร้อยพับ” (Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 108) เห็นได้ว่า ข้อมูลคติชนมิได้ปรากฏอย่างตรงไปตรงมาเป็นรูปธรรมเพียงอย่างเดียว แต่ยังผ่านความเปรียบที่มีลักษณะแปลกใหม่ให้สอดรับกับความคิดของก็อยด้วย

ตัวอย่างอีกประการหนึ่งของการนำข้อมูลคติชนมาสร้างความเปรียบปรากฏผ่านการแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับฤดูกาล กล่าวคือ ฤดูร้อนเป็นเวลาที่ดีของชาวก็อย มีการแสดงรำฟ้อน อาหารสมบูรณ์ ส่วนช่วงฤดูหนาว กลางวันจะเป็นเวลาที่ดี หากกลางคืนมักลำบาก ต้องคอยผิงไฟ แต่ฤดูฝนจะเป็นช่วงยุ่งยาก เพราะต้องไปอยู่อาศัยตามถ้ำแทนบ้านเรือน และมีโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ยิ่งหากเป็นช่วงฝนร้อน คือ ฝนตก

พร้อมกับอากาศร้อนด้วยแล้วยิ่งเป็นเวลาที่ก็อยไม่ชอบยิ่ง (Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 52) ข้อมูลส่วนนี้ นอกจากเสนอเป็นฉากในเรื่องตรงกับฤดูร้อนแล้ว พระองค์ยังเสนอผ่านความเปรียบตอนหนึ่ง คือ ตอนนางวังคอนและนางมือซังซึ่งชอบพออฮเนา แต่ฮเนามิได้สนใจและได้ตัดพ้อโดยใช้ความเปรียบเกี่ยวกับฤดูดาล จากความสุขในฤดูร้อนไปสู่ความเหน็บหนาวในฤดูหนาวและความเศร้าในฤดูฝน ความว่า

(วังคอน) หน้าร้อน เราเคยสุขสโมสรเกษมสันต์
ประหลาดแท้แปรไปเป็นเหมันต์ ให้หนาวครั่นสั่นสะทกหัวอกเรา
....
(มือซัง) หน้าร้อน แต่ปางก่อนเช่นนี้เคยมีหรือ
ฝนตกพร่ำครำหน้าจนตาปรือ เสียงฮือฮือพยุหวนป่วนอารมณ์

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 140-141)

ข้อมูลคติชนอีกกลุ่มที่โดดเด่นอย่างมาก คือ ภาษาของก็อย เพราะใน*เงาะป่า* มีการแทรกภาษาของก็อยไว้ตลอดเรื่อง ตามที่มีพระราชประสงค์ “ที่แต่งไว้หวังจะให้เป็นคำเงาะ เห็นหมดเหมาะงดงามตามวิสัย” ทั้งการตั้งชื่อตัวละคร การกล่าวถึงเครื่องแต่งกาย อาวุธและอื่นๆ ซึ่งคล้ายกับเรื่อง*อิเหนา* ที่แทรกและใช้คำภาษาชวามลายูในบทละครเพื่อให้สอดรับกับเรื่องที่มาจากต่างชาติต่างวัฒนธรรม แต่แตกต่างตรงที่ภาษาก็อยในเรื่อง*เงาะป่า*นี้ได้ผ่านการตรวจสอบและสอบถามความถูกต้อง ขณะที่ในเรื่อง*อิเหนา* จะเน้นการฟังเสียง (Rueangraklikhit, 2016, p. 110-111) การทำอภิธานศัพท์ภาษาก็อยไว้ตอนเริ่มต้นนับเป็นหลักฐานที่ประจักษ์ชัดถึงการค้นคว้าและสอบทานความถูกต้องของภาษาก็อย ตัวอย่างตอนหนึ่งที่ทรงใช้ภาษาก็อยในบทพระราชนิพนธ์ได้อย่างเหมาะเจาะ คือ ฉากหนึ่งในการแต่งงาน

เงาะน้อยเงาะใหญ่ไปคึกคึก อึกทึกเลื่อนลั่นสนั่นป่า
เต้นโลดลากเลือกเหลือกตา ตบขาเขย่งเก็งกอย
จั๊บจั๊บปังปังประดังเสียง ดังแผ่นดินจะเอียงทรุดด้อย
กวัดแกว่ง<u>บอเลา</u>เป่าลูกลอย ถูกนกตกผ็อยแย่งกันพรู
ตีกลอง<u>ปะตุง</u>ตุ้งตุ้งผลง <u>อีแนะ</u>ส่งเสียงเพราะเสนาะหู
ค่างลิงยิงฟันหูชันชู ตุ่นอ้นอุดอู้อยู่โพรง

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 104)

บทประพันธ์ที่ยกมาเป็นการเคลื่อนขบวนในงานแต่งงานซึ่งมีทั้งการให้ภาพการเคลื่อนไหวและการให้เสียงประกอบกัน อย่างคำว่า “จั๊บจั๊บปังปัง” ซึ่งเป็นคำเลียนเสียงของการเต้นตบขาในการสนุกรื่นเริงของก็อย แทรกไว้เพื่อให้สอดรับกับอาการ “ตบขาเขย่งเก็งกอย” บทประพันธ์นี้ได้แทรกคำของชาวก็อยดังที่ขีดเส้นใต้แล้วนำมาสอดประสานกับการให้ภาพและเสียงอย่างกลมกลืน ดังคำว่า “ปะตุง” ซึ่งเป็นชื่อกลองชนิดของก็อยก็มาปรากฏในวรรค “ตีกลองปะตุงตุ้งตุ้งผลง” เห็นได้ว่า คำนี้เป็นทั้งส่วนขยายชื่อกลอง ทั้งยังเป็นการทำให้เกิดการเล่นเสียงสัมผัสภายในวรรค “ตุงตุ้งตุ้ง” ให้เกิดเสียงได้ชัดเจน หรือในส่วน “บอเลา” ก็นำมาให้ภาพ “บอเลาเป่าลูกลอย” อีกด้วย ลักษณะดังกล่าวนับว่าต้องเลือกคำก็อยให้สอดคล้องกับเรื่องราว ตลอดจนต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกลมกลืนของเสียง คำและความอีกด้วย โดยพระองค์ก็สามารถพระราชนิพนธ์ออกมาได้อย่างดี

สรุปได้ว่า บทละครเรื่อง*เงาะป่า* เป็นงานเขียนที่รวบรวมข้อมูลคติชนชาวก็อยเพื่อการเข้าใจเรื่องราวอย่างครบถ้วน ด้วยการรวบรวมข้อมูลของกลุ่มชาติพันธุ์นี้ไว้เบื้องต้น จากนั้นข้อมูลดังกล่าวได้นำมาปรับใช้ให้สอดรับกับบริบทของบทละครทั้งแบบบรรยายอย่างตรงไปตรงมา และการนำมาใช้เป็นความเปรียบ ลักษณะดังกล่าวนับเป็นการเอื้อกันระหว่างข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง (fact) กับเนื้อหาและองค์ประกอบของบทละครที่พระองค์จินตนาการขึ้น เพราะเมื่อผู้อ่านทราบภูมิหลังของชาวก็อยนั้นก็จะทำให้เสพบทละครอย่างแจ่มชัด จึงนับว่าเป็นจุดเด่นประการหนึ่งของ*เงาะป่า* เพราะแม้ในอดีตจะมีการนำเอาเรื่องราวของชนต่างชาติต่างภาษาหรือชาติพันธุ์มาสร้างเป็นวรรณคดี เช่น *อิเหนา ราชาธิราช สามก๊ก* ฯลฯ เรื่องราวที่เป็นข้อมูลนี้มิได้ปรากฏลักษณะเป็นข้อมูลทางวิชาการควบคู่กันไปเช่นนี้ โดยนัยนี้ ลักษณะข้อมูลคติชนที่ปรากฏในบทละครเรื่อง*เงาะป่า*ได้แสดงการให้ความสำคัญต่อการรวบรวมข้อมูลคติชน

๓. การสร้างสรรค์วรรณคดีจากข้อมูลคติชนในบทละครเรื่อง *เงาะป่า*

ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงนำข้อมูลคติชนของชาวก็อยมานำเสนอเป็นสารคดี (non-fiction) แต่ทรงสร้างเป็นบันเทิงคดี (fiction) การประสานระหว่างข้อเท็จจริงกับจินตนาการจึงเป็นสิ่งพึงพิจารณา ไม่เพียงเท่านั้น

ในฐานะที่เป็นบทละคร *เงาะป่า*ยังมีพันธกิจด้านการแสดงอีกด้วย การศึกษาทั้งในแง่วรรณคดีเพื่อการอ่านและแง่การแสดงจะทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลคติชนกับบทละครเรื่องนี้ได้ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ข้อมูลคติชนกับกลวิธีการสร้างองค์ประกอบของวรรณคดี

การวิเคราะห์องค์ประกอบของเรื่อง ได้แก่ โครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก และแนวคิดนับเป็นสิ่งที่น่าขบคิดว่า ข้อมูลคติชนนั้นสัมพันธ์กับองค์ประกอบต่าง ๆ ในเรื่อง *เงาะป่า*อย่างไรบ้าง เพื่อให้มองเห็นว่ามิติการผสมผสานระหว่างข้อมูลคติชนกับองค์ประกอบต่าง ๆ ให้ชัดเจนขึ้น ได้แก่

๓.๑.๑ ด้านการสร้างโครงเรื่อง *เงาะป่า* มีโครงเรื่องหลักเกี่ยวกับรักสามเส้าระหว่างซมพลา ฮเนาและลำหับ โดยจุดที่สร้างความขัดแย้ง (conflict) ในโครงเรื่อง มาจากการสวนทางกันระหว่างความรักกับการแต่งงาน กล่าวคือ ซมพลาหลงรักลำหับ หากพ่อแม่ของฮเนาได้สู่ขอนางแก่ซมพลาก่อนแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ซมพลาจึงไม่สามารถขอนางได้อย่างถูกต้อง จึงเป็นเหตุให้ซมพลาต้องวางอุบายทั้งเข้าหานางและลักตัวนางไป กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ความรักเป็นเรื่องอารมณ์ความรู้สึกของฝ่ายตัวละครเอก ขณะที่การแต่งงานเป็นประเพณีที่ฝ่ายพ่อแม่จัดการ การสู่ขอและการแต่งงานระหว่างฮเนากับลำหับจึงเป็นความขัดแย้งใหญ่ของเรื่อง ปมขัดแย้งนี้สอดคล้องกับข้อมูลที่รัชกาลที่ ๕ ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า “การสู่ขอภรรยาเป็นหน้าที่ของผู้ชายที่จะต้องหาผ้าให้ได้สองผืนไปให้แก่บิดามารดาของหญิง เมื่อบิดามารดาของหญิงรับไว้แล้วเป็นอันตกลงว่ายอมให้” (Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 54)

ความขัดแย้งข้างต้นถูกเร้าให้สูงขึ้น เมื่องูรัดแขนลำหับและซมพลาแตะเนื้อต้องตัวนาง เพราะค่านิยมของชาวก็อยนั้น หากได้แตะเนื้อต้องตัวกันแล้วก็นับเป็นสามีภรรยากัน (Thiapthiam, 1977, p. 23) เท่ากับว่านางได้ตกเป็นภรรยาของซมพลาแล้ว ยิ่งเมื่อฮเนาได้ยกขบวนมาสู่ขอนางจึงได้สร้างปมขัดแย้งในจิตใจ (inner conflict) แก่ลำหับอย่างมาก จากความรู้สึกผิดที่ประหนึ่งว่านางจะมีสามีสองคน ดังว่า “แต่จะให้ร่วมรักสมัครหมาย ก็เหลืออายเหลือทนเป็นคนชั่ว โอ้สงสารซมพลาหน้าจะมัว ได้ต้องตัวนับว่าเหมือนสามี” (Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 107)

ความขัดแย้งในจิตใจของตัวละครนำพาลำหับให้เลือกหนีไปกับซมพลาซึ่งได้ขึ้นชื่อว่าเป็นสามีของตน ในทางหนึ่ง เพราะการแตะเนื้อต้องตัวกันก่อนสมรส ส่วนอีกสาเหตุหนึ่งก็คงเป็นตามที่ Thiapthiam (1977, p. 23-24) อธิบายว่า ภายหลังจากที่ซมพลาได้ช่วยลำหับ ซมพลาได้แสดงความรักอันบริสุทธิ์แก่นางและมอบ “นาคพต” ซึ่งชาวก็อยเชื่อว่าเป็นของขลังกันงูแก่ฝ่ายหญิง การมอบของขลังดังกล่าวแสดงถึงการยอมให้ตนเองเสี่ยงภัยเพื่อปกป้องคุ้มครองนางด้วย นาคพรตนี้นับเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งจากความเชื่อของชาวก็อยที่ถูกใช้เพื่อสื่อนัยอารมณ์ความรู้สึกของทั้งสอง

กล่าวได้ว่า ปมขัดแย้งของเรื่องไม่ได้เกิดจากการความต้องการของตัวละครแต่ละตัวเพียงอย่างเดียว หากมาจากกรอบการดำเนินชีวิตของชาวก็อยซึ่งการแต่งงานมาจากความเห็นชอบของผู้ใหญ่ การแตะเนื้อต้องตัว รวมถึงการนำความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังมาเสริม กรอบดังกล่าวนี้มีผลต่อการตัดสินใจของลำหับอย่างมาก และนำให้ลำหับเลือกไปกับซมพลา อันนำไปสู่จุดสูงสุดของเรื่อง (climax) เมื่อตัวละครคู่ขัดแย้ง คือ ฮเนากับซมพลาเกิดการปะทะกันก่อนลงเอยด้วยความตายของตัวละครทั้งสาม โดยนัยนี้ การสร้างความขัดแย้งในเรื่องทั้งความขัดแย้งระหว่างบุคคลจนนำมาสู่ความตายของตัวละครทั้งสาม และความขัดแย้งในจิตใจของตัวละครให้เลือกทำหรือไม่ทำการใดอาศัยข้อมูลคติชนของก็อยมาสร้าง

๓.๑.๒ ด้านการสร้างตัวละคร ตัวละครนับเป็นองค์ประกอบสำคัญของเรื่องเล่า บางเรื่องผู้อ่านมักจดจำตัวละครได้ดีกว่าองค์ประกอบอื่น ยิ่งในเรื่องที่มีการพรรณนาความรู้สึกนึกคิดของตัวละครอย่างละเอียดด้วยแล้ว ผู้อ่านจะรู้สึกว่าตัวละครเสมือนมีตัวตนให้ผู้อ่านทั้งรัก เกลียด สงสาร ชื่นชม ฯลฯ (Tailanga, 2017, p. 83) ใน*เงาะป่า* ชาวก็อยเป็นตัวละครเอกของเรื่องและเป็นจุดเด่นให้บทละครเรื่องนี้เป็นที่จดจำของคนส่วนใหญ่ เพราะเป็นบทละครเรื่องแรกที่ตัวละครทั้งเรื่องเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างจากเดิมที่ตัวละครเอกในบทละครรำมักเป็นท้าวพญามหากษัตริย์ แม้เป็นคนสามัญแต่ต้องมีอาวุธหรือการช่วยเหลือจากสิ่งเหนือธรรมชาติ (Wingwon, 2012, p. 253)

ความโดดเด่นที่ทำให้ตัวละครธรรมดาสามัญ ไม่ได้มีอำนาจวิเศษใด ซ้ำยังเป็นชาวก็อยที่อยู่นอกเหนือความรับรู้ของคนทั่วไปน่าจดจำ เพราะลักษณะเฉพาะอันมี

ที่มาจากข้อมูลคติชนของคนกลุ่มนี้ ทั้งที่เป็นรูปธรรม ตัวอย่างเช่น การนำเสนอคติชนเกี่ยวกับอาวุธ การทำมาหากินด้วยการล่าสัตว์ และวิถีชีวิตของก็อยผู้ชายนำเสนอผ่านซมพลาอย่างชัดเจน เนื่องจากตัวละครนี้มีบทบาทเทียบเคียงได้คล้ายพระเอกนักรบ ภาพของซมพลาที่นำเสนอเปิดด้วยการล่าสัตว์ และยังมีภาพการต่อสู้กับสัตว์ร้าย ซมพลายังมีบุคลิกผาดโผนด้วยการลักตัวนางลำหับเข้าไปในป่าด้วย ภาพดังกล่าวของซมพลาที่เกี่ยวกับอาวุธและการต่อสู้ จึงทำให้ซมพลาเป็นตัวกลางถ่ายทอดคติชนประเภทนี้ออกมา ดังเช่น

ว่าพลางทางแก้ตอกนุกออก	เอากระบอกมันนึนั้นมาตั้ง
เปิดฮอนเล็ตเห็นบิลาลูกกำลัง	แล้วก็นั่งชี้แจงให้แจ้งใจ
อันบิลานี้ทายางอิโปะ	แม้นเป่าโผละถูกเนื้อที่ตรงไหน
เป็นยาพิษโลหิตสูบซ่านไป	ไม่มีใครรอดพ้นสักคนเลย
อันนกใหญ่ใช้ดินไม่อยู่ดอก	กูจะบอกวิธีให้มึงเหวย
ถึงกาวับตาโก๊ะกูก็เคย	ถูกไม่เงยล้มผับดับชีวา

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 77)

บทประพันธ์ข้างต้นซึ่งขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน คือ ภาษาก็อยอันกล่าวถึงอาวุธกระบอกลูกดอกที่ปรากฏแทบทุกวรรค ได้แก่ กระบอกลูกดอก (มันนึ) สายแล่งลูกดอก (ตอกนุก) กระบอกบรรจุลูกดอก (ฮอนเล็ต) ลูกดอก (บิลา) ยางน่อง (อิโปะ) ซึ่งอาวุธเหล่านี้เมื่อต้องกับสัตว์ใหญ่ขนาดที่หมี (กาวับ) กับเสือ (ตาโก๊ะ) ก็ตายได้ และอาวุธนี้เองได้กลายเป็นเครื่องสังหารซมพลา เมื่อรำแก้ว (พี่ชายของฮเนา) เห็นว่าซมพลาจะเข้ามาทำร้ายฮเนาจึงได้หยิบบอเลานี้เป่าใส่ซมพลาจนเสียชีวิต

อาวุธนี้นับเป็นสัญลักษณ์ของชาวก็อยและมีคุณค่าทางจิตใจอย่างมาก Chulalongkorn (Rama V) (2016, p. 54-55) อธิบายไว้ว่า “กล้องลูกดอก สำหรับเป่ากล้องนี้ใช้ไม้สีเหลืองและกวดขันกันเป็นของสำคัญที่จะต้องทำและรักษาให้งดงามหมดจดวิเศษ เพราะเป็นของคู่ชีวิตประจำวันในการที่จะลงโทษหรือจะเอาความมั่นคงแน่นอนแก่พวกเงาะ” อาวุธชนิดนี้จึงถูกนำเสนอไว้หลายตอน โดยมีซมพลาเป็นสื่อกลางสำคัญในการถ่ายทอด เพราะเป็นตัวละครที่มีบทบาทต่อการนำเสนอให้เห็นภาพความเป็นนักรบ กล้าหาญและสู้กับสัตว์ร้ายต่าง ๆ หากกลับตายด้วยอาวุธที่ตนคุ้นเคย

ตัวละครอื่นก็มีบทบาทต่อการถ่ายทอดข้อมูลคติชนต่าง ๆ ของชาวก็อย เช่นกัน ได้แก่ ฮเนา ตัวละครชายที่เป็นตัวละครปฏิปักษ์ ซึ่งแม้เป็นตัวละครชายเช่น ซมพลา แต่ตัวละครนี้มักนำในมิติความเป็นลูกกับภาพชายหนุ่มที่หล่อเหลาและทำให้รัก หญิงสาวคลุ้มคลั่งค่อนข้างปรากฏชัดมากกว่าบทบาทนักรบเช่นซมพลา ในแง่นี้ ฮเนา เป็นตัวละครที่ช่วยถ่ายทอดวิถีชีวิตของก็อยที่ผูกพันภายในครอบครัวและธรรมเนียม การแต่งงานเสียมากกว่า ดังตอนที่ฮเนาให้พ่อกับแม่ตนเข้าหาผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงซึ่ง แตกต่างจากวิธีการของซมพลา และเมื่อลำหับถูกลักพาตัวไป ฮเนาได้กลับบ้านด้วย อาการคลุ้มคลั่งแล้วทุบตีพ่อแม่ จนพ่อแม่ต้องพาไปทำพิธีเพื่อแก้อาการดังกล่าว ฯลฯ เช่นเดียวกันกับนางลำหับ นางมีบทบาทถ่ายทอดคติชนที่เกี่ยวข้องกับหญิงก็อยซึ่งผูกพัน กับครอบครัวและบ้าน ทั้งบทบาทของลูกสาวที่ต้องฟังคำบิดามารดาเรื่องคู่ครอง จะ เห็นได้ว่า ตัวละครทั้งสองเป็นสื่อกลางถ่ายทอดข้อมูลคติชนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่บ้านและ ครอบครัว โดยเฉพาะมิติที่เป็นนามธรรม คือ ความคิด วิถีปฏิบัติของคนในครอบครัว ชาวก็อย กระทั่งเครื่องแต่งกายของชาวก็อยยังเป็นจุดเด่นที่ทำให้เกิดความน่าจดจำ ซึ่งถ่ายทอดผ่านตัวละครเอกทุกตัว

ลักษณะตัวละครประกอบอื่น ๆ ยังช่วยเสริมภาพของชาวก็อยให้เด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะการเกี้ยวพาราสีระหว่างตัวละครตาวางซองกับยายถิ่ง สองก็อยเฒ่าที่เป็น บทขบขันแทรกอยู่ตอนต้นเรื่อง ทั้งคู่ได้เข้ามาพลอดรักกันในป่าและมีบทเกี้ยวพารา สีต่าง ๆ ซึ่งนอกจากจะเข้ามาพักเรื่องไว้ไม่ให้เรื่องมีความตึงเครียดเกินไปแล้ว ตัว ละครสองตัวนี้ยังได้สะท้อนวิถีปฏิบัติของชาวก็อยประการหนึ่งที่เรียกว่า “ขุดมัน” Thiapthiam (1997, p.39) อธิบายว่า เป็นสำนวนภาษาก็อย หมายถึง การร่วมประเวณีของ คู่สามีภรรยา เพราะก็อยจะไม่กระทำกันในบ้าน แต่จะชวนกันออกไปขุดมันในป่า ได้ทั้ง กลางวันและกลางคืน และสำนวนขุดมันนี้ปรากฏในคู่ของตาวางซองและยายถิ่งที่ เกี้ยวพาราสีและร่วมประเวณีในป่าตอนกลางวัน

ตัวละครจึงเป็นสื่อกลางในการนำเสนอข้อมูลคติชน ลักษณะและบทบาทของ ตัวละครที่แตกต่างเอื้อให้มองเห็นภาพคติชนได้อย่างหลากหลายประเภท และในอีกแง่ หนึ่ง ข้อมูลคติชนเหล่านี้ยังย้อนกลับไปสร้างความจริงให้แก่ตัวละครในเรื่องด้วย กล่าวคือ การสร้างตัวละครเรื่องนี้เกิดจากความตั้งใจนำเสนอข้อมูลชาวชาวก็อย อย่างตรงไปตรงมา ข้อมูลคติชนที่ผ่านการสืบค้นและสอบทานของรัชกาลที่ ๕ ทำให้ตัว

ละครก็อยในเรื่องนี้เหมือนการจำลองภาพชาวก็อยจริง ๆ มาไว้ในบทละคร การใช้ข้อมูลคติชนอย่างถูกต้องและนำเสนออย่างตรงไปตรงมาเช่นนี้ทำให้ชาวก็อยในบทละครเรื่องนี้ดูสมจริง คือ ทำให้ผู้อ่านคล้อยตามว่า เรื่องราวที่กำลังดำเนินไปเรื่องเป็นวิถีของชาวก็อย ไม่ใช่การสมมติหรือแต่งเติมจากจินตนาการขึ้นใหม่ กระทั่งปัจจุบัน ตัวละครชาวก็อยจากพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ได้กลายเป็น “ภาพจำ” ของคนกลุ่มนี้

๓.๑.๓ ด้านการสร้างฉาก ตัวละครและเรื่องราวต้องโลดแล่นในสถานที่ใดเวลาใดและมีสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ทางวัฒนธรรมปรากฏอยู่ซึ่งเรียกรวมว่า ฉาก (setting) แบ่งได้เป็นฉากทางกายภาพ ฉากเวลาและฉากทางวัฒนธรรม (Tailanga 2017, p.98) ในแง่ฉากที่เป็นกายภาพหรือสถานที่ บทพระราชนิพนธ์เริ่มต้นด้วยว่า

จะเริ่มร่างต่างว่าไปเที่ยวป่า ขึ้นสงขลาตามใจคิดหมายมุ่ง
แล้วลงเรือมาดใหญ่ไปพัทลุง ตามเขตคุ้งทะเลสาบคลื่นราบดี
....
พบยายลมุดเล่าความตามเหตุการณ์ คล้ายนิทานเก่งเหลือไม่เบื่อเลย
จึงจดจำมาทำเป็นกลอนไว้ หวังมิให้ลืมคำร่ำเฉลย

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 69)

พระองค์ทรงเริ่มพระราชนิพนธ์ทำนองสารคดีท่องเที่ยว สมมติว่าพระองค์ไปเที่ยวป่าแล้วไปพบกับยายลมุดเล่าเรื่องเกี่ยวกับชาวก็อยถวายเพื่อบอกที่มาของเรื่องก่อนตามขนบแต่งตามขนบวรรณคดีไทย (Rueangraklikhit, 2012, p. 108-109) การเริ่มต้นดังกล่าวเป็นการกำหนดพิกัดทางภูมิศาสตร์อย่างคร่าว ๆ ไว้ที่จังหวัดพัทลุงให้ผู้อ่านได้กำหนดตำแหน่งแห่งที่ได้ชัดเจน จากนั้นฉากต่อมาเรื่องราวจะเกิดขึ้นในป่านับเป็นฉากสถานที่สำคัญ ดังที่ Sangtaksin (2008, p. 95) กล่าวว่าเหตุการณ์ทั้งปวงใน*เงาะป่า* เกิดขึ้นในป่าช่วงฤดูร้อนซึ่งเป็นเวลาดีของชาวเงาะเพื่อให้เห็นความงดงาม ความอุดมสมบูรณ์ พื้นที่ป่าเป็นศูนย์รวมของชีวิตทั้งสุขและทุกข์ ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นทั้งพื้นที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ มีขนบธรรมเนียม ค่านิยมและปรัชญาไว้ วิถีชีวิตของก็อยจึงวนเวียนอยู่ในป่าอย่างครบวงจร

การสร้างฉากทางกายภาพที่แม้จะเป็นป่า หากข้อมูลคติชนที่นำมาใช้ทำให้ฉากป่ากลับมีชีวิตชีวาหรือมีลักษณะที่เรียกว่า “สีสันท้องถิ่น” (local colour) หมายถึง

ฉากที่ใช้รายละเอียดหรือลักษณะพิเศษของภูมิภาคหรือสิ่งแวดล้อมแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะการแต่งกาย ประเพณี ดนตรี ฯลฯ เพื่อความน่าสนใจและความสมจริงให้แก่เรื่อง (The Royal Institute of Thailand, 2002, p. 243) การสร้างสีสันท้องถิ่นทำให้ฉากป่าแวดล้อมด้วยฉากทางวัฒนธรรมที่ทำให้เห็นว่า แม้ก็อยมี “ป่าเป็นเรือนยากไร้” แต่มิได้ไร้ซึ่งวัฒนธรรม และมีความพิเศษ ตัวอย่างที่เห็นชัดคือ ฉากการแต่งงาน ซึ่งนอกจากเป็นการเร้าความขัดแย้งของเรื่องให้เพิ่มขึ้นแล้ว ยังเป็นฉากที่นำเสนอวัฒนธรรมของก็อยอย่างหลากหลาย พระองค์บรรยายรายละเอียดเห็นชัดว่า แม้พิธีแต่งงานได้จัดขึ้นกลางป่า แต่ภาพที่นำเสนอออกมาจึงไม่ได้บ่งบอกว่าชนกลุ่มนี้แต่งงานอย่างไร้วัฒนธรรม ในทางตรงข้าม พวกเขามีความประณีตในการจัดพิธีอย่างมาก ดังที่ปรากฏว่า

อันที่วิวาหมงคล จัดไว้ใต้ต้นตะเคียนป่า
โคนเติบแปดอ้อมมหิมา ร่มรุกขฉายาเป็นลานเตียน
ช่วยกันทุบปราบราบรื่น โรยทรายรายพื้นให้แลเลี่ยน
แต่งไม้รอบขอบเขตแนบเนียน ตัดทางอ้อมเวียนไม่วงวน
บ้างปลูกแค่แม่พ่อและบ่าวสาว เกรียวกราวขนรับกันสับสน
ช่วยกันมากมายหลายสิบคน บัดดลก็เสร็จดังจินดา

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 100)

เหตุที่ทรงเลือกใช้ฉากแต่งงาน เหตุผลหนึ่งคงเป็นเพราะการแต่งงานนั้นย่อมมีพิธีที่ละเอียดแต่ละขั้นตอน อีกทั้งการแต่งงานของตัวละครคู่นี้ยังทำให้คนในชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์กัน ทั้งการเข้าร่วมพิธี การเฉลิมฉลอง การแสดง การร้องรำ ฯลฯ ถ่ายทอดออกมาได้อย่างดี เช่น การถ่ายทอดด้านอาหารการกิน

บัดนั้น พวกชาวครัวตัวดีน้อยใหญ่
ต่างแล่เถือเนื้อหนังตับไต ทำครัวรุ่นไปเป็นโกลา
บ้างหุงข้าวต้มแกงปิ้งย่าง เนื้อค่างมีรสเป็นหนักหนา
อีกกระแตกระรอกปูปลา เผือกมันนานาพร้อมไว้

ครั้นเสร็จก็ช่วยกันยกมา ทั้งสุราหลายหลากมากไหไ
ตั้งใต้ร่มรุกข์เรียงกันไป สำหรับจะได้เลี้ยงชัยบาน

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 119)

กล่าวได้ว่า *เงาะป่า*ได้อิงพื้นที่จากความเป็นจริงคือจังหวัดพัทลุง หากพื้นที่ป่าซึ่งเป็นฉากหลักของเรื่องได้สร้างจากจินตนาการที่ได้ประสานข้อมูลคติชนของชาวก็อยลงไปอย่างหลากหลาย ทำให้ป่าไม่ได้เป็นเพียงป่ารกชัฏ แต่วัฒนธรรมของก็อยทำให้ป่าเกิดเรื่องราวและสีสันที่มีลักษณะพิเศษไป โดยข้อมูลคติชนเป็นส่วนสำคัญในการสนับสนุนฉากให้สมจริง

๓.๒.๔ ด้านการนำเสนอแนวคิด แนวคิด (theme) สำคัญของ*เงาะป่า* สัมพันธ์กับความรักอย่างชัดเจน เพราะปมขัดแย้งต่าง ๆ ล้วนสัมพันธ์กับความรักระหว่างหนึ่งหญิงสองชาย ก่อนจบลงโดยการฆ่าตัวตายของคนทั้งสาม ที่น่าสนใจคือ แนวคิดเรื่องความรักในเรื่องนี้มีความเป็นสากลที่เป็นลักษณะร่วมของวรรณกรรมทุกชาติทุกภาษา ลักษณะเช่นนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า ชาวก็อยก็มีความรักได้ไม่ต่างจากใคร ๆ ทั้งนี้ความรักของตัวละครเอกจะดูยิ่งใหญ่และงดงามไปไม่ได้เลย หากองค์ประกอบในเรื่องไม่เอื้อ ในแง่นี้ การใช้ข้อมูลคติชนของชาวก็อยที่กล่าวมาทั้งสร้างวางปมขัดแย้งอย่างมีเหตุผล การสร้างตัวละครและฉากต่าง ๆ นั้นทำให้เรื่องราวความรักของชาวป่าเป็นความรักที่ไม่ต่างจากชาวเมือง หรือตัวละครชนชั้นสูงอื่น ๆ เพราะ การสร้างตัวละครเป็นชาวก็อยที่ทั้งเป็นคนนอกเหนือการรับรู้ อยู่ในฉากป่าที่ห่างไกลแต่ไม่ไร้วัฒนธรรม ข้อมูลคติชนที่ได้ถูกสร้างเป็นปมขัดแย้งเพื่อให้สอดรับกับโครงเรื่องรักสามเส้าให้ตัวละครมีการคิดและการตัดสินใจอย่างที่มนุษย์ใด ๆ ก็อาจกระทำได้ ลักษณะเช่นนี้จึงสามารถแสดงความรักยิ่งใหญ่ได้อย่างชัดเจน โดยนัยนี้ องค์ประกอบนี้ทำให้ “คนตัวเล็ก ๆ” สามารถแสดงความรักที่ยิ่งใหญ่ได้ *เงาะป่า*จึงแฝงนัยที่สำคัญ คือ “การมองคนอย่างเสมอกัน”

การนำวัฒนธรรมของชาวก็อยมานำเสนอยังช่วยแสดงให้เห็นว่า แม้เป็นชาวป่า แต่ก็ไม่ไร้ซึ่งวัฒนธรรม เพราะพวกเขากลับมีความเป็นอยู่ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีระเบียบแบบแผนเฉพาะที่แตกต่างไปบ้าง หากวัฒนธรรมเหล่านี้มิได้ถูกมองว่าด้อยกว่า แต่กลับช่วยส่งเสริมภาพวัฒนธรรมของกลุ่มคนชาวก็อยให้มองว่า พวกเขา

เป็นคนที่เป็นคนเสมอกัน เพราะมีการพึ่งพาตนเอง ระบบวิธีคิดและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ไม่ต่างจากคนกลุ่มอื่น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ ตอนท้ายความขัดแย้งระหว่างปัจเจกบุคคลด้วยความรักจนนำไปสู่ความตายของตัวละครทั้งสาม น่าจะกลายเป็นชนวนความขัดแย้งระหว่างครอบครัวของทั้งสามจนกลายเป็นความแตกแยกในหมู่ชาวก็อย หากเรื่องกลับจบด้วยการที่ “ทั่วทุกคนสามัคคีมีชัยเทอญ” เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะการตระหนักได้ว่า

อันลำหับกับฮเนาเราไม่รู้ ว่าเป็นคู่รักใคร่ได้สบหน้า
กลับระคายไปข้างฝ่ายนายซมพลา น่าจะได้ลอบลักรักใคร่กัน
ครั้นผู้ใหญ่จัดให้ได้ผิดคู่ จึงจู่ลู่ลักไปในไพรสัณฑ์
ถึงผิดร้ายก็ได้ตายวายชีวัน ใช้โทษทัณฑ์ถึงที่สุดยุติลง
ฝ่ายฮเนาเล่าก็ตายเพราะหมายผิด คลั่งคลุ้มคิดรักใคร่จนใหลหลง
พวกเรายังอย่าคิดจองจิตจง เร่งเปลื้องปลงอาฆาตให้ขาดพันธุ์

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 167)

บทประพันธ์ข้างต้นสะท้อนถึงการมองทุกอย่างอย่างเป็นกลางที่เห็นถึงปมปัญหาจากความไม่รู้ของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายที่ทำให้เกิดการแต่งงานแบบผิดฝาผิดตัวขึ้น เมื่อมองเห็นเช่นนี้ย่อมทำให้เห็นว่า การอาฆาตระหว่างกันไม่มีประโยชน์เท่ากับการยอมรับและก้าวต่อไป ไม่ใช่นั้นชาวก็อยอาจ “ขาดพันธุ์” ก็เป็นได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งการจบเรื่องเช่นนี้สะท้อนนัยให้เห็นถึงการมีสติไตร่ตรอง ไม่นำความขัดแย้งส่วนตัวมาทำลายความยึดเหนี่ยวของสังคมโดยรวมลง อันแสดงให้เห็นถึงสติปัญญาและการมีเหตุผลได้ไตร่ตรองไม่ต่างจากคนกลุ่มอื่น ๆ

๓.๒ ข้อมูลคติชนกับการแสดง

บทละครเรื่อง*เงาะป่า* มิได้มีจุดประสงค์เริ่มแรกเพื่อจัดแสดง ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวไว้ว่า “หนังสือที่แต่งนี้ไม่ได้ตั้งใจสำหรับที่จะเล่นละคร และไม่รู้ว่าจะดี เพราะแต่งเรื่องชาวป่าซึ่งกันดารเหลือประมาณ” (Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 47) แต่ต่อมาบทละครเรื่องนี้ก็ได้รับการฝึกซ้อมและแสดงทั้งที่เป็นบทร้องและละคร สมัยรัชกาลที่ ๕ บทร้องนั้นได้จัดแสดงเป็นคอนเสิร์ต

ตอนนางมือซังวังคอนเป็นเวลา ๒ ชั่วโมง ในคราวที่กรมสมเด็จเจ้าฟ้ายุคลฑิฆัมพร เลื่อนจากกรมหมื่นเป็นกรมขุน ส่วนการแสดงครั้งสำคัญจัดขึ้นในโอกาสเฉลิมพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต พ.ศ. ๒๔๔๙ เพื่อเก็บเงินคนดูพระราชทานเป็นทุนแก่คนัง (Wingwon, 2012, p. 242-243)

แม้บทละครเรื่องนี้จะไม่ได้มีพันธกิจเพื่อการแสดงแต่ต้น แต่กลายเป็นว่าบทละครเรื่องนี้กลับมีความโดดเด่นอย่างยิ่ง Wingwon (2012) ได้ระบุว่า *เงาะป่า* นี้เป็น “บทละครรำระยะหัวเลี้ยวสู่สมัยใหม่” เป็นละครที่มีทั้งลักษณะตามขนบ และแตกต่างจากขนบเดิมอยู่พร้อมกัน มีลักษณะทั้งแบบละครนอกและละครในผสมผสานกันอยู่ ความน่าสนใจคือ ข้อมูลคติชนของชาวก็อยมีบทบาทต่อการสร้างบทละครเพื่อการแสดงอย่างไรบ้าง ซึ่งพบคำตอบว่า “สถานภาพของชาวก็อย” มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการสร้างองค์ประกอบต่าง ๆ ของบทละคร ดังนี้

๓.๒.๑ รูปแบบและเนื้อหาของบทละคร รูปแบบ (form) ของบทละครเรื่องนี้แตกต่างไปจากบทละครดั้งเดิม กล่าวคือ บทละครมีการบอกรายละเอียดก่อนเริ่มบทแสดง ซึ่งคล้ายกับบทละครตะวันตก ที่ให้รายละเอียดตัวละครในเรื่อง เหตุที่เป็นเช่นนี้คาดว่า คงเป็นเพราะชื่อตัวละครในเรื่องนี้เป็นภาษาก็อย ยิ่งประกอบกับการใช้คำภาษาก็อยที่บรรจุลงในเรื่องด้วยแล้วอาจทำให้ผู้อ่านสับสนว่าคำนี้หมายถึงสิ่งใด เมื่อเป็นเช่นนี้ การใส่รายละเอียดเช่นนี้ไว้ตอนต้นก็นับว่าช่วยผู้อ่านให้เข้าใจเรื่องราวภายในบทละคร

ด้านเนื้อหา *เงาะป่า*นับว่า “แหวกขนบ” เนื้อหาบทละครดั้งเดิม เพราะจบลงด้วยการตายของตัวละครเอกทั้งสามซึ่งไม่เป็นที่นิยม ซึ่งในอดีตมีเพียงเรื่อง*ลิลิตพระลอ* ที่ตัวละครทั้งสามเสียชีวิตพร้อมกัน ลักษณะเช่นนี้อาจนับว่าคล้ายคลึงกับบทละครโศกนาฏกรรม (tragedy) ของตะวันตกตามแนวคิดของอริสโตเติล (Aristotle) คือ ตัวละครเอกเป็นผู้ยิ่งใหญ่เกิดความพลิกผันในชะตาชีวิต (reversal) อันทำให้เกิดภาวะความน่าสมเพชเวทนา (pity) และความหวาดกลัว (fear) ซึ่งโน้มนำผู้ชมไปสู่การชำระล้างทางอารมณ์ (the purgation of such emotion) ก่อนจบเรื่องด้วยความตายของตัวละครเอก (Dorsch, 1965, p. 37-41)

แม้ไม่อาจกล่าวได้ว่า *เงาะป่า*เป็นละครโศกนาฏกรรมเต็มรูป เพราะไม่เป็นไปตามแบบแผนข้างต้นทุกประการ แต่บทละครเรื่องนี้กลับมีองค์ประกอบของบทละครโศกนาฏกรรม (tragic element) อยู่หลายจุด ได้แก่ *เงาะป่า*แสดงถึงความพลิกผันของชะตาชีวิตของตัวละครที่นำมาสู่ความน่าเวทนาและความหวาดกลัว ก่อนจบชีวิตไปด้วยความตายที่ตัวละครต่างใช้ความกล้าชนะความหวาดกลัวตนเอง ดังที่ชีวิตลำหับนั้นถูกหมายมั่นให้แต่งงานกับฮเนาอยู่ แต่การพลิกผันเกิดขึ้นเมื่อซมพลาได้เข้ามาทำให้เส้นทางชีวิตเปลี่ยนแปลงไป และยิ่งไปกว่านั้น การเลือกหนีจากเส้นทางเดิมด้วยการลักพาตัวของซมพลายิ่งทำให้เรื่องทวีความขัดแย้ง กระทั่งจุดที่แสดงถึงภาวะทั้งความน่าเวทนาและความน่าหวาดกลัวเกิดขึ้นเมื่อซมพลาถูกลูกดอกอาบยาพิษจนลำหับเลือกฆ่าตัวตาย หลังจากนั้นฮเนาก็ได้แสดงความกล้าด้วยการฆ่าตัวตายตามเป็นสามศพเคียงกัน จุดนี้นับเป็นจุดสูงสุดของเรื่องที่โน้มนำอารมณ์ของผู้เสพให้มองเห็นทั้งความน่าเวทนาในชะตาชีวิตของคนทั้งสาม ก่อนจะย้อนกลับมาเชิดชูถึงความกล้าหาญของทั้งสาม ดังปรากฏจากคำพูดของตัวละครที่มาพบศพทั้งสาม ดังนี้

โอ้ซมพลาช่างกล้าเหลือ
เข้าแย่งเหยื่อจากปากพยัคฆ์ใหญ่
ใจเขาเด็ดใจเขาเด็ดน่าเข็ดใจ
เราพึ่งได้เคยเห็นคนเช่นนี้
.....
โอ้ลำหับดับชีวิตจิตมั่นคง
ไม่พะวงแต่ความสุขสนุกสบาย
ใจนางเด็ดใจนางเด็ดไม่เข็ดขาม
ช่างตอบความดียิ่งหญิงทั้งหลาย
ใช่แต่พูดลวงล่อพอห่วงคลาย
ฆ่าตัวตายมิให้มิตรคิดประวิง
.....

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 170)

ส่วนองค์ประกอบที่ไม่อาจกล่าวว่าเป็นบทละครโศกนาฏกรรมเต็มรูป เนื่องจากหากพิจารณาตามแนวคิดของอริสโตเติล ตัวละครในบทละครโศกนาฏกรรมต้องเป็น “ผู้ยิ่งใหญ่” ที่พบกับหายนะ ดังที่บทละครเรื่องเอดิปัส (Oedipus) พระราชาโอดิปัสต้องพบกับชะตากรรมพลิกผัน เมื่อทราบว่าตนฆ่าบิดาโดยไม่ตั้งใจ และทราบว่าภรรยาคือแม่ของตนเอง จนนำมาสู่จุดจบชีวิตที่น่าสังเวชใจ การที่ตัวละครเอกเป็นผู้ยิ่งใหญ่นี้ก็เพื่อสร้างให้ผู้ชมเห็นเกิดการชำระล้างจิตใจว่า แม้กระทั่งผู้ที่ยิ่งใหญ่ยังพบกับเหตุการณ์ที่เลวร้ายและน่าเศร้าได้เช่นนี้ก็ไม่ต่างกับคนธรรมดาทั่วไป ตัวละครผู้ยิ่งใหญ่ที่ประสบชะตาชีวิตพลิกผันจึงเป็นส่วนสำคัญในการเร้าให้เกิดอารมณ์เวทนาและหวาดกลัวจนนำไปสู่การชำระล้างจิตใจ จุดนี้บทละครเรื่อง*เงาะป่า* ต่างออกไปตรงที่นำเอาตัวละครชาติพันธุ์ที่นอกจากจะไม่ได้อยู่ในความรับรู้ของคนทั่วไปแล้ว ยังมิได้มีความยิ่งใหญ่ในแง่สถานภาพ ตัวละครทั้งสามมิได้มีอิทธิปาฏิหาริย์ใดเป็นตัวละครเอก

หากจุดต่างตรงนี้กลับทำให้บทละครเรื่อง*เงาะป่า*โดดเด่น เพราะเป็นการชี้ให้เห็นว่า แม้ตัวละครดังกล่าวจะมิใช่ผู้ยิ่งใหญ่ แต่คนเหล่านี้ก็สามารถพบเจอชะตากรรมที่ยิ่งใหญ่ไม่ต่างจากที่ท้าวพญามหากษัตริย์ประสบ พวกเขามีความนึกคิด มีจิตใจ สามารถเผชิญชะตาพลิกผัน และมีเหตุผลในการตัดสินต่าง ๆ ไม่ต่างจากคนกลุ่มใดโดยเฉพาะในแง่ความรัก เมื่อชาวก็อยทั้งสามเผชิญชะตาพลิกผัน เขากลับแสดงความกล้าหาญกระทำสิ่งที่ยิ่งใหญ่เพื่อบูชาความรัก การนำตัวละครก็อยมาใช้ยิ่งแสดงให้เห็นว่า ความรักของตัวละครดูมีคุณค่าสูงยิ่งขึ้นได้เช่นกัน โศกนาฏกรรมที่เกิดขึ้นกับตัวละครเอกนี้เองที่ทำให้ไม่ว่าจะสูงต่ำเพียงใดก็ต่างเป็นคนและแม้มี “ป่าเป็นเรือนยากไร้ ย่อมรู้รักเป็น”

๓.๒.๒ เครื่องแต่งกาย บทละครรำแบบดั้งเดิมซึ่งจัดแสดงในเขตพระราชฐานมักใช้เครื่องแต่งกายเลียนแบบกษัตริย์แบบไทย น่าสังเกตว่า แม้แต่*อิเหนา* ซึ่งเป็นเรื่องจากชวา แต่เครื่องแต่งกายจะใช้เครื่องทรงแบบไทย แต่สิ่งนี้เปลี่ยนแปลงไปในการแสดงเรื่อง*เงาะป่า* คือ การแต่งกายที่จะใช้เครื่องแต่งกายตามสถานภาพของตัวละคร สังเกตได้จากบทชมโฉมนางลำหับตามที่ได้ยกไปแล้ว และอีกตอนหนึ่งคือบทอาบน้ำแต่งตัวของชมพลา

อาบน้ำชำระสระสาง ล้างละอองธุลีที่ติดต้อง
แล้วนุ่งเลาะเตี๊ยะใยยอง สดแดงแสงส่องเพียงบาดตา
ไว้ไกพ็อกกอเลาะดูเหมาะเหมง เชิงนักเลงกลีบตกป้องปกขา
มาลัยฮาปองยาวราวสักวา กระหวัดชายซ้ายขวาเวี่ยวง
คาดมันนึลายนาบอาบสี เป็นนาคีกระหนกวิหคหงส์
จับบอเลาเหลืองอร่ามงามบรรจง อาจองยุรยาตรนาดกราย

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 102)

กล่าวได้ว่า การบรรยายการแต่งกายของตัวละครที่จะใช้ในการแสดงนั้น ถูกกำหนดไว้ในบทละครแล้ว โดยพระองค์ได้นำเอาข้อมูลของก๊อยบรรยายไว้สำหรับการแต่งกาย เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้การแสดงต้องดำเนินตามตัวบทเพื่อไม่ให้ขัดกับภาพของการแสดง จึงทำให้เกิดการแสดงที่สมจริงสอดคล้องกับสถานภาพของตัวละคร ประเด็นนี้ ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตว่า หากพิจารณาเฉพาะเครื่องแต่งกาย ละครเรื่องนี้จึงมีลักษณะคล้ายละครพันทาง เพราะละครพันทางเป็นละครที่ผู้แสดงแต่งกายตามชาติพันธุ์และสถานภาพของตนแตกต่างจากขนบการ “ละครของหลวง” แต่เดิม

๓.๒.๓ การบรรจุเพลง บทละครเรื่อง*เงาะป่า*รวมเพลงสำคัญของการแสดงละครและเพลงขับลำ ซึ่งมีทั้งความไพเราะและแปลกใหม่ไว้มากที่สุดเหนือบทละครทุกเรื่องของไทย (Sikkhakosol, 2016, p. 40) ความแปลกใหม่ประการหนึ่ง คือ การนำเอาการร้องเล่นของชาวก๊อยมาใส่เป็นเนื้อร้องประกอบเพลง ตัวอย่างที่เห็นคือการใช้เพลงเชิ่นเหล้า คือเพลงให้อารมณ์สนุกสนาน ประกอบบท “เลเลเอเลลา” ซึ่งรัชกาลที่ ๕ ได้อธิบายความหมายของคำนี้ไว้ว่า พวกก๊อยเล่นสนุกหรือกินอร่อยร้องเช่นนี้ ดังนี้

เลเลเอเลลา เลเลเอเลลา
ฮาในเฮาซิวา เลเลเอเลลา
เลเลเอเลลา เลเลเอเลลา
ฮังวิชเบแบมฮา เลเลเอเลลา
เลเลเอเลลา เลเลเอเลลา

ตากบลอเกียนนา เลเลเอเลลา
เลเลเอเลลา เลเลเอเลลา
ฮอเง็ดกาเคี้ยดบ๊า เลเลเอเลลา
เลเลเอเลลา เลเลเอเลลา
กาเบอะกอเฮ็ดต๋ำ เลเลเอเลลา
เลเลเอเลลา เลเลเอเลลา
ปะเยอเจาะโนรา เลเลเอเลลา
เลเลเอเลลา เลเลเอเลลา
เหปะเยอวา เลเลเอเลลา

(Chulalongkorn (Rama V), 2016, p. 74)

จังหวะเพลงเช่นเหล้าที่เน้นความสนุกสนานได้นำมาประสานเข้ากับบทร้องเล่นของชาวก็อยได้อย่างกลมกลืน นอกจากนี้ *เงาะป่า* ยังมีเพลงอีกเพลงที่รู้จักและมักเรียกกันว่า “เพลงกราวเงาะ” หากเพลงนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรจุไว้ในบทละครเพียงว่า “เพลงกราว” ซึ่งเป็นเพลงที่ใช้บรรเลงในโขนละครโดยทั่วไป แต่ใน*เงาะป่า* เป็นการนำเพลงดั้งเดิมมาใช้กับตัวละครชาติพันธุ์อย่างลงตัวจนกลายเป็นชื่อเพลงกราวเงาะดังที่เรียกกัน และแม้ไม่เล่นเป็นละคร ฟังอย่างเดียวก็มีความไพเราะ จุดนี้เองที่กล่าวได้ว่า ข้อมูลคติชนของก็อยนี้ได้กลายเป็นส่วนสำคัญในเกิดความแปลกใหม่ในการบรรจุเพลงประกอบการแสดงละคร

ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นชัดว่า ข้อมูลคติชนมีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์บทละครเรื่อง*เงาะป่า* ทั้งในฐานะวรรณคดีสำหรับอ่านและในฐานะวรรณคดีสำหรับจัดแสดง ข้อมูลคติชนเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความขัดแย้ง การทำให้ตัวละครโดดเด่นน่าจดจำ ทำให้ฉากต่าง ๆ แวดล้อมไปด้วยวัฒนธรรมของคนกลุ่มนี้อันมีส่วนสำคัญต่อการเสนอแนวคิดเรื่องความรักที่ยิ่งใหญ่ซึ่งมาพร้อมความเท่าเทียม ส่วนการแสดงสถานภาพของตัวละครทำให้การรูปแบบของบทละคร เนื้อหาเปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนการจัดองค์ประกอบทั้งเครื่องแต่งกายและเพลง ด้วยเหตุนี้คงไม่เป็นการเกินเลยนักหากจะกล่าวว่า ข้อมูลคติชนนับเป็นองค์ประกอบที่หากขาดหายไปแล้ว บทละครเรื่อง*เงาะป่า* คงอาจมิได้นำเสนอในรูปแบบที่เรารู้จักกันก็เป็นได้ และยังแสดงให้เห็น

พระอัจริยภาพในฐานะกวีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สามารถบูรณาการข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงกับจินตนาการได้อย่างกลมกลืน

4. บทสรุปและอภิปรายผล

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนกลุ่มต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักร การสร้างสรรค์บทละครเรื่อง*เงาะป่า*นับเป็นหลักฐานที่แสดงความสนพระราชหฤทัยในด้านคติชนของพระองค์ได้อย่างดี การศึกษาในบทความนี้แสดงให้เห็นว่า *เงาะป่า* เป็นบทพระราชนิพนธ์ซึ่งนำเอาวัฒนธรรมก็อยมาใช้อย่างถูกต้อง มีการผสมผสานระหว่างข้อเท็จจริงและจินตนาการของพระองค์อย่างลงตัว ดังที่บทพระราชนิพนธ์นี้ประกอบด้วยการสืบค้นและสอบทานข้อมูลไว้ตอนต้นก่อนเริ่มเรื่อง และข้อมูลดังกล่าวก็ได้ปรากฏตามส่วนต่าง ๆ ของบทละคร โดยมีทั้งสอดแทรกข้อมูลลงไปในบางตอนที่เกี่ยวข้องและอาจใช้เป็นความเปรียบเทียบเชื่อมโยงกับความรู้สึกของตัวละคร ยิ่งเมื่อพิจารณาการนำข้อมูลดังกล่าวมาสร้างเป็นวรรณคดีพบว่า ข้อมูลคติชนยึดโยงกับทุกส่วน ทั้งปมขัดแย้งอันเกิดจากวัฒนธรรมของชาวก็อยเรื่องการสมรส การสร้างตัวละครซึ่งใช้ข้อมูลคติชนสร้างตัวละครก็อยเป็นตัวละครเอกอย่างสมจริง มีชีวิตจิตใจและมีมิติ อีกทั้งลักษณะและบทบาทของตัวละครแต่ละที่แตกต่างออกไป ทำให้สามารถฉายภาพข้อมูลคติชนได้อย่างหลากหลาย การสร้างฉากซึ่งเกิดขึ้นในป่า ข้อมูลคติชนทำให้ป่าในที่นี้ไม่ใช่ที่ไร้วัฒนธรรมและทำให้ฉากมีสีสันของท้องถิ่นชัดเจน องค์ประกอบต่าง ๆ นำไปสู่การนำเสนอแนวคิดหลักเรื่องความรักที่ยิ่งใหญ่ อันสะท้อนว่าแม้ก็อยจะเป็นคนป่า แต่ก็รักเป็นและมีความมนุษย์ไม่ต่างจากคนกลุ่มอื่น ข้อมูลคติชนที่ปรากฏอยู่ตามองค์ประกอบต่าง ๆ มีส่วนทำให้ความรักของคนป่าดูยิ่งใหญ่ขึ้นได้ ส่วนด้านการแสดง ข้อมูลคติชนได้สร้างความแปลกใหม่ ทั้งรูปแบบและเนื้อหาของบทละคร ด้านการแต่งกายและด้านการบรรจุเพลง ลักษณะเช่นนี้ทำให้บทละครเรื่องนี้โดดเด่น

ผลการศึกษาข้างต้นสามารถอภิปรายผลต่อได้ว่า *เงาะป่า*เป็นตัวอย่างที่แสดงการเปลี่ยนแปลงทางโลกทัศน์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะช่วงเวลาดังกล่าว ความคิดแบบวิทยาศาสตร์ การมองโลกด้วยเหตุผลนิยมและมนุษยนิยมกลายเป็นสิ่งที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง จึงทำให้กระบวนการสร้างสรรค์

เงาะป่า ตั้งอยู่บน “ความสมจริง” (convincing) ทั้งสิ้น ตั้งแต่ความสมจริงในแง่ข้อมูลคติชน ดังที่พระองค์สนพระราชหฤทัย พร้อมรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลเกี่ยวกับชาวก็อยอย่างจริงจัง มิได้เพียงหยิบข้อมูลมาใช้หรือกล่าวถึงคนกลุ่มนี้อย่างผิวเผิน หากล้วนแล้วแต่ตั้งอยู่บนเหตุผล ตัวละครมีความสมจริง แนวคิดก็มีความเป็นสากล ฯลฯ และเมื่อมองในประเด็นนี้ ย่อมทำให้เห็นอีกว่า การนำคติชนมาสร้างสรรค์ตั้งอยู่บนฐานข้อมูลเป็นหลักซึ่งนับว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่น่าสนใจในแง่การนำคติชนมาสร้างวรรณคดีไทยอีกสมัยหนึ่ง

ท้ายที่สุด คติชนของกลุ่มชนชาวก็อยใน*เงาะป่า* นอกจากแสดงความสนพระราชหฤทัยด้านคติชนแล้ว อาจยังแสดงถึงความสำคัญขององค์ความรู้ต่าง ๆ ในยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ถ่ายทอดเรื่องราวดังกล่าวออกสู่สังคม โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นนำได้รับรู้ นัยหนึ่งก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า ในยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จากอิทธิพลตะวันตกและลัทธิอาณานิคม การรู้จักและเท่าทันโลกเป็นสิ่งที่ผู้คนพึงรู้ ดังเช่นการนำข้อมูลของชาวก็อยมานำเสนอก็เพื่อกระตุ้นให้ผู้คน โดยเฉพาะคนในศูนย์กลางตระหนักว่า แท้จริงแล้วโลกมิได้มีเพียงแค่พวกเขา แต่ยังมีคนที่แตกต่างจากเราอีกมากอยู่ร่วมกันในชาติ การเรียนรู้และเข้าใจความเป็นไปของคนเป็นเหมือนการ “เปิดโลกทัศน์” ของผู้คนให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ทำให้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เราไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ และอาจเป็นกุศโลบายหนึ่งในการเตรียมพร้อมกับคนในชาติเพื่อพร้อมรับการเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมอื่น ๆ ซึ่งเทียบเคียงได้จากบทพระราชนิพนธ์หลายเรื่องอันนำเอาวัฒนธรรมของคนหลายกลุ่มมากล่าวไว้ ทั้งจากชาวตะวันออกกลางอย่าง*ลิลิตนิทราชาคริต* หรือตัวละครต่างวัฒนธรรมทั้งไทย มลายู จีน ตะวันตกใน*วงศ์เทวราช* จึงไม่น่าแปลกใจว่า ในโคลงบทสุดท้ายของ*เงาะป่า*ซึ่งเป็นความมุ่งหมายของบทพระราชนิพนธ์ได้กล่าวถึงความรักและการมองความรักอย่างเสมอกันไว้ เพื่อให้คนในชาติของพระองค์ทำความรู้คนอื่นและมองคนเหล่านั้นอย่างเท่าเทียมกัน ดังความว่า

จบ บทประดิษฐ์แกล้ง กล่าวกลอน
เรื่อง หลากเล่นละคร ก็ได้
เงาะ ก็อยเกิดในดอน แดนพัท ลุงแฮ
ป่า เป็นเรือนยากไร้ ย่อมรู้รักเป็น

Reference

Chulalongkorn (Rama V), H.M.K. (2016).*Bot lakon rueang Ngo Pa chabap sopchamra prom tonchabap laiphrahat HRH Princess Nipanopadol* [The play, Ngo Pa -official edition with the hand-written manuscript of HRH Princess Nipanopadol]. (2nd ed.). Bangkok: Saengdao.

Chongstitvatana, S. (2003). Kansueksa Phraratchaniphon Nai Thana Wannakhadi Kham Son [A study of royal compositions used in teaching literature.] In *Piyarachakawin* (pp. 23-40). Bangkok: Center of Research in Thai Language and Literature and Department of Thai, Faculty of Arts Chulalongkorn University.

Dorsch, T.S. (1965). *Classical Literary Criticism.* Baltimore: Penguin.

Duangchan, P. (1998). Phumlang Ngo Pa Sakai [History of the Sakai tribe]. In *Sarup phol kan sammana thang wichakarn radub chat rueang Ngo pa* [Summary of national academic seminar regarding Ngo pa]. (pp.85-94). Bangkok: literature and history Section, Department of Fine Arts.

Kiranandana, A. (2003). Phra At Riya Phap Thang Dan Wannakhadi Kan Sadaeng Thi Prakot Nai Phraratchaniphon Phrabatsomdet Phrachunlachomklaochaoyuhua [Excellence of King Rama V's performance pieces that appear in his literary works]. In *Piyarachakawin* (pp. 97-113). Bangkok: Center of Research in Thai Language and Literature and Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.

Nathalang, S. (2009). *Tritsadi katichonwittaya: withi nai kan wikro tumnan puenban* [Folklore theory: analysis methodology of myths and folk tales]. (2nd ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Pukbhasuk, P. (2003.) Phasa nai pleng phra ratchanipon [Language used in royal musical compositions]. In *Piyarachakawin* (pp. 23-40). Bangkok:

Center of Research in Thai Language and Literature and Department of Thai, Faculty of Arts Chulalongkorn University.

Pupaka, A. (2010). *The works of King Chulalongkorn and King Vajiravudh: literature and nation-building*. (PhD dissertation) Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

Rueangraklikhit, C. (2016). Kanop wannakadi Thai in Phraratchanipon rueang Kapherua Nitanchakrit lae Ngo Pa [Tradition of Thai Literature in the royal barge chants, Nitanchakrit and Ngo Pa]. In *Wannawichai* (2nd ed., pp.64-126). Bangkok: Dissemination of academic work project, Faculty of Arts Chulalongkorn University.

Sangtaksin, Y. (2008). *Ngo Pa: Wannakadi heng ratchasamai* [Ngo Pa: A representative work of the reign]. Bangkok: Business Organization of the Office of the Welfare Promotion Commission of Teachers and Educational.

Sikkhakosol, T. (2016). Pleng thai in bot lakon rueang Ngo Pa [Thai songs in the play Ngo Pa]. In *Chulalongkorn (Rama V), H.M.K. Bot lakon rueang Ngo Pa chabap sopchamra prom tonchabap laiphrahat HRH Princess Nipanopadol* [The play Ngo Pa, official edition with the hand-written manuscript of HRH Princess Nipanopadol] (2nd ed., pp.37-46). Bangkok: Saengdao.

Sujachaya, S. (2003). Phrabat Somdet Phra Chulachomklao Chaoyuhua nai thana nak katichon. [King Rama V, an expert in folklore]. In *Piyarachakawin* (pp.115-129). Bangkok: Center of Research in Thai Language and Literature and Department of Thai, Faculty of Arts Chulalongkorn University.

Sujachaya S. (2013). *Wannakam mukkapatha* [Oral Literature]. Bangkok: Dissemination of academic work project, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.

Tailanga, S. (2017). *Sat lae sin khong kan lao rueang* [Narratology]. (3rd ed.). Bangkok: Dissemination of academic work project, Faculty of Humanities, Kasetsart University.

The Royal Institute of Thailand. (2002). *Potchananukrom sap wannakam English-Thai* [Dictionary of English-Thai literature]. Bangkok: The Royal Institute of Thailand.

Thiapthiam, s. (1977). *The play Ngo Pa by King Rama V: an analytical study of society and culture*. (Master's thesis). Department of Thai, Chulalongkorn University, Thailand.

Wingwon, S. (2012). *Wannakadi Kansadaeng* [Performance literature]. (2nd ed.). Bangkok: Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasestsat University

“ของแปลกตา” ในพระราชหัตถเลขา เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว[๑]

Submitted date: 5 July 2018
Revised date: 28 August 2018
Accepted date: 28 September 2018

พรรณราย ชาญหิรัญ[๒]

บทคัดย่อ

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบันทึก “ของแปลกตา” ที่พระองค์ทรงพบตลอดเส้นทางการเสด็จประพาสยุโรป ซึ่งแบ่งได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น สิ่งของประเภทแรกสื่อถึงการเป็นคลังความรู้ด้านภูมิศาสตร์แก่ชนชั้นนำสยามในยุคนั้น ส่วนสิ่งของประเภทหลังสื่อถึงธรรมเนียมการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างชนชั้นสูง แนวคิดเรื่องการสะสม มิวเซียมและพิพิธภัณฑ์ รวมถึงธรรมเนียมการให้ของขวัญ ของฝาก และของที่ระลึกของชนชั้นนำสยาม เหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่ารัชกาลที่ ๕ ทรงเชื่อมสองวัฒนธรรมคือตะวันออกและตะวันตกเข้าด้วยกัน โดยการเปิดโลกทัศน์ของชนชั้นนำสยามเกี่ยวกับความศิวิไลซ์ของยุโรป ทั้งยังแสดงถึงรสนิยมของชนชั้นนำสยามต่อของแปลกตานั้น ๆ ของแปลกตาเหล่านี้เป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการพัฒนาประเทศ รวมทั้งเป็นคลังความรู้จากต่างแดนที่นำไปสู่การปรับประเทศให้ทันสมัยต่อไป

คำสำคัญ: ของแปลกตา, พระราชหัตถเลขา, รัชกาลที่ ๕, ศิวิไลซ์

---

[๑] บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “พระราชนิพนธ์ร้อยแก้วบันทึกการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๙-๒๔๕๒): วรรณคดีกับโลกสันนิวาส” และนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติด้านภาษาไทย วิวิธวิจัยภาษาไทย ครั้งที่ ๑ วันเสาร์ที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๖๑ ณ อาคารมหาจักรีสิรินธร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[๒] นักศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร; ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“Exotic Objects” in King Chulalongkorn’s Royal Letters from Europe in 1897

Phannarai Chanhiran[3]

Abstract

King Chulalongkorn’s royal letters sent from Europe in 1897 record “exotic objects” the King encountered during his trip. The objects can be divided into 1) natural objects and 2) man-made objects. The natural objects became geographical knowledge for Siamese elites. The man-made objects represented gift exchanges, concepts of collecting and museums, and concepts of giving gifts and souvenirs. The significance of the description of the exotic objects was to bridge the cultures of the East and the West. To show Siamese elites taste and expand the worldviews of Siamese elites, the king shared his experiences in Europe under the name of “being civilized”. Exotic objects were an important inspiration and knowledge regarding foreign countries for the modernization of Siam.

Keywords: exotic objects; royal letters; King Chulalongkorn; being civilized

---

[3] Ph.D.Student, Department of Thai, Faculty of Arts, Silpakorn University, Thailand; Assistant Professor, Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักเดินทางหรือนักทัศนาจรที่สำคัญพระองค์หนึ่ง พระองค์เสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองต่างๆ ในพระราชอาณาเขตและต่างประเทศ เริ่มจากสิงคโปร์และปัตตาเวีย (ดินแดนประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน) ต่อมาคืออินเดีย ซึ่งในขณะนั้นเป็นประเทศราชของเมืองอังกฤษ ทำให้ทรงมีโอกาสทอดพระเนตรการจัดการปกครองบ้านเมืองของชาติตะวันตกที่มาปกครองอาณานิคมอยู่ และทรงเทียบเคียงกับบ้านเมืองของเรา ส่งผลให้ทรงริเริ่มหลายสิ่งจากแบบอย่างที่ได้ทรงพบเห็นมา มุ่งให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่แผ่นดินเป็นสำคัญ ต่อมามีพระราชดำริว่า จะเสด็จพระราชดำเนินไปให้ถึงทวีปยุโรปสักคราวหนึ่ง แต่ผู้ใหญ่หลายท่านยับยั้งไว้ จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์เมื่อฝรั่งเศสที่เป็นเจ้าอาณานิคมของญวนลาว และเขมรอยู่ในขณะนั้นหาเหตุวิวาทกับไทย อังกฤษรุกเข้ามาจนได้พม่าและมลายู ประกอบกับวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ฝรั่งเศสสั่งกองเรือรบบุกปากน้ำเจ้าพระยาเข้ามาทอดสมออยู่หน้าสถานทูตฝรั่งเศสเพื่อบังคับให้ไทยยอมทำสัญญาเสียเปรียบกับฝรั่งเศส เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้รัชกาลที่ ๕ ทรงพระราชดำริที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปทวีปยุโรป เพื่อผูกมิตรและกระชับพระราชไมตรีกับชาติต่าง ๆ ในยุโรป อาทิ รัสเซีย เพื่อกำราบชาติที่ไม่ประสงค์ดีต่อเมืองไทย และเพื่อทอดพระเนตรบ้านเมืองและความเจริญของชาติตะวันตกทั้งหลายและนำมาเป็นแบบอย่างในการปรับปรุงสยามประเทศให้เจริญทัดเทียมเขา ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ รัชกาลที่ ๕ จึงได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรปเป็นครั้งแรกนาน ๘ เดือน ทรงเยี่ยมเยียนตามราชสำนักต่าง ๆ ทั่วทวีปยุโรป ทอดพระเนตรกิจการต่าง ๆ ที่ประเทศเจ้าภาพจัดถวาย นอกจากการเสด็จทอดพระเนตรราชการบ้านเมืองแล้ว พระองค์ยังได้ทอดพระเนตรสิ่งที่ควรดูควรชมอีกมาก หนึ่งในจำนวนนั้นคือโรงงานเครื่องกระเบื้องเซฟว์ (Sevres) ซึ่งเป็นโรงงานที่มีชื่อเสียงระดับโลกของประเทศฝรั่งเศสดังที่พระยาศรีสหเทพ (เส็ง วิริยศิริ) ได้บันทึกไว้ในจดหมายเหตุ (Chandransu, 2010, p. 20-23) แสดงให้เห็นว่าการเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ นี้มีทั้งพระราชกรณียกิจทางราชการบ้านเมืองและการทอดพระเนตรสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏตลอดเส้นทางการประพาสเพื่อเป็นคลังความรู้แก่ชนชั้นนำสยาม ณ ขณะนั้น

การเสด็จประพาสยุโรปใน พ.ศ. ๒๔๔๐ นี้ รัชกาลที่ ๕ ทรงบันทึกพระราชดำริต่าง ๆ ไว้ใน *พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐* ซึ่งทรงพระราชทานเป็นส่วนเฉพาะสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ซึ่งสำเร็จราชการแผ่นดินขณะเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ เนื้อหาจึงเป็นส่วนพิเศษแยกจากที่ได้ทรงมีมาทางราชการและเป็นกระแสพระราชดำริที่ได้ทรงสังเกตบ้านเมืองและบุคคลต่าง ๆ อย่างคนที่ได้ไปเที่ยวเตร่ รวมทั้งสิ้น ๖๗ ฉบับ (Varopakarn, in Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. (ข)) รัชกาลที่ ๕ ทรงเริ่มการเสด็จประพาสในวันที่ ๗ เมษายน จากพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทสู่ท่าราชวรดิฐ สมุทรปราการ สิงคโปร์ ลังกา (ศรีลังกา) เอเดน คลองสุเอซ อียิปต์ เมืองเวนิส ประเทศอิตาลี สวิตเซอร์แลนด์ ออสเตรีย-ฮังการี รัสเซีย สวีเดนนอร์เวย์ (ระหว่างนั้นนอร์เวย์รวมอยู่ในสวีเดน) เดนมาร์ก อังกฤษ เยอรมนี ฮอลแลนด์ เบลเยียม ฝรั่งเศส สเปน และโปรตุเกส (Munsin, 2000) สิ่งสำคัญที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาฯ คือ การบันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงพบตลอดเส้นทางการเสด็จ ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ไม้ สัตว์ อาคารบ้านเรือน สิ่งประดิษฐ์ สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับ ตลอดจนสินค้าที่วางจำหน่ายในดินแดนต่าง ๆ เหล่านี้สะท้อนความสนใจใคร่รู้ของชนชั้นนำสยามในยุคนั้น จนถือเป็น “ของแปลกตา” ที่ทรงบันทึกไว้ในพระราชหัตถเลขาฯ อย่างหลากหลาย

รัชกาลที่ ๕ ทรงบันทึกสิ่งของในดินแดนต่าง ๆ ที่เสด็จผ่านระหว่างการเสด็จประพาสยุโรป ซึ่งส่วนใหญ่เป็น “ของแปลกตา” สำหรับชาวสยาม ซึ่งมีทั้ง**สิ่งของที่ทรงได้รับจากเจ้านายหรือเชื้อพระวงศ์**ในประเทศต่าง ๆ **สิ่งของที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ สิ่งของที่วางจำหน่าย** รวมทั้ง**พืชพรรณในประเทศต่าง ๆ** การที่ทรงบันทึก “ของแปลกตา” ในครั้งนี้ยังสะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับ**การสะสม มิวเซียม และพิพิธภัณฑ์** รวมทั้งความคิดเรื่อง**ของขวัญ ของฝาก การแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างชนชั้นสูง**อีกด้วย เหล่านี้ล้วนแสดงถึง**รสนิยมหรือค่านิยมของชนชั้นนำสยาม**ต่อความศิวิไลซ์อย่างเห็นได้ชัด

ผู้วิจัยพบว่ามีผู้ศึกษาเกี่ยวกับพระราชหัตถเลขาฯ และการเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ แบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ การศึกษาเชิงวรรณกรรมและการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ดังนี้

๑) การศึกษาเชิงวรรณกรรม

Kongsirirat (2010) ศึกษาเรื่อง **การศึกษาพระโลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขา** *พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐* สะท้อนพระโลกทัศน์ของรัชกาลที่ ๕ ด้านการต่างประเทศเป็นสำคัญ กล่าวคือ ทรงดำเนินวิเทโศบายด้านการต่างประเทศโดยการเจริญพระราชไมตรีในระดับผู้นำประเทศ การสร้างดุลยภาพแห่งอำนาจระหว่างประเทศมหาอำนาจ และการปรับเปลี่ยนท่าทีตามสถานการณ์ รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระโลกทัศน์ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นเรื่องของการแสวงหาผลประโยชน์ประเทศเล็กที่ขาดแสนยานุภาพทางทหารย่อมเสียเปรียบ

๒) การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์

Chutintaranond (2001) ศึกษาเรื่อง **การเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ความหมายเชิงสัญลักษณ์** การเสด็จพระราชดำเนินประเทศยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นพระราชจริยวัตรที่ “สวนกระแส” กับขนบที่ตกทอดมา เป็นลักษณะหนึ่งของการเสด็จประพาสที่เกิดตามกระแสการเปลี่ยนแปลงที่แหวกจารีตเดิม อันมีต้นเค้ามาแต่รัชกาลที่ ๔ ได้แก่ ธรรมเนียมนิยมใหม่ใน**การเสด็จประพาสหัวเมืองของพระมหากษัตริย์ การเสด็จออกไปเป็นการส่วนพระองค์เพื่อแปรพระราชฐาน**และสำราญพระอิริยาบถ รวมถึง**การเสด็จไปพักรักษาพระองค์**ให้คลายจากอาการประชวรหรือที่ชาวตะวันตกเรียกว่า recreation ซึ่งเป็นรูปแบบใหม่ของการเดินทางท่องเที่ยวที่สยามรับมาจากตะวันตก และการเสด็จประพาสบ้านเมืองนอกขอบขัณฑสีมาอาณาจักร

การเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ของรัชกาลที่ ๕ มิได้เกิดขึ้นโดยปราศจากพื้นฐานธรรมเนียมนิยมที่อยู่ในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง ทั้งหมดสะท้อนการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์หรือระนาบทางความคิด (paradigm) ในการมองตนและความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับโลกรอบด้านที่ขยายเครือข่ายออกไปกว้างเกินปริมณฑลเมืองประเทศราชและอาณาจักรคู่สงครามเดิม รวมถึงการรับวัฒนธรรมเทคโนโลยีและระบบวิธีคิดตามแบบอย่างตะวันตก การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ของผู้นำสยามนี้เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ตอบรับสืบเนื่องกับแรงกดทับทางการเมือง การค้า และการทหารของมหาอำนาจตะวันตก

ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม หากโลกทัศน์เดิมคือการยึดเอาตนเป็นศูนย์กลาง โลกทัศน์ใหม่นับแต่รัชกาลที่ ๔ คือการยอมรับโดยปราศจากข้อกังขาว่า ศูนย์กลางแห่งอำนาจและความเจริญรุ่งเรืองที่แท้จริงนั้นอยู่ในภาคพื้นทวีปยุโรป ความยิ่งใหญ่และศิวิไลซ์ขยายขอบข่ายเป็นทั้งความรู้เชิงกายภาพและเทคโนโลยีที่ทันสมัย

Soontravanich (2001) ศึกษาเรื่อง **การเมืองเบื้องหลังการเสด็จประพาสยุโรป** การศึกษาทำให้เห็นว่าการเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ นี้บรรลุเป้าหมายของการสร้าง “ภาพลักษณ์” ของ “ความศิวิไลซ์” ของสยามในฐานะของรัฐอธิปไตยให้เป็นที่ยอมรับของสาธารณชนในยุโรป รวมทั้ง “การเรียนรู้” ความเจริญก้าวหน้าใหม่ ๆ ของชาติมหาอำนาจเหล่านั้นเพื่อนำมาเป็นแบบอย่างในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยต่อไป อย่างน้อยที่สุดการเสด็จประพาสยุโรปครั้งนี้ และการที่ได้ทรงมีโอกาสเข้าเฝ้าและปรึกษาปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศของไทยกับประมุขและผู้นำรัฐอื่น ๆ ทำให้รัชกาลที่ ๕ ทรงบรรลุวุฒิภาวะทางการเมืองอีกขั้นหนึ่ง โดยมีการอธิบายถึงแผนการเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๓๖ วิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. ๑๑๒ และรัฐบาลอังกฤษการเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ วัชรภิเษกสมโภชสมเด็จพระราชินีนาถวิคทอเรียและท่าทีของรัฐบาลอังกฤษ และปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองกับฝรั่งเศสและการแทรกแซงของรัสเซีย กล่าวโดยสรุปคือการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกดำเนินไปด้วยเหตุผลของการประชาสัมพันธ์ “สร้างภาพลักษณ์” ของ “ความศิวิไลซ์” ของไทยต่อมหาอำนาจและสาธารณชนในตะวันตก และเพื่อเรียนรู้ความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ ของโลกตะวันตก เพื่อประโยชน์ต่อการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย อีกด้านหนึ่งยังสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของอังกฤษต่อแนวนโยบายด้านการต่างประเทศของไทย และเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองระหว่างไทยและฝรั่งเศสภายหลังวิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. ๑๑๒ นอกจากนั้นยังเปิดโอกาสให้รัชกาลที่ ๕ และผู้นำไทยคนอื่น ๆ ได้มีโอกาส “เรียนรู้” และ “สัมผัส” การเมืองระหว่างประเทศของบรรดาผู้นำมหาอำนาจตะวันตกเป็นครั้งแรกอย่างแท้จริง ประการสำคัญคือการประจักษ์เกี่ยวกับความอ่อนแอของกลไกทางการทูตของไทยในการเมืองโลก

Nana เขียนบทความจำนวนหนึ่งเกี่ยวกับการเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทความทั้งหมดล้วนเป็นเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยซึ่งเป็นประเด็นสำคัญทางประวัติศาสตร์ ยกตัวอย่างได้ดังนี้

(๒๐๐๓) **กิตติศัพท์และเรื่องอื้อฉาวของ-ประธานาธิบดีฝรั่งเศส เมื่อ ร.๕ เสด็จเยือนกรุงปารีส**

(๒๐๐๓) **“ราชการลับ” เมื่อ ร.๕ เสด็จประพาสเยอรมนี ไม่ใช่เรื่องลับในยุโรป**

(๒๐๐๓) **“จาก-เรื่องตลก การ์ตูน ร.๕ เสด็จประพาสยุโรปถึง-เรื่องไม่ตลกงานพระบรมศพ ร.๕ ผิดองค์!”**

(๒๐๐๔) **ทัศนะใหม่ ร.๕ เสด็จประพาสยุโรปจากทฤษฎีพันธมิตรซ้อนพันธมิตร “ไม่ได้รัสเซีย ก็ขอเป็นเยอรมนี”**

(๒๐๐๕) **ภาพหลักฐานที่ไม่มีคำอธิบาย คำยืนยันที่ขาดพยานหลักฐานเรื่องที่ไม่ได้บันทึกไว้ใน “จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป”**

(๒๐๐๖) **พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์เก่าสุด “ชิ้นแรก” อ้างถึงการเสด็จประพาสยุโรปใน ร.๕ สิ่งที่เรารู้ อาจไม่ใช่ทั้งหมด**

(๒๐๐๖) **ทึ่ง! กลยุทธ์ศึกรัชกาลที่ ๕ เปลี่ยนสถานะชาวสยามจาก “แพ้” เป็น “ชนะ”**

(๒๐๑๔) **“ของขวัญ” รัชกาลที่ ๕ ข้อมูลที่สาบสูญจากพงศาวดารไทย**

(๒๐๑๕) **รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสยุโรป (ครั้งแรก) เพื่อดูความเจริญหรือแก้ไขปัญหา ร.ศ. ๑๑๒?**

ผู้เขียนชี้ให้เห็นหลักฐานบางประการที่ปรากฏในแหล่งต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศเกี่ยวกับการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก (พ.ศ. ๒๔๔๐) ซึ่งมีทั้งกุศโลบายทางการเมืองทั้งในและนอกประเทศ รวมทั้งสิ่งแปลกใหม่ที่เริ่มเข้ามาในประเทศ ณ ขณะนั้น

Sriudom (2007) ศึกษา **การเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ จุดเปลี่ยนของ “เอกซฮิบิเชน” ในสยาม** งานมหกรรมหรือ “เอกซฮิบิเชน” (Exhibition) เป็นกิจกรรมสำคัญของโลกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ชาวต่างประเทศสนใจศึกษาในหลายมิติ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดส่งสิ่งของ

ไปตั้งแสดงในงานมหกรรมที่ต่างประเทศตามแบบอย่างที่รัชกาลที่ ๔ ทรงวางแบบแผนไว้ รัชกาลที่ ๕ ทรงตระหนักถึงความหมายของงานมหกรรมเมื่อได้ทอดพระเนตรงานมหกรรมขนาดต่าง ๆ ด้วยพระองค์เองในคราวที่เสด็จพระราชดำเนินเยือนทวีปยุโรปเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ผู้เขียนนำเสนอ “เอกซฮิบิเชน” ที่รัชกาลที่ ๕ ทอดพระเนตรในการเสด็จประพาสยุโรปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ตลอดจน “เอกซฮิบิเชน” ที่จัดขึ้นในสยามหลังจากการเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการจัด “เอกซฮิบิเชน” ดังกล่าวในสยาม แสดงถึงการประสมประสานแบบแผนของ “เอกซฮิบิเชน” ในต่างประเทศให้เข้ากับงานวัดที่มีอยู่แล้วในสังคมไทย จนเป็นแบบอย่างให้ “เอกซฮิบิเชน” อื่น ๆ ในสยามต่อมา

“เอกซฮิบิเชน” ที่รัชกาลที่ ๕ ทอดพระเนตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้แก่ การประกวดภาพเขียนที่อิตาลีและเยอรมนี ซึ่งเป็น “เอกซฮิบิเชน” ขนาดเล็ก การแสดงพรรณพืชที่เยอรมนีที่มีขนาดใหญ่ขึ้น และการแสดงพิพิธภัณฑ์นานาชาติที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ส่วนงาน “เอกซฮิบิเชน” ในสยามคืองานปีสวนดุสิตและงานนักขัตฤกษ์นมัสการพระพุทธชินราช วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามซึ่งปรับเนื้อหาและรูปแบบของ “เอกซฮิบิเชน” ที่ได้เสด็จไปทอดพระเนตรในทวีปยุโรปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เหล่านี้คือสิ่งที่รัชกาลที่ ๕ ทรงได้รับประสบการณ์แปลกใหม่เกี่ยวกับงานมหกรรมจากทวีปยุโรปและทรงนำมาปรับใช้กับงานมหกรรมในสยามตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๐

จากการรวบรวมผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับพระราชหัตถเลขาฯ และการเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ นี้พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในแนวทางประวัติศาสตร์ บทความนี้จึงจะมุ่งศึกษาที่ตัวพระราชหัตถเลขาฯ เป็นหลัก เพื่อเน้นย้ำข้อมูลการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และเปิดมุมมองใหม่ทางด้านวรรณกรรมเกี่ยวกับพระราชหัตถเลขาฯ ชุดนี้ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นทัศนคติของชนชั้นนำสยามที่มีต่อของแปลกตาต่างถิ่นประเภทต่าง ๆ แสดงถึงการเปิดโลกทัศน์ของชนชั้นนำสยามในยุคนั้น ทั้งยังเชื่อมกับความศิวิไลซ์ในช่วงปรับประเทศให้ทันสมัยอีกด้วย

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษา “ของแปลกตา” ที่ปรากฏใน *พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐* ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กรอบแนวคิด

ผู้วิจัยขอนิยามศัพท์ “ของแปลกตา” ที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาฯ โดยยึดตามที่ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายคำว่า “แปลก” ไว้ว่า

(๑) [แปลก] ว. แตกต่างไปจากที่เคยคิด เคยรู้ เคยเห็น เป็นต้น เช่น แปลกตา แปลกใจ

(๒) ว. ต่าง, เพี้ยนไป, ผิดปรกติ เช่น เป็นคนแปลก

ดังนั้น “ของแปลกตา” ที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาฯ ฉบับนี้จึงเป็นของที่ผิดแผกไปจากสิ่งที่ชนชั้นนำไทยคุ้นเคย หรือเคยพบเห็นในประเทศ รัชกาลที่ ๕ จึงมีพระราชดำริส่ง “ของแปลกตา” ที่ทรงได้รับหรือทอดพระเนตรกลับประเทศจำนวนหนึ่ง ทั้งยังมีนัยของการออกไปสำรวจดินแดนอื่นเช่นเดียวกับที่ตะวันตกต้องการสำรวจพื้นที่อื่นที่มิใช่ตะวันตก

จากการศึกษาพบว่ามีแนวคิดที่สัมพันธ์กับการสำรวจ “ของแปลกตา” ในพระราชหัตถเลขาฯ คือ แนวคิดเกี่ยวกับการสะสมซึ่งนำไปสู่การจัดเก็บของในมิวเซียมและพิพิธภัณฑ์ ดังนี้

การสะสมคือการแสวงหาสิ่งของต่าง ๆ ทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็นต่อชีวิต แล้วนำมาเก็บรวบรวมยังที่ที่จัดเตรียมไว้เพื่อเก็บรักษา เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป ส่วนบุคคลที่ออกไปแสวงหาเรียกว่า “นักสะสม” การสะสมที่เป็นงานอดิเรกจะมีการจัดเก็บอย่างมีระบบ และมีการจัดหาเพิ่มเติม เหตุผลของการสะสม ได้แก่ เพื่อกินเพื่อใช้ เพื่อความเพลิดเพลิน เพื่อการศึกษา เพื่อค้าขายแลกเปลี่ยน เพื่อความต้องการทางสังคม เช่น ชมรม กลุ่มกิจกรรม เพื่อใช้เป็นเครื่องแสดงฐานะทางสังคม ประเภทของสิ่งสะสมอาจแยกได้เป็น ๒ อย่าง คือ **สิ่งสะสมที่เป็นรูปธรรม** คือ มีตัวตนจับต้องได้ อาจเป็นของที่เกิดตามธรรมชาติ หรือมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นก็ได้ และ**สิ่งสะสมที่เป็นนามธรรม** เช่น ความทรงจำและประสบการณ์เฉพาะตัว เช่น เสียงดนตรี การชิมอาหารตามร้านที่มีชื่อเสียง งานสะสมของคนส่วนใหญ่มักเป็นวัตถุสิ่งของที่จับต้องได้อย่างเป็นรูปธรรม (Sa-nguansai, 2016, p. 9-11) การสะสมจึงสัมพันธ์กับการเก็บรวบรวมและเก็บรักษาเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ในบรรดาของเล่นตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จัดหมวดหมู่ใหญ่ ๆ ได้เป็น ๒ พวก คือ ของที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ดอกไม้ กรวดหินงาม ๆ แปลก ๆ โครงกระดูกสัตว์ รูปสัตว์ เขาสัตว์ ไม้ประหลาดต่างๆ และของที่มนุษย์ได้ค้นคิดประดิษฐ์สร้างขึ้นมาด้วยฝีมือมนุษย์เอง ได้แก่ ถ้วยชาม โต๊ะ ตู้ รูปวาด รูปถ่าย ตั๋ว แสตมป์ ปฏิทิน ส.ค.ส. เครื่องจักรกลไก เครื่องเงินเครื่องทอง เป็นต้น (Nawikkamun, 2010, p. 11) ใน **นานาพิพิธภัณฑ์** ของเอนก นาวิกมูลกล่าวถึงหนังสือวชิรญาณวิเศษ เล่ม ๔ พ.ศ. ๒๔๓๒ เรื่อง “ของเล่นต่าง ๆ” โดย ม.จ.เพิ่ม ลดาวัลย์ว่า ของที่ชนทั้งหลายเลือกเล่นกันมีเพียง ๒ อย่าง คือ สิ่งของที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมดาและสิ่งของที่เป็นขึ้นด้วยสรรพวิชาความรู้ของมนุษย์กระทำขึ้นด้วยฝีมือช่างต่าง ๆ ซึ่งเอนก นาวิกมูลได้ประมวลไว้กว่า ๑๐ ชนิด (Sarawasee, 2008, p. 83) การจัดหมวดหมู่ของของสะสมหรือของเล่นมักแบ่งได้เป็น ๒ หมู่ใหญ่ ๆ คือ ของที่เกิดตามธรรมชาติ และของที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น แนวคิดเหล่านี้สัมพันธ์กับการสะสมของมนุษย์ตั้งแต่อดีตมาอย่างยาวนานทั้งยังสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑ์ ดังที่ Nawikkamun (2010, p. 11) ได้อธิบายไว้ว่า คำว่า ‘พิพิธภัณฑ์’ มีขึ้นในเมืองไทยเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๔ พระองค์ทรงสร้างพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์เพื่อเก็บสิ่งของต่างๆ ที่ต่างประเทศส่งมาถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการ มีของแปลกของงามล้ำค่าบรรจุไว้มากมาย ถือเป็นจุดเริ่มที่ไทยจะจัดเก็บสิ่งของต่าง ๆ ในลักษณะ ‘มิวเซียม’ คือมีของเก็บและมีที่เก็บอย่างเป็นทางการ

คำว่า “สะสม” มีความหมายแคบว่าการเก็บอย่างเป็นกิจจะลักษณะ มีความต่อเนื่องพอสมควร มิใช่เพียงหาของมาสุม ๆ และไม่มีความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ ในสมัยอยุธยามีหลักฐานเกี่ยวกับนักสะสมคือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากจดหมายเหตุของฝรั่งยุคนั้นที่ระบุว่า ทรงได้รับเครื่องราชบรรณาการจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศสมากมาย ล้วนเป็นของล้ำค่าน่าเก็บไว้ชมทั้งสิ้น เช่น กระจกเงาทำด้วยแก้วอย่างดี เครื่องอานม้า บังเหียน โกลน และซองสำหรับใส่ปืนพก เสื้อกำมะหยี่อย่างดี ผ้าแพรอย่างดี ผ้าสีต่าง ๆ ลูกโลกหมุนได้ นาฬิกาแบบต่าง ๆ ส่วนการเล่นสะสมของอื่น ๆ ได้แก่ ถ้วยชาม โอ่งอ่าง กระถางต้นไม้จากเมืองจีน หรือเล่นไม้ดัด

ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมีหลักฐานเพิ่มขึ้น เช่น **ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น** พระนิพนธ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่าในสมัยรัชกาลที่ ๒ ไทยเริ่มเล่นโต๊ะเครื่องบูชาอย่างจีน เพราะกำลังเล่นแต่งสวนขวาด้วยวิธีแบบจีน และ

เป็นที่นิยมเรื่อยมาจนถึงขั้นจัดประกวดในสมัยรัชกาลที่ ๓-๕ และเฟื่องฟูที่สุดในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่นิยมอีกคือปั้นชาหรือป้านชา ซึ่งมาจากจีน นอกนั้นคือเขาวัว เงิน ตรา โหรา ไม้ดัด และบอน เป็นต้น (Nawikkamun, 2010, p. 25-27)

หนังสือ **เล่าเรื่องกรุงสยาม ของสังฆราชปาเลอกัว** กล่าวว่า รัชกาลที่ ๔ ทรงสะสมของแปลก ๆ ในที่ประทับไว้อย่างอเนกอนันต์ เช่น กระจกเงา โคมแก้วแขวน เครื่องเจียระไน นาฬิกาทุกชนิด เครื่องถ้วยชามกระเบื้อง รูปปั้น หีบดนตรี ตู้แบบจีนและญี่ปุ่น ตู้ลงรักปิดทอง โต๊ะเก้าอี้แบบยุโรป ฯลฯ ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าว่า รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างพระที่นั่งองค์หนึ่งในพระราชมณเฑียรใหม่ (พระอภิเนาวนิเวศน์) ชื่อพระที่นั่ง “ประพาสพิพิธภัณฑ์” เพื่อเป็นมิวเซียมไว้เก็บสิ่งของต่าง ๆ สำหรับทอดพระเนตร โดยเฉพาะเครื่องราชบรรณาการที่ทรงได้รับจากยุโรป (Nawikkamun, 2010, p. 25-29)

รัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นนักสะสมและผู้ส่งเสริมให้มีการเก็บสะสม ทรงสนพระราชหฤทัยที่จะเก็บของด้วยพระองค์เอง ทรงจัดการให้มีพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนสร้างบรรยากาศให้เจ้านาย ขุนนาง ประชาชนสนใจเล่นเก็บสะสมด้วย เช่น สิ่งของในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระที่นั่งวิมานเมฆในพระบรมมหาราชวัง หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ อาคารบ้านเรือนต่าง ๆ มีทั้งก้อนหิน ดินแร่ สัตว์ พืช รูปวาด รูปถ่าย เครื่องใช้ เครื่องประดับ เครื่องเทคโนโลยี ของเล่น และของประหลาดนานาชนิด รัชกาลที่ ๕ ทรงได้แนวทางการสะสมมาจากรัชกาลที่ ๔ การอ่านหนังสือ การวิสาสะกับชาวต่างประเทศ และการได้ทอดพระเนตรความเจริญของบ้านเมือง (Nawikkamun, 2010, p. 37) จึงจะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องการสะสมเริ่มมาเฟื่องฟูในสมัยรัชกาลที่ ๔ และได้รับการส่งเสริมจากรัชกาลที่ ๕ จนสร้างรากฐานให้พิพิธภัณฑ์ของสยามมั่นคงจนถึงปัจจุบัน

การเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ของแปลกตาในสายตาของชนชั้นนำสยาม

“ของแปลกตา” ที่ทรงพบตลอดระยะทางการเสด็จประพาสยุโรปในครั้งนี้ แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ **สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ**และ**สิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น**

ของแปลกตาทั้ง ๒ ประเภทนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องของแปลกตาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ดังต่อไปนี้

๑) ของแปลกตาตามธรรมชาติ: คลังความรู้เรื่องภูมิศาสตร์ต่างแดน

ของแปลกตาซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาตินี้แสดงถึงลักษณะเฉพาะถิ่นของของแปลกตาเหล่านั้น สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ **พรรณไม้ สัตว์** และ**ส่วนประกอบของสัตว์** เหล่านี้แสดงถึงความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ ที่ประกอบไปด้วยภูมิประเทศและภูมิอากาศ ถือเป็นการเปิดโลกทัศน์ของชนชั้นนำสยามและเป็นคลังความรู้เรื่องภูมิศาสตร์ต่างแดนผ่านสายตาของตนเอง

พรรณไม้ที่รัชกาลที่ ๕ ทรงบันทึกไว้ ได้แก่ ดอกไม้ เช่น กุหลาบ ยี่สุ่น ดอกบัวขาว ดอกไม้สีครั่ง เป็นต้น พืชผัก ผลไม้ เช่น เชอร์รี่ ลูกพีช สตรอเบอร์รี่ แอปเปิ้ล ส้ม มะละกอ สับปะรด กล้วยเปรี้ยว และมะม่วง เป็นต้น และต้นไม้ชนิดอื่น เช่น ไผ่ลำเหลือง และปาล์ม เป็นต้น ยกตัวอย่างดอกมะลิและดอกบัวที่รัชกาลที่ ๕ ทรงพบในดินแดนอื่นซึ่งเป็นของแปลกสำหรับพระองค์เนื่องจากรูปลักษณ์ไม่เหมือนกับดอกไม้ชนิดเดียวกันในสยาม ดังนี้

> แลวันนี้เก่งมากที่มี**ดอกมลิ** ฉันได้รับเปนหลายช่อ **แต่ชอบกลกลีบแข็ง สีเหลืองๆ เหมือนดอกพุทธิชาติ** ฝรั่งเรียกแยสมินบ้างอะไรบ้าง โจทกันเอะอะ
>
> (Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 92)

ความแปลกตาของดอกมะลิที่เอเดนคือกลีบแข็งและมีสีเหลืองคล้ายดอกพุทธชาด รูปลักษณ์ของดอกไม้ชนิดนี้เป็นสิ่งที่แปลกไปจากความคุ้นเคยของรัชกาลที่ ๕ นอกจากนี้ลักษณะของดอกบัวที่เมืองแกนดีที่แปลกไปจากดอกบัวในสยามเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยเช่นกัน ดังนี้

> ฉันลืมเล่าถึง**ดอกบัวขาว** เขาเอามาประดับกระไดที่เรือนโกลัมโบ **เหมือนบัวขาวของเรา แต่เล็กแลกลีบซ้อนถี่งามน่าเอ็นดู เขาว่านี่แลคือ นีลูปะละ คือ นีฤบล เพราะปลายกลีบเขียว**มหามุทลิยรับจะหาพรรณ จะส่งไปบางกอกก่อนฉันกลับ จะได้ฤาเหลวไม่ทราบ

แต่กับต้นของฉันเอื้อเฟื้อไปหาลงมาไว้ในเรือ ฉันรู้เมื่อเรือออกเรือเสียแล้ว **จัดการปลูกใหม่** แลกำลังลังเล ว่าจะฝากเขาไว้เอเดนจะได้ฤาไม่ ไปถูกอากาศหนาวกลัวจะตายเสีย ยัง**เฟินขนนก**ก็เปนหลายกระทง

(Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 50)

ความแปลกของดอกบัวในที่นี้คือมีขนาดเล็ก มีกลีบซ้อนถี่และปลายกลีบมีสีเขียว พระองค์ทรงอธิบายชื่อดอกบัวขาวนี้ว่าคือ นิลุบล รวมทั้งมีพระราชประสงค์จะนำพันธุ์กลับสยาม ในการนี้มีการนำเฟินขนนกกลับสยามด้วย พรรณไม้ต่างถิ่นจึงเป็นสิ่งที่แปลกตาสำหรับชนชั้นนำสยาม รัชกาลที่ ๕ ทรงกล่าวถึงรสชาติของส้มที่อียิปต์และเอเดนไว้ดังนี้

ผลไม้ก็มีดี ๆ **ส้มหวานมาก แต่มีรศเปรี้ยวเจือเปนมะยงชิด ฉันเชื่อว่าผู้หญิงคงจะชอบมาก แต่จะส่งไปเขาว่าเน่าเร็วนัก ส้มที่เอเดนสีแลรศเปนมะเฟืองเว้นแต่ไม่เหม็น กินไม่เปนเรื่อง**

(Chulalongkorn (Rama V), 1962, p.106)

รสชาติของส้มทั้งสองเมืองนี้แปลกไปจากของสยาม กล่าวคือ ส้มที่เมืองอียิปต์มีรสหวานมากแต่ก็มีรสเปรี้ยวเจืออยู่คล้ายมะยงชิด ทรงกล่าวว่าผู้หญิงน่าจะชอบจึงมีพระราชดำริจะส่งกลับสยามหากแต่เน่าเร็ว ส่วนส้มที่เมืองเอเดนนั้นทั้งสีและรสชาติเหมือนมะเฟือง แต่ไม่เหม็น รสชาติไม่ดีนัก สี กลิ่น และรสชาติของส้มจึงเป็นสิ่งที่แปลกไปจากความคุ้นเคยของพระองค์ ที่เมืองโคลัมโบรัชกาลที่ ๕ ทรงพบมะละกอ สับปะรด กล้วย และมะม่วงที่เป็นของแปลกตาสำหรับชนชั้นนำสยาม ดังนี้

ต้นไม้ผลที่แปลกอย่างยิ่งนั้น **มลอกอโตกว่าแตงโมขนาดใหญ่ เขากินกันที่โฮเตลว่าหวานดีนัก** แต่ฉันเขลาไปเห็นเปนแตงโมไม่นึกจะกิน **สับรศลูกใหญ่มาก** เห็นวิธีที่เขารวบใบห่อขึ้นไว้ทั้งนั้น **เห็นจะเปนเพราะไม่ถูกแดดสุกช้าจึงโต แต่กินเปรี้ยวไม่เปนรศ** ที่ยาวามีกล้วยก้าง **ที่นี่มีกล้วยเปรี้ยวทั้งนั้น มะม่วงแลอะไร ๆ หาแก่นสารไม่ได้ทั้งนั้น**

(Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 60)

ผลไม้ที่เมืองโคลัมโบมีรูปลักษณ์แปลกตาคือมีขนาดใหญ่กว่าของสยาม โดยทรงเปรียบเทียบมะละกอว่าใหญ่กว่าแตงโม สับปะรดลูกใหญ่เนื่องจากวิธีการห่อผล ส่วนรสชาตินั้นสับปะรดและกล้วยเปรี้ยวมาก มะม่วงก็ไม่อร่อย แสดงถึงความแตกต่างของผลไม้ชนิดเดียวกันแต่เมื่ออยู่ต่างถิ่นก็มีรสชาติผิดแผกกันไป รัชกาลที่ ๕ ทรงบันทึกไว้ว่า เป็นของแปลกตาชนิดหนึ่ง ที่เมืองเจนีวามีการบันทึกผลไม้ที่เป็นของแปลก ดังนี้

> ลูกไม้ได้กินแล้วคือ**แชร์รี** ลักษณลูกพุมเรียง แต่ดีกว่าที่ไม่ติดปาก กินแล้วไม่ต้องอยากอีก **ลูกปีช**หวานชืดๆ รศชาติเปนฟันขาวไม่อร่อยเลย ดีแต่**สตรอบรี** ๆ ก็ลูกเล็กกว่ายาวา แต่รศดีกว่าไม่เปนแตงหนู สตรอบรีบ้านโตกว่าที่ยาวามาก เท่าลิ้นจี่ลูกใหญ่ๆ เปนลูกไม้ที่กินอร่อย ลูก**แอบเปอล**นี้อ่านออกแล้ว ไม่ใช่อะไรเลย คือพุดทราเรานี่เอง เปนแต่มันโตเปนลูกไม้ป่าพระหิมพาน ถ้าดิบ ๆ จิ้มน้ำตาลกับเกลือเปนพุดทราเปรี้ยว ๆ
>
> (Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 184)

รัชกาลที่ ๕ ทรงกล่าวถึงลักษณะและรสชาติของเชอร์รี่ ลูกพีช สตรอเบอร์รี่ และแอปเปิลซึ่งเป็นผลไม้ต่างถิ่นไว้อย่างละเอียด เชอร์รี่มีลักษณะลูกเรียงกัน รสชาติไม่อร่อยนัก ลูกพีชหวานชืด ๆ ไม่อร่อย สตรอเบอร์รี่ขนาดเล็กกว่าที่เมืองยะวา รสชาติดี ส่วนสตรอเบอร์รี่บ้านมีขนาดใหญ่กว่าที่เมืองยะวาเท่าลิ้นจี่ รสชาติอร่อย ส่วนแอปเปิ้ลรสชาติเหมือนพุทราเพียงแค่ขนาดใหญ่กว่า การเปรียบเทียบผลไม้ต่างถิ่นกับผลไม้ในสยามนี้ทำให้เห็นภาพได้ชัดเจนขึ้น จะเห็นได้ว่าลักษณะ ขนาดและรสชาติเป็นสิ่งที่แสดงความแปลกตาของผลไม้เหล่านี้ ระหว่างการเสด็จประพาสยุโรปพระองค์ทรงพบสินค้าประเภทหนึ่งที่เอเดนคือเถาที่มีสรรพคุณเคี้ยวแล้วทำให้ฟันขาว ดังนี้

> มี**เถาอะไรอย่างหนึ่ง**ฉันได้ซื้อมาด้วย **สำหรับเคี้ยวคาปากอยู่เสมอ ๆ เพื่อจะให้ฟันขาว**
>
> (Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 85)

เถาชนิดนี้น่าจะเป็นพืชท้องถิ่นของเอเดนซึ่งนำมาทำเป็นสินค้าจำหน่าย โดยมีสรรพคุณทำให้ฟันขาว ซึ่งแปลกตาไปจากความคุ้นเคยของชนชั้นนำสยาม พระองค์

จึงทรงมีพระราชดำรัสให้ซื้อเถาดังกล่าว

ของแปลกตาอีกประเภทหนึ่งคือ**สัตว์**ที่อยู่ต่างถิ่น เช่น ม้า ช้าง ลา เป็นต้น สัตว์เหล่านี้มีลักษณะแตกต่างไปจากของสยาม รัชกาลที่ ๕ จึงทรงบันทึกไว้ในพระราชหัตถเลขาฯ ยกตัวอย่างเช่น

> พวกเจ้าของ**พา**พาม้ามารับจ้างขี่ ฉันได้ลองขี่เปนครั้งแรก **มันโต กว่าที่เราเคยมีในบางกอก...หลังดีเหมือนม้าที่ดี แต่ไม่ได้ลองวิ่ง**
>
> (Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 106)

ลาที่พบที่เอเดนนี้มีขนาดตัวที่ใหญ่กว่าในบางกอก ส่วนรูปลักษณ์ของลานั้น พระองค์ทรงบรรยายไว้ว่า หลังลาดีเหมือนหลังม้า ที่กล่าวเช่นนี้เป็นเพราะในบางกอกนิยมการขี่ม้า การขี่ลาจึงเป็นสิ่งที่แปลกไปจากความคุ้นเคยของชนชั้นนำสยาม ทั้งเมื่อเป็นลาต่างถิ่นจึงมีลักษณะที่แตกต่างไป

ของแปลกตาอีกส่วนหนึ่งคือ**ส่วนประกอบของสัตว์** ยกตัวอย่างเช่น ขนนกกระจอกเทศ เป็นต้น โดยมีการนำมาจำหน่ายเป็นของที่ระลึก พบที่เมืองเอเดน ดังนี้

> เวลาบ่ายจะซื้อ**ขนนกกระจอกเทศ**ส่งไป
>
> (Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 76)

จะเห็นได้ว่า ขนนกกระจอกเทศเป็นสินค้าประจำท้องถิ่น/ของที่ระลึกของเมืองเอเดน แต่เป็นสิ่งแปลกตาสำหรับชนชั้นนำสยาม จึงมีการซื้อและส่งกลับประเทศ จะสังเกตได้ว่า ของที่ระลึกของแต่ละเมืองมักนำสินค้าที่มีลักษณะเด่นและบ่งบอกถึงเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นนั้น ๆ ดังเช่นขนนกกระจอกเทศที่เป็นสัตว์ในท้องถิ่นดังกล่าว เหล่านี้แสดงถึงลักษณะของพืชพรรณที่แตกต่างไปจากสยามเนื่องจากสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศที่แตกต่างกัน ของแปลกตาเหล่านี้จึงต้องตาต้องใจชนชั้นนำสยาม จากรูปลักษณ์ ได้แก่ รูปร่าง ขนาด และสี รวมทั้งคุณสมบัติ ได้แก่ รสชาติและกลิ่น การเสด็จประพาสในดินแดนอื่นที่มิใช่สยามทำให้ชนชั้นนำสยามได้พบกับของแปลกตาที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นการเรียนรู้ธรรมชาติข้ามแดนประการหนึ่ง

การได้สัมผัสของแปลกตาที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติของชนชั้นนำสยามนี้เสมือนเป็นคลังความรู้แก่สยามทางด้านภูมิศาสตร์ต่างแดน เกิดการรู้เขารู้เรา ทั้งยังเกิดการส่งของแปลกตาประเภทนี้กลับประเทศ เช่น ขนนกกระจอกเทศ เป็นต้น เหล่านี้คือการสำรวจของแปลกตาเพื่อให้สยามรู้จักดินแดนต่างชาติมากขึ้น อันจะนำไปสู่ความเข้าใจดินแดนต่าง ๆ ในระดับสากลต่อไป

๒) ของแปลกตาประดิษฐ์: การแลกเปลี่ยนของชนชั้นสูง ของสะสมในมิวเซียมและพิพิธภัณฑ์ และการให้ของขวัญ ของฝาก และของที่ระลึกของชนชั้นนำสยาม

ของแปลกตาซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นนี้มีอยู่หลากหลายชนิด รัชกาลที่ ๕ ทรงบันทึกไว้อย่างน่าสนใจ ผู้วิจัยขอแบ่งกลุ่มเป็น **ของแลกเปลี่ยนระหว่างชนชั้นสูง ของสะสมในพิพิธภัณฑ์** และ**ของที่มีจำหน่ายในยุโรป** ของแปลกตาประเภทนี้สื่อถึงรสนิยม ค่านิยม และวัฒนธรรมของผู้ครอบครองของแปลกตาเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

ของแลกเปลี่ยนระหว่างชนชั้นสูงที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาฯ เช่น กำไลแหวน มงกุฎเพชร และเข็มกลัด เป็นต้น สิ่งของเหล่านี้สื่อถึงธรรมเนียมการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างชนชั้นสูง ในสมัยสุโขทัยและอยุธยา สยามส่งเครื่องบรรณาการหรือจิ้มก้องให้แก่จีน ส่วนใหญ่เป็นทรัพยากรหรือสินค้าที่เด่นในประเทศ เช่น ช้าง งาช้าง จันทน์หอม และพริกไทย เป็นต้น โดยจีนจัดส่งเครื่องลายคราม ผ้าแพร โล่ต่วน แพรกิมต่วนกลับมาให้สยาม ธรรมเนียมนี้ยกเลิกในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เครื่องราชบรรณาการที่สยามมอบให้ฝรั่งเศส เป็นของมีค่าจำพวกเครื่องประดับ เช่น พระสาง พระมหามงกุฎจำลอง พระราชยานกง พระมหาสังข์ พระธำมรงค์ กำไลข้อมือ ตลับทองคำ ดารานพรัตน์ พระแสงกริช และรัดพระองค์ประดับมรกต เป็นต้น จะสังเกตได้ว่า สยามส่งสินค้าให้กับต่างชาติเพื่อผูกมิตร มิใช่ในฐานะประเทศราชแต่อย่างใด ในสมัยรัชกาลที่ ๔ จึงปรากฏเครื่องราชมงคลบรรณาการที่แสดงฐานะที่เท่าเทียมกันของสยามและฝรั่งเศส เหล่านี้ล้วนเป็นกุศโลบายที่กษัตริย์สยามดำเนินนโยบายกับต่างชาติทั้งสิ้น

ของแลกเปลี่ยนระหว่างชนชั้นสูงที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาฯ ฉบับนี้

ส่วนใหญ่เป็น**เครื่องประดับ**ซึ่ง**เจ้านายในยุโรปพระราชทานแก่รัชกาลที่ ๕** เช่น กำไลแหวน ซองลงยาประดับเพชร มงกุฎเพชร และเข็มกลัด เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏการแลกเปลี่ยน**รูปถ่าย**หรือ**พระบรมฉายาลักษณ์**ระหว่างกันอีกด้วย เหล่านี้แสดงถึงการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างชนชั้นสูงที่เปลี่ยนจากทรัพยากรที่โดดเด่นในประเทศมาเป็นสิ่งของหรือเครื่องประดับที่มีมูลค่าหรือคุณค่าทางจิตใจแทน ยกตัวอย่างเช่น การแลกเปลี่ยน**พระบรมฉายาลักษณ์**ระหว่างรัชกาลที่ ๕ กับกษัตริย์ของรัสเซีย แสดงถึงวิวัฒนาการด้านการถ่ายภาพและธรรมเนียมใหม่สำหรับชนชั้นนำสยามที่มีการแลกเปลี่ยนรูปถ่าย เนื่องจากในอดีตสยามเคยมีเพียงการส่งรูปวาดให้แก่กษัตริย์ต่างแดนเท่านั้น ปรากฏที่ปิเตอร์ฮอฟ รัสเซีย ดังนี้

> ฉันได้ส่ง**รูปที่ถ่ายพร้อมกับเอมเปอเรอ**แผ่นหนึ่ง กับที่**ถ่ายพร้อมกับเจ้านาย**ด้วยแผ่นหนึ่ง รูปนี้**ได้ลงชื่อด้วยกันทั้งสองคนแลกกันไว้คนละแผ่น** ที่ส่งมามีความประสงค์อย่างหนึ่งว่า **จะให้เอาออกติดให้คนดู** จะเปนแต่ที่ฉันกับเอมเปอเรอก็ได้ ที่นี่จะได้ลงพิมพ์ด้วย
>
> (Chulalongkorn (Rama V), 1985, p. 46)

ธรรมเนียมการแลกเปลี่ยนรูปถ่ายนี้ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ ๕ ส่วนในสมัยรัชกาลที่ ๔ ปรากฏการส่งพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์ของพระองค์ซึ่งเป็นภาพระบายสีพระราชทานจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ จึงเป็นสิ่งที่แปลกใหม่ประการหนึ่งสำหรับชนชั้นนำสยามในยุคนั้น

รัชกาลที่ ๕ ทรงมุ่งบันทึกสิ่งของที่เจ้านายหรือเชื้อพระวงศ์ในยุโรปพระราชทานแก่พระองค์หรือพระมเหสี โดยกล่าวพรรณนาถึงความแปลกตาหรือความงามของสิ่งของชิ้นนั้นๆ เป็นสำคัญ ยกตัวอย่างเช่นที่ปิเตอร์ฮอฟ รัสเซีย ทรงบันทึกถึง**มงกุฎเพชร**ที่กษัตริย์รัสเซียพระราชทานแก่พระราชินีสยาม ดังนี้

> ของที่**เอมเปรสให้แม่เล็กเปนมงกุฎเพ็ชร์ เข็มกลัดนั้นเปนตราเครื่องราชอิศริยาภรณ์ด้วย** ครั้นจะส่งไปทางโปสต์กลัวหาย ถึงจะอินชัวรันส์ก็ซื้อใหม่ไม่ได้ จึงเก็บไว้ก่อน คิดว่าจะเอาไปด้วยทีเดียว
>
> (Chulalongkorn (Rama V), 1985, p. 46)

ธรรมเนียมการมอบเครื่องประดับราคาสูงแก่มิตรประเทศนี้อยู่ในวัฒนธรรมตะวันตก ส่วนไทยเริ่มปรากฏในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา การมอบเครื่องประดับของสยามแก่มิตรประเทศนี้แสดงถึงความเป็นมิตรประเทศที่เท่าเทียม มิใช่ประเทศราช แต่อย่างใด แสดงฐานะของสยามที่ทัดเทียมอารยประเทศ

ในพระราชหัตถเลขาฯ ปรากฏ**ของสะสมในพิพิธภัณฑ์** เช่น อาวุธ เรือโบราณ ปืนกล งานเขียน เครื่องงา และเครื่องถ้วยชาม เป็นต้น เหล่านี้ยังแสดงถึงแนวคิดการจัดเก็บสิ่งของในมิวเซียม และพิพิธภัณฑ์อีกด้วย แนวคิดเรื่องมิวเซียมและพิพิธภัณฑ์นี้ปรากฏมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ พิพิธภัณฑ์แรก ๆ ในสยามคือ**วัดโพธิ์** ซึ่งเป็นที่เก็บสะสมพระพุทธรูปกว่า ๑,๒๔๘ องค์ นอกจากนี้ยังมีความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมทางพุทธศาสนาและวรรณกรรมสมัยนิยม เช่น โคลงกลอน และภาพจิตรกรรมฝาผนังต่าง ๆ รวมทั้งวิชาแพทย์แผนโบราณ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มี**หอมิวเซียม** (พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๓๐) จัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ แก่ประชาชนทั่วไปได้เข้าชม และ**มิวเซียมหลวงที่วังหน้า** (พ.ศ. ๒๔๓๐-๒๔๖๙)

สถานที่หนึ่งซึ่งมีความสำคัญกับการจัดแสดงมหกรรมแบบตะวันตกหลังจากรัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ คือ **วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม** เนื่องจากใน พ.ศ. ๒๔๔๗ รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปิดร้านถ่ายรูปหลวงขึ้นเป็นครั้งแรกในงานวัดประจำปี ณ วัดเบญจมบพิตร โดยเปิดบริการถ่ายรูปด้วยพระองค์เอง เพื่อทรงนำรายได้สมทบทุนการก่อสร้างพระอุโบสถซึ่งยังไม่แล้วเสร็จ และได้เสด็จมาประทับที่ร้านถ่ายรูปหลวงทุกคืน เพื่อทรงถ่ายรูปพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชบริพาร และชาวต่างประเทศด้วยฝีพระหัตถ์ส่วนพระองค์ หรือที่เรียกกันว่า “ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์” และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานมหรสพ มีโขน ลิเก ละคร ภาพยนตร์ มายากล วงพิณพาทย์ ทรงเชิญชวนพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชบริพารร่วมงานออกร้านจำหน่ายสินค้า อาหาร และเครื่องดื่ม (Photisunthon, (ed.), 2010, p. 8-9) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตรมีวัตถุประสงค์หนึ่งเพื่อใช้รวบรวมพระพุทธรูปโบราณแบบและสมัยต่าง ๆ ตามพระราชดำริของรัชกาลที่ ๕ เป็นสถานที่รวบรวมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุสำคัญ ได้แก่ เครื่องถ้วย (เครื่องถ้วยลายคราม เครื่องถ้วยเคลือบสีขาว เครื่องถ้วยเคลือบสีแดง เครื่องถ้วยประเภทเขียนสีบนเคลือบ เครื่องถ้วยเบญจรงค์ และลายน้ำทอง ปั้นชา) เครื่องบูชาอย่างโต๊ะจีน ตู้พระธรรม ตาลปัตร พัดยศ พัดรอง เครื่องถมปัด และเครื่องแก้ว

การเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ของรัชกาลที่ ๕ นี้ทำให้ได้เห็นของสะสมที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ของยุโรป อาจแบ่งได้เป็นทางการทหาร และศิลปะ คือ มิวเซียมทหารเรือ (โรงอาสแนล ที่ทำอาวุธ อู่เรือ รูปเรือโบราณ เครื่องอาวุธทวนธง โรงทำปืนกล) และอาตเอกซฮิบิชั่น พิพิธภัณฑ์ช่างเขียน โรงพิพิธภัณฑ์เยนิวา (รูปต่าง ๆ งานเขียน เครื่องงา เครื่องถ้วยคราม แดงต่าง ๆ) ยกตัวอย่างเช่น การเสด็จประพาส **มิวเซียมทหารเรือ** เมืองเวนิส ดังนี้

> ถึง**โรงอาสแนล คือ ที่ทำอาวุธ** แลเปนอู่เรือด้วยพวกกรมทหารเรือทั้งหลายเปนอันมากมารับอย่างเปนเกียรติยศ...พาขึ้นไปดู**มิวเซียมทหารเรือ**ก่อน **มีรูปเรือโบราณต่างๆ เปนอันมากน่าดูนัก เครื่องอาวุธทวนธงพร้อมทุกอย่าง ทั้งแบบอู่ แบบป้อม** แล้วไปดู**ที่โรงทำปืนกล ที่เรียกแมกซิมกัน** แล**โรงทำตอปิโดกับทั้งอู่เรือ**... โรงทำงานทั้งปวงนี้เปนของโบราณ คล้ายโรงเรือคลองมหานาคของเรามาก แต่เขารักษาแลใช้การตลอดทุกโรงหลายสิบหลัง
>
> (Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 158-159)

รัชกาลที่ ๕ ทรงบรรยายสถานที่และสิ่งของที่เก็บในมิวเซียมทหารอย่างละเอียด ทั้งนี้เพื่อเป็นต้นแบบในการจัดการมิวเซียมของสยามต่อไปในอนาคต นอกจากนี้ยังปรากฏพระราชดำริเกี่ยวกับการเก็บสิ่งของในมิวเซียมดังตอนที่รัชกาลที่ ๕ ทรงพบรอยปลาฉลามกัดเชือกบนเรือดังนี้

> เวลาบ่าย ๕ โมง **กับตันเอาเชือกมาให้ดู เปนรอยปลาฉลามกัด** เชือกขาดเหมือนมีดตัด ก้อนที่กลืนเข้าไปมิใช่เล็กน่าจะตาย **ฉันเก็บเอาเชือกนั้นไว้จะไปใส่มิวเซียม**
>
> (Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 68)

ตัวอย่างเหล่านี้แสดงถึงการให้ความสำคัญกับการเก็บสะสมสิ่งของที่แปลกตาไว้ในมิวเซียมของชนชั้นนำสยามซึ่งมีต้นแบบมาจากการเยี่ยมชมมิวเซียมของยุโรป มีการนำประสบการณ์เหล่านี้มาพัฒนาการจัดเก็บสิ่งของในสยาม เริ่มตั้งแต่การเรียกชื่อว่ามิวเซียม สู่คำว่าพิพิธภัณฑ์ในเวลาต่อมา Winichakul (2017, p. 66) กล่าวถึง

แนวคิดการจัดแสดงสิ่งของตามแบบอย่างตะวันตกนี้ไว้ว่าชนชั้นนำสยามรู้จักและไล่ตามความนิยมใหม่ ๆ ในโลกได้รวดเร็วเช่นเคย สยามจึงเข้าร่วมมหกรรมนานาชาติครั้งสำคัญในขณะที่รับพิพิธภัณฑ์และมหกรรมทำนองเดียวกันเข้าไว้ในสยามตามที่ชนชั้นนำเข้าใจปรับ แปร และแปลตามความเหมาะสมกับสยาม...สยามเข้าร่วมมหกรรมนานาชาติครั้งแรกเมื่อปี ๒๔๑๙ ณ ฟิลาเดลเฟีย และจัด “เอกซฮิบิเชน” ในประเทศครั้งแรกในปี ๒๔๒๕ ในงานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบร้อยปี การเสด็จประพาสยุโรปในครั้งนี้จึงถือเป็นการเปิดประสบการณ์เกี่ยวกับมิวเซียมของชนชั้นนำสยามได้เป็นอย่างดี

ของแปลกตาอีกประเภทหนึ่งที่รัชกาลที่ ๕ ทรงบันทึกไว้คือ **ของที่มีจำหน่ายในยุโรป** ซึ่งแบ่งได้เป็นงานศิลปะหรืองานฝีมือต่าง ๆ เครื่องประดับ เครื่องนุ่งห่ม ของเล่น ของที่ระลึก และอาหาร หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์การสะสมในยุโรปจะพบว่า การสะสมเริ่มต้นในหมู่บุคคลชนชั้นปกครอง ในราชสำนัก คฤหาสน์เศรษฐี และในศาสนจักรมาก่อน การสะสมยุคเริ่มแรกมักเป็นของชิ้นเอก หายาก พิเศษ ไม่ธรรมดา และ/ หรือราคาแพง อาทิ ภาชนะดินเผา ภาพวาด กิจกรรมสะสมแพร่หลายสู่คนสามัญมากขึ้นเมื่อศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมาด้วยแรงผลักดันของการปฏิวัติอุตสาหกรรม ส่วนประวัติศาสตร์การสะสมในประเทศไทยมีหลักฐานไม่ชัดเจน เนื่องจากในอดีตไม่นิยมบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การสะสมมิได้เป็นเรื่องเล่น ๆ **กิจกรรมสะสมต้องดำเนินควบคู่กับ “เวลาว่าง” และยิ่งในสังคมชนชั้นสูง การเล่นยังผูกโยงกับหน้าตา เกียรติยศด้วย** เพราะนอกจากสะสมแล้วยังมีการนำของมาอวดมาโชว์ มีการแข่งขัน บางคนต้องยืมชุดสะสมคนอื่นมาโชว์เมื่อมีงานสมโภชหรืองานของเจ้านาย ทั้งนี้เพื่อรักษาเกียรติและหน้าตาในวงสังคม **เพื่อแสดงความเป็น “ผู้มีวัฒนธรรม” ความแปลกใหม่มักเป็นเหยื่อล่อนักสะสม** เช่น การสั่งปั้นชามาจากเมืองจีน จึงเป็นของชิ้นเอก (masterpiece) คือ มีค่า มีราคา เป็นของหายาก ไม่มีวางขายตามท้องตลาด มาจากดินแดนอื่น คนธรรมดาไม่อาจเข้าถึง กลุ่มนักสะสมของเหล่านี้จึงล้วนอยู่ในแวดวงชนชั้นปกครอง เป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ ทั้งเจ้านาย ขุนนาง เศรษฐี (Sarawasee, 2008, p. 82-83) ดังนั้นการเลือกซื้อและสะสมของแปลกตาที่รัชกาลที่ ๕ ทรงพบจึงมีนัยยะของการแสดงถึงความเป็นผู้มีวัฒนธรรมหรือที่ตรงกับสภาพสังคมในยุคนั้นคือผู้มีความศิวิไลซ์ ทั้งความแปลกใหม่ยังเป็นสิ่งที่กระตุ้นนักสะสมทุกกลุ่ม

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งในการเลือกซื้อของแปลกตาและส่งกลับสยามของรัชกาลที่ ๕ คือ **ค่านิยมในราชสำนักไทยต่อสินค้าของนอก** ไกรฤกษ์ นานา (Nana, 2014, p. 135) กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า ค่านิยมแบบตะวันตกในราชสำนักไทยยุครัตนโกสินทร์เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๔ เพราะเปิดประเทศให้ฝรั่งเข้ามาค้าขายได้อย่างอิสระ ฝรั่งสามารถสังเกตเห็นลักษณะอ่อนไหวของสังคมไทยได้ชัดเจนว่า คนไทยคลั่งไคล้ความแปลกใหม่ทั้งสิ่งของและบุคคล จากการรับเพราะความตื่นเต้นในความแปลกใหม่ เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเพื่อต้องการแสดงว่าเป็นผู้มีรสนิยมดี **ของแปลกใหม่จากต่างประเทศยังเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเป็นผู้ที่เจริญแล้ว และการเป็นชนชั้นมีระดับในสังคม** ของขวัญ ของกำนัลจากต่างประเทศได้ทวีความสำคัญขึ้นอย่างมากในรัชกาลที่ ๔ กลายเป็นธรรมเนียมใหม่ที่พระมหากษัตริย์และข้าราชบริพารในราชสำนักได้รับมอบและมองของให้แก่กันแสดงถึงความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน โดยมีของขวัญเป็นสักขีพยาน จากแนวคิดดังกล่าวจึงไม่น่าแปลกใจว่า เหตุใดรัชกาลที่ ๕ จึงทรงเลือกเฟ้นแต่สิ่งของแปลกตาที่ดี มีคุณภาพและอาจมีราคาสูงส่งกลับสยาม

ทั้งยังสื่อค่านิยมใน**การพระราชทานของที่ระลึก**ว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ค่านิยมในการพระราชทานของที่ระลึกหรือเครื่องราชบรรณาการมีความมุ่งหมายที่จะแสดงความรู้จักและแสดงความเป็นมิตรจากคนแปลกหน้า โดยพระมหากษัตริย์หรือผู้นำประเทศจากแดนไกลที่ไม่เคยรู้จักมักคุ้นกันมาก่อนเลย โดยหวังผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นที่ตั้ง แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ค่านิยมใหม่ในการพระราชทานของขวัญเปลี่ยนไปจากการที่พระมหากษัตริย์ถวายให้พระมหากษัตริย์ด้วยกันเองเพราะเหตุผลด้านการเมืองและความประสงค์ของผู้ให้ฝ่ายเดียวมาเป็นพระมหากษัตริย์พระราชทานให้ผู้เป็นที่รักหรือบุคคลใกล้ชิดของพระองค์เป็นสินน้ำใจด้วยเหตุผลด้านความรู้สึกของผู้ให้และผู้รับและเพื่อความพึงพอใจของผู้รับเป็นการกระทำด้วยน้ำใสใจจริงโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น (Nana, 2014, p. 147) แนวคิดเรื่องการสะสมและการให้ของที่ระลึกในสมัยรัชกาลที่ ๕ สะท้อนผ่านพระราชหัตถเลขาฯ อย่างเด่นชัดจึงปรากฏการเลือกซื้อของแปลกตาทั้งเพื่อสะสมและให้เป็นที่ระลึกแก่บุคคลอื่น

การเลือกซื้อหรือชื่นชมของเล่นและของใช้ของรัชกาลที่ ๕ บ่งบอกถึงรสนิยมของผู้เลือก ยกตัวอย่างเช่น อานลาที่เป็นของแปลกตาสำหรับรัชกาลที่ ๕ พระองค์ทรงกล่าวถึงไว้ ดังนี้

> ฉันเห็นเด็กฝรั่งตาสีน้ำเงินขี่ฬาตัวสีดำสนิทปากขาวขอบตาขาวสูงกว่าแพะสักนิดเดียว **เครื่องก็ทำเบาะงามน่ารักจริงๆ อยากจะได้ไปให้ลูกขี่** เขาว่ามาแต่เกาะดานารี จะหาได้ตามแถบเมืองสะเปญ แลโปรตุเกส ตั้งใจไว้ว่าจะลองหาดู
>
> (Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 89)

รสนิยมความงามของสิ่งของในที่นี้คือ**ความน่ารัก**ของเบาะรองนั่ง เป็นสิ่งของที่รัชกาลที่ ๕ มีพระราชประสงค์นำไปให้พระราชบุตรเล่น นอกจากนี้ยังมีการเลือกซื้อของเล่นของใช้ให้พระอัครมเหสีและพระราชบุตร ดังนี้

> ก่อนกินเข้ากลางวันหมอไปพกช้างมาให้ฉันดู ๒ ตัว เพราะฉันร่ำมาว่าจะซื้อแต่ช้างไม่ซื้อพลอยเพราะมันปลอมมากนัก ฉันเขียนลงไว้ที่ข้าง ๆ ว่าช้างเผือกจับได้ที่คอลวันที่ ๑๙ เมษายน เลยเรียกมาดูอีก ได้ซื้อ**หีบขนเหม้น ๑ ช้างรูปเหมือนกบฤาคางคก ๒ คู่ ให้เอียดเล็กคู่ ๑ เอียดน้อยคู่ ๑ เชื่อว่าชอบเล่นเปนแน่** ยังมี**รูปเรือ**อีกซื้อไว้จะไป**ให้แม่เล็กดู**
>
> (Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 30)

การนำสิ่งของที่แปลกตาเช่นนี้เข้าไปในสยามแสดงถึงรสนิยมของชนชั้นนำสยามในยุคนั้น ทั้งยังสื่อถึงการให้ของขวัญ ของฝาก หรือของที่ระลึกจากผู้ให้สู่ผู้รับซึ่งเป็นครอบครัวเดียวกัน มิใช่ด้วยผลประโยชน์ทางการเมืองเหมือนแต่ก่อน

งานฝีมือเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่รัชกาลที่ ๕ ทรงสนพระราชหฤทัย ยกตัวอย่างที่เมืองโคลัมโบทรงกล่าวถึงสินค้าต่าง ๆ ซึ่งเป็นงานฝีมือ ดังนี้

พักที่เรือนกวีนซ์อีก... แล้วลงไปดู**ของฝีมือช่าง**เมืองนี้ ที่ขอให้เจ้าพนักงานเขาพามาขาย ซื้อบ้าง ส่งไปบางกอกบ้างเอาไว้บ้าง แต่**รถที่ฉันว่าส่งไปให้เอียดเล็ก**นั้น ติดมาเสียที่นี่... **เลือกต้นปามต่างๆ ที่แต่งเรือน ซื้อส่งเข้าไปกรุงเทพฯ** และอะไรอื่นๆ

(Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 62)

การเลือกของฝีมือจากช่างที่เข้ามาขาย รถของเล่นที่ส่งให้พระราชโอรส และการเลือกต้นปาล์มเพื่อส่งกลับกรุงเทพฯ นำไปประดับตกแต่งเรือน ล้วนแสดงถึงรสนิยมของชนชั้นนำสยามทั้งสิ้น มีการกล่าวถึงเครื่องแก้ว ที่เมืองเวนิสแสดงถึงงานฝีมือของช่างทำแก้วซึ่งถือเป็นของแปลกตาของชนชั้นนำสยาม

ดูทำ**เครื่องแก้ว ๒ แห่ง เครื่องแก้วที่ทำนี้เปน อย่างที่ไม่ใช่แก้วใสอย่างบาการาเช่นกับขวดใช้ปักดอกไม้ เปนสีต่าง ๆ** ที่แม่เล็กซื้อจากสิงคโปร์ฤายาวา ของเหล่านั้นทำที่นี่ทั้งสิ้น เขาใช้ทรายอย่างหนึ่งที่ขุดมาจากเขา เปนสีนวล ๆ มาหลอมให้แดงเยิ้ม แล้วปั้นด้วยคีมชักเปนรูปต่างๆ ผสมสีต่าง ๆ ได้ด้วย แก้วฝอย ๆ เช่นทำตะกร้าขี้มักจะตำมือก็ทำที่นี่ มีเตาสำหรับเผาในเวลาทำ แลทำแล้วเอาออกมาถูกเย็นยังไม่ได้ ต้องเอาเข้าเตาไว้ แรกใกล้ไฟแล้วค่อยให้ห่างออกไปทุกที รุ่งขึ้นจึงเอาไปไหน ๆ ได้ **อาไศรยที่ชำนาญเขาทำเร็ว**

แต่ต้องเปนรูปแบบ ๆ เขียนลายเสียก่อนแล้วลองทำดูจนชำนาญแล้วทำได้เร็ว อยู่ในถ้าเอาอันหนึ่งสองอันคงแพง ถ้าหลายสิบหลายร้อยได้ถูก

(Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 160)

เครื่องแก้วซึ่งเป็นสินค้าพื้นเมืองนี้แปลกตาไปจากเครื่องถ้วยชามของไทย ทั้งความชำนาญของผู้ผลิตที่ทำให้เครื่องแก้วนี้ดูพิเศษ ความประณีตจึงเป็นอีกคุณสมบัติหนึ่งที่ทำให้เกิดความแปลกตาแก่สิ่งของต่าง ๆ นอกจากงานช่างงานฝีมือแล้วสินค้าจำพวกเครื่องประดับต่าง ๆ ที่รัชกาลที่ ๕ ทรงเลือกซื้อก็แสดงถึงรสนิยมของพระองค์ได้เป็นอย่างดี ยกตัวอย่างเช่นตอนที่สั่งทำกำไลให้พระอัครมเหสีดังนี้

ตกลงกันจะทำ**กำไลให้แม่เล็ก**ใส่ได้ทั้งใส่เสื้อแลไม่ได้ใส่ สวัสดิ์ว่า**แฟดชั่นใหม่ในปารีส**มียังให้เขาเขียนอยู่ ถ้าทำแล้วเมื่อใดจะส่งเข้าไป ขอให้แม่เล็กใส่ให้เสมอต่างว่าฉันอยู่ด้วย ฉันทำไม่ให้หรูหราเหลือเกินกว่าที่จะใส่เล่นได้

(Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 185)

กำไลที่ทรงสั่งทำในปารีสนี้เป็นแฟชั่นใหม่ ซึ่งแสดงถึงรสนิยมของชนชั้นนำไทยที่พยายามเชื่อมสองวัฒนธรรมผ่าน “ของแปลกตา” ที่ทรงนำเข้าประเทศ การแต่งกายตามแฟชั่นจึงเป็นสิ่งหนึ่งที่แสดงถึงความทันสมัยหรือความศิวิไลซ์ของชนชั้นนำสยามในยุคนั้น อีกตอนหนึ่งกล่าวว่ารัชกาลที่ ๕ ทรงซื้อนาฬิกากลับสยาม เพราะถือว่าเป็นของที่ทันสมัย แปลกตา นำแฟชั่นในยุคนั้น

กลับมาแวะที่ห้างแปดติกแอนฟิลิบ ที่เปนห้างอย่างดีขายนาฬิกา เพราะ**นาฬิกาเมืองนี้ถูกแลเครื่องดี** เมืองอื่นเช่นเยอรมนีมักเอาเครื่องนาฬิกาเมืองนี้ไปทำเรือน **นาฬิกามีตั้งแต่โตไปจนเล็กเท่าขนมปังอันเล็ก มีสารพัดทุกอย่าง**

(Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 106)

จากตัวอย่างข้างต้น ราคา คุณภาพและความหลากหลายของขนาดนาฬิกาทำให้แตกต่างไปจากสิ่งที่ชนชั้นนำสยามคุ้นชิน ทั้งยังปรากฏการเลือกซื้อสายนาฬิกาและไข่มุกพระราชทานพระอัครมเหสีดังตอนที่ว่า

สายนาฬิกาเดี๋ยวนี้กลายเปนสายยาวอย่างเก่า เว้นแต่ไม่มีหูรูด ฉันได้ซื้อสำหรับแม่เล็กสายหนึ่งแล้ว แต่ไม่รู้ว่าเขาเอาไว้ที่ไหน ได้ซื้อ**ไข่มุกสามเม็ด** ๆ หนึ่งเหลืองามประเสริฐเลิศล้นราคาแพงเต็มที เกี้ยวกันอยู่เปนนานจึงได้ซื้อได้ ให้ไปผูกเรือนกำไลแลเข็มกลัด จะรีบส่งเข้าไป

(Chulalongkorn (Rama V), 1962, p. 204)

มีการบรรยายว่าสายนาฬิกานี้ทันสมัย ส่วนไข่มุกก็งดงามและราคาแพง เหล่านี้เป็นของแปลกตาที่รัชกาลที่ ๕ ทรงส่งกลับประเทศ ทั้งยังแสดงถึงธรรมเนียมการให้ของขวัญ ของฝากแก่บุคคลในครอบครัว และที่สำคัญแสดงถึงความเป็นผู้มีวัฒนธรรมหรือมีความศิวิไลซ์จากสินค้านอกประเทศ

อีกตอนหนึ่งปรากฏการซื้อของที่ระลึกให้พระอัครมเหสีที่ว่า "ฉันได้ซื้อ**ของเล่น**อย่างขึ้นพระบาทของเมืองอิสเชล ส่งให้พระยานนท์ส่งมาให้แม่เล็ก มันเลวๆ แต่ **เปนที่รลึก**เพราะมีชื่ออยู่เท่านั้น" (Chulalongkorn (Rama V), 1985, p. 8) "ของแปลกตา" ในที่นี้เป็นของที่ระลึกซึ่งแสดงถึงการเสด็จมาเยือน ณ สถานที่แห่งนั้น แสดงถึงวัฒนธรรมบริโภคนิยมเกี่ยวกับธุรกิจท่องเที่ยวในยุโรป

ของแปลกตาซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นนี้เชื่อมโยงกับการเป็นของหายาก เช่น ดอกไม้ เป็นต้น ความชำนาญ เช่น เครื่องแก้ว หรืองานฝีมือต่าง ๆ เป็นต้น การสะสมจึงเป็นแกนกลางสำคัญสำหรับของแปลกตาประเภทนี้ ทั้งยังนำไปสู่การจัดเก็บสิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้ในพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งแสดงถึงธรรมเนียมการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างชนชั้นสูง เหล่านี้แสดงถึงสภาวการณ์ของโลกที่เชื่อมกันทั้งทางเทคโนโลยีและวัฒนธรรม การจำหน่ายของที่ระลึกตามสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ นี้แสดงถึงวัฒนธรรมบริโภคนิยมในเชิงธุรกิจท่องเที่ยวอีกด้วย แนวคิดเหล่านี้เริ่มแพร่ขยายเข้ามาในโลกฝั่งตะวันออกอย่างสยาม จึงจะเห็นการพัฒนาทางด้านพิพิธภัณฑ์ ธุรกิจท่องเที่ยว รวมทั้งสินค้าจำพวกงานฝีมือและของที่ระลึก

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ชนชั้นสยามได้สำรวจของแปลกตาที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นแล้วพบว่า การที่สยามจะทำให้ได้เหมือนอย่างเขานั้นเป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมอารยประเทศ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับประเทศให้ทันสมัย

สรุปและอภิปรายผล

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ นี้มีการบันทึกของแปลกตาซึ่งเป็นสิ่งที่ชนชั้นนำไทยในยุคนั้นสนใจเนื่องจากเป็นสิ่งที่แปลกใหม่และไม่คุ้นเคย แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่ง

ที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น ของแปลกตาประเภทแรกสะท้อนความแตกต่างทางด้านภูมิอากาศและภูมิประเทศดินแดนต่าง ๆ อันเป็นคลังความรู้ทางภูมิศาสตร์ต่างแดนที่สำคัญแก่ชนชั้นนำสยาม ณ ขณะนั้น ส่วนของแปลกตาประเภทหลังแสดงถึงแนวคิดและค่านิยมของตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อชนชั้นนำสยาม ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างชนชั้นสูง การสะสมที่นำไปสู่มิวเซียมและพิพิธภัณฑ์ รวมถึงการให้ของขวัญ ของฝากและของที่ระลึก เหล่านี้แสดงถึงรสนิยมของชนชั้นนำสยามที่มีผลต่อการปรับประเทศให้ทันสมัยในยุคนั้นอย่างเด่นชัด

พระราชหัตถเลขาฯ นี้แสดงถึงรสนิยมและค่านิยมของชนชั้นสูงที่แสวงหาของแปลกตาเพื่อแสดงถึงความมีวัฒนธรรมและความศิวิไลซ์ผ่านสิ่งของที่แสดงถึงความทันสมัยของตะวันตก เช่น แฟชั่นเสื้อผ้าและเครื่องประดับ การสะสมสิ่งของ การเสพงานศิลปะ เป็นต้น สิ่งสำคัญในการอธิบายภาพของแปลกตาเหล่านี้คือการที่รัชกาลที่ ๕ ทรงเชื่อมสองวัฒนธรรมคือตะวันออกและตะวันตกเข้าด้วยกันผ่านธรรมเนียมต่าง ๆ ที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น รัชกาลที่ ๕ ทรงบรรยายถึงองค์ประกอบของของแปลกตาทั้งด้าน**รูปลักษณ์** เช่น ขนาดของพืช สัตว์หรือสิ่งของ หรือความงดงามของเครื่องประดับ เป็นต้น และ**คุณสมบัติ** เช่น รสชาติของผลไม้ หรือประโยชน์ใช้สอย ทั้งการเล่น การเก็บสะสมของที่ระลึก หรือเพื่อความงาม เป็นต้น อันแสดงถึงความสนพระราชหฤทัยของพระองค์ต่อของแปลกตาซึ่งเป็นตัวแทนของความรู้ต่างแดนเหล่านี้ อันเป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมอารยประเทศต่อไป เหล่านี้สะท้อนการเสด็จออกไปปะทะกับโลกภายนอกสยามของรัชกาลที่ ๕ และชนชั้นนำสยาม ซึ่งเป็นการเปิดโลกทัศน์เกี่ยวกับความศิวิไลซ์ของยุโรป อันเป็นสิ่งสำคัญในยุคสมัยแห่งรอยต่อของการปรับประเทศให้ทันสมัย

Reference

Chandransu, T. (2010). *khong suai khongdi khrang phaendin phraphutthachaoluang* [Beautiful objects from the reign of King Rama V]. (3 rd edition) .Bangkok: S.C Print and Pack.

Chulalongkorn (Rama V), H.M.K. (1962). *phra rat hat lekha muea sadet phraratchadamnoen praphat Europe BE 1897, lem* 1 [Writings from the royal tour of Europe in 1897, Volume 1]. Bangkok: Khuruspa.

Chulalongkorn (Rama V), H.M.K. (1985). *phra rat hat lekha muea sadet phraratchadamnoen praphat Europe BE 1897, lem 2* [Writings from the royal tour of Europe in 1897, Volume 2]. Bangkok: Khuruspa.

Chutintaranond, S. (2001). kan sadet praphat Europe: khwammai choeng sanyalak [Royal Tour of Europe: the meaning of symbols]. *in luem khot ngao ko phao phaendin* [Forget family roots then destroy the motherland] (p. 188-226). Kanchani La-ong si, ed. Bangkok: Matichon.

Kongsirirat, S. (2010). *A study of King Rama V's economic worldview from his letters.* (Doctoral dissertation). Naresuan University, Phitsanulok.

Munsin, W. (2000). *phrabatsomdet phrachunlachomklao chaoyuhua sadet praphat Europe R.S. 116 (BE 2440)* [King Rama V's Royal Tour of Europe in 1897]. Bangkok: Ton Or 1999 Corp.

Nana,K. (2003) .kittisap lae rueang uechao khong - prathanathibodi farangset muea ro ha sadet yuean krung parit [Popularity and impression of the French President when King Rama V visited Paris] in *prawattisat nok phongsawadan ratchakan thi 5 phraphutthachaoluang nai lok tawantok* [In, History Outside the Royal Chronicles of King Rama V, King Rama V in the Western World] (p. 141-178). Bangkok: Matichon.

Nana, K. (2003). "ratchakan lap" muea ro ha sadet praphat Germany mai chai rueang lap nai Europe ["The missing king": King Rama V's travelling

in Germany was not a secret in Europe] in *prawattisat nok phongsawadan ratchakan thi phraphutthachaoluang nai lok tawantok* [History Outside the Royal Chronicles of King Rama V, King Rama V in the Western World], (p.๑๒๗-๑๕๐). Bangkok: Matichon.

Nana,K. (2003). "chak - rueang talok katun ro ha sadet praphat europe thueng - rueang mai talok ngan phraborom sop ro ha phit ong" [From being a joke to being taken seriously, the efforts of King Rama V. The Story of King Rama V's tour of Europe and the mistaken identity at his funeral ceremony]. *Silapawatthanatham* (Art and Culture Magazine), 24 (11), 60-77.

Nana,K. (2004).thatsana mai ro ha sadet praphat europe chak thruesadi phanthamit son phanthamit "mai dai ratsia ko kho pen yoeramani" [New point of view of King Rama V's travels in Europe from theories of overlapping alliances: "If not Russian, then Germany."]. *Silapawatthanatham* (Art and Culture Magazine), 26 (2), 120-130.

Nana, K. (2005). phap lakthan thi mai mi kham-athibai kham yuenyan thi khat phayan lakthan rueang thi mai dai banthuek wai nai "chotmaihet sadet praphat europe" [Pictorial evidence with no explanations or confirmation and missing evidence that did not appear in the "Royal Tour of Europe"] *Silapawatthanatham* (Art and Culture Magazine), 26 (6) 94-108.

Nana, K. (2006). phop lakthan thang prawattisat kao sut "chin raek" ang thueng kan sadet praphat yurop nai ro ha sing thi rao ru at mai chai thangmot [Discovery of the oldest historical evidence, "the first piece", with reference to the European travels of King Rama V, what we know is likely not all there is to know]. *Silapawatthanatham* (Art and Culture Magazine), 27 (6), 145-157.

Nana, K. (2006). Thueng! konlayut suek ratchakan thi plian sathana chao sayam chak "phae" ben "chana" [Amazing! The War Strategy of King

Rama V, Transforming Siam from being the “loser” to being the “winner”]. *Silapawatthanatham* (Art and Culture Magazine), 27 (12), 114-131.

Nana,K. (2014) .“khong khwan” ratchakan thi 5 khomun thi sapsun chak phongsawadan thai [“Present” of King Rama V, Information missing from the thai royal chronicles]. *Silapawatthanatham* (Art and Culture Magazine), 35 (3), 132-147.

Nana, K. (2015). ratchakan thi 5 sadet praphat yurop (khrang raek) phuea du khwam charoen rue kaekhai panha roso 112? [King Rama V Travels to Europe (first time) to see modern progress or to fix the problem of 1893?]. *Silapawatthanatham* (Art and Culture Magazine), 36 (12), 102-125.

Nawikkamun, A. (2010).*pakinnaka nak sasom* [Stories of Siamese collectors]. Bangkok: Saithan.

Nawikkamun, A. (2010). *nangsue lae samut khlassik* [Classic Books]. Bangkok: Sangdao.

Photisunthon, W.(ed.) (2010). *nam chom phiphitthaphanthasathan haeng chat wat ben chom Bophit* [Introduction of National Museums, Wat Benchamabophit]. Bangkok: Office of National Museums, Fine Arts Department.

Royal Institute. (1999). *photchananukrom chabap ratchabandittayasathan BE 2542* [Dictionary of the Royal Institute, 1999 Edition]. Bangkok: Royal Institute.

Sa-nguansai,P. (2016). *sasom phuea suk san* [Collecting for Happiness]. Bangkok: Saengdao.

Sarawasee, P. (2008). nak sasom chaoban bon senthang sai phiphitthaphan [Local collectors on the way to Museum.] in *phiphitthaphan banthuek: thopthuan botrian chak kan wichai lae phatthana phiphitthaphan* [In, Community Museums: Lessons from Museum research and

development (p.82-83)]. Siriporn Srisinurai (ed.). Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.

Sarawasee, P. (2008). nak sasom chaoban bon senthang sai phiphitthaphan [Local collectors on the way to Museum.] in *phiphithaphan banthuck: thopthuan botrian chak kan wichai lae phatthana phiphitthaphan* [In, Community Museums: Lessons from Museum research and development (p. 82-83)]. Srisinurai, S. (ed.). Bangkok: Princess Maha (Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.

Sriudom, K. (2007). Kan Sadet Praphat Europe BE 2440: Chut Plian Khong "Exhibition" nai Siam [Travels to Europe in 1897: Beginning of change in "Exhibitions" in Siam] in *Nai sai than haeng adit ruam botkhwam thang prawattisat nueang nai wara khrop rop 60 pi sattrachan Dr. Professor Piyanart Bunnag* [Streams from the past, collection of articles about history on the occasion of the 60th birthday of Professor Dr. Piyanart Bunnag] (p.๑๗๔-๒๑๑). Yimprasert, S. (ed). Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Soontravanich, C. (2001). kanmueang bueanglang kan sadet praphat Europe [Hidden politics of the royal tour of Europe].in *luem khot ngao ko phao Phaendin* [Forget family roots then destroy the motherland] (p. 227-264. La-ong si, K. ed. Bangkok: Matichon.

Winichakul, T. (2017). phawa yangrai no thi riak wa siwilai muea chon channam sayam samai ratchakan thi 5 sawaengha sathana khong ton eng phan kan doenthang lae phiphitthaphan thang nai lae nok Prathet [What are the conditions to label one civilized, when, during the reign of King Rama V, Siamese High Society was seeking their own position by traveling and at museums both inside and outside the country]. in *khon thai tap khon uen: wa duai khon uen khong khwam pen thai* (Thai People/Others: Reference to Others in relation to Thainess (p. 27-90). Nonthaburi: Fa Diaokan.

แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน

Submitted date: 26 March 2018
Revised date: 19 May 2018
Accepted date: 21 May 2018

สามมิติ สุขบรรจง[๑]

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียนในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อระบุรูปแบบในการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทยในช่วงที่ประเทศเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน และ ๒) เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในช่วงที่ประเทศเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียนเป็นดังนี้ กลุ่มที่ ๑ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ* พบว่า มีรูปแบบการบริหารเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมไปสู่ประชาชน งบประมาณและการจัดหารายได้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐบกครองแบบโยงอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง การบริหารจัดการด้านพื้นที่เพื่อเชื่อมโยงนโยบายของรัฐสู่ประชาชนโดยผ่านกิจกรรมในรูปแบบศิลปวัฒนธรรม มีการใช้นวัตกรรมสื่อประชาสัมพันธ์ กลุ่มที่ ๒ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัด* พบว่ามีรูปแบบการบริหารในลักษณะเดียวกับพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ แต่มีจุดเด่นด้านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรภายนอก

[๑] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาภาพยนตร์ และสื่อดิจิทัล วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ในจังหวัดและข้ามจังหวัด มีการใช้สื่อท้องถิ่น และมีการพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์ รวมทั้งเน้นการจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับนโยบายของจังหวัด กลุ่มที่ ๓ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัย* พบว่ามีรูปแบบการบริหารที่รับนโยบายจากส่วนกลาง แต่มีลักษณะเด่นคือการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ และบริหารจัดการเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สนับสนุนพันธกิจด้านการศึกษา รวมทั้งมีสถานะเป็นที่พึ่งให้กับศิลปิน นักวิชาการ และประชาชน กลุ่มที่ 4 *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชน* พบว่าแต่ละพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์มีรูปแบบการบริหารจัดการที่หลากหลาย มีความคล่องตัวและยืดหยุ่นสูง บุคลากรมักทำงานได้หลายหน้าที่ มีการสร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอก การบริหารจัดการด้านพื้นที่มีการสร้างจุดเด่นในแต่ละพื้นที่ ผลการวิจัยประเด็นที่ ๒ สรุปได้ดังนี้ แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียนเป็นดังนี้ กลุ่มที่ ๑ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ* พบว่า มีการนำนโยบายฯ มาปรับใช้ในการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการ กลุ่มที่ ๒ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัด* พบว่ามีการนำนโยบายฯ มาปรับใช้ในการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการ และมีการวางแผนให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องอาเซียนในระดับบุคลากร แต่ยังไม่ปรากฏแผนการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง กลุ่มที่ ๓ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัย* พบว่ามีการนำนโยบายฯ มาปรับใช้ในการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการ แต่การให้ความสำคัญจะขึ้นอยู่กับผู้บริหารของแต่ละองค์กร กลุ่มที่ ๔ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชน* พบว่าส่วนใหญ่มิได้ให้ความสำคัญกับนโยบายฯ ว่าเป็นเรื่องเร่งด่วน เนื่องจากได้ดำเนินการเรื่องดังกล่าวมาก่อนหน้าที่รัฐบาลจะกำหนดนโยบาย และเสนอแนวทางการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความยั่งยืนว่า สิ่งที่จะทำให้ศิลปะของไทยสามารถตามเพื่อนบ้านอย่างอาเซียนทันคือการปรับตัวและการปลูกฝังความคิดเรื่องความคิดสร้างสรรค์ในระบบการศึกษา รวมทั้งการทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายในภูมิภาคอาเซียนจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและทำให้วงการศิลปะร่วมสมัยยังดำรงอยู่ต่อไปได้

คำสำคัญ: พิพิธภัณฑ์, หอศิลป์ร่วมสมัย, การจัดการ, เมืองสร้างสรรค์, อาเซียน

The Development Model for Museums and Contemporary Arts Galler Management in the Context of the Creative City and the ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC

Sammiti Sukbanjong[1]

Abstract

The development model for museum and contemporary art gallery management in the context of the Creative City and the ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC has two purposes. Firstly, to specify the style of management of contemporary museums and galleries in Thailand during the period of entry into the ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC. Secondly, to provide guidance on the development of contemporary art museum and gallery management in the context of creative cities and the entry into the ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC.

The results of the first objective of this research is to specify the style of management of contemporary museums and galleries in Thailand during the period of entry into the ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC. Group 1: National museums and galleries were found to have an administrative model for learning and disseminating cultural knowledge to the people; budget and revenue provisions are subject to state oversight; space management links public policy to the people through cultural and artistic activities; the use of innovative media outlets. Group 2: Provincial museums and galleries were

[1] An assistant professor in Department of Cinema and Digital Media, College of Social Communication Innovation, Srinakharinwirot University

found to have an administrative style similar to that of the group of the national museums and galleries, with a strong network of cooperation with outside organizations in the province and across provinces; local media is used for the media development; the focus of activities is linked to the policy of the province. Group 3: For university museums and galleries, it was found that there is a centralized administration model, however a distinctive feature is the networking of relationships and managed to be a learning resource that supports the educational mission, as well as being a place for artists, academics and the public. Group 4: For private museums and galleries, each museum and gallery exhibits a variety of management styles and flexibility; personnel often perform multiple functions; networking with external organizations and space management has been featured in each area.

The results of the second objective of this research is to provide guidance on the development of contemporary art museum and gallery management in the context of creative cities and the entry into the ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC. The results are as follows. Group 1: For national museums and galleries, it was found that they have implemented the policies to their management approach. Group 2: For provincial museums and galleries, it was found that they also have implement the policies to their management approach, which is a plan to educate and understand ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC at the personnel level; management plans for continuity has not yet appeared. Group 3: For university museums and galleries, it was found that they have also implement the policies to their management approach; however, the importance depends on the management of each organization. Group 4: For private museums and galleries, it was found that most do not pay attention to the policies; which is an urgent matter because of their concern of these policies before the

government has set and promoted the policies; private museums and galleries also propose a management approach for sustainability.

What will make the Thai art world follow the neighboring ASEAN is to adapt and implant ideas of creativity in the education system. Understanding the diversity of cultures in the ASEAN region will lead to exchanges and furtherance of contemporary art.

Keywords: museums, contemporary art galleries, management, Creative City, ASEAN

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ปี พ.ศ. ๒๕๕๙ เป็นช่วงเวลาสำคัญที่ประเทศไทยต้องเข้าสู่ประชาคมอาเซียนอย่างเต็มตัว โดยแนวคิดเรื่องการจัดตั้งประชาคมอาเซียน เริ่มมีมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2003 ในการประชุมสุดยอดบาหลีที่ประเทศอินโดนีเซีย โดยได้มีการจัดทำปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียน หรือ Bali Concord II ขึ้นซึ่งได้ตั้งเป้าหมายว่า จะมีการจัดตั้งประชาคมอาเซียนขึ้นภายในปี ค.ศ. ๒๐๒๐ (ต่อมาได้รั่นขึ้นมาเป็นปี ค.ศ. ๒๐๑๕ โดยประชาคมอาเซียนจะมี ๓ เสาหลัก คือ ประชาคมความมั่นคง ประชาคมเศรษฐกิจ และประชาคมสังคมและวัฒนธรรม (Thepchatree, 2011, p. 54)

สำหรับประชาคมสังคมและวัฒนธรรมนั้น ในภาษาอังกฤษเรียกว่า ASEAN Socio-Cultural Community เรียกย่อว่า ASCC ได้มีการลงนามรับรอง Blueprint ของ ASCC ในการประชุมสุดยอดที่ประเทศไทย จังหวัดเพชรบุรี ให้ความสำคัญกับ ๕ เรื่อง ได้แก่ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สวัสดิการสังคม สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม และการสร้างอัตลักษณ์อาเซียน อย่างไรก็ตามอาเซียนยังมีปัญหาที่ทำให้ไม่บรรลุเป้าหมายของ ASCC ในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการสร้างอัตลักษณ์อาเซียน เนื่องจากแต่ละประเทศสมาชิกยังมีความแตกต่างกันอย่างมาก ทั้งในเรื่องระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศาสนา และเชื้อชาติ ดังนั้นการจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมในปี ค.ศ. ๒๐๑๕ จึงไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะอาเซียนยังมีปัญหาในด้านสังคมและวัฒนธรรมอีกมาก หนึ่งในปัญหาที่สำคัญคือ ปัญหาที่ประชาชนในแต่ละประเทศขาดความรู้เรื่องอาเซียน (Thepchatree, 2011, p. 103)

ประเทศไทยในฐานะที่รับบทบาทเป็นประธานอาเซียนและเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมใหญ่หลายครั้งในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้ประเทศมีภาพลักษณ์ความเป็นผู้นำของกลุ่มประเทศอาเซียน ซึ่งเปิดโอกาสให้สามารถผลักดันเรื่องสำคัญ อาทิ กฎบัตรอาเซียน ที่สร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวมและประชาชนได้ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันก็ยังอยู่ในภาวะที่มีความเสี่ยงเนื่องจากประชาชนในหลายภาคส่วนยังขาดความรู้เรื่องอาเซียน ดังที่นักวิชาการและผู้รู้ด้านอาเซียนได้วิเคราะห์ไปแล้วข้างต้น ดังนั้นจึงต้องตระหนักถึงความสำคัญของการเตรียมความพร้อมของคนในทุกภาคส่วนให้เข้าสู่การเป็นประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน การให้ความรู้เรื่องอาเซียนสู่ประชาชนเป็นหน้าที่ของ

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง เช่น องค์กรภาครัฐ ภาคการศึกษา และการให้ความรู้เรื่อง ดังกล่าวก็สามารถทำได้หลายช่องทาง ทางหนึ่งที่ภาครัฐรณรงค์คือการจัดการให้องค์กรที่มีความใกล้ชิดและสามารถเข้าถึงประชาชนอย่างองค์กรทางด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยควรจะเป็นองค์กรที่มีบทบาทในการผลักดันและส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้และความเข้าใจในเรื่องอาเซียน ทั้งนี้โดยผ่านกระบวนการบริหารจัดการองค์กรให้พร้อมสำหรับการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน

นอกจากนี้ ในประเทศไทยได้เกิดความตื่นตัวในแนวคิดเรื่อง "*เมืองสร้างสรรค์*" โดยในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ กระทรวงพาณิชย์ได้ริเริ่มโครงการเพื่อกระตุ้นและส่งเสริมให้คนไทยมีความตื่นตัวและสร้างสรรค์นวัตกรรมและการจัดการธุรกิจในรูปแบบใหม่ โดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยมาพัฒนาต่อยอดให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ รวมถึงการกระตุ้นเศรษฐกิจก่อให้เกิดการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับภาคประชาชนในทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยมีโครงการจะพัฒนาจังหวัดที่มีศักยภาพเป็นเมืองเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ทั่วประเทศไทยและคัดเลือกเป็นเมืองต้นแบบจากจังหวัดที่มีความโดดเด่นทางภูมิปัญญาที่สามารถนำไปพัฒนาสร้างจุดเด่นและมูลค่าเพิ่มให้แก่สินค้าหรือบริการของจังหวัดซึ่งจะมีส่วนในการสร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่นและประเทศชาติ โดยเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ คณะกรรมการคัดเลือกเมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ได้พิจารณาตัดสินเมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์รอบสุดท้ายและได้ประกาศรายชื่อ ๑๐ เมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่ได้รับการตัดสิน (Kaewlai, and Janjamlha, 2013, p. 25)

แนวคิดเรื่องเมืองสร้างสรรค์มีจุดเริ่มต้นมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างมูลค่าเพิ่มสู่การสร้างมูลค่าจากพื้นฐานของความคิดสร้างสรรค์มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาอุตสาหกรรมและการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ อย่างต่อเนื่อง สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกำหนดกลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ไว้ ๕ กลุ่ม ๑๕ อุตสาหกรรมดังต่อไปนี้ ๑) กลุ่มเมืองสร้างสรรค์: แนวทางการพัฒนาเมืองจากสินทรัพย์สร้างสรรค์ท้องถิ่นไทยมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ประกอบด้วย งานฝีมือและหัตถกรรม การแพทย์แผนไทย อาหารไทย การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒) กลุ่มศิลปะ ประกอบด้วย ศิลปะการแสดง งานทัศนศิลป์ ๓) กลุ่มสื่อ ประกอบด้วย ภาพยนตร์ การพิมพ์ ดนตรีและวิทยุโทรทัศน์ ๔) กลุ่มการออกแบบตามลักษณะงาน ประกอบด้วยการออกแบบ การโฆษณา แฟชั่น ซอฟต์แวร์ และงานสถาปัตยกรรม การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์เป็นอีกหนึ่งนโยบายสำคัญที่มีการผลักดันควบคู่กันไปกับการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์หน่วยงานภาครัฐที่เป็นผู้ริเริ่มดำเนินนโยบายเมืองสร้างสรรค์ ได้แก่ ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC) โดยเป็นการดำเนินกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนนโยบายเพื่อให้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์สำเร็จเป็นรูปธรรมซึ่งประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบสำคัญ คือ การพัฒนาผู้ประกอบการสร้างสรรค์ (Creative Entrepreneur) การพัฒนาองค์ความรู้สร้างสรรค์ (Creative Knowledge) และการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ (Creative City) และโดยเป็นการกำหนดกรอบแผนงานและกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้สอดรับกับนโยบายของรัฐบาล (Kaewlai, and Janjamlha, 2013, p. 21) นอกจากนี้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ มีการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) โดยในยุทธศาสตร์ที่ ๒ ส่งเสริมให้มีการพัฒนาพื้นที่การแสดงศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย และแหล่งเรียนรู้ ทั้งนี้เชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ใน ๒ ประการ คือ เพื่อการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน และด้านการสร้างโอกาสความเสมอภาคและเท่าเทียมทางสังคม รวมไปถึงการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์

'*พิพิธภัณฑ์และหอศิลปะร่วมสมัย*' มีความสำคัญต่อประเทศชาติในฐานะที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทางด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีบทบาทในการให้การศึกษาเรื่องราวร่วมสมัยแก่สังคมและเชื่อมโยงศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยเข้ากับการใช้ชีวิตของประชาชนในสังคม รวมทั้งยังเป็นแหล่งบันทึก นำเสนอ และเก็บสะสมงานทางศิลปะทุกแขนง ตลอดจนมีบทบาทเป็นสถาบันที่มีมาตรฐานการจัดแสดงและดำเนินงานในระดับนานาชาติ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันยังพบว่า พิพิธภัณฑ์และหอศิลปะร่วมสมัยหลายแห่งยังไม่อาจทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้และส่งเสริมความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมให้กับประชาชนได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้อาจเกิดจากปัญหาในด้านรูปแบบการบริหารจัดการและปัญหาที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ ในองค์กร ผู้วิจัยเป็นผู้ที่มีความสนใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับศิลปะและแหล่งเรียนรู้ทางศิลปะจึงได้ติดตามความ

เคลื่อนไหวของวงการศิลปะและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศและได้ตั้งคำถามว่า พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทยมีความเคลื่อนไหวและมีการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่บริบทเมืองสร้างสรรค์ตามนโยบายของประเทศหรือไม่อย่างไร รวมทั้งเมื่อประเทศเข้าสู่การเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียนแล้ว พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยมีความพร้อมทางด้านต่าง ๆ หรือไม่ในการเข้าเป็นส่วนหนึ่งกับนโยบาย และถ้ามีแผนและการเตรียมความพร้อมดังกล่าว พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยแต่ละแหล่งมีแนวทางในการบริหารจัดการอย่างไร หรือถ้ายังมิได้มีแผนดังกล่าวจะมีวิธีการวางแผนพัฒนาแนวทางและรูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยให้เข้าสู่บริบทเมืองสร้างสรรค์และประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียนต่อไปอย่างไร

ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาและสำรวจรูปแบบของการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศ ๔ กลุ่มได้แก่ ๑) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ บริหารจัดการโดยภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ๒) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัด บริหารจัดการโดยภาครัฐที่มีบทบาทใน ๔ ภาคของประเทศไทย ๓) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัย บริหารจัดการโดยภาคการศึกษาสังกัดมหาวิทยาลัย และ ๔) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชน บริหารจัดการโดยภาคเอกชน การแบ่งกลุ่มดังกล่าว ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การแบ่งตามลักษณะของการบริหารงานร่วมกับลักษณะของผู้บริหารจัดการเป็นตัวกำหนดเพื่อให้สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเนื่องด้วยพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยทั้ง ๔ กลุ่มนี้เป็นองค์กรทางศิลปวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่และส่งเสริมวัฒนธรรมตลอดจนความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวในสังคมไปสู่ประชาชน

ผู้วิจัยกำหนดแผนไว้ เมื่อการวิจัยเสร็จสิ้นลง จะนำเสนอรายงานการวิจัยที่ระบุรูปแบบในการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทยในช่วงที่ประเทศเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน รวมทั้งเสนอแนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยโดยอาศัยการวิเคราะห์จากแนวคิดทฤษฎีการจัดการหอศิลป์ร่วมกับแนวคิดเรื่องเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียนเป็นฐาน

จากประเด็นปัญหาข้างต้น ผู้วิจัยจึงนำมาตั้งเป็นชื่องานวิจัยในหัวข้อ "*แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน*" ผู้วิจัยเล็งเห็นว่า งานวิจัยในหัวข้อดังกล่าวเป็นงานวิจัยที่ควรได้รับการส่งเสริมให้ทำการศึกษา เนื่องจากเป็นความสำคัญเร่งด่วนของประเทศที่จะได้ทำการสำรวจถึงสภาพและการปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยงานและองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมว่ามีความตระหนักถึงบทบาทของตนและความสำคัญของการพัฒนาองค์กรให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นเมืองสร้างสรรค์รวมทั้งตระหนักถึงการก้าวเข้าสู่ความเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนหรือไม่ และมีปัญหาอุปสรรคใดในการบริหารจัดการองค์กรเพื่อเผยแพร่และส่งเสริมความรู้ในบริบทที่เกี่ยวข้องกับเมืองสร้างสรรค์และประชาคมอาเซียนไปสู่ประชาชนในประเทศ

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑) เพื่อระบุรูปแบบในการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทยในช่วงที่ประเทศเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน

๒) เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "*แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน*" มีขอบเขตในการศึกษาดังต่อไปนี้

๑) ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ โดยอาศัยแนวคิดของการแบ่งประเภทของ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในประเทศไทยตามข้อเสนอของวิโชค มุกดามณี (Mukdamanee, 2017) นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะของไทย

โดยทั้งนี้แนวคิดดังกล่าวอาศัยเกณฑ์การแบ่งตามลักษณะของการบริหารงานร่วมกับลักษณะของผู้บริหารจัดการเป็นตัวกำหนด โดยเก็บข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในพื้นที่เขตกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัดที่มีบทบาทสำคัญใน ๔ ภาคของประเทศไทยจำนวนไม่ต่ำกว่า ๓๐ แหล่ง ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ* บริหารจัดการโดยภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างในกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ที่อยู่ในการควบคุมดูแล บริหารจัดการโดยรัฐบาล เป็นหอศิลป์หลักที่มีความสำคัญระดับชาติ ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

กลุ่มที่ ๒ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัด* บริหารจัดการโดยภาครัฐที่มีบทบาทใน ๔ ภาคของประเทศไทย กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างในกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ที่มีบทบาทสำคัญและอยู่ในการควบคุมดูแล บริหารจัดการโดยหน่วยงานระดับจังหวัดหรือส่วนราชการในระดับท้องถิ่น หรือบริหารจัดการโดยวัฒนธรรมจังหวัดและเทศบาลแต่ละจังหวัด

กลุ่มที่ ๓ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัย* บริหารจัดการโดยภาคการศึกษา กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างในกลุ่มดังกล่าวนี้ เป็นหอศิลป์ที่อยู่ในการควบคุมดูแล บริหารจัดการโดยมหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษา

กลุ่มที่ ๔ *พิพิธภัณฑ์ และหอศิลป์เอกชน* บริหารจัดการโดยภาคธุรกิจเอกชน กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างในกลุ่มดังกล่าวนี้ เป็นพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ที่อยู่ในการควบคุมดูแล บริหารจัดการโดยบุคคล สมาคม องค์กร หรือบริษัทเอกชน

ทั้งนี้ผู้วิจัยสืบค้นข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทย ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประเภทผู้อำนวยการ เจ้าของ ภัณฑารักษ์ หรือผู้ปฏิบัติงานในกลุ่มงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย

๒) ขอบเขตด้านพื้นที่ในการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในพื้นที่เขตกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัดที่มีบทบาทสำคัญใน

๔ ภาคของประเทศไทย

๓) ขอบเขตด้านเวลาในการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดเวลาในการศึกษาครั้งนี้ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงกันยายน ปี พ.ศ. ๒๕๖๐

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการที่ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องโดยใช้แนวคิดสำคัญต่อการศึกษาวิจัยทั้งสิ้น ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ ๒) แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ ๓) แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ๔) แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเมืองสร้างสรรค์ ๕) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ทางศิลปะและหอศิลป์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเมืองสร้างสรรค์ ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจสภาพของพิพิธภัณฑ์ทางศิลปะและหอศิลป์ในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงกระบวนการการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เพื่อนำไปสู่การเข้าใจถึงปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนางานด้านพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในประเทศไทย ตลอดจนเข้าใจถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนและนโยบายเมืองสร้างสรรค์ เพื่อนำมาเป็นฐานค้นคว้าทิศทางของพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยให้ไปสู่บริบทเมืองสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับนโยบายของการพัฒนาประเทศ

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าวข้างต้นมาออกแบบกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

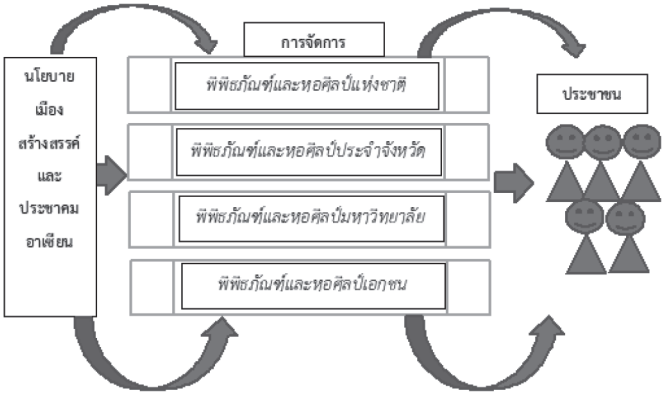

กรอบแนวคิดการวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

การบริหารจัดการ ในบทความวิจัยฉบับนี้ หมายถึง กลวิธี กระบวนการในการบริหารและจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยที่ปรากฏในกลุ่มงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทย

เมืองสร้างสรรค์ ในบทความวิจัยฉบับนี้ หมายถึง เมืองที่เอื้อต่อการทำงานในเชิงสร้างสรรค์ การมีปฏิสัมพันธ์และการจัดหาพื้นที่เพื่อการแสดงออกของกลุ่มคนทำงานสร้างสรรค์ “เมือง” ที่มีความพร้อมสำหรับเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน ในบทความวิจัยฉบับนี้ หมายถึง ประชาคมที่มุ่งเน้นให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บมีสิ่งแวดล้อมที่ดีมีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันโดยเน้นการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจระหว่างประเทศสมาชิกในด้านความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ มรดกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ระดับภูมิภาคร่วมกัน

แผนการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนของการทำวิจัยโดยแบ่งออกเป็น ๘ ขั้นตอน ดังนี้

๑. กำหนดปัญหาของการวิจัย

๒. การทบทวนเอกสาร บทความ ตำรา และรายงานการวิจัย

๓. การตั้งสมมติฐานของการวิจัย

๔. การออกแบบวิจัย

๕. การเก็บรวบรวมข้อมูล

๖. การวิเคราะห์ข้อมูล

๗. การตีความข้อมูล

๘. การเขียนรายงานวิจัย และจัดทำรูปเล่ม

วิธีดำเนินการวิจัย

หลักการเลือกวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "*แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน*" ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสังเกตและจดบันทึก (Observation and Report) และการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) ตลอดจนวิเคราะห์ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) งานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ประกอบภาพถ่ายและผังโครงสร้างวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และเป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ รวมถึงมีการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และกำหนดขอบเขตในการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญประเภทผู้อำนวยการ ภัณฑารักษ์หรือผู้ปฏิบัติงานในกลุ่มงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยในพื้นที่เขตกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัดที่มีบทบาทใน ๔ ภาคของประเทศไทย จำนวนไม่ต่ำกว่า ๓๐ แหล่ง ดังนี้

๑) *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ* บริหารจัดการโดยภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล คือ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ที่อยู่ในการควบคุมดูแล บริหารจัดการโดยรัฐบาล เป็นหอศิลป์หลักที่มีความสำคัญระดับชาติตั้งอยู่ในเขตจังหวัดกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จำนวน ๔ แห่ง

๒) *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัด* บริหารจัดการโดยภาครัฐที่มีบทบาทใน ๔ ภาคของประเทศไทยคือ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ที่มีบทบาทสำคัญและอยู่ในการควบคุมดูแล บริหารจัดการโดยหน่วยงานระดับจังหวัดหรือส่วนราชการในระดับท้องถิ่น หรือบริหารจัดการโดยวัฒนธรรมจังหวัดและเทศบาลแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ แห่ง

๓) *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัย* บริหารจัดการโดยภาคการศึกษา คือ หอศิลป์ที่อยู่ในการควบคุมดูแล บริหารจัดการโดยมหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษา จำนวน ๕ แห่ง

๔) *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชน* บริหารจัดการโดยภาคธุรกิจเอกชน คือ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ที่อยู่ในการควบคุมดูแล บริหารจัดการ โดยบุคคล สมาคม องค์กร หรือบริษัทเอกชน จำนวนไม่ต่ำกว่า ๑๕ แห่ง

สถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล

การวิจัยเรื่อง "*แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน*" ผู้วิจัยลงพื้นที่โดยแบ่งตามกลุ่มดังนี้

กลุ่ม ๑ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ* บริหารจัดการโดยภาครัฐในเขต

กรุงเทพมหานครและปริมณฑล จำนวน ๔ แห่ง ได้แก่

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์

หอศิลป์ร่วมสมัยราชดำเนิน

หอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร

กลุ่ม ๒ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัด* บริหารจัดการโดยภาครัฐที่มีบทบาทใน ๔ ภาค จำนวน ๕ แห่ง ได้แก่

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น
หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่
ศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมอันดามัน

กลุ่ม ๓ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัย* บริหารจัดการโดยภาคการศึกษา จำนวน ๕ แห่ง ได้แก่

หอศิลป์จียี่สิบสาม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (G๒๓)
หอศิลป์มหาวิทยาลัยกรุงเทพ (BUG)
หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น
หอศิลป์พระพิฆเนศวร มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (CLMTV)
หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กลุ่ม ๔ *พิพิธภัณฑ์ และหอศิลป์เอกชน* บริหารจัดการโดยภาคธุรกิจเอกชน (เนื่องจากพิพิธภัณฑ์ และ หอศิลป์เอกชนในประเทศไทยมีความหลากหลาย) ผู้วิจัยจึงได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างตามคุณลักษณะ และทำการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากกลุ่มตัวอย่างกลุ่มละ ๓ ตัวอย่าง โดยมีจำนวนไม่ต่ำกว่า ๑๕ แห่ง โดยเลือกจากรายชื่อต่อไปนี้

๔.๑ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยเอกชนกลุ่มสมบัติสะสม ได้แก่
พิพิธภัณฑ์ศิลปะไทยร่วมสมัย MOCA (Museum of Contemporary)
ศูนย์ประติมากรรมกรุงเทพ (The Bangkok Sculpture Center)
หอศิลป์ใหม่เอี่ยม (Maiiam Museum)

๔.๒ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มมุ่งขายงานเชิงพาณิชย์ ได้แก่
๔.๒.๑ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มทุนไทย
สมบัติเพิ่มพูน แกลเลอรี
ซีวีเอ็น อาร์ต แกลเลอรี (CVN Art Gallery)

นำทองแกลเลอรี่

๔.๒.๒ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มทุนต่างชาติ

อักโกะ แกลเลอรี (Akko Gallery)

๔.๓ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มบ้านศิลปิน ได้แก่

พิพิธภัณฑ์บ้านดำ ถวัลย์ ดัชนี

แกลเลอรีซีสเคป

มณเฑียรอาร์เตอลิเย (Montien Atelier)

๔.๔ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มบริหารจัดการโดยมูลนิธิและธนาคารต่าง ๆ ได้แก่

หอศิลป์กรุงไทย

พิพิธภัณฑ์ภูเก็ตไทยหัว จังหวัดภูเก็ต

ด้วยงานวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียนนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) และวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ ผู้วิจัยจึงเน้นการศึกษาด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสังเกตและจดบันทึก (Observation and Report) และการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) และสื่อโสตทัศนวัสดุ (Auditory & Visual Medias) ทั้งนี้ การศึกษาของผู้วิจัยมี ๓ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ สำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเพื่อออกแบบการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น เพื่อออกแบบการวิจัย ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ. ๒๕๖๐ การเก็บข้อมูลสำคัญในการออกแบบการวิจัย ในครั้งแรกผู้วิจัยศึกษาและสำรวจข้อมูลของพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในเอกสารและข้อมูลที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจและตั้งคำถามว่า การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทยมีการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่บริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียนหรือไม่ และถ้ามีแผนและการเตรียมความพร้อมพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วม

สมัยแต่ละแหล่งมีแนวทางในการบริหารจัดการอย่างไร และถ้ายังมิได้แผนดังกล่าวจะมีการวางแผนในการพัฒนาแนวทางรูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยให้เข้าสู่บริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียนต่อไปอย่างไร โดยผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาและสำรวจรูปแบบของการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศ ๔ กลุ่มได้แก่ ๑) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ บริหารจัดการโดยภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ๒) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัด บริหารจัดการโดยภาครัฐที่มีบทบาทใน ๔ ภาคของประเทศไทย ๓) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัย บริหารจัดการโดยภาคการศึกษาสังกัดมหาวิทยาลัย และ ๔) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชน บริหารจัดการโดยภาคเอกชน เนื่องจากทั้ง ๔ กลุ่มเป็นองค์กรทางศิลปวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่และส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวในสังคมไปสู่ประชาชนในประเทศ

จากประเด็นคำถามดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงนำมาตั้งเป็นประเด็นในการศึกษาโดยมีหัวข้อการวิจัยคือ “*แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน*” โดยผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดและทฤษฎี ๔ แนวคิดที่เกี่ยวข้องดังนี้เพื่อมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการทำวิจัย

๑) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ เพื่อนำมาทำความเข้าใจกับสภาพของพิพิธภัณฑ์ทางศิลปะและหอศิลป์ในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ เพื่อนำมาทำความเข้าใจกับกระบวนการการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในประเทศไทยและเพื่อให้เข้าใจถึงปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนางานด้านพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในประเทศไทย

๓) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนเพื่อนำมาอธิบายและหาแนวทางในการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยให้เข้ากับบริบทของอาเซียนในปัจจุบัน

๔) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเมืองสร้างสรรค์ เพื่อนำมาเป็นฐานในการค้นคว้าทิศทางของพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยให้ไปสู่บริบทเมืองสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับนโยบายของการพัฒนาประเทศ

ระยะที่ ๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตอบคำถามการวิจัย

ระยะนี้เป็นช่วงเวลาดำเนินการวิจัย ภายหลังจากการเก็บข้อมูลในระยะที่ ๑ ด้วยการเก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือเป็น “แบบสัมภาษณ์” ที่ให้ผู้วิจัยได้ส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจคุณภาพของเครื่องมือก่อนนำไปใช้กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นวิธีการหลัก นอกจากนี้ยังได้เดินทางไปเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และได้จดบันทึกอย่างละเอียดตลอดจนบันทึกข้อมูลภาพถ่ายเพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป โดยทั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

นอกจากนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีดำเนินการวิจัยจากเอกสารที่มีการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทยซึ่งการศึกษาข้อมูลส่วนนี้เป็นการศึกษาที่ไม่จำกัดพื้นที่สนามขึ้นอยู่กับตำแหน่งที่อยู่ของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ และบริบทของการวิจัย อย่างไรก็ตาม พื้นที่หลักในการเก็บข้อมูล คือ ข้อมูลโดยตรงจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญประเภทผู้อำนวยการ ภัณฑารักษ์หรือผู้ปฏิบัติงานในกลุ่มงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในพื้นที่เขตกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัดที่มีบทบาทใน ๔ ภาคของประเทศไทย รวมไปถึงข้อมูลสื่อโสต ทัศนวัสดุประกอบด้วยข้อมูลเสียง ข้อมูลภาพเคลื่อนไหว รวมถึงภาพและข้อความที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ ที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ระยะที่ ๓ การตีความข้อมูลและเขียนรายงานวิจัย

ระยะนี้เป็นช่วงเวลาภายหลังเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลโดยเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะนำผลการสัมภาษณ์มาตีความข้อมูล โดยอาศัยแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมกับงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยและแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเมืองสร้างสรรค์เพื่อนำมาตีความและทำการวิเคราะห์ และเมื่อกระบวนการตีความและวิเคราะห์ผลการศึกษาเสร็จสิ้นผู้วิจัยจะเขียนรายงานวิจัยเพื่อเผยแพร่ในลำดับสุดท้าย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการทำงานสนาม และเครื่องมือบันทึกข้อมูลโสตทัศนวัสดุ ดังนี้

๑. แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่ผู้วิจัยได้ออกแบบโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาคำตอบให้กับคำถามการวิจัยที่ได้ตั้งไว้ โดยในแบบสัมภาษณ์จะกำหนดประเด็นคำถาม หรือรายการคำถามเรียงลำดับไว้แล้วก่อนที่จะสัมภาษณ์ แบบสัมภาษณ์ในงานวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น ๔ ตอน ได้แก่

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล

ตอนที่ ๒ รูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในปัจจุบัน

ตอนที่ ๓ ทัศนะเกี่ยวกับแนวทางการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

ตอนที่ ๔ ทัศนะเกี่ยวกับแนวทางการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์

ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้นควบคู่กับการบันทึกเสียงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ภายหลังจากได้ข้อมูลมาเป็นที่เรียบร้อยในขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลดังกล่าวไปวิเคราะห์ร่วมกับทฤษฎี เพื่อนำไปตอบวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ต่อไป

๒. แบบบันทึกการทำงานสนาม

แบบบันทึกการทำงานสนาม เป็นแบบบันทึกเพื่อการทำงานสนามส่วนตัว มีโครงสร้างหลัก คือ วัตถุประสงค์การวิจัยและแผนการวิจัย (กิจกรรม/ช่วงเวลา) ในสมุดบันทึกประกอบด้วย รายนามบุคคลที่เกี่ยวข้อง สถานที่อยู่ ที่ทำงาน/หมายเลขโทรศัพท์/Email address การติดต่อนัดหมาย แนวทางการสังเกต แนวทางการสัมภาษณ์ บันทึกข้อมูลภาพถ่าย วางแผนการทำงาน กำหนดการ กำหนดจุดประสงค์

การทำงานในแต่ละวัน การทบทวนการทำงานในแต่ละวัน/สัปดาห์/เดือนและช่วงระยะของงาน หมายเหตุ การทำงาน การบันทึกการติดต่อนัดหมายและค่าใช้จ่าย ผู้วิจัยใช้สมุดบันทึกการทำงานทุกวัน เพื่อทบทวน ประเมินผล พิจารณากิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในวัน/สัปดาห์/เดือนถัดไปซึ่งจะได้วางแผนอย่างต่อเนื่องต่อไป สมุดบันทึกการทำงานจะถูกใช้ควบคู่ไปกับการจดบันทึกรายละเอียดในกระดาษบันทึกข้อมูลแต่ละด้าน พร้อมการระบุแหล่งอ้างอิง และจะเก็บไว้ในแฟ้มเอกสารข้อมูลวิจัยอย่างเป็นหมวดหมู่

๓. เครื่องมือบันทึกข้อมูลโสตทัศนวัสดุ

เครื่องมือสื่อโสตทัศนวัสดุ คือ กล้องถ่ายภาพนิ่ง กล้องถ่ายภาพเคลื่อนไหวประกอบเสียงและเครื่องบันทึกเสียง ใช้สำหรับการเก็บข้อมูลโสตทัศนวัสดุทั่วไป ความเข้มข้นในการเก็บข้อมูลด้วยเครื่องบันทึกโสตทัศนวัสดุจะอยู่ในช่วงการเก็บข้อมูลปฏิบัติการ เพื่อที่จะได้นำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ได้อย่างถี่ถ้วนในช่วงของการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์เชิงลึก และด้วยวิธีการสังเกตและจดบันทึกลงในแบบบันทึก รวมถึงมีการวิเคราะห์ข้อมูล โดยเชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎีที่ได้ทำการศึกษาและนำเสนอไว้ในบทที่ ๒ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลายและเพียงพอต่อการตอบคำถามในแต่ละประเด็นของวัตถุประสงค์การวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์ ประกอบภาพถ่ายและตารางโดยเรียบเรียงและนำเสนอตามลำดับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “*แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน*” โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญประเภท

ผู้อำนวยการ เจ้าของ ภัณฑารักษ์หรือผู้ปฏิบัติงานในกลุ่มงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัย ๔ กลุ่ม ได้แก่ ๑) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ ๒) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัด ๓) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัย และกลุ่มที่ ๔ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชน ในสองประเด็นหลัก ได้แก่

๑) รูปแบบในการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทยในช่วงที่ประเทศเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน

๒) แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน

ผู้วิจัยขอสรุปผลการวิจัย ดังนี้

สรุปผลการวิจัยประเด็นที่ ๑: รูปแบบในการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน

ก่อนที่ผู้วิจัยจะสรุปผลการวิจัย ในประเด็นรูปแบบในการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทยในช่วงที่ประเทศเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน ผู้วิจัยจะขออธิบายถึงแนวคิดการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียนและแนวคิดเรื่องเมืองสร้างสรรค์เสียก่อนเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ที่ศึกษา โดยเบื้องต้นจะขออธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของการเข้าสู่ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ดังนี้

"ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน" คือ นโยบายที่มีเป้าหมายที่จะทำให้ประชาชนเกิดความตระหนักรู้ถึงความเป็นประชาคมอาเซียนให้มีความคุ้นเคยต่อกันและรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการให้ประชาชนในรัฐภาคีอาเซียนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยแสวงหาอัตลักษณ์ร่วมกัน เพื่อที่จะสร้างสังคมแห่งการแบ่งปันและใส่ใจระหว่างกัน (building a caring and sharing society) รวมทั้งทำให้ความเป็นอยู่ของประชาชนตลอดจนสวัสดิการต่าง ๆ ดีขึ้นด้วย ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASCC) เน้นให้ความสำคัญในประเด็นของทรัพยากรมนุษย์ วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตลอดจนทำให้

เกิดความกลมเกลียวในหมู่ประชาชนอาเซียน (http://www.siamintelligence.com/asean-socio-cultural-community-ascc-blueprint)

"*เมืองสร้างสรรค์*" คือพื้นที่ ที่เปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ และมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อให้เกิดกระบวนการใช้ความคิดสร้างสรรค์ การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นฐานของการสร้างแรงบันดาลใจ ซึ่งจะสะท้อนเอกลักษณ์และภาพลักษณ์ของเมือง เป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อนสังคมอย่างยั่งยืน แนวทางพัฒนาเมือง จึงต้องประกอบด้วยนโยบาย แผนงานการลงทุนจากภาครัฐ และความร่วมมือจากประชาชนท้องถิ่น (http://www.bacc.or.th/event/BACC-Art-Talk-201 5-1.html)

จากคำอธิบายข้างต้นจะเห็นได้ว่า การศึกษาวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน เป็นแนวคิดที่ศึกษาความสัมพันธ์และความเคลื่อนไหวของศิลปะกับความร่วมมือในประชาคมอาเซียน ทำให้สามารถเห็นความเชื่อมโยงของศิลปะกับมิติของความร่วมมือในประชาคมอาเซียน โดยมีเมืองและองค์กรที่มีบทบาทหรือมีส่วนเกี่ยวข้องและสนับสนุนศิลปะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์ในการเป็นแหล่งรวมของการเกิดกิจกรรมที่เอื้อต่อการสร้างความร่วมมือในทุกมิติ การวิจัยในประเด็นดังกล่าวนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ บทบาทของเมือง และความเป็นหนึ่งเดียวในอาเซียนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์ในการหาแนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยให้เข้ากับบริบทของประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนต่อไป

จากการดำเนินการวิจัยโดยทำการสำรวจรูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในปัจจุบันโดยกำหนดประเด็นย่อยในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลออกเป็น ๕ ด้าน ได้แก่

๑. การบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์
๒. การบริหารจัดการด้านงบประมาณและการจัดหารายได้
๓. การบริหารจัดการด้านระบบการทำงานภายในองค์กรและบุคลากร

๔. การบริหารจัดการด้านพื้นที่

๕. การบริหารจัดการด้านการจัดกิจกรรม และการประชาสัมพันธ์

ผลการวิจัยพบว่า พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยแต่ละกลุ่มมีรูปแบบการบริหารจัดการ ที่มีความเหมือนและแตกต่างกันในแต่ละกรณี โดยสามารถแจกแจงและอธิบายเป็นประเด็น ดังนี้

๑) กลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ

จากการวิจัยพบว่า กลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติทุกแหล่ง ที่มีบริหารจัดการโดยภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ที่อยู่ในการควบคุมดูแล บริหารจัดการโดยรัฐบาล และเป็นหอศิลป์หลักที่มีความสำคัญระดับชาติตั้งอยู่ในเขตจังหวัดกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ ที่มีการกำหนดทิศทางไปในทำนองเดียวกัน กล่าวคือ *“ก่อตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ศิลปะในระดับชาติ และเป็นแหล่งเผยแพร่และพัฒนาองค์ความรู้ และส่งเสริมความหลากหลายทางด้านศิลปวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาคนในชาติ รวมถึงมุ่งพัฒนาหอศิลป์ให้ไปสู่มาตรฐานสากล”* อย่างไรก็ตามจากการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวิสัยทัศน์ภายในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ กลับพบว่ามีเพียงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์ที่มีการระบุการบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจไว้ที่แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนอย่างชัดเจนโดยระบุไว้ในวิสัยทัศน์ขององค์กรว่า จะ *“มุ่งเน้นที่จะพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตสู่ประชาคมอาเซียน”* สำหรับในด้านพันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่ากลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติส่วนใหญ่ มีบริหารจัดการด้านพันธกิจและเป้าหมายโดยกำหนดบทบาทหน้าที่หลักไว้คล้ายคลึงกัน คือ *รวบรวม อนุรักษ์ ศึกษา พัฒนา เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ และสร้างเครือข่าย* อย่างไรก็ตาม จากการวิจัยพบว่า ในการกำหนดพันธกิจมีกรณีศึกษาหนึ่งที่น่าสนใจคือ หอศิลป์ร่วมสมัยราชดำเนิน ที่แสดงให้เห็นถึงพันธกิจที่มีความคิดสร้างสรรค์และอาจเป็นแนวทางที่ช่วยพัฒนาประเทศในเชิงเศรษฐกิจ กล่าวคือ ได้ระบุในพันธกิจหลักขององค์กรไว้ว่า *“นำงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยมาเพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการ”* ซึ่งเป็นการกำหนดพันธกิจที่มีทิศทางในลักษณะที่น่าจะสอดคล้องกับนโยบายเมืองสร้างสรรค์

การบริหารจัดการด้านงบประมาณและการจัดหารายได้ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ เป็นการรับงบประมาณจากภาครัฐเพื่อนำมาบริหารจัดการ แต่มีกรณีที่น่าสนใจในด้านการจัดหารายได้ คือ หอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร มีการจัดตั้งมูลนิธิขึ้นโดยมีความตั้งใจในการจัดหารายได้ให้มีอัตราส่วนที่เพิ่มขึ้นอย่างเหมาะสม เพื่อให้สามารถมีทุนเพียงพอในการดำเนินงานและจัดกิจกรรมที่มีมาตรฐานระดับสากลได้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นการสร้างช่องทางการเข้ามาเป็นส่วนร่วมในการสนับสนุนการดำเนินงานของหอศิลป์กรุงเทพฯ จากภาคเอกชนในการจะสร้างหอศิลป์กรุงเทพฯ ให้เป็นสถาบันทางศิลปวัฒนธรรมที่ยั่งยืนต่อไป

การบริหารจัดการด้านระบบการทำงานภายในองค์กรและบุคลากรในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติส่วนใหญ่มีการบริหารงานในลักษณะที่มีระดับการกระจายอำนาจในระบบราชการที่เป็นระดับชั้น แต่ในกรณีของหอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานครมีการบริหารในรูปของกรรมการมูลนิธิ ซึ่งเรียกว่าเป็นบอร์ดใหญ่ เป็นผู้ให้นโยบายแต่ละปี นอกจากนี้ยังมีกรรมการบริหาร ซึ่งจะประชุมทุกเดือน กรรมการบริหารจะทำงานใกล้ชิดกับสำนักงาน คอยให้คำแนะนำ (supervise) และจะเป็นผู้ที่ดูแลงบประมาณด้วย และเป็นผู้ทำให้นโยบายหรือแผนงานเป็นไปตามนโยบายหรือว่าเป็นผู้กำกับดูแล เป็นต้น จากการวิจัยยังพบว่า กลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติส่วนใหญ่ยังมีปัญหาเรื่องการจัดการด้านอัตรากำลังคน รวมทั้งยังขาดบุคลากรผู้มีความรู้ความชำนาญในด้านการทำงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนางานในองค์กร การบริหารจัดการด้านพื้นที่ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติส่วนใหญ่มีการบริหารจัดการที่ปรับเปลี่ยนไปจากอดีต โดยในหลายที่มีแผนการบูรณะและซ่อมแซม ปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งเพิ่มพื้นที่ทางเลือกให้ผู้เข้าชมได้ใช้บริการนอกเหนือจากพื้นที่จัดแสดงงานนิทรรศการแล้ว พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติยังเริ่มให้ความสนใจเพิ่มพื้นที่จัดกิจกรรมและให้บริการประชาชนในลักษณะเฉพาะทางมากขึ้น รวมทั้งเปิดพื้นที่เพื่อหารายได้ให้เข้ามาเลี้ยงองค์กรมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามการจัดการด้านพื้นที่ก็ยังคงประสบปัญหาเรื่องต่าง ๆ อาทิ การขาดผู้รู้ในด้านการบูรณะและซ่อมแซมสถานที่เพื่อให้เอื้อกับการชมงาน การขาดงบประมาณปรับปรุง ทำให้หลายพื้นที่ไม่สามารถเปิดให้บริการแก่ผู้ชมได้ การบริหารจัดการด้านการจัดกิจกรรม และการประชาสัมพันธ์ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติมี

การดำเนินการประชาสัมพันธ์ปรากฏในหลายช่องทาง ในกรณีของหอศิลป์กรุงเทพฯ มีการสร้างสรรค์การจัดการโดยนำระบบ การติดป้ายหรือ tag มาใช้ในการจัดระบบและแยกประเภทของเนื้อหาและรูปแบบของงานนิทรรศการ ซึ่งนับเป็นนวัตกรรมในการบริหารจัดการที่น่าสนใจ

๒) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัด

จากการวิจัยพบว่า กลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัด ที่มีการบริหารจัดการโดยภาครัฐที่มีบทบาทใน ๔ ภาค ของประเทศไทยและอยู่ในการควบคุมดูแลบริหารจัดการโดยหน่วยงานระดับจังหวัดหรือส่วนราชการในระดับท้องถิ่น หรือบริหารจัดการโดยวัฒนธรรมจังหวัดและเทศบาลแต่ละจังหวัดมักมีการบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ที่แสดงให้เห็นการกำหนดแนวทางให้เป็น “*แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมและประเพณีของจังหวัด นอกจากนี้พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัดส่วนใหญ่ ยังเกิดขึ้นจากนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ต้องการให้พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัดเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว โดยส่งเสริมให้เป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์*” โดยจังหวัดที่เป็นผู้นำที่สำคัญในการผลักดันและวางนโยบายดังกล่าวได้แก่ กระบี่ ภูเก็ต เชียงใหม่ เป็นต้น นอกจากนี้ จากการวิจัยยังพบว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา เป็นหน่วยงานที่แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับนโยบายการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของไทย โดยระบุชัดเจนในวิสัยทัศน์ของพิพิธภัณฑสถานว่า “*มุ่งเน้นพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตสู่ประชาคมอาเซียน*”

การบริหารจัดการด้านงบประมาณและการจัดหารายได้ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ส่วนใหญ่จะได้รับงบประมาณประจำจากหน่วยราชการที่เป็นต้นสังกัด งบประมาณหลักมาจากกรมศิลปากร และเงินงบประมาณจากยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดและมีรูปแบบการบริหารจัดการด้านงบประมาณและการจัดหารายได้จากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ การเก็บค่าธรรมเนียมการเข้าชม และให้เช่าพื้นที่ในการจัดงาน

การบริหารจัดการด้านระบบการทำงานภายในองค์กรและบุคลากรในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัดส่วนใหญ่มีกำหนดนโยบายการบริหารองค์กรที่ชัดเจน มีการมอบหมายงานตามความรู้ ความสามารถของบุคลากร มีการติดตาม

ประเมินผลการทำงานในระดับฝ่ายหรือกลุ่มงาน

การบริหารจัดการด้านพื้นที่ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์จังหวัดส่วนใหญ่มีการบริหารจัดการพื้นที่แบ่งเป็น ๓ ส่วนหลักคือ พื้นที่ในส่วนการจัดแสดงนิทรรศการ พื้นที่จัดกิจกรรมที่ร่วมกับจังหวัด และพื้นที่หารายได้

การบริหารจัดการด้านการจัดกิจกรรม และการประชาสัมพันธ์ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัดมีการดำเนินการประชาสัมพันธ์ปรากฏในหลายช่องทาง กรณีที่น่าสนใจและเป็นแบบอย่างเช่นกรณีของพิพิธภัณฑ์เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑) การจัดทำแผ่นพับนำชมภาษาไทยและภาษาอังกฤษออกเผยแพร่ให้นักท่องเที่ยวได้ทราบข้อมูลการจัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา สถานที่ตั้ง และการติดต่อประสานงานในกรณีเข้าชมเป็นหมู่คณะ

๒) การจัดทำเว็บไซด์พิพิธภัณฑสถาน เพื่อเผยแพร่ข้อมูลภายในพิพิธภัณฑ์และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางพิพิธภัณฑ์จัดขึ้น

๓) การเปิด Facebook เพื่อขยายเครือข่ายสมาชิกภายนอก รวมทั้งใช้เป็นช่องทางในการเสนอข่าวสารกิจกรรม การแลกเปลี่ยนข้อมูลทางวิชาการ การเป็นตัวเชื่อมข่าวสารระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และรับข้อเสนอแนะต่าง ๆ เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์

๔) การสร้างเครือข่ายประเภทกลุ่มคนทั้งหน่วยงานราชการ สถานศึกษา และองค์กรต่าง ๆ ทำให้เครือข่ายดังกล่าวมีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นชมรม และสร้าง line กลุ่มเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารและกิจกรรมต่าง ๆ

๕) ดำเนินการจัดทำหนังสือราชการ เพื่อเชิญหรือประชาสัมพันธ์กิจกรรมฯ กับหน่วยงานภายในกรมศิลปากร และหน่วยงานภายในจังหวัดอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

๖) มีการประสานงานกับกรมศิลปากร กลุ่มเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในเรื่องการส่งข้อมูลกิจกรรมในแต่ละเดือนและในแต่ละกิจกรรม เพื่อให้กรมศิลปากรได้เผยแพร่ประชาสัมพันธ์

๓) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัย

จากการวิจัยพบว่า กลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัย ที่มีการบริหารจัดการโดยภาคการศึกษา หรือเป็นหอศิลป์ที่อยู่ในการควบคุมดูแล บริหารจัดการโดยมหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษา มีการบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ที่มีจุดร่วมกันคือ "*ก่อตั้งให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และบริการวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรม มีลักษณะของการเป็นแหล่งเชื่อมโยง ประสานให้ความรู้และเป็นพื้นที่ให้กับคนรุ่นใหม่ได้แสดงออกในทางสร้างสรรค์*" อย่างไรก็ตามจากการวิจัยพบว่า พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในกลุ่มที่ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยมีวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ที่ให้ความสนใจกับการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มประเทศสมาชิกในอาเซียน หลายมหาวิทยาลัยได้มีนโยบายนำร่องก่อนที่การประกาศของภาครัฐที่จะให้ประเทศไทยเข้าสู่การเป็นหนึ่งในสมาชิกประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน กรณีที่ให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายได้แก่ หอศิลป์พระพิฆเนศวร มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยกำหนดวิสัยทัศน์ที่จะมุ่งเน้นการสานสร้างเครือข่ายสถาบันศิลปะและวัฒนธรรมของ CLMTV หรือกลุ่มประเทศลุ่มแม่น้ำโขง เป็นต้น

การบริหารจัดการด้านงบประมาณและการจัดหารายได้ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่จะได้รับงบประมาณประจำจากรายได้ของมหาวิทยาลัยที่เป็นต้นสังกัด

การบริหารจัดการด้านระบบการทำงานภายในองค์กรและบุคลากรในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัยมีกำหนดนโยบายการบริหารองค์กรที่มาจากผู้บริหารแต่ละสถาบัน และแผนการดำเนินงานจะขึ้นอยู่กับการให้ความสำคัญ และการปรับเปลี่ยนการบริหารในแต่ละช่วงเวลา

การบริหารจัดการด้านพื้นที่ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัยจัดการโดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนการจัดแสดงนิทรรศการถาวร พื้นที่นิทรรศการหมุนเวียน พื้นที่จัดกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่อง และพื้นที่หารายได้

การบริหารจัดการด้านการจัดกิจกรรม และการประชาสัมพันธ์ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัยมีการดำเนินการประชาสัมพันธ์ปรากฏในหลายช่องทางที่ทันสมัยเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในกลุ่มอื่น ๆ แต่มีแนวคิดที่น่าสนใจ

อย่างกรณีของหอนิทรรศการมหาวิทยาลัยกรุงเทพ ในการสร้างกิจกรรมที่น่าสนใจเพื่อพัฒนาวงการศิลปะร่วมสมัยอย่างยั่งยืน อย่างการเสนอแนวคิด ๓ โครงการที่เป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญ ได้แก่ ๑) โครงการศิลปกรรมแบรนด์นิว (BRANDNEW Art Project) ๒) โครงการศิลปะร่วมสมัยเอเชีย (Contemporary Art in Asia) และ ๓) โครงการศิลปินไทยที่กำลังน่าจับตามอง (Thai Artist NOW) เป็นต้น

๔) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชน

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชน ที่มีการบริหารจัดการโดยภาคธุรกิจเอกชน อยู่ในการควบคุมดูแล บริหารจัดการ โดยบุคคล สมาคม องค์กร หรือบริษัทเอกชน ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้กลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชนมีความหลากหลายจึงได้มีการแบ่งเป็นกลุ่มย่อยดังนี้

๑) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยเอกชนกลุ่มสมบัติสะสม

๒) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มมุ่งขายงานเชิงพาณิชย์

๒.๑) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มทุนไทย

๒.๒) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มทุนต่างชาติ

๓) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มบ้านศิลปิน

๔) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มบริหารจัดการโดยมูลนิธิธนาคารต่าง ๆ

การบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ของพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชนในกลุ่มนี้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ที่หลากหลายและมีความแตกต่างตามวัตถุประสงค์เริ่มต้นของการก่อตั้ง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากการลงพื้นที่และเก็บข้อมูลเชิงลึกจนสามารถแยกการบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ได้ดังนี้

๑) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยเอกชนกลุ่มสมบัติสะสม

การบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ของพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชนในกลุ่มนี้แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ของผู้ก่อตั้งที่มีความต้องการจัดแสดงผลงานที่ตนสะสมให้ออกสู่สายตาของสาธารณะ นอกจากนั้นยังมีความมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นถึงความพยายามของตนในการ

ช่วยเหลือ สนับสนุน และส่งเสริมศิลปินในประเทศไทยให้มีช่องทางในการสร้างสรรค์งาน และเป็นที่รู้จักในสังคม พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยเอกชนกลุ่มสมบัติสะสมนี้ยังกำหนดวิสัยทัศน์ที่แสดงให้เห็นเจตนารมณ์ของผู้ก่อตั้งที่ต้องการทำพื้นที่ให้เป็นแหล่งรวบรวมงานศิลปะ และสร้างรสนิยมทางศิลปะให้กับคนในสังคม นับว่าพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยเอกชนกลุ่มสมบัติสะสมนี้มีส่วนในการขับเคลื่อนแวดวงของศิลปะในประเทศไทย และทำให้ศิลปินไทยสามารถสร้างสรรค์งานอย่างต่อเนื่องและมีส่วนทำให้ศิลปินรุ่นใหม่เกิดแรงบันดาลใจในการทำงานให้ออกสู่สังคม พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยเอกชนกลุ่มสมบัติสะสมที่เป็นผู้นำและมีบทบาทสำคัญได้แก่ พิพิธภัณฑ์ศิลปะไทยร่วมสมัย (MOCA) ศูนย์ประติมากรรมกรุงเทพ และหอศิลป์ใหม่เอี่ยม เป็นต้น

๒) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มมุ่งขายงานเชิงพาณิชย์

๒.๑) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มทุนไทย

การบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ของหอศิลป์เอกชนในกลุ่มนี้แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ของผู้ก่อตั้งที่ต้องการให้หอศิลป์หรือแกลลอรี่ของตนเป็นสื่อกลางระหว่างศิลปินกับผู้สะสมงานศิลปะหรือลูกค้า โดยจากการวิจัยพบว่า หอศิลป์เอกชนในกลุ่มนี้มีวิสัยทัศน์และนโยบายที่สอดคล้องกันในด้านการส่งเสริมและสนับสนุนศิลปินในประเทศให้มีโอกาสในการสร้างสรรค์งานและเลี้ยงชีพในฐานะศิลปิน หอศิลป์เอกชนในกลุ่มนี้ยังมีวิสัยทัศน์ในการเลือกผลงานจากศิลปินรุ่นใหม่ที่มีความเป็นไปได้ในการสร้างงานให้เกิดมูลค่าเชิงพาณิชย์ หอศิลป์เอกชนในกลุ่มนี้ที่เป็นผู้มีส่วนในการขับเคลื่อนให้ศิลปินไทยยังสามารถดำรงชีพอยู่ได้แก่ สมบัติเพิ่มพูน แกลเลอรี ซีวีเอ็น และนำทองแกลเลอรี่ นอกจากนี้จากการวิจัยยังพบการบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ในการก่อตั้งหอศิลป์เอกชนของกลุ่มทุนชาวไทยที่ให้ความสำคัญกับนโยบายเมืองสร้างสรรค์ได้แก่ กรณีของ The Jam Factory ซึ่งเป็นหอศิลป์ที่มีเป้าหมายชัดเจนในการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่และกลุ่มคนทำงานสร้างสรรค์ที่สอดรับกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ โดยทั้งนี้ระบุว่า หอศิลป์ที่สร้างขึ้นนี้จะช่วยเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของผู้ที่มีส่วนร่วมในโครงการโดยทำให้พื้นที่นี้เป็นพื้นที่แห่งความคิด และสร้างบุคลากร รวมทั้งธุรกิจสร้างสรรค์ ตลอดจนส่งเสริมการท่องเที่ยวอันเป็นการสร้างรายได้ให้กับกรุงเทพมหานคร

๒.๒) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มทุนต่างชาติ

การบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ของพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชนในกลุ่มนี้แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ของผู้ก่อตั้งที่มีจุดเริ่มต้นจากความสนใจในงานศิลปะแต่มีความต้องการหารายได้จากการจำหน่ายผลงานศิลปะ เป้าหมายของหอศิลป์ในกลุ่มนี้มีความชัดเจนการด้านพาณิชย์ เนื่องจากมุ่งค้าขายและเก็งกำไรเป็นหลัก ผู้บริหารหอศิลป์ในกลุ่มนี้จึงต้องมีวิสัยทัศน์ทางการตลาด และสามารถประเมินสถานการณ์ด้านการค้าในระดับสากลได้ จึงจะนำพาให้องค์กรสามารถดำรงอยู่ได้

๓) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มบ้านศิลปิน

การบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ของพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชนในกลุ่มนี้แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ของผู้ก่อตั้งที่ต้องการมีพื้นที่แสดงออกและสร้างสรรค์งานศิลปะของตนให้ออกสู่สาธารณะ มักไม่ได้เริ่มต้นจากการมีเป้าหมายในเชิงการค้าเป็นหลัก แต่ต้องการพื้นที่เพื่อให้ตนเองมีพื้นที่แสดงออก และสร้างการยอมรับจากสังคม รวมทั้งจากข้อมูลภูมิหลังของการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะทำให้เกิดทางเลือกกับผู้ชมและผู้เสพงานในสังคมไทย ที่ภาครัฐยังให้ความสำคัญกับวงการศิลปะและให้การช่วยเหลือศิลปินอย่างไม่ต่อเนื่องและไม่เข้าใจถึงการสร้างมูลค่าที่ยั่งยืนได้จากงานศิลปะ การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการต่อสู้กับภาครัฐในเชิงสัญลักษณ์ และพยายามต่อลมหายใจให้กับแวดวงศิลปะไทยร่วมสมัย การบริหารจัดการด้านงบประมาณและการจัดหารายได้ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชนใช้งบประมาณประจำจากรายได้ส่วนตัวหรือขององค์กรตนเอง

การบริหารจัดการด้านระบบการทำงานภายในองค์กรและบุคลากรในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชนบริหารจากความถนัดและความจำเป็นแต่ละองค์กร บุคลากรส่วนใหญ่ทำงานได้หลากหลายหน้าที่ และมีความรู้ความชำนาญ รวมทั้งได้รับการสนับสนุนให้มีการเพิ่มพูนความรู้ในด้านอื่นๆ นอกเหนือไปจากด้านศิลปะ โดยเฉพาะด้านการตลาดและด้านธุรกิจ การบริหารจัดการด้านพื้นที่ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์

เอกชน มีรูปแบบที่หลากหลายขึ้นอยู่กับกำลังทุนของแต่ละแห่ง การจัดการด้านพื้นที่มักมีความคิดสร้างสรรค์ในการต่อยอดทางธุรกิจ และปรับเปลี่ยนพื้นที่ของตนเองให้เข้ากับบริบทปัจจุบันเพื่อให้เกิดความอยู่รอด

การบริหารจัดการด้านการจัดกิจกรรม และการประชาสัมพันธ์ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชน มีการจัดกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ให้กับธุรกิจและใช้ช่องทางการประชาสัมพันธ์ที่อาศัยเครือข่ายของตนเพื่อสื่อสารข้อมูลความเคลื่อนไหว โดยเฉพาะสื่อออนไลน์

๔) พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มบริหารจัดการโดยมูลนิธิธนาคารต่าง ๆ การบริหารจัดการด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ของพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชนในกลุ่มนี้แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ของผู้ก่อตั้งที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบในเชิงสังคมของผู้ดำเนินธุรกิจและหารายได้จากมวลชนในประเทศ พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มบริหารจัดการโดยมูลนิธิธนาคารจึงมีลักษณะของการ “คืนกำไรสู่สังคม” อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า กิจกรรมและการให้บริการยังมีการให้เผยแพร่ในลักษณะที่มุ่งให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้ถือหุ้นและลูกค้าผู้ใช้บริการของธนาคารเป็นเบื้องแรก แล้วจึงค่อยกระจายออกสู่สาธารณะ

การบริหารจัดการด้านงบประมาณและการจัดหารายได้ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มบริหารจัดการโดยมูลนิธิธนาคารใช้งบประมาณประจำจากรายได้ขององค์กรตนเอง

การบริหารจัดการด้านระบบการทำงานภายในองค์กรและบุคลากรในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มบริหารจัดการโดยมูลนิธิธนาคารมีการบริหารงานโดยบุคลากรในองค์กร กำกับดูแลโดยคณะกรรมการมูลนิธิ และมีการจ้างภัณฑารักษ์เพื่อดูแลและให้คำปรึกษาด้านการจัดนิทรรศการศิลปะ

การบริหารจัดการด้านพื้นที่ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มบริหารจัดการโดยมูลนิธิธนาคาร ใช้พื้นที่ทรัพย์สินของธนาคาร และมักอยู่บนพื้นที่พิเศษสำหรับรองรับการบริการกลุ่มลูกค้าของธนาคาร

การบริหารจัดการด้านการจัดกิจกรรม และการประชาสัมพันธ์ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กลุ่มบริหารจัดการโดยมูลนิธิธนาคาร มีการจัดกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ให้กับธุรกิจธนาคาร และใช้ช่องทางการประชาสัมพันธ์ที่อาศัยเครือข่ายของตนเพื่อสื่อสารข้อมูลความเคลื่อนไหวโดยเฉพาะสื่อออนไลน์

สรุปผลการวิจัยประเด็นที่ ๒: แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อให้ได้ทัศนะที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ผลการวิจัยพบว่า พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยแต่ละกลุ่มตัวอย่างแสดงทัศนะไว้เหมือนและแตกต่างกันโดยสามารถแจกแจงเป็นกลุ่มศึกษาดังนี้

สำหรับกลุ่มที่ ๑ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติ* มีการรับนโยบายเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนมาปรับใช้ในการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยของตน อาทิ กรณีของหอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานครมีแนวทางการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน โดยดำเนินยุทธศาสตร์เรื่องการพัฒนาองคาพยพในด้านศิลปะสู่สากล ปัจจุบันหอศิลปวัฒนธรรมกรุงเทพมหานครได้มีการปรับตัวและพัฒนาให้มีความทัดเทียมกับนานาชาติ แต่มีจุดเน้นที่การพัฒนาศิลปะสู่อาเซียนก่อน ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของประเทศ

สำหรับกลุ่มที่ ๒ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ประจำจังหวัด* พบว่าการบริหารจัดการโดยนำเอานโยบายเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนมาปรับใช้ในการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยของตน แต่ยังไม่ปรากฏแนวทางหรือแผนการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง เนื่องจากติดปัญหาในด้านงบประมาณ อย่างไรก็ตาม ในกรณีของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์มีแนวคิดและวางแผนให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจเรื่องอาเซียนในระดับบุคลากรและสาธารณชน โดยกำหนดแผนการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง

เช่น แผนพัฒนาการจัดแสดงนิทรรศการ แผนการปรับปรุงด้านข้อมูล เน้นการบรรยายให้สอดรับกับนโยบาย รวมทั้งมีแผนการจัดอบรมบุคลากรภายในและแผนการส่งบุคลากรไปพัฒนากับภายนอก เช่น การอบรมด้านภาษา เป็นต้น ในกรณีของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยายังไม่มีแผนงานโครงการใดต่อเนื่องจากนโยบายเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน เพราะกรมศิลปากรเองก็ยังไม่มีนโยบายดังกล่าวออกมาอย่างชัดเจน ในเรื่องนโยบายเมืองสร้างสรรค์จึงเป็นการปรับตัว โดยกำหนดแนวความคิดและนโยบายขึ้นมาเองตามภารกิจหลักและงานโครงการตามวาระเท่านั้น ยังไม่ปรากฏการวางแผนและดำเนินการตามนโยบายอย่างชัดเจน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์และการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแต่ละแห่ง

ในกรณีของกลุ่มที่ ๓ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในมหาวิทยาลัย* พบว่าบริหารจัดการโดยรับนโยบายเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนมาปรับใช้กำหนดแนวทางการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยของตน แต่การให้ความสำคัญจะขึ้นอยู่กับการพิจารณาของผู้บริหารที่เล็งเห็นถึงการวางสถานะของพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์มหาวิทยาลัยที่ต้องมีความสอดคล้องกับนโยบายของจังหวัด อาทิ กรณี หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การบริหารจัดการจะมุ่งเน้นหรือให้ความสำคัญกับนโยบายการเข้าสู่อาเซียนน้อยกว่านโยบายเมืองสร้างสรรค์ เนื่องจากลักษณะของเมือง นโยบายของจังหวัดและที่ตั้งของหอศิลป์เอื้อให้สนับสนุนนโยบายเมืองสร้างสรรค์ และหอศิลป์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้รับนโยบายมาจากทางจังหวัดให้ส่งเสริมเสาหลักอีกเสาหนึ่งที่เรียกว่า “*ล้านนา อินโนเวชั่น*” ทางมหาวิทยาลัยเล็งเห็นว่า หอศิลป์ฯ ต้องมีงานศิลปะล้านนาและทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของล้านนา สาเหตุนี้จึงส่งผลให้หอศิลป์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยให้ความสำคัญกับนโยบายเมืองสร้างสรรค์มากกว่า ประกอบกับการวางหน้าที่ของหอศิลป์ฯ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการผลักดันเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเมืองมรดกโลก โดยแนวคิดดังกล่าวมาจากร่มใหญ่ที่ทางจังหวัดเชียงใหม่มีเป้าหมาย ผู้วิจัยพบว่า จังหวัดเชียงใหม่มีลักษณะของเมืองสร้างสรรค์มาก่อนที่จะเกิดนโยบายของภาครัฐ เพราะเชียงใหม่เป็นเมืองหัตถกรรม และเป็นจังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์โอทอป ภูมิหลังของจังหวัดที่มีความร่ำรวยทางวัฒนธรรม และเป็นที่รวมของศิลปินอิสระจำนวนมาก จึงส่งผลต่อ

การเป็นเมืองต้นแบบของเมืองสร้างสรรค์

กรณีของหอนิทรรศการจียี่สิบสาม (G๒๓) ตอบสนองการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน มุ่งเน้นในเรื่องของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการจัดกิจกรรมในเชิงวัฒนธรรมและศิลปะ โดยวางแผนเรื่องของการเข้าสู่อาเซียนตามพันธกิจของสถาบัน

สำหรับในกลุ่มที่ ๔ *พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชน* พบว่า การบริหารจัดการโดยส่วนใหญ่มิได้ให้ความสำคัญกับนโยบายเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนว่าเป็นเรื่องเร่งด่วน ที่ต้องนำมาปรับใช้ในการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยของตน เนื่องจากพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชนได้ดำเนินการเรื่องดังกล่าวมาก่อนหน้าที่รัฐบาลจะกำหนดนโยบาย และพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชนหลายแห่งได้นำร่องไปไกลกว่านโยบายจากภาครัฐ โดยให้ความสนใจและมีเครือข่ายในหลายภูมิภาคทั่วโลก อย่างไรก็ตามกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เอกชนได้นำเสนอแนวทางที่น่าสนใจไว้เกี่ยวกับการบริหารจัดการเพื่อให้ตอบสนองนโยบายและเกิดการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน สรุปเป็นใจความว่าหากต้องการให้นโยบายเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนเกิดขึ้นอย่างยั่งยืน สิ่งที่จะทำให้ศิลปะของไทยสามารถตามเพื่อนบ้านอย่างอาเซียนทันคือการปรับตัว และหากสามารถปรับโครงสร้างได้ ก็สามารถพัฒนาต่อยอดได้ นอกจากนี้ควรมีการปลูกฝังความคิดเรื่องความคิดสร้างสรรค์ในระบบการศึกษา รวมทั้งการทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายในภูมิภาคอาเซียนจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนในวงกว้างและทำให้วงการศิลปะร่วมสมัยยังดำรงอยู่ต่อไปได้

ข้อเสนอแนะ

ผลจากการวิจัยเรื่อง “*แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน*” ผู้วิจัยพบว่า งานวิจัยดังกล่าวนี้มีข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวงวิชาการด้านการศึกษาและศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งประโยชน์ต่อภาครัฐดังนี้

๑) ข้อเสนอแนะต่อวงวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรม

จากการวิจัยเรื่อง "*แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน*" นี้ทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจการบริหารจัดการในด้านต่างๆของแต่ละกลุ่มพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ที่ทำการศึกษา ผู้วิจัยได้มองเห็นความเป็นไปได้ในการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียนให้มีความยั่งยืน ทั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะให้ผู้ที่อยู่ในวงวิชาการด้านศิลปะ เร่งพัฒนาด้วยการวางรากฐานการศึกษาไปสู่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์งานงานศิลปะ โดยการออกแบบหลักสูตรด้านศิลปะและสุนทรียศาสตร์ รวมถึงด้านการจัดการศิลปะในสถาบันการศึกษาของประเทศให้มีความหลากหลาย และครอบคลุมองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงในบริบทของอาเซียน เพื่อทำให้เกิดบุคลากรในวงการศิลปะที่มีศักยภาพและเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนงานศิลปะในอนาคต

๒) ข้อเสนอแนะต่อภาครัฐ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยเรื่อง "*แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน*" นี้สามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำความเข้าใจกับความสำคัญของพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ โดยภาครัฐและผู้กำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ใน แต่ละกลุ่มจะสามารถนำข้อค้นพบจากการวิจัยเรื่องนี้ไปพิจารณาและอาจใช้เป็นข้อมูลพิจารณาเพื่อวางแผนนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและสนับสนุนให้งานด้านพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยให้เกิดความก้าวหน้าอย่างยั่งยืน โดยให้การส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งสมาพันธ์หรือองค์กรที่สามารถเป็นตัวกลางที่ทำให้บุคลากรในประเทศไทยทุกรูปแบบได้แลกเปลี่ยนพูดคุยและสัมมนา ให้คำปรึกษาและสร้างเป็นศูนย์การเรียนรู้เพื่ออนาคตของคนรุ่นต่อไป นอกจากนี้พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์แห่งชาติและประจำจังหวัด น่าจะได้นำผลการวิจัยไปพิจารณาและพัฒนาแนวทางการหารายได้ที่เกิดจากการจัดการที่สร้างสรรค์เฉกเช่นที่พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยเอกชนได้เป็นผู้นำหรือต้นแบบในการหารายได้เลี้ยงตนเองด้วยการบูรณาการทุกมิติทั้งด้านศิลปะ การตลาด และนวัตกรรม และปรับเปลี่ยนแนวคิดเรื่องการใช้พื้นที่

ให้เกิดความหลายหลายเชิงรูปแบบและกิจกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการและการใช้ชีวิตของคนในสังคม “การปรับตัว” คือกุญแจสำคัญสำหรับพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในปัจจุบันที่จะสามารถดำรงอยู่ได้ต่อไป

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยเรื่อง “*แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน*” จะก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่สามารถนำไปต่อยอดในการค้นคว้าและวิจัยในเชิงลึกทั้งในส่วนของวงวิชาการด้านภาพยนตร์ ด้านศิลปะและวัฒนธรรมตลอดจนด้านการสื่อสารร่วมสมัย รวมไปด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่สามารถสร้างประเทศชาติและสังคมไทยให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน

Reference

BACC. (2015). *Silapa Sang mueng: lao rueng mueng sangsan* [Art for foundation of cities: Accounts of creative cities]. Retrieved from www.bacc.or.th/event/BACC- Art-Talk-2015-1.html

Bangkok Art and Culture Centre. (2017). Bangkok Art and Culture Centre Background. Retrieved from: http://www.bacc.or.th

ICOM. (2004, March 24). Development of the Definition of Museums according to ICOM Statues (1946 – 2001). Retrieved from: http://icom.museum/his_def_eng.html.

Kaewlai, P. and Janjamlha, T. (2013). *Mueng Sangsan: Naewthang kan pattana mueng chak sinsup sangsan thongthin Thai* [Creative cities: how to develop a city creatively from local Thai resources]. Bangkok: King Prajadhipok’s Institute.

Mukdamanee, W. (2017). *Hosin* [Art Center]. Retrieved from: http://kanchanapisek.or.th

TCDC. (2010). *Creative Cities: Ruengrao khong kan bompoa kwamkid sangsan, wattanatham and meung* [Creative Cities: the story of rooting and growing creativity, culture and cities]. Retrieved from creativity/5441/

#Creative-City

Thepchatree, P. (2011). *Prachakom ASEAN* [ASEAN Community]. Bangkok: Semathum Press.

Interviews

Hemarajata, C. (2017, June 8) Personal Interview.

Larpjaroensook ,T.(2017, June 8) Personal Interview.

Kunawichayanon, L. (2017) Personal Interview.

Kunawong, S. (2017) Personal Interview.

Phukaoluan,K. (2017, August 11) Personal Interview.

Sangkanakin, N. (2017, July 20) Personal Interview.

Singyabuth, S. (2017, June 9) Personal Interview.

Woothaisong, W. (2017, July 3) Personal Interview.

รายการอ้างอิงบทความที่ ๑: โลกทัศน์ของสีไหม้ วิชัย: ศึกษาจากจดหมายของสีไหม้ พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๔๓๓

กฤษณา เจริญวงศ์. (๒๕๒๗). บทบาทของมิชชันนารีอเมริกัน : การศึกษาในหัวเมืองล้านนา. ใน *วิทยาลัยครูเชียงใหม่. ล้านนากับการศึกษาแบบใหม่.* เชียงใหม่ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารวิชาการเฉลิมฉลอง ๖๐ ปีวิทยาลัยครูเชียงใหม่.

กิตติชัย วัฒนานิกร. (๒๕๕๘). *"นายห้างป่าไม้" สีสันชีวิตอดีตล้านนา.* พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ฉบับปรับปรุง), เชียงใหม่ : สันติภาพแพ็คพริ้นท์.

ฉลองเดช คูภานุมาต. (๒๕๕๗). การศึกษาแนวคิดคติจักรวาลในพระพุทธศาสนาจากงานจิตรกรรมล้านนาเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย. ใน *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย* ปีที่ ๓๔ (๓).

เดเนียล แมคกิลวารี. (๒๕๕๔). *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและลาว อัตชีวประวัติของศาสนาจารย์เดเนียล แมคกิลวารี ดี.ดี..* แปลโดย จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล. กรุงเทพฯ : มติชน.

โดม ไกรปกรณ์. (๒๕๕๗). "กำเนิด "ภูมิกายา" และพื้นที่สมัยใหม่ของล้านนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว". ใน *หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย.* ฉบับที่ ๑๑ (กันยายน-ธันวาคม): ๑๘-๓๓.

ตำนานมูลศาสนา. (๒๕๕๗). นนทบุรี: ศรีปัญญา.

เตือนใจ ไชยศิลป์. (๒๕๓๖). *ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ไตรภูมิฉบับท้องถิ่น. (๒๕๕๕). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ธงชัย วินิจจะกูล. (๒๕๕๖). *กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ.* แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์, ไอดา อรุณวงศ์, พงษ์เลิศ พงษ์วนานต์. กรุงเทพฯ : อ่าน.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. (๒๕๓๘). *มาจากล้านนา.* พิมพ์ครั้งที่ ๒, เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

เธียรชาย อักษรดิษฐ์. (๒๕๕๒). *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก การศึกษาพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ภูมินาม ตำนาน ผู้คน.* เชียงใหม่ : ธารปัญญา.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (๒๕๓๘.) *ปากไก่และใบเรือ ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์.* พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว. (๒๕๕๓). *รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๗๖.* วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุญเสริม สาตราภัย และกมลธร ปาละนันทน์. (๒๕๕๗). *สีไหม้ คนเชียงใหม่คนแรกที่ไปอเมริกา "ใบบอกสีไหม้" เป็นตำราเรียนล้านนายุคร้อยปี.* พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี : มีดี กราฟฟิค.

บรัดเลย์, จอร์จ แมคฟาร์แลนด์. (๒๕๕๕). *หนึ่งศตวรรษในสยาม Historical Sketch of Protestant Missions in Siam 1828-1928.* แปลโดย จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล, กรุงเทพฯ : เฟิสท์ออฟเซท (๑๙๙๓).

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. (๒๕๒๗). *ประวัติศาสตร์สภาคริสตจักรในประเทศไทย.* กรุงเทพฯ: หน่วยงานจดหมายเหตุ สภาคริสตจักรในประเทศไทย.

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. (๒๕๕๐). *มิชชันนารีอเมริกันกับการสร้างชุมชนชาวคริสต์ในล้านนา ช่วงสมัยของการปรับเปลี่ยนทางสังคม พ.ศ. ๒๔๑๐-๒๔๗๖.* วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรรณนิภา อพิญชพงศ์. (๒๕๓๕). *เจ้า ไพร่ กับความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๗-๒๔๗๖.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พรรณเพ็ญ เครือไทย (บรรณาธิการ). (๒๕๔๐). *วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา.* เชียงใหม่: ตรัสวิน.

พระโพธิรังสี. (๒๕๕๔). *เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ทั้งภาษาบาลีและคำแปล.* นนทบุรี : ศรีปัญญา.

พระรัตนปัญญา. (๒๕๕๔). *ชินกาลมาลินี.* นนทบุรี: ศรีปัญญา.

พวรรณตรี แซ่อัง. (๒๕๕๐). *ยุทธศาสตร์วัฒนธรรมด้านการศึกษาของมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนในเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖-๒๔๘๔.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เพ็ญแข กิตติศักดิ์. (๒๕๒๙). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก.* วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์

มหาบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาสกร วงศ์ตาวัน (เรียบเรียง). (๒๕๕๕). *กำเนิดและล่มสลาย เมืองโบราณเหนือแผ่นดินสยาม: จากอดีตถึงปัจจุบัน ประวัติศาสตร์เรื่องบ้านเมืองสำคัญของไทย.* กรุงเทพฯ: ยิปซีกรุ๊ป.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์. (๒๕๕๑). *เอกสารการสอนชุดวิชา อารยธรรมมนุษย์ หน่วยที่ ๑-๗.* พิมพ์ครั้งที่ ๕. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

แม่ชีวิมุตติยา (สุภาพรรณ ณ บางช้าง). (๒๕๕๔). *จักกวาฬทีปนี: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญาและคุณค่า.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

รอสส์, แวล. (๒๕๕๒). *กว่าจะเป็นแผนที่โลก.* แปลโดย นฤมล ตัญญูพงศ์ปรัชญ์. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๖). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒,* พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์.

เรณู อรรฐาเมศร์. (๒๕๓๔). โลกทัศน์ต่อชีวิตนี้สู่ภพหน้าของชาวล้านนา. ใน *เอกสารรวมบทความจากการประชุมสัมมาทางวิชาการล้านนาคดีศึกษา : โลกทัศน์ชาวล้านนา.* เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ สหวิทยาลัย สหวิทยาลัยล้านนา,

วรชาติ มีชูบท. (๒๕๕๖). *เจ้านายฝ่ายเหนือและตำนานรักมะเมียะ.* กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์.

วัชระ สินธุประมา. (๑๙๙๐). “ภาษาที่ใช้ในการสอนและการสอนภาษาในโรงเรียนของมิชชันนารีทางภาคเหนือ นับตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง”, ใน เฮอร์เบิท อาร์ สวอนสัน และ ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. *ศาสนาคริสต์-มิชชันนารี-สังคมไทย รวมบทความชุดที่ ๑.* เชียงใหม่ : ฝ่ายประวัติศาสตร์ สภาคริสตจักรในประเทศไทย.

วัลลภา หัสการณ์. (๒๕๔๖). *วิถีชีวิตและโลกทัศน์ของชนชั้นกลางคริสเตียน: ศึกษากรณีชุมชนคริสตจักรใจสมาน กรุงเทพมหานคร.* วิทยานิพนธ์สังคมวิทยามหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แวลส์, เคนเนท อี. (๑๙๘๕). *ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนท์ในประเทศไทย.* สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (๒๕๔๑). *กรุงศรีอยุธยาของเรา.* พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มติชน.

สยามและลาวในสายตามิชชันนารีชาวอเมริกัน. (๒๕๕๗). แปลและเรียบเรียงโดย รัตติกาล สร้อยทอง และสำเนียง ศรีเกตุ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

สิทธิ์ บุตรอินทร์. (๒๕๓๔). วัฒนธรรมทางความคิดและความเชื่อของชาวล้านนา. ใน *เอกสารรวมบทความจากการประชุมสัมมาทางวิชาการล้านนาคดีศึกษา: โลกทัศน์ชาวล้านนา.* เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ สหวิทยาลัย สหวิทยาลัยล้านนา.

สรัสวดี อ๋องสกุล. (๒๕๓๙). *ประวัติศาสตร์ล้านนา.* กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ.

สุนทรี โชติดิลก. (๒๕๕๔). *การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โลกทีปกสารและจักวาฬทีปนี.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เหมือนพิมพ์ สุวรรณกาศ. (๒๕๕๕). “กิจการป่าไม้เมืองแพร่ก่อนพ.ศ.๒๕๓๒ นายทุน แรงงาน และเทคโนโลยี”. *วารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ:* ๓๔-๔๗.

สงวน โชติสุขรัตน์. (๒๕๕๖). *ประชุมตำนานล้านนาไทย.* พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี : ศรีปัญญา.

สน สีมาตรัง. (๒๕๓๔). ศิลปกรรมล้านนาที่ทำหน้าที่เป็นบุคลาธิษฐานโลกทัศน์ความเชื่อในกฎแห่งกรรม. ใน *เอกสารรวมบทความจากการประชุมสัมมนาทางวิชาการล้านนาคดีศึกษา : โลกทัศน์ชาวล้านนา.* ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ สหวิทยาลัยล้านนา,.

หนังสือจดหมายเหตุฯ THE BANGKOK RECORDER. (๒๕๓๖). ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพนายสมหมาย ฮุนตระกูล ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ ๒๕ ธันวาคม.

อนาโตล โรเจอร์ เป็ลติเยร์. (๒๕๓๔). *ตำนานเค้าผีล้านนา ปฐมมูลมูลี.* กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติงกรุ๊พ.

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. (๒๕๕๙). *ชินกาลมาลีปกรณ์และจามเทวีวงส์ : ตำนานบ้านเมืองล้านนาตำนานพระศาสนาห้าพัน.* กรุงเทพฯ : ธนาเพล.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (๒๕๕๕). “คนเมืองในประวัติศาสตร์/ประวัติศาสตร์ของผู้คนในล้านนา”. ใน วสันต์ ปัญญาแก้ว (บรรณาธิการ). *ตัวตนคนเมือง ๑๐๐ ปี ชาตกาล ไกรศรี นิมมานเหมินท์*, หน้า ๔๓-๗๒. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๔๓). *ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๕๕). *เจ้าที่และผีปู่ย่า: พลวัตของความรู้ชาวบ้าน อำนาจและตัวตนของคนท้องถิ่น*. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (๒๕๔๖). *วรรณกรรมล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

แหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

Locke, John. [Online] Available from : thamdimisukh.wordpress. com/ 2015/ 30/ locke-john [11 October 2017].

“Philosophy of common Sense”. [Online] Available from : newworldencyclopedia.org/ entry/ Philosophy_of_common_sense [11 October 2017].

Book

Gardiner, Juliet (editor). (1988). *What is History today?*. Houndmills: The Macmillan Press.

Skilling, Peter and Santi Pakdeekham. (2004). *Pali and Vernacular Literature Transmitted in Central and Northern Siam*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation Lumbini Research Institute.

Dissertation

Vachara Sindhuprama. (1988). *Modern Education and Socio-Cultural Change in Northern Thailand 1898-1942*. Ph.D. dissertation (History). University of Hawaii.

รายการอ้างอิงบทความที่ ๒: กัมมัฏฐานล้านนา: กระบวนการสั่งสมบุญบารมีและพัฒนาตน

กัมมัฏฐานวัดบ้านไร่ จังหวัดลำพูน. (๒๕๕๙). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ครูบาคันธะวงศ์. (๒๕๕๙). *กัมมัฏฐานครูบาคันธะวงศ์ วัดพระนอนม่อนช้าง จังหวัดลำพูน.* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ครูบาธรรมชัย ธมฺมชโย. (๒๕๓๔). *คู่มือสวดกัมมัฏฐาน ทำวัตร และบทปฏิบัติ สมถะวิปัสสนา วัดทุ่งหลวง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่.* กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองธรรม.

ครูบาอุบล. (๒๕๕๙). *กัมมัฏฐานมหาป่า ครูบาอุบล วัดพระนอนม่อนช้าง จังหวัดลำพูน.* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระธมฺมเมธี. (๒๕๔๓). *ค่าวตำนานปางเดิมครูบาศรีวิชัยบูรณะปฏิสังขรณ์ พระธาตุช่อแฮ เมืองแพร่.* เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (๒๕๔๖). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (๒๕๓๑). *พุทธธรรม.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

----------. (๒๕๓๖). *จะพัฒนาคนได้อย่างไร.* กรุงเทพฯ: งานดี.

พระพุทธโฆสเถระ. (๒๕๔๖). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค.* แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พริ้นติ้ง จำกัด.

พระภิกษุคันธิยะ. (๒๕๓๐). *มูลกัมมัฏฐานรอม ฉบับครูบามหากัญจนเถรวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่.* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระภัททันตะ อาสภะ. (๒๕๓๒). *วิปัสสนาทีปนีฎีกา.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ). (๒๕๕๑). *วิปัสสนานัย.* กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอ เซ็นเตอร์ จำกัด.

พิศ เงาเกาะ. (๒๕๓๐). *สมาธิและแนวการปฏิบัติ กัมมัฏฐานพระครูพัฒนากิจจานุรักษ์ (ครูบาวงศ์) วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน.* นครราชสีมา: ม.ป.พ.

พับหนังสือไหว้พระถือศีลปฏิบัติกัมมัฏฐาน ฉบับวัดขุนคง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. (๒๕๕๙). เชียงใหม่: วัดขุนคง.

พุทธทาสภิกขุ. (๒๕๔๙). *บำเพ็ญบารมี.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

ปัญญานันทะ. (๒๕๕๔). *พจนานุกรมธรรม ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* (๒๕๓๙). กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลักขณะศีลทานภาวนาแลฯ วัดขุนคง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. (๒๕๕๙). เชียงใหม่: วัดขุนคง.

วิปัสสนากัมมัฏฐานหลวง วัดประตูป่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน. (๒๕๕๙). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมถะวิปัสสนากัมมัฏฐาน ครูบาคันธา คนฺธว์โส วัดต้นผึ้ง อำเภอเวียง หนองล่อง จังหวัดลำพูน. (๒๕๕๙). เชียงใหม่: วัดต้นผึ้ง.

รายการอ้างอิงบทความที่ ๓: ภาพปฐมสมโพธิ: บทบาทหน้าที่ในการทำนายชะตาชีวิตของชาวผู้ไทบ้านคำบง อ.ห้วยผึ้ง จ.กาฬสินธุ์

กิตติศักดิ์ เชื้อจำรูญ และคณะ. (๒๕๕๓). *ผู้ไทยกาฬสินธุ์.* กาฬสินธุ์: กาฬสินธุ์การพิมพ์.

สุธีธรรมานุวัตร, [เทียบ สิริญาโณ, บรรณาธิการ]. (๒๕๕๘). *ภาพวิจิตรชุดปฐมสมโพธิ โดยเหม เวชกร.* (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนฯ จัดพิมพ์ในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพพระธรรมปัญญาบดี [ถาวร ติสฺสานุกโร],). กรุงเทพฯ: โคเวอร์ครีเอทีฟ จำกัด.

ศิราพร ฐิตะฐาน. (๒๕๓๓). *แนวคิดเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อในสังคม.* ใน เอกสารการสอนชุดวิชาแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคม. หน่วยที่ ๑-๗. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ศิราพร ณ ถลาง. (๒๕๕๒). *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.* พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศักดิ์ศรี แย้มนัดา. (๒๕๔๓). *วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. (๒๕๔๖). *ปฐมสมโพธิกถาภาษาไทยฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส: ความสัมพันธ์ด้านสารัตถะกับวรรณกรรมพุทธประวัติอื่น.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. คณะอักษรศาสตร์ภาควิชาภาษาตะวันออกบัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Thomas A. Green. (1997). *An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art.* California: Santa Barbara.

ข้อมูลสัมภาษณ์

กัณหา ศรีหริ่ง. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
ชุมพล บูชาทิพย์. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
ณัฐพงศ์ ประชาชัย. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
นครศร์ ภูเกิดพิมพ์. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
นฤมล บุญนามน. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
นิกร เพิ่มขึ้น. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
นิยม ศรีสง่า. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
บุญเลิศ ภูแฝก. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
ประสิทธิ์ชยาภินันท์, พระครู. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
พลรักษ์ แสบงบาน. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
มงคล ประชาชัย. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
รัตนาภรณ์ ภูธรเลิศ. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
รุ่งทิพย์ จิตจักร์. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
สุวิมล ขุนทอง. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
เสมียนชัย ได้สงวน. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
หนู ภูพันนา. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
อนันธิตา เลิศสงคราม. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).
อุมาพร เจริญผล. (๒๕๖๐, ๑๘ มีนาคม).

รายการอ้างอิงบทความที่ ๔: บทละครเรื่อง *เงาะป่า*: จากข้อมูลคติชนสู่การสร้างสรรค์วรรณคดี

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๕๙). *บทละครเรื่อง เงาะป่า ฉบับสอบชำระ พร้อมต้นฉบับลายพระหัตถ์สมเด็จเจ้าฟ้านิภานภดล.* พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : แสงดาว.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (๒๕๕๙). ขนบวรรณคดีไทยในพระราชนิพนธ์เรื่องกาพย์เห่เรือ นิทราชาคริตและเงาะป่า ใน *วรรณวิจัย*, ๖๔-๑๒๖. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถาวร สิกขโกศล. (๒๕๕๙). เพลงไทยในบทละครเรื่องเงาะป่า ใน *บทละครเรื่องเงาะป่า ฉบับสอบชำระ พร้อมต้นฉบับลายพระหัตถ์สมเด็จเจ้าฟ้านิภานภดล.* (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ): ๓๗-๔๖. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : แสงดาว.

พรทิพย์ พุกผาสุข. (๒๕๔๖). ภาษาในเพลงพระราชนิพนธ์. ใน *ปิยราชกวินทร์*, ๘๗-๙๖. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยภาษาและวรรณคดีไทย และภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพบูลย์ ดวงจันทร์. (๒๕๔๑). ภูมิหลังเงาะป่าหรือซาไก ใน *สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการระดับชาติเรื่อง เงาะป่า*, ๘๕-๙๔. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ยุพร แสงทักษิณ. (๒๕๕๑). *เงาะป่า: วรรณคดีสัญลักษณ์แห่งรัชสมัย*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๕). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ศิราพร ณ ถลาง. (๒๕๕๒). *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมหมาย เทียบเทียม. (๒๕๒๐). *บทละครเรื่องเงาะป่า พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕: การศึกษาวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สรณัฐ ไตลังคะ. (๒๕๖๐). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง*. พิมพ์ครั้งที่ ๓ ปรับปรุงใหม่. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุกัญญา สุจฉายา. (๒๕๔๖). พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะนักคติชน ใน *ปิยราชกวินทร์*, ๑๑๕-๑๒๙. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยภาษาและวรรณคดีไทย และภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุกัญญา สุจฉายา. (๒๕๕๖). *วรรณกรรมมุขปาฐะ*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (๒๕๔๖). การศึกษาพระราชนิพนธ์ในฐานะวรรณคดีคำสอน ใน *ปิยราชกวินทร์*: ๒๓-๔๐. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยภาษาและวรรณคดีไทย และภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสาวณิต วิงวอน. (๒๕๕๕). *วรรณคดีการแสดง*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อัญชลี ภู่ผะกา. (๒๕๕๓). *พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : วรรณคดีกับการสร้างชาติ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อารดา กีระนันทน์ (๒๕๔๖). พระอัจริยภาพทางด้านวรรณคดีการแสดงที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ใน *ปิยราชกวินทร์*, ๙๗-๑๑๓. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยภาษาและวรรณคดีไทย และภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Dorsch, T.S. (1965). *Classical Literary Criticism.* Baltimore: Penguin.

รายการอ้างอิงบทความที่ ๕: "ของแปลกตา" ในพระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กัณฐิกา ศรีอุดม. (๒๕๕๐). การเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐: จุดเปลี่ยนของ "เอกซฮิบิเชน" ในสยาม. ใน *สายธารแห่งอดีต รวมบทความทางประวัติศาสตร์เนื่องในวาระครบรอบ ๖๐ ปี ศาสตราจารย์ ดร.ปิยนาถ บุนนาค* (น.๑๗๔-๒๑๑). สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ (บ.ก.). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไกรฤกษ์ นานา. (๒๕๔๖). กิตติศัพท์และเรื่องอื้อฉาวของประธานาธิบดีฝรั่งเศส เมื่อ ร.๕ เสด็จเยือนกรุงปารีส. ใน *ประวัติศาสตร์นอกพงศาวดารรัชกาลที่ ๕ พระพุทธเจ้าหลวงในโลกตะวันตก* (น.๑๕๑-๑๗๘). กรุงเทพฯ: มติชน.

ไกรฤกษ์ นานา. (๒๕๕๗). "ของขวัญ" รัชกาลที่ ๕ ข้อมูลที่สาบสูญ จากพงศาวดารไทย. *ศิลปวัฒนธรรม*, ๓๕(๓), ๑๓๒-๑๕๗.

ไกรฤกษ์ นานา. (๒๕๔๖). "จาก-เรื่องตลก การ์ตูน ร.๕ เสด็จประพาสยุโรปถึง-เรื่องไม่ตลก งานพระบรมศพ ร.๕ ผิดองค์!". *ศิลปวัฒนธรรม*, ๒๔(๑๑), ๖๐-๗๗.

ไกรฤกษ์ นานา. (๒๕๔๗). ทัศนะใหม่ ร.๕ เสด็จประพาสยุโรปจากทฤษฎีพันธมิตรซ้อนพันธมิตร "ไม่ได้รัสเซีย ก็ขอเป็นเยอรมนี". *ศิลปวัฒนธรรม*, ๒๖(๒), ๑๒๐-๑๓๐.

ไกรฤกษ์ นานา. (๒๕๔๙). ทึ่ง! กลยุทธ์ศึกรัชกาลที่ ๕ เปลี่ยนสถานะชาวสยามจาก "แพ้" เป็น "ชนะ". *ศิลปวัฒนธรรม*, ๒๗ (๑๒), ๑๑๔-๑๓๑.

ไกรฤกษ์ นานา. (๒๕๔๙). พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์เก่าสุด "ชิ้นแรก" อ้างถึงการเสด็จประพาสยุโรปใน ร.๕ สิ่งที่เรารู้ อาจไม่ใช่ทั้งหมด. *ศิลปวัฒนธรรม*, ๒๗(๖), ๑๔๕-๑๕๗.

ไกรฤกษ์ นานา. (๒๕๔๘). ภาพหลักฐานที่ไม่มีคำอธิบาย คำยืนยันที่ขาดพยานหลักฐาน เรื่องที่ไม่ได้บันทึกไว้ใน "จดหมายเหตุ เสด็จประพาสยุโรป". *ศิลปวัฒนธรรม*, ๒๖ (๖), ๙๔-๑๐๘.

ไกรฤกษ์ นานา. (๒๕๕๘). รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสยุโรป (ครั้งแรก) เพื่อดูความเจริญหรือแก้ไขปัญหา ร.ศ. ๑๑๒?. *ศิลปวัฒนธรรม*. ๓๖(๑๒), ๑๐๒-๑๒๕.

ไกรฤกษ์ นานา. (๒๕๔๖). “ราชการลับ” เมื่อ ร.๕ เสด็จประพาสเยอรมนี ไม่ใช่เรื่องลับในยุโรป. ใน *ประวัติศาสตร์นอกพงศาวดารรัชกาลที่ ๕ พระพุทธเจ้าหลวงในโลกตะวันตก* (น.๑๒๗-๑๕๐). กรุงเทพฯ: มติชน.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๐๕). *พระราชหัตถ์เลขา เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ เล่ม ๑.* กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๒๘). *พระราชหัตถเลขา เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ เล่ม ๒.* กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

ฉลอง สุนทราวาณิชย์. (๒๕๔๔). การเมืองเบื้องหลังการเสด็จประพาสยุโรป. ใน *ลีมโคตรเหง้าก็เผาแผ่นดิน* (น.๒๒๗-๒๖๔). กาญจนี ละอองศรี, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: มติชน.

ธงชัย วินิจจะกูล. (๒๕๖๐). ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ ๕ แสวงหาสถานะของตนเอง ผ่านการเดินทางและพิพิธภัณฑ์ทั้งในและนอกประเทศ. ใน *คนไทย/ คนอื่น: ว่าด้วยคนอื่นของความเป็นไทย* (น.๓๗-๙๐). นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

ธงทอง จันทรางศุ. (๒๕๕๓). *ของสวยของดีครั้งแผ่นดินพระพุทธ เจ้าหลวง (*พิมพ์ครั้งที่ ๓). กรุงเทพฯ: เอส.ซี.พริ้นท์แอนด์แพค.

ปณิตา สระวาสี. (๒๕๕๑). นักสะสมชาวบ้านบนเส้นทางสายพิพิธภัณฑ์. ใน *พิพิธภัณฑ์บันทึก: ทบทวนบทเรียนจากการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์* (น.๘๒-๘๓). ศิริพร ศรีสินธุ์อุไร (บ.ก). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน.

ประยูร สงวนไทร. (๒๕๕๙). *สะสมเพื่อสุขสันต์.* กรุงเทพฯ: แสงดาว.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๒). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.* กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

วิสันธนี โพธิสุนทร (บ.ก.). (๒๕๕๓). *นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตร.* กรุงเทพฯ: สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.

วุฒิชัย มูลศิลป์. (๒๕๔๓). *พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐).* กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ ๑๙๙๙ จำกัด.

สุเนตร ชุตินธรานนท์. (๒๕๔๔). การเสด็จประพาสยุโรป ๒๔๔๐: ความหมายเชิงสัญลักษณ์. ใน *ลืมโคตรเหง้าก็เผาแผ่นดิน* (น.๑๘๘-๒๒๖). กาญจนี ละอองศรี (บ.ก.). กรุงเทพฯ: มติชน.

สุภาพร คงศิริรัตน์. (๒๕๕๓). *การศึกษาพระโลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.

เอนก นาวิกมูล. (๒๕๕๓). *ปกิณกะนักสะสม.* กรุงเทพฯ: สายธาร.

เอนก นาวิกมูล. (๒๕๕๓). *หนังสือและสมุดคลาสสิค.* กรุงเทพฯ: แสงดาว.

รายการอ้างอิงบทความที่ ๖: แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในบริบทเมืองสร้างสรรค์และการเข้าสู่ประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน

ภาษาไทย

ประภัสสร์ เทพชาตรี. (๒๕๕๔) *ประชาคมอาเซียน.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เสมาธรรม

พีรดร แก้วลาย และทิพย์สุดา จันทร์แจ่มหล้า. (๒๕๕๖) *เมือง สร้างสรรค์: แนวทางการพัฒนาเมืองจากสินทรัพย์สร้างสรรค์ท้องถิ่นไทย.* กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า

วิโชค มุกดามณี. (๒๕๖๐) *หอศิลป์.* ออนไลน์: http://kanchanapisek.or.th หอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร. (๒๕๖๐) ความเป็นมาของหอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร. ออนไลน์: http://www.bacc.or.th

ภาษาต่างประเทศ

BACC. (2558) *ศิลปะสร้างเมือง เล่าเรื่องเมืองสร้างสรรค์.* ออนไลน์: www.bacc.or.th/event/BACC- Art-Talk- 2015-1.html

ICOM. (2004) *Development of the Museum Definition according to ICOM Statues* (1946 – 2001), online: http://icom.museum/his_def_eng.html. [accessed: March 24]

TCDC. (2010) *Creative City เรื่องราวของการบ่มเพาะความคิดสร้างสรรค์ วัฒนธรรม*

และเมือง Online: http://www.tcdc.or.th/articles/design- creativity/5441/#Creative-City

สัมภาษณ์

กีรติศักดิ์ ภูเก้าล้วน. (๒๕๖๐, ๑๑ สิงหาคม).
ชาริณี เหมะรัชตะ. (๒๕๖๐, ๘ มิถุนายน).
ต่อลาภ ลาภเจริญสุข. (๒๕๖๐, ๘ มิถุนายน)
นิภา สังคนาคินทร์. (๒๕๖๐, ๒๐ กรกฎาคม)
วิทยา วุฒิไธสงศย์. (๒๕๖๐, ๓ กรกฎาคม)
ลักขณา คุณาวิชยานนท์. (๒๕๖๐)
ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (๒๕๖๐, ๙ มิถุนายน)
เสริมคุณ คุณาวงศ์. (๒๕๖๐)

- หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารไทยศึกษา
- รายชื่อหนังสือและสิ่งพิมพ์ของสถาบันไทยศึกษา
- ใบสมัครสมาชิกวารสารไทยศึกษา
- ประวัติผู้เขียนบทความในวารสารไทยศึกษาฉบับนี้

หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัย เพื่อตีพิมพ์ในวารสารไทยศึกษา

๑. เป็นบทความทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวกับไท-ไทยศึกษาเพื่อนำเสนอองค์ความรู้ใหม่หรือทบทวนภูมิปัญญาของคนไท-ไทย ให้เป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป

๒. เป็นบทความภาษาไทย ความยาวประมาณ ๓๐ หน้ากระดาษ A๕ ขนาดอักษร Angsana New ๑๔ พร้อมทั้งแฟ้มข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

๓. ส่งบทความพร้อมบทคัดย่อในรูปแบบของไฟล์ข้อมูล เลือกส่งได้หลายช่องทางดังนี้ โดยส่งบทความด้วยตนเอง ส่งไฟล์มาที่ E-mail : chula.its.journal@gmail.com หรือส่งบทความฉบับพิมพ์มาที่กองบรรณาธิการวารสารไทยศึกษา สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารประชาธิปก-รำไพพรรณี ชั้น ๙ แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

๔. วารสารไทยศึกษาเปิดรับบทความตลอดปี ทั้งนี้รอบการพิจารณาบทความโดยคณะบรรณาธิการ แบ่งเป็น ๒ รอบ ดังนี้

   ๑. บทความที่ตีพิมพ์ในฉบับที่ ๑ (เดือนมกราคม-เดือนมิถุนายน) พิจารณาราวเดือนพฤศจิกายนของปีก่อนหน้า

   ๒. บทความที่ตีพิมพ์ในฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม-เดือนธันวาคม) พิจารณาราวเดือนพฤษภาคมของปีเดียวกัน

๕. ต้องระบุชื่อบทความ ชื่อ-นามสกุลจริง และประวัติโดยย่อของผู้เขียนบทความ พร้อมวุฒิการศึกษา ตำแหน่ง และสถานที่ทำงานอย่างชัดเจน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

๖. บทความต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ มีความยาวรวมกันไม่เกิน ๑ หน้า กระดาษ A๔ และกำหนดคำสำคัญ (Keywords) อย่างน้อย ๓-๕ คำ

๗. หากบทความมีตารางหรือแผนภูมิประกอบ ให้แนบไฟล์ภาพ ตาราง หรือแผนภูมิมาพร้อมกับบทความด้วย

๘. หากบทความมีตัวอักษร หรือสัญลักษณ์พิเศษ ให้แนบข้อมูลของตัวอักษรหรือสัญลักษณ์พิเศษนั้นมาพร้อมกับบทความด้วย

๙. ภาพถ่ายที่ใช้ประกอบในบทความ ควรระบุแหล่งที่มาในกรณีที่ผู้วิจัยถ่ายภาพเอง ให้ระบุวัน เดือน ปี ที่บันทึก

๑๐. การอ้างอิงในบทความใช้การอ้างอิงแบบนามปี (author date system) ระบุบรรณานุกรมเรียงตามลำดับตัวอักษร ตามระบบการอ้างอิง APA ท้ายบทความ

๑๑. ทุกบทความจะได้รับการประเมินคุณภาพของบทความทั้งในด้านเนื้อหาและความเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของวารสารจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย ๒ ท่าน ในสาขาที่เกี่ยวข้องกับบทความโดยระบบ double blind review

๑๒. กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการไม่ส่งคืนต้นฉบับ เปิดเผยชื่อผู้ทรงคุณวุฒิแก่ผู้เขียนบทความในทุกกรณี ยกเว้นการแก้ไขภาษาและระบบอ้างอิงของบทความ

๑๓. บทความทุกบทความเป็นลิขสิทธิ์ของวารสารไทยศึกษา การเผยแพร่หรือนำไปใช้ในการอ้างอิงแหล่งที่มาจากวารสาร ต้องได้รับคำยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจากผู้จัดการวารสารเท่านั้น

รายชื่อหนังสือและสิ่งพิมพ์ของสถาบันไทยศึกษา

หนังสือ

๑. จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. **สาระไทย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓. (ราคาเล่มละ ๑๕๐ บาท)

๒. จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. **ร้อยคำร้อยความ.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓. (ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท)

๓. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และคณะ. **ทำเนียบผลงานวิจัยด้านไทยศึกษา.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕. (ราคาเล่มละ ๑๘๐ บาท)

๔. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และคณะ. **ภาษาไทยที่ดีเป็นอย่างไรใครกำหนด.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕. (ราคาเล่มละ ๔๐ บาท)

๕. อรวรรณ บรรจงศิลป์ **ดุริยางคศิลป์ไทย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖. (ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)

๖. ตรีศิลป์ บุญขจร. **กลอนสวดภาคกลาง.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗. (ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)

๗. ประคอง นิมมานเหมินท์. **ย่าขวัญข้าว.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙. (ราคาเล่มละ ๖๐ บาท)

๘. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. **พินิจไทยไตรภาค ปฐมภาค: ภาษา.** กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙. (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๙. ตรีศิลป์ บุญขจร, บรรณาธิการ. **พินิจไทยไตรภาค ทุติยภาค: ศิลปวัฒนธรรมและวรรณคดี.** กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐. (ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท)

๑๐. ตรีศิลป์ บุญขจร, บรรณาธิการ. **พินิจไทยไตรภาค ตติยภาค: ประวัติศาสตร์และไทยศึกษา.** กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐. (ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท)

๑๑. กนก วงษ์ตระหง่าน. **แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

(ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)

๑๒. ประคอง นิมมานเหมินท์. **เจ้าเจืองหาญวีรบุรุษไทลื้อ ตำนาน มหากาพย์ พิธีกรรม.** กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔. (ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)

วารสารระดับชาติ

๑. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์–กรกฎาคม ๒๕๕๑ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๒. รุ่งอรุณ กุลธำรง, บรรณาธิการ **วารสารไทยศึกษา ฉบับสมบัติศิลป์ภูมิปัญญาไทย** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๑–มกราคม ๒๕๕๒ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๓. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์–กรกฎาคม ๒๕๕๒ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๔. รุ่งอรุณ กุลธำรง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสมบัติภูมิปัญญาอาหารไทย** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๒–มกราคม ๒๕๕๓ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๕. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับวรรณกรรมพุทธศาสนาในสังคมไทย** ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์–กรกฎาคม ๒๕๕๓ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๖. รุ่งอรุณ กุลธำรง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับพุทธศิลป์ในสังคมไทย** ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๓–มกราคม ๒๕๕๔ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๗. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับวัฒนธรรมในเชิงวัตถุ** ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์–กรกฎาคม ๒๕๕๔ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๘. รุ่งอรุณ กุลธำรง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมไทย** ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๔–มกราคม ๒๕๕๕ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๙. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับพิธีกรรมและความเชื่อในวิถีชีวิตไทย-ไท** ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์–กรกฎาคม ๒๕๕๕ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๑๐. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสมบัติทางวัฒนธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน** ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๕–มกราคม ๒๕๕๖ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๑๑. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับศาสนาและพระมหากษัตริย์กับการสร้างสรรค์สังคมไทย** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์–กรกฎาคม ๒๕๕๖ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๑๒. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับพลวัตและการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมในสังคมไทย** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๖–มกราคม ๒๕๕๗ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๑๓. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับการเผยแพร่คติธรรมพุทธศาสนาผ่านสื่อ** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์–กรกฎาคม ๒๕๕๗ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๑๔. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสรรพศิลป์ในสังคมไทย** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๗–มกราคม ๒๕๕๘ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๑๕. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม–มิถุนายน ๒๕๕๘ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๑๖. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม–ธันวาคม ๒๕๕๘ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

วารสารและหนังสือระดับนานาชาติ

วารสาร

๑. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.1/2008 (Price 150 baht)

๒. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.2/2009 (Price 200 baht)

๓. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.3/2010 (Price 200 baht)

๔. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.4/2011 (Price 200 baht)

๕. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.5/2012 (Price 200 baht)

๖. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.6/2013 (Price 200 baht)

๗. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.7/2014 (Price 200 baht)

๘. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.8/2015 (Price 200 baht)

หนังสือ

๖. **Essays on Thai Folklore** by Phraya Anuman Rajadhon Bangkok: Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University, 2009 (Price 350 baht)

สิ่งพิมพ์พิเศษ

๑. รวมบทความวิจัยจากการประชุมวิชาการระดับนานาชาติเรื่อง "Buddhist Narratives in Asia and Beyond" เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเจริญพระชนมายุ ๕๕ พรรษา เมื่อวันที่ ๘-๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เล่มที่ ๑

๒. รวมบทความวิจัยจากการประชุมวิชาการระดับนานาชาติเรื่อง "Buddhist Narratives in Asia and Beyond" เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเจริญพระชนมายุ ๕๕ พรรษา เมื่อวันที่ ๘-๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เล่มที่ ๒

ประวัติผู้เขียน
Biographies of the authors

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โดม ไกรปกรณ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โดม ไกรปกรณ์ ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Assistant professor Dr. Dome Kripakorn is currently an assistant professor in Department of History, Faculty of Social Science, Srinakharinwirot University.

กมลธร ปาละนันทน์

กมลธร ปาละนันทน์ ปัจจุบันเป็นนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Kamoldhorn Palanandana is currently a Master's student, Master of Arts Program in History, The Graduate school of Srinakharinwirot University.

ดร.สุทธินันท์ ศรีอ่อน

ดร.สุทธินันท์ ศรีอ่อน ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาและวรรณคดีตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Dr. Suddhinan Srion is currently a lecturer in Department of Eastern Languages and literature, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University.

ศรัณย์ภัทร บุญฮก

ศรัณย์ภัทร บุญฮก ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Saranpat Boonhok is currently a lecturer in Department of Thai, Faculty of Education, Suan Sunandha Rajabhat University.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สามมิติ สุขบรรจง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สามมิติ สุขบรรจง ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาภาพยนตร์และสื่อดิจิทัล วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Assistant professor Dr. Sammiti Sukbunjhong is currently an assistant professor in Department of Cinema and Digital Media, College of Social Communication Innovation, Srinakharinwirot University.

พระครูเมธานันทกิจ

พระครูเมธานันทกิจ ปัจจุบันเป็นนิสิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Phrakhru Metanantakit currently a Students of Fulfillment of the Requirement for the Award of the Degree of Doctor of Philosophy (Buddhist Studies), College of Chiang Mai Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี ปัจจุบันเป็นพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Sirisak Apisakmontreeis currently Linished Degree of Doctor of Philosophy (Buddhist Studies), College of Chiang Mai Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรรณราย ชาญหิรัญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรรณราย ชาญหิรัญ ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Assistant professor Phannarai Chanhiran is currently an assistant professor in Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University.

ใบสมัครสมาชิกวารสารไทยศึกษา

ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว)..... นามสกุล.....

สถานที่จัดส่งวารสารไทยศึกษา เลขที่.....ตรอก/ซอย.....

หมู่ที่.....หมู่บ้าน.....ถนน.....

แขวง/ตำบล.....เขต/อำเภอ.....

จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

โทรศัพท์.....โทรสาร.....

E-mail.....

มีความประสงค์สมัครเป็นสมาชิกวารสารไทยศึกษา

❍ ประเภทสมาชิก ๑ ปี / ๒ ฉบับ (๑๖๐ บาท) รวมค่าส่ง
ปีที่ .....ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....

❍ ประเภทสมาชิก ๒ ปี / ๔ ฉบับ (๓๒๐ บาท) รวมค่าส่ง
ปีที่ .....ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....
ปีที่ .....ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ชำระเงินโดย

❍ ชำระเงินสดด้วยตนเองที่สถาบันไทยศึกษา

❍ ชำระเงินผ่านธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) สาขาสภากาชาดไทย
ประเภทบัญชี ออมทรัพย์ ชื่อบัญชีสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย เลขที่บัญชี ๐๔๕ - ๒ - ๔๙๕๐๖๓

❍ ได้ส่งสำเนาหลักฐานการชำระเงินมาพร้อมนี้
วันที่ส่งหลักฐาน...../...../.....

ส่งใบสมัครสมาชิกและสอบถามรายละเอียดได้ที่

จันทิพย์ จำปาทิพย์งาม
สถาบันไทยศึกษา อาคารประชาธิปก - รำไพพรรณี ชั้น ๙
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๓๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๒๑๘ ๗๔๙๕ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๕๑๖๐